

ISSN 2313-8246

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 14

Том 1

Івано-Франківськ
2018

ISSN 2313-8246

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”

Актуальні проблеми розвитку економіки регіону

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 14

Том 1

**Івано-Франківськ
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника”
2018**

УДК 332.14: 336
 ББК 65.049 (4 Укр): 65.9(4 Укр)26
 А43

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ КВ №20937-10737 ПП
 Засновник і видавець ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

Журнал видається з 2005 року 1 раз на рік у 2-х томах.
 Видається змішаними мовами: українською, польською, англійською.

ISSN (Print) 2313-8246, ISSN (Online) 2518-7589

Науковий журнал включено до переліку фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (постанови Президії Вищої Атестаційної комісії України № 1-05/1 від 18.01.2007 р. і № 1-05/2 від 10.03.2010 р., наказ Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Журнал входить до таких вітчизняних та міжнародних бібліотечних та баз даних: Національна бібліотека України ім. В.Вернадського, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory, Directory of Research Journals Indexing, Index Copernicus, ResearchBib, DOAJ.

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ: **Грещук В.В.** (голова ради) – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", завідувач кафедри української мови, доктор філологічних наук, професор; **Конопенко В.І.** – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" завідувач кафедри загального і порівняльного мовознавства, доктор філологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України; **Васильсва В.А.** – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", доктор юридичних наук, професор; **Хороб С.І.** – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", доктор філологічних наук, професор; **Кугутяк М.В.** – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", завідувач кафедри етнології і археології, доктор історичних наук, доктор філософії, професор, заслужений діяч науки і техніки України; **Карпенко З.С.** – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", завідувач кафедри педагогічної і вікової психології, доктор психологічних наук, професор; **Загороднюк А.В.** – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", завідувач кафедри математичного і функціонального аналізу, доктор фізико-математичних наук, старший науковий співробітник; **Петришин Л.Б.** – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", завідувач кафедри інформатики, доктор технічних наук, професор; **Остафійчук Б.К.** – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", завідувач кафедри матеріалознавства і новітніх технологій, доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України; **Ларіонова В.К.** – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", завідувач кафедри філософії, доктор філософських наук, професор.

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ: **Ткачук І.Г.** (головний редактор) – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", заслужений діяч науки і техніки України; **Кривошецька З.М.** (відповідальний секретар) – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"; **Янтонь-Дроздовська Е.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічних наук Університету ім. Адама Міцкевича в Познані (Польща); **Вавак Т.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної економіки Ягеллонського університету в Кракові (Польща); **Балашок І.Ф.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"; **Ткач О.В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"; **Гуцал І.С.** – доктор економічних наук, професор, декан факультету фінансів Тернопільського національного економічного університету; **Романюк М.Д.** – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту і маркетингу ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"; **Мельник В.М.** – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Європейського університету; **Мельник А.Ф.** – доктор економічних наук, професор, академік Української академії економічної кібернетики, завідувач кафедри державного і муніципального управління Тернопільського національного економічного університету; **Кропельницька С.О.** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"; **Сус Т.Й.** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"; **Благуш І.С.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

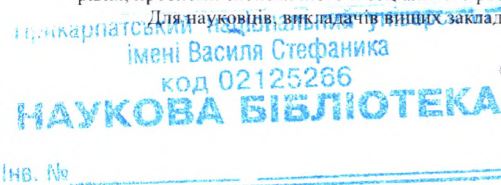
Адреса редакційної колегії: 76018, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, кафедра фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", тел. (0342) 752391, e-mail: kfp@pu.if.ua

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ : науковий журнал. – Івано-Франківськ : Вид-во ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", 2018. – Вип. 14. – Т. 1. – 264 с.

До наукового журналу "Актуальні проблеми розвитку економіки регіону" увійшли статті, у яких розглядаються теоретичні аспекти дослідження проблем економіки регіону; фінансово-кредитні проблеми формування виробничих відносин регіонального рівня, проблеми економічного й соціального розвитку регіонів України.

Для науковців, викладачів вищих закладів освіти й науки, аспірантів і студентів.

© ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", 2018

ЗМІСТ

Розвиток людського потенціалу

Бондарчук Н.В. ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ЙОГО СКЛАДОВІ	10
Андрійчук Ю.А., Гладун С.О. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	19
Кара Н.І., Пишик-Ковальська О.О. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ	23
Придятько Е.М. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАХОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	35
Полюк М.І. ОЦІНКА ТА МОТИВАЦІЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	40
Грїбович А. Л. СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ЛІДЕРСТВА В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ.	46
Кондур О. С., Цюпа О.П. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ І НАУКИ В УМОВАХ ОСВІТНЬОЇ РЕФОРМИ.....	52

Розвиток фінансово-кредитного ринку

Баран Р.Я. ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ	58
Мацук З.А. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ПІДТРИМКА ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ.....	65
Гудзовата О. О. ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	75
Ткач О.В. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СТАНУ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИПТО ВАЛЮТ.....	80

Дослідження процесу розвитку вітчизняного підприємництва

Царенко О.В. АНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЄВОСТІ ТА ЦІЛЕОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА...84	
Полянська А. С. ЧИННИКИ УДОСКОНАЛЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ КОНКУРЕНЦІЇ.....92	
Шеленко Д. І. РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	99
Станьковська І. М. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ТА ЯКІСТЮ НА ЗАСАДАХ TQM ..106	

<i>Рицук Л.І.</i> ПРОБЛЕМИ І ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	112
<i>Галюк І. Б.</i> ППІДВИЩЕННЯ РОЛІ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ТА ІННОВАТИЗАЦІЇ ПРАЦІ ТА УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НОВОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	118
<i>Подлужна Н.О.</i> МОНІТОРИНГ ПРОЦЕСІВ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....	122
<i>Сас Л.С.</i> ЕФЕКТИВНІСТЬ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ ВИРОБНИЦТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	130
<i>Шкроміда В.В.</i> НАУКОВІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ “РЕПУТАЦІЯ”	136
<i>Климчук М.М.</i> УНІФІКАЦІЯ СИСТЕМ ФІНАНСОВОГО ТА УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ: КОГЕРЕНТНО-КОГЕЗІЙНА МОДИФІКАЦІЯ ПРОГРАМ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА.....	142
Інноваційно-інвестиційні моделі економічного розвитку України	
<i>Вербицька Г.Л.</i> ВИДИ ІННОВАЦІЙ В УМОВАХ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН.....	148
<i>Руденко В.В.</i> ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГІВ.....	152
<i>Фуфалько І. Ю.</i> ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВВП ТА НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА ЯК КЛЮЧОВИХ ІНДИКАТОРІВ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ.....	161
<i>Король В.С.</i> ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ЗАГРОЗ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	169
Проблеми обліку і оподаткування	
<i>Кармазіна Н.В.</i> ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВИРІШЕННЯ.....	175
<i>Галуцук І.Є.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ТА ЇХ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ.....	182
Регіональна політика	
<i>Захарченко В.І.</i> ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЙ РОЗВИТКУ ТА ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ ДЛЯ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН І КОЛИШНЬОГО СРСР.....	188

<i>Волощук Р. Є.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ.....	198
<i>Вербовська Л. С.</i> ЛІДЕРИ ОТГ - АГЕНТИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ЗМІН.....	208
<i>Максимович О.В., Кропельницька С. О., Мединська Т. В.</i> КЛЮЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПРИКАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	213
<i>Shchur R. I., Kokhan I. V.</i> FINANCIAL SUPPLY OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN DECENTRALIZATION CONDITIONS.....	231
<i>Євдокімов О.В.</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	237
<i>Котіна Г.М., Стенура М.М., Тіліченко Є.Г.</i> МАКРОЕКОНОМІЧНІ ВПЛИВИ НА ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ: АНАЛІТИЧНИЙ ЗРІЗ.....	241
<i>Нагорняк Г.С.</i> ТРУДОВІ ЧИННИКИ ЯК СКЛАДОВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ВІТЧИЗНЯНИХ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ У РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ.....	253
Дані про авторів	210

Certificate of State Registration of printed mass media: KB No. 20937-10737 from 24.06.2014.

Founder and publisher of the journal: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

The journal has been published from 2005 once a year in 2 volumes.

The journal is published in Ukrainian, English and Polish.
ISSN (Print) 2313-8246, ISSN (Online) 2518-7589.

Scientific journal is recognized as the professional edition, in which the results of dissertation research on receiving of scientific degrees of the doctor or candidate of sciences can be published according to Resolutions of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine on Jan.18,2007 № 1-05/1 and on Mar.10, 2010 № 1-05/2, the Order by Ministry of Education and Science of Ukraine on Mar. 09, 2016 № 241.

The journal is included in *Index Copernicus*, *Ulrich's Periodicals Directory*, *Google Scholar*, *Directory of Research Journals Indexing*, *Vernadsky national library*, *ResearchBib*, *DOAJ*.

Editorial Council

Hreshchuk V.V. (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Kononenko V.I.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Vesylieva V.A.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Khorob S.I.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Kuhytiak M.V.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Karpenko Z.S.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Zahorodniuk A.V.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Petryshyn L.B.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Ostafiichuk B.K.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Larionova V.K.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University).

Editorial Board EDITOR-IN-CHIEF

Iryna Tkachuk (D. Sc. (Econ.), Professor, Head of Department of Finance, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Honored Worker of Science and Technique of Ukraine), Ivano-Frankivsk, Ukraine

EDITORIAL BOARD MEMBERS

Z. Krykhovetska (PhD (Economics)), Ivano-Frankivsk, Ukraine (EXECUTIVE SECRETARY); **E. Jantoń-Drozdowska** (D. Sc. (Econ.)) Poznan, Poland; **T.Vavak** (D. Sc. (Econ.)), Krakov, Poland; **I. Balaniuk** (D. Sc. (Econ.)), Ivano-Frankivsk, Ukraine; **O.Tkach** (D. Sc. (Econ.)), Ivano-Frankivsk, Ukraine; **I. Hutsal** (D. Sc. (Econ.)), Ternopil, Ukraine; **M. Romaniuk** (D. Sc. (Econ.)), Ivano-Frankivsk, Ukraine; **A. Melnyk** (D. Sc. (Econ.)), Ternopil, Ukraine; **V. Melnyk** (D. Sc. (Econ.)), Kyiv, Ukraine; **S. Kropelnytska** (PhD (Economics)), Ivano-Frankivsk, Ukraine; **T. Sus** (PhD (Economics)), Ivano-Frankivsk, Ukraine; **I.Blahun** (D. Sc. (Econ.)), Ivano-Frankivsk, Ukraine.

Editorial address: Department of Finance, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Shevchenko str.,57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine, tel.: (0342) 75-23-91, e-mail: kfin@pu.if.ua

THE ACTUAL PROBLEMS OF REGIONAL ECONOMY DEVELOPMENT : scientific journal. – Ivano-Frankivsk : Publishing house of Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, 2018. – Issue 14. – V. 1. – 264 p.

The theoretical aspects of research of problems of economy of region, the financial-credit problems of forming of production relations of regional level, problems of economic and social development of regions of Ukraine are examined in the article of scientific journal "The actual problems of regional economy development".

Scientific journal is designed for research workers, teachers of higher establishments of education and science, graduate students and students.

© Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, 2018

CONTENTS

Human capital development

<i>Bondarchuk N.V.</i> THEORETICAL CONTENT OF HUMAN CAPITAL AND ITS COMPOSITION.....	10
<i>Andriichuk Y.A., Hladun S.O.</i> THEORETICAL ASPECTS OF ENTERPRISE LABOUR POTENTIAL EVALUATION.....	19
<i>Kara N.I., Phsyk-Kovalska O.O.</i> PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PERSONNEL IN THE CONDITIONS OF INTERNATIONAL ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES.....	23
<i>Prydatko E.M.</i> ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MEASURES TO INCREASE THE EFFICIENCY OF THE PROCESS OF THE FORMATION OF PERSONNEL OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.....	35
<i>Poliuk M. I.</i> ASSESSMENT AND MOTIVATION IN THE PERSONNAL MANAGEMENT SYSTEM IN AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	40
<i>Gribovych A. L.</i> MODERN THEORIES OF LEADERSHIP IN THE EDUCATIONAL INDUSTRY.....	46
<i>Kondur O.S., Tsiupa O.P.</i> FINANCING OF EDUCATION AND SCIENCE UNDER THE CONDITIONS OF EDUCATIONAL REFORMS.....	52

Development of financial-credit and insurance market

<i>Baran R.Ya.</i> APPROACHES TO CLASSIFICATION OF E-COMMERCE SYSTEMS INFRASTRUCTURE.....	58
<i>Matsuk Z.A.</i> INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF FINANCIAL SERVICES ON THE SECURITIES MARKET.....	65
<i>Gudzovata O. O.</i> MONEY-CREDIT POLICY AS AN OBJECT OF THE STUDY IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE....	75
<i>Tkach O.V.</i> FEATURES OF MODERN DEVELOPMENT AND PROSPECTS OF CRYPTOCURRENCY.....	80

Research development of domestic business

<i>Tsarenko O.V.</i> ANALYTICAL INSTRUMENT FOR THE EFFICIENCY OF THE USE OF RESTRUCTURING ASSETS FOR PROVISION OF ACTIVITY AND SELF-DEVELOPED ENTERPRISE DEVELOPMENT.....	84
<i>Polyanska A.S.</i> FACTORS FOR CORPORATE MANAGEMENT IMPROVEMENT AT ENTERPRISES IN COMPETITIVE CONDITIONS....	92
<i>Shelenko D. I.</i> THE DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	99
<i>Stankovska I. M.</i> MODERN TRENDS TO MANAGEMENT COMPETITIVENESS AND QUALITY ON THE BASIS OF TQM.....	106

Rishchuk L.I. PROBLEMS AND FEATURES OF DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN IVANO-FRANKIVSK REGION.....112

Galyuk I. B. INCREASING THE ROLE OF INTELLECTUALIZATION AND INNOVATIZATION OF JOB AND MANAGEMENT ACTIVITIES IN THE CONDITIONS OF THE NEW INDUSTRIAL REVOLUTION.....118

Podluzhna N. O. MONITORING OF INFORMATION PROCESSES OF ENTERPRISES AS THE BASES OF FORMING KNOWLEDGE ECONOMY AT REGIONAL LEVEL.....122

Sas L.S. EFFICIENCY OF TECHNOLOGICAL UPGRADING OF PRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES.....130

Shkromyda V.V. SCIENTIFIC APPROACHES TO THE STUDY OF THE CATEGORY “REPUTATION”.....136

Klimchuk M.M. UNIFIATION OF SYSTEMS OF FINANCIAL AND MANAGEMENT ACCOUNTS: COHERENT-KOGEZYNY MODIFICATION OF THE ENERGY SAVINGS PROGRAM OF THE ENTERPRISE.....142

Innovative-investment models of economic development of Ukraine

Verbytska H.L. TYPES OF INNOVATION IN THE CONDITIONS OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS.....148

Rudenko V.V. EVALUATION OF INVESTMENT ATTRACTION OF UKRAINE BASED ON INTERNATIONAL RATINGS.....152

Fufalko I. Yu. CORRELATION OF GDP AND NATIONAL WEALTH AS KEY INDICATORS OF COUNTRY’S ECONOMIC DEVELOPMENT.....161

Korol’ V.S. INFORMATION SECURITY: ANALYSIS OF THE MAIN THREATS TO UKRAINE.....169

Problems of accounting and taxation

Karmazina N.V. ACCOUNTING FOR DEBT SECURITY: PROBLEMS AND WAYS OF ITS DECISION.....175

Galushchak I.Ye. FEATURES OF IMPLEMENTATION TAX CONTROL IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES AND THEIR LEGAL REGULATION.....182

Region Policy

Zakharchenko V.I. USE OF THEORY OF DEVELOPMENT AND SPACE REGIONAL ECONOMIC ORGANIZATIONS FOR ITS REFORM: EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES AND THE EXTERNAL USSR.....188

Voloshchuk R.Ye. FEATURES OF ORGANIZATION OF LOCAL TAXATION IN FOREIGN COUNTRIES.....198

Verbovska L.S. LEADERS ATC- AGENCTS FOR DEVELOPING TERRITORIES IN CONDITIONS OF CHANGE.....208

Maksymovych O. V., Kropelnytska S.O., Medynska T.V. BASIC COMPONENTS OF STRATEGIC PLANING OF PRECARPATIAN REGION LOCAL COMMUNITIES DEVELOPMENT IN TERMS OF EUROPEAN UNION INTEGRATION PROCESS.....213

Shchur R. I., Kokhan I. V. FINANCIAL SUPPLY OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN DECENTRALIZATION CONDITIONS.....231

Yevdokimov O.V. PROVIDING OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF MUNICIPALITIES.....237

Kotina H. M., Stepura M. M., Tilichenko Ye.H. ANALYTICAL SURVEY OF MACROECONOMIC INFLUENCES ON LOCAL BUDGET REVENUES IN UKRAINE.....241

Nahorniak H.S. LABOR FUNDS AS COMPOSITIONAL PROVIDERS OF THE INTELLECTUAL CAPITAL OF DOMESTIC MACHINE-BUILDING ENTERPRISES IN REGIONAL CUTTING: PROBLEMS AND WAYS TO SOLVING.....253

Information about authors210

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

УДК 657.41:330.142.21

ББК 65.052:65.321

Бондарчук Н.В.

ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ЙОГО СКЛАДОВІ

Дніпровський державний аграрно-економічний
університет,
Міністерство освіти і науки України,
Кафедра обліку аудиту та управління фінансово-
економічною безпекою,
вул. С. Єфремова, 25, м. Дніпро,
49600, Україна,
тел.: 0567135157,
e-mail: bondarchuk-nv@ukr.net

Анотація. Стаття присвячена дослідженню теоретичного змісту людського капіталу та визначення його основних складових. Метою дослідження є визначення теоретичного змісту поняття «людський капітал» як об'єкта обліку та його складових. Встановлено, що центральне місце в процесі переходу економіки на інноваційний шлях розвитку, яка повинна мати високий творчий потенціал, бути висококваліфікованим професіоналом. Від професіоналізму працівника залежать результати інтелектуальної, інноваційної діяльності та успіхи в інноваційній економіці.

Наведено основні визначення поняття «людський капітал» у працях економістів. Констатовано, що людина та її продуктивні здібності займають центральне місце в психолого-педагогічних та соціально-економічних науках. Відмінності у трактуванні даної дефініції залежать: по-перше, у виокремленні складових людського капіталу (капітал здоров'я, інтелектуальний капітал, мобільність, мотивація, культура, творчі здібності, талант, виховання, менталітет, адаптивність); по-друге, у сфері використання людського капіталу (економічна, соціальна, психологічна, педагогічна, управлінська, облікова категорія).

Для формування повного уявлення про сутність, особливості людського капіталу та його значимість у різних сферах діяльності суб'єктів господарювання змістовно розкрито елементи досліджуваної категорії. Визначено основні складові людського капіталу серед яких: капітал здоров'я, інтелектуальний капітал, мобільність, мотивація, культура, творчі здібності, талант, виховання, менталітет, адаптивність). В процесі дослідження уточнено функції кожної із складової людського капіталу.

Основними напрямками подальших досліджень є конкретизація облікових принципів і процедур людського капіталу, формування єдиних методичних підходів у способах оцінювання людського капіталу.

Ключові слова: людський капітал, складові людського капіталу, облікова концепція людського капіталу.

Bondarchuk N.V.

THEORETICAL CONTENT OF HUMAN CAPITAL AND ITS COMPOSITION

Dnpropetrovsk State Agrarian and Economic University,
Ministry Of Education and Science of Ukraine,
Department of Accounting, Audit and
and Management of Financial and Economic Security
S.Efremova str., 25, Dnipro,
49600, Ukraine,
tel.: 0567135157,
e-mail: bondarchuk-nv@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the study of the theoretical content of human capital and its main components. The purpose of the study is to determine the theoretical content of the concept of «human capital» as an object of accounting and its components. It is established that the central place in the process of transition to the knowledge economy is given to a person who should have high creative potential, to be a highly skilled professional. According to its professionalism, the results of intellectual, innovative activity and success in an innovative economy depend accordingly.

It was discovered the main definitions of “human capital” in the writings of economists. It is stated that man and his productive abilities occupy a central place in psychological, pedagogical and socio-economic sciences. Differences in the interpretation of this definition depend on: first, the separation of the components of human capital (capital of health, intellectual capital, mobility, motivation, culture, creative abilities, talent, upbringing, mentality, adaptability); - secondly, in the sphere of human capital use (economic, social, psychological, pedagogical, managerial, accounting category).

To form a complete understanding of the essence, features of human capital and its significance in various spheres of business entities substantially disclosed elements of the category under investigation. The main components of human capital are identified: capital of health, intellectual capital, mobility, motivation, culture, creative abilities, talent, education, mentality, adaptability). In the course of the research, the functions of each component of human capital are specified.

The main areas of further research are the specification of the accounting principles and procedures of the human capital, the formation of common methodological approaches in the methods of assessment of human capital.

Key words: human capital, components of human capital, accounting concept of human capital.

Вступ. Світовий економічний досвід свідчить, що основним ресурсом в сучасній ринковій економіці та джерелом її розвитку стає людський капітал. Так, за оцінками Всесвітнього банку і Програми розвитку ООН, в структурі національного багатства світу в цілому природні ресурси та виробничий капітал займають лише 36%, а людський капітал - 64%. Саме тому при розробці стратегічних планів розвитку підприємства необхідно брати до уваги величину й структуру інвестицій в людський капітал. З позиції підприємства інвестиції в людський капітал являють собою витрати, які воно несе з метою пошуку, відбору, підготовки та перепідготовки персоналу.

Бухгалтерський облік виступає як системний процес формування достовірної інформації про господарську діяльність підприємства з метою прийняття вірних та ефективних управлінських рішень. Відповідно роль бухгалтерського обліку полягає не тільки у відображенні економічних процесів, а також у забезпеченні процесу управління ними. Однак в даний момент в бухгалтерському обліку не приділено достатньої уваги такому принципово значимому об'єкту як людський капітал.

Питанням дослідження теоретичних аспектів людського капіталу присвячували свої праці такі вітчизняні та закордонні науковці, серед яких: Г. Беккер, Дж. Кендрік, Л. Туроу, І. Фішер, Т. Шульц, О. Добриніна, С. Дятлов, В. Антонюк, В. Близнюк, Д. Богиня, О. Бородіна, О. Грیشнова, А. Колот, Н. Маркова.

Людський капітал як облікову категорію розглядали такі науковці як: С. Дятлов, А. Добринін, Т. Давидюк, Н. Королук, Р.Лайкерт, Н.Починок, М. Реслер, Е. Фламхольц. Проте людський капітал як категорія бухгалтерського обліку залишається мало дослідженою, що обумовлює актуальність дослідження.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є визначення теоретичного змісту поняття «людський капітал» як об'єкта обліку та окреслення його основних складових.

Результати. З другої половини ХХ ст. теорія людського капіталу набула особливої актуальності. Людина та її продуктивні здібності займають центральне місце в психолого-педагогічних та соціально-економічних науках. Тому, термін людський

капітал у дослідженнях різних вчених використовується як економічна, соціальна, психологічна, педагогічна, управлінська, облікова категорія.

Роль і вплив людини та її здібностей на добробут країни вивчалися протягом більш трьохсот років вітчизняними та закордонними вченими. У ХХ столітті всі ідеї оформилися в цілісну теорію людського капіталу. Нині існують різні трактування та інтерпретації сутності людського капіталу. Це пов'язане з тим, що людський капітал є досить складною та багатоаспектною категорією.

Першими, хто звернув увагу на людину, її здібності та творчі якості, були засновники класичної політекономії А.Сміт, У.Петті та Д.Рікардо. Їх цікавило, насамперед, питання про місце людини в економіці країни, залежність продуктивності праці та економічного зросту від кваліфікації та майстерності працівників.

У. Петті вивчав причини економічної нерівності країн і виділив чотири фактори виробництва та збільшення багатства: землю, працю, кваліфікацію працівника (майстерність і мистецтво) та засоби його праці [10].

А. Сміт заклав принципи теорії людського капіталу. Вирішальну роль в економічному розвитку країни він відводив працівнику, його навичкам і розвиненим здібностям [13]. А. Сміт вивчав сутність і причини багатства країн та виділив два основні фактори економічного розвитку: збільшення кількості працівників і підвищення продуктивності праці. Причому ним зазначено, що продуктивність праці залежить від кваліфікації та винахідливості працівника, оскільки вміння, майстерність робітника, як і знаряддя праці, скорочують та полегшують працю [13].

Також А. Сміт вивчав заробітну плату працівників та фактори, від яких вона залежить, і зробив наступний висновок: заробітна плата залежить від "вартості праці". За більш високу майстерність і важку працю слід надати надбавку до вартості праці, тобто кваліфікована праця оплачується вище. Але навчання кваліфікованій праці також вимагає більших зусиль, витрат і більш тривалого часу [13].

Принципи та фактори економічного розвитку, сформульовані в XVIII столітті, були згодом використані в сучасній економіці та увійшли в загальну теорію людського капіталу. Засновники класичної політекономії вказали на принципи і фактори економічного розвитку країн XVII-XVIII століття. Але фактори, зазначені ними, залишаються актуальними, маючи принципове значення для економічного зростання та процвітання держав [12].

Сучасні вітчизняні та іноземні дослідники доповнили та розвинули дефініцію "людський капітал". Так, Грішнова О.А. розглядає людський капітал в розрізі наступних рівнів: особистого, підприємства та макроекономічного. Під людським капіталом вона розуміє сформований і розвинений у результаті інвестицій та накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері економічної діяльності та сприяє зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливає на зростання доходів свого власника, прибутку підприємства та національного доходу [2].

Трофімчук Т.М. під поняттям "людський капітал" пропонує розуміти "вартість існуючих та набутих трудових можливостей працівника (його продуктивної сили), використання яких має приносити її власнику відповідні доходи" [9].

Дослідження категорії "людський капітал" призвели до появи різних концепцій. Хоча питання, пов'язані з дослідженням проблем формування і використання облікової інформації в системі управління людськими ресурсами є не новими, проте для бухгалтерського обліку категорія "людський капітал" лишається новою. Основу існуючих напрацювань в бухгалтерському обліку складають праці зарубіжних дослідників, науково-дослідних центрів та інститутів. У 1973 році Комітет з бухгалтерського обліку людських ресурсів (American Accounting Association Committee

for Human Resource Accounting) визначив бухгалтерський облік людських ресурсів як процес виявлення та вимірювання даних про людські ресурси з наступним наданням отриманої інформації зацікавленим сторонам.

Засновником облікової концепції людського капіталу вважають Е. Фламхольца та Лайкерта Р. Вони вважали що людські ресурси необхідно враховувати як актив компанії, інвестиції в людські ресурси. Вони виділили три основних критерії визнання людських ресурсів як активу: потенційна вигода; наявність прав володіння або контролю з боку адміністрації; оцінка в грошовому вимірнику [5].

На пострадянському суспільстві про людський капітал як про облікову категорію почали писати ще 1990-х роках ХХ століття. Російські вчені А.І. Добринін, С. А. Дятлов у монографії "Людський капітал в транзитивній економіці" зазначали про необхідність обліку людського капіталу у складі нематеріальних активів підприємства [4]. Вони запропонували враховувати людські ресурси в установчих договорах організацій, а умови і терміни інвестування в людські ресурси, величину заробітної плати (яка може розглядатися як норматив амортизації людського капіталу) погоджувати при укладанні колективних договорів та індивідуальних контрактів (трудових договорів). Окрім того вони запропонували проводити не тільки оцінку а й переоцінку людського капіталу підприємства.

Н. Королюк наводить шість понять, які застосовуються для характеристики людини як об'єкта бухгалтерського обліку: людський капітал, людські ресурси, людські активи, інтелектуальний капітал, людський потенціал та персонал [6].

Визначення людського капіталу для цілей бухгалтерського обліку надано Т. М. Давидюк "Людський капітал – це сформований або розвинений у результаті інвестицій в освіту, професійну підготовку та накопичений людиною певний запас здоров'я, виробничих і загальнолюдських знань, навичок, здібностей, вмінь, які дозволяють їй успішно виконувати свою професійну діяльність і які доцільно використовувати для одержання певного результату, сприяє зростанню продуктивності праці й ефективності виробництва, завдяки цьому впливає на зростання доходів його власника, прибутку підприємства та національного багатства країни" [3].

Реслер М. В. під людським капіталом розуміє «явище суспільно-господарського буття, яке має наступні ознаки:

- є невіддільним від носіїв – працівників;
- є вартістю запасу здібностей, здоров'я, знань, кваліфікації, навичок, вмінь, досвіду, мотивації, мобільності індивідів;
- застосовується в економічній діяльності підприємства;
- формується і розвивається внаслідок інвестицій підприємства в людей;
- забезпечує віддачу підприємству у вигляді зростання продуктивності праці, новоствореної вартості, економічного зростання, прибутків, приросту капіталу, тощо [11].

Для формування повного уявлення про сутність, особливості людського капіталу та його значимість у різних сферах діяльності суб'єктів господарювання проведемо аналіз його структурних компонентів. Насамперед, слід зазначити, що різні вчені виділяють різні складові людського капіталу (табл. 1).

З метою якісного оцінювання та повного розуміння сутності поняття "людський капітал" слід виокремити його основні складові, які впливатимуть на його якість, можливості та тривалість використання. Розглянемо ключові складові людського капіталу.

Капітал здоров'я. Є одним із важливих компонентів людського капіталу. Від фізичного й психічного здоров'я людини залежить її працездатність. Чим кращий стан здоров'я людини, тим вона є більш активною та має більший потенціал. Стан здоров'я

	кваліфікація та винахідливість, уміння, майстерність робітника.
Д. Рікардо [12]	Майстерність робітника, тобто його кваліфікація, яка досягається шляхом навчання.
Г. Беккер [12]	Запас знань, навичок, мотивацій, які формуються за рахунок інвестицій у людину: професійну освіту, охорону здоров'я тощо.
Т. Шульц [14]	Сукупність знань, умінь, навичок.
О.А. Грیشнова [2]	За рівнями: на особистому рівні – знання, навички, здоров'я та інші продуктивні характеристики людини, які вона використовує в економічній діяльності; на рівні підприємства – кваліфікація та професійні компетенції, здобутки у справі ефективної організації праці та розвитку персоналу; і на макроекономічному рівні – накопичені вкладення в освіту, професійну підготовку, оздоровлення, тощо.
Т.М. Давидюк [3]	Здібності і якості, якими володіє людина.
С.А. Дятлов, А.И. Добрынин [4]	Сформовані в результаті інвестицій і накопичені запаси здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивації.
М.В. Реслер [11]	Вартість запасу здібностей, здоров'я, знань, кваліфікації, навичок, вмінь, досвіду, мотивацій, мобільності індивідів.

З метою якісного оцінювання та повного розуміння сутності поняття “людський капітал” слід виокремити його основні складові, які впливатимуть на його якість, можливості та тривалість використання. Розглянемо ключові складові людського капіталу.

Капітал здоров'я. Є одним із важливих компонентів людського капіталу. Від фізичного й психічного здоров'я людини залежить її працездатність. Чим кращий стан здоров'я людини, тим вона є більш активною та має більший потенціал. Стан здоров'я також впливає на період трудової активності. Метою інвестицій у здоров'я є збереження, продовження та підвищення рівня працездатності.

Рівень здоров'я залежить від таких факторів як: охорона здоров'я, екологія, спадковість (генетика), здоровий спосіб життя та від якості послуг охорони здоров'я (але меншою мірою). В сучасних умовах важливим питанням є підтримка та поліпшення здоров'я нації, оскільки погіршення стану здоров'я призводить до демографічного спаду, зниження працездатності та продуктивності праці, скорочення працездатного віку (продуктивного періоду життя). Все це негативно впливає на розвиток економіки в цілому.

Не слід забувати також і про стан психічного здоров'я, від якого залежить мотивація людей до праці, самореалізація людини в його професійній діяльності, його повна віддача роботи і реалізація самого людського капіталу.

Енергія. У цьому випадку мова йде про особливий вид енергії – енергії, яка впливає на активність життя людини. Вона проявляється в таких якостях людини, як: активна життєва позиція, заповзятливість, ініціативність. Направляючи енергію в потрібне русло, суспільство одержує активного та заповзятливого фахівця, який не

пасує перед труднощами, націлений на певний результат, готовий рухатися уперед та домагатися високих результатів.

Освіта. Така складова як освіта виділяється багатьма вченими, які досліджували питання людського капіталу, і які ставлять освіту на одне із перших місць. Це пов'язано з тим, що в умовах переходу до економіки знань саме освіта є важливим ресурсом. Різні дослідники відзначають в якості найбільш значимих різні складові (отримані здібності, уміння, навички, майстерність, освіту тощо). Але ми вважаємо, що за своєю суттю вони є частинами самого компоненту “освіта”, а кваліфікація, як придбані здібності, навички, уміння слід розглядати як результат освіти.

Висока якість вищої професійної освіти, відповідний рівень підготовки кваліфікованих кадрів необхідні для роботи із складними системами та обладнанням, для виробництва й випуску наукомісткої продукції. Чим вищий рівень професійної придатності працівника, тим вищою є якість його праці і його продуктивність. Особливо це питання актуалізується в сучасних умовах, коли до знань і кваліфікації працівників висуваються більш високі вимоги.

Досвід. Досвід є важливою складовою людського капіталу. Він необхідний для більш швидкої адаптації людини до нових умов праці, освоєння нових технологічних процесів.

Вроджені (природні здібності). Вроджені здібності людини є основою людського капіталу. Вони визначають зміст інтересів, схильностей, готовності до отримання знань і освоєння навичок. Ці здібності можуть бути сформовані в результаті інвестицій в освіту та в процесі виховання людини, задаючи вектор формування всіх інших властивостей людського капіталу.

Інтелект (інтелектуальні здібності). Інтелект, як складова людського капіталу, відіграє важливу роль в його структурі. Інтелект знаходиться у тісному взаємозв'язку з іншими компонентами людського капіталу. Більше того, завдяки ньому відбувається розвиток вроджених (природних) здібностей: таланту, креативності, здатності до нагромадження досвіду.

Разом зі складовою «здоров'я», інтелект сприяє розвитку мобільності та адаптивності індивіду. Інтелект втілюється у знаннях, уміннях, кваліфікації, таланті, творчих та пізнавальних здібностях людини. За рахунок інтелекту підвищується віддача від трудової діяльності у вигляді високої якості та продуктивності праці.

Творчі здібності. Творчий потенціал людини є основою генерації нових знань та ідей. Творчі здібності, креативність є двигуном інновацій.

Талант. Талант визначає спрямованість інтересів і забезпечує високу продуктивність праці, є важливим компонентом людського капіталу для інноваційної економіки.

Виховання. Виховання формує та розвиває творчі та інтелектуальні здібності людини, виявляє та розвиває її талант, прищеплює любов до праці. Виховання сприяє формуванню мотивації до навчання та праці, закладає і розвиває здібності до мобільності та адаптивності людини. І нарешті, виховання формує культуру людини та закладає систему його цінностей, необхідних для нормальної економічної діяльності (про що говорив ще У.Петті).

Культура. Культура впливає на формування особистості людини та багато в чому визначає його базові цінності, сформовані цілі. Вона впливає на процес відтворення людського капіталу. В культурі концентрується досвід поколінь, зберігаються знання, уміння, навички, формуються та розвиваються відносини між людьми. Культурний рівень громадян у значній мірі визначає економічні досягнення суспільства, його соціально-політичну, ідеологічну, освітню й духовно-моральну структуру [9].

Менталітет (або ментальність). Менталітет закладає стереотипи поведінки, етичні норми, моральні установки, культуру й цінності, які прийняті у суспільстві, а отже, впливає на формування та розвиток людського капіталу. Це призма, через яку людина сприймає світ. Менталітет визначає відношення до праці та відповідно визначає її якість і тому є важливою складовою для формування якісно нового людського капіталу.

Мотивація. Мотивація є системою внутрішніх факторів, які орієнтують людину на досягнення мети та визначають її поведінку. Мотивація визначається задоволеністю професійною діяльністю та її результатами і впливає на інтенсивність трудової діяльності. Вона необхідна для збільшення віддачі в процесі використання людського капіталу. Мотивація багато в чому залежить від моральних норм і цінностей, які прийняті у суспільстві.

Адаптивність. Адаптивність – це здатність індивіда швидко адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Уміння швидко адаптуватися до змін має особливе значення в інноваційній економіці.

Мобільність. Мобільність відкриває більші можливості для кадрових ресурсів, серед яких є доступ до більш привабливих і краще оплачуваних робочих місць. Мобільність необхідна для обміну досвідом і знаннями. Вона забезпечує динамічність знань, їх розвиток, тиражування і поширення. Ступінь мобільності, також як і адаптивності, залежить від особистих здібностей людини. При цьому з одного боку мобільність забезпечує отримання більш глибоких знань, більш високої кваліфікації та досвіду, але з іншого - мобільність може провокувати відтік кваліфікованих кадрів.

Провівши аналіз структури людського капіталу, ми можемо тепер перейти до визначення функцій цих компонентів (табл. 2).

Таблиця 2

Функції структурних компонентів людського капіталу

Table 2

Functions of the structural components of human capital

Структурний компонент людського капіталу	Функції
Придбані здібності: освіта, кваліфікація, майстерність, знання, навички, уміння.	- розвиток, удосконалення вмінь, навичок; - підвищення продуктивності праці; - виробництво/випуск наукомісткої продукції; - трансфер ідей у технології; - робота зі складними технологіями, обладнанням.
Вроджені здібності	- розвиток людського капіталу; - досягнення більш високих результатів.
Творчі здібності	- розвиток нестандартного мислення; - створення нових продуктів (технологій, програм тощо).
Інтелект (інтелектуальні здібності)	- розвиток здібностей, таланту тощо; - здатність виконувати більш складну роботу; - досягнення високих результатів; - підвищення якості праці і продуктивності.
Талант	- якісне і креативне виконання роботи; - досягнення більш високих результатів.
Досвід	- швидке освоєння технологій, технологічних процесів; - підвищення рівня кваліфікованості праці; - розуміння прогнозування спеціальностей, товарів і послуг, які будуть мати попит у майбутньому.

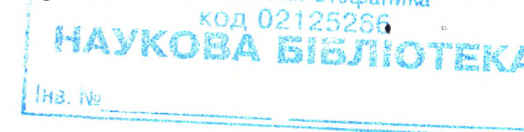
Мотивація	- збільшення віддачі від професійної діяльності; - поява нових винаходів і відкриттів; - досягнення високих результатів.
Мобільність (адаптивність)	- збільшення потенціалу та адаптивності працівників; - здатність переходити з одного виду діяльності на інші; - підвищення стресостійкості; - підвищення конкурентоспроможності.
Виховання	- розвиток вроджених і придбаних здібностей і таланту; - формування мотивації, працьовитості, мобільності/адаптивності; - формування культури людини та її цінностей; - підвищення якості праці й продуктивності.
Менталітет	- формування культури та цінностей суспільства (відносини до роботи тощо).
Культура	- формування соціальних компетенцій.
Здоров'я (фізичне й психічне)	- збільшення працездатності й працездатного віку; - збільшення тривалості життя.
Енергія	- формування ініціативності та заповзятливості; - розвиток активного способу життя.

Висновки. Людський капітал є одним із основних джерел розвитку ринкової економіки, який не лише забезпечує міць країни в цілому, а також дозволяє людям одержувати певні переваги, нові можливості для розширення вибору та задоволення своїх потреб.

Людина та її продуктивні здібності займають центральне місце в психолого-педагогічних і соціально-економічних науках. Відмінності у трактуванні даної дефініції залежать: по-перше, у виокремленні складових людського капіталу (капітал здоров'я, інтелектуальний капітал, мобільність, мотивація, культура, творчі здібності, талант, виховання, менталітет, адаптивність); по-друге, у сфері використання людського капіталу (економічна, соціальна, психологічна, педагогічна, управлінська, облікова категорія).

Основними напрями подальших досліджень є конкретизація облікових принципів і процедур людського капіталу, формування єдиних методичних підходів у способах оцінювання людського капіталу

1. Baker W. Achieving Success Through Social Capital: tapping the hidden resources in your personal and business network / W. Baker. – University of Michigan Business School, 2000.
2. Грішнова О.А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку / О.А. Грішнова // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2014. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvtp_2014_1_5.
3. Давидюк Т.М. Людський капітал як складова капіталу підприємства / Т.М. Давидюк // Вісник ЖДТУ. – 2008. – № 4(46). – С. 56–60.
4. Добрынин А.И. Человеческий капитал в транзитивной экономике: науч.изд. / А.И. Добрынин, С.А. Дятлов, Е.Д. Цыренова. – СПб., 1999.
5. Flamholtz E.G. Human Resource Accounting / E.G. Flamholtz. – Encino, California: Dickenson Publishing Co, 1974.
6. Королюк Н.М. Людський капітал як об'єкт бухгалтерської методології / Н.М. Королюк // Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал. – 2009. – № 7(97). – С. 252-261.
7. Наумчук О.А. Проблеми обліку людського капіталу / О. А. Наумчук // Торговля і ринок України : темат. зб. наук. пр.; голов. ред. О. О. Шубін. Вип. 29. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – 540 с.
8. Починок Н. Людські ресурси в обліковій теорії та практиці / Н. Починок // Економічний аналіз. – 2010. – № 6. – С. 141–144.

9. Трофімчук Т. М. Генезис теорії людського капіталу / Т. М. Трофімчук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 16. – С. 29-35. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2016_16_8
10. Petty W. *Political Arithmetick* / W.Petty. 3-d Edition, 1690. – Режим доступу: <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/petty/index.htm>.
11. Реслер М.В. Людський капітал як об'єкт обліку / М.В. Реслер // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – Вип. 12. – С. 231-234. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_12_54
12. Ricardo D. *Principles of political economy* / D.Ricardo. – Batoche Books Kitchener, 2001. – 333 p. – Режим доступу: <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/ricardo/Principles.pdf>
13. Smith A. *The wealth of nations* / A. Smith. – Режим доступу : https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_WealthNations_p.pdf
14. Schulz T.W. *Human Capital: Policy issues and research opportunities* / T.W.Schulz // *Human resources*. – N.Y., 1975 – p.5.
15. Ядранський Д.М. Облік власного капіталу: відповідь на виклики сучасності / Д.М. Ядранський // *Економічна теорія та історія економічної думки*. – 2012. – № 1-2. – С. 21-23.

References

1. Baker, W. *Achieving Success Through Social Capital: tapping the hidden resources in your personal and business network*, University of Michigan Business School, 2000.
2. Grishnova, O.A. "Human, intellectual and social capital of Ukraine: essence, interconnection, assessment, directions of development." *Social-Labor Relations: Theory and Practice*, no.1, 2014. Vernadsky National Library of Ukraine, nbuv.gov.ua/UJRN/stvtp_2014_1_5. Accessed 1 Mar. 2018.
3. Davidiuk, T.M. "Human capital as a component of enterprise capital." *Journal of ZHDTU*, no.4(46), 2008, pp. 56-60.
4. Dobrynin, A.I., Dyatlov, S.A., and E.D. Tsyrenova. *Human capital in a transitive economy: scholarly publication*, 1999.
5. Flamholtz, E.G. *Human Resource Accounting*, Dickenson Publishing Co, 1974.
6. Korolyuk, N.M. "Human Capital as an Object of Accounting Methodology." *Actual problems of economy: scientific economic journal*, no.7(97), 2009, pp. 252-261.
7. Naumchuk, O.A. "Problems of human capital accounting." *Trade and the market of Ukraine: thematic collection of scientific works*. Vol. 29, DonNUET, 2010.
8. Pochinok, N. "Human Resources in Accounting Theory and Practic." *Economic Analysis*, no. 6, 2010, pp. 141-144.
9. Trofimchuk T.M. "Genesis of the Theory of Human Capital." *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, no. 16, 2016, pp. 29-35. Vernadsky National Library of Ukraine, nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2016_16_8. Accessed 1 Mar. 2018.
10. Petty, W. *Political Arithmetick*. 3rd ed., 1690, www.marxists.org/reference/subject/economics/petty/index.htm. Accessed 1 Mar. 2018.
11. Resler, M.V. "Human capital as an object of accounting." *Scientific Visnik of the International Humanitarian University*, no. 12, 2015, pp. 231-234. Vernadsky National Library of Ukraine, nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_12_54. Accessed 1 Mar. 2018.
12. Ricardo, D. *Principles of political economy*, Batoche Books, 2001, socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/ricardo/Principles.pdf. Accessed 1 March 2018.
13. Smith, A. *The wealth of nations*. MetaLibri. www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_WealthNations_p.pdf Accessed 1 Mar. 2018.
14. Schulz, T.W. "Human Capital: Policy issues and research opportunities." *Human resources*, vol. 6, 1975.
15. Yadransky, D.M. "Equity accounting: the answer to the challenges of our time." *Economic Theory and History of Economic Thought*, no. 1-2, 2012, pp. 21-23.

Рецензенти:

Вініченко І.І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки Дніпровського державного аграрно-економічного університету;

Приходько І.П. – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри обліку, аудиту та управління фінансово-економічною безпекою Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

УДК 331.101.39

ББК 65.24

Андрійчук Ю.А., Гладун С.О.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Національний університет "Львівська політехніка",
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту персоналу та адміністрування,
вул. Митрополита Андрея, 5, 4-й н.к., кім. 506, м.Львів,
79013, Україна,
тел.: (032) 258-27-42,
e-mail: juljaandrjchuk@rambler.ru

Анотація. У статті розглянуто сучасні умови господарювання вітчизняних підприємств. Проаналізовано актуальність оцінювання трудового потенціалу підприємства. Розмежовано поняття оцінка та оцінювання трудового потенціалу підприємства. Визначено основну мету оцінювання трудового потенціалу. Конкретизовано завдання оцінювання трудового потенціалу підприємства.

Сьогодні зростає актуальність оцінювання трудового потенціалу підприємства як раціональне підґрунтя управління ним з метою підвищення ефективності менеджменту підприємства. Подальші наукові дослідження потрібно проводити в напрямку вивчення та систематизації показників з метою розроблення єдиної методики оцінювання трудового потенціалу підприємства.

Ключові слова: трудовий потенціал, оцінка трудового потенціалу підприємства, оцінювання трудового потенціалу підприємства, методика оцінювання трудового потенціалу підприємства.

Andriichuk Y.A., Hladun S.O.

THEORETICAL ASPECTS OF ENTERPRISE LABOUR POTENTIAL EVALUATION

Lviv Polytechnic National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Human Resource Management and
Administration,
5 Metropolian Andrey str., Building 4, Room 506, Lviv,
79013, Ukraine,
tel.: (032) 258-27-42,
e-mail: juljaandrjchuk@rambler.ru

Abstract. The article has considered the modern conditions of domestic enterprises functioning. The relevance of an enterprise labour potential evaluation is analyzed. The concepts of value and evaluation of enterprise labour potential have been separated. The core objective of labour potential evaluation has been determined. The tasks of enterprise labour potential evaluation have been defined concretely.

In our days, the urgency of enterprise labour potential evaluation is growing, as it is a rational basis for its management in order to increase the efficiency of enterprise management system at all. The further researches should consist in studying and systematization of indicators in order to develop the unified methodology of enterprise labour potential evaluation.

Key words: labour potential, estimation of labour potential of enterprise, estimation of labour potential of enterprise, method of estimation of labour potential of enterprise.

Вступ. Сьогодні вітчизняні підприємства постійно зазнають впливу сучасних ринкових викликів. Мінливість та ризикованість середовища функціонування суттєво ускладнюють виробничо-господарську діяльність. Високий ступінь невизначеності спричинений пришвидшенням євроінтеграційних процесів, складною ситуацією в державі та падінням купівельної спроможності споживача.

Проблематика оцінювання трудового потенціалу підприємства вже тривалий час є об'єктом вивчення багатьох вітчизняних економістів, зокрема: Галаз Л.В., Гриньової В.М., Дуди С.Т., Новікова Д.А., Новікової М.М., Попівняка С.В., Ровенської В.В., Серікова О.М., Харуна О.А. та багатьох інших.

Постановка завдання. Однак, зміна умов функціонування вітчизняних підприємств вимагає перегляду та уточнення існуючих наукових напрацювань з метою їх адаптації до сучасних викликів сьогодення. Не зважаючи на численні наукові дослідження у сфері оцінювання трудового потенціалу підприємства існують деякі суперечності, які потребують уточнення. Насамперед розбіжності присутні у понятійно-категоріальному апараті, який використовується як теоретична основа дослідження.

Результати. Галаз Л.В. [1, 179] зазначає, що оцінка трудового потенціалу – це завдання надзвичайно складне, пов'язане з необхідністю врахування багатьох факторів, які мають різноманітний характер прояву. У своїх наукових працях автор тлумачить оцінку трудового потенціалу як об'єктивне його вимірювання шляхом використання системи показників.

На думку Ровенської В.В. [2, 215] оцінка трудового потенціалу – це процес діагностики та аналізу показників трудового потенціалу, визначення рівня його розвитку і виявлення причин його недостатньої ефективності з метою забезпечення реалізації цілей і завдань підприємства або підвищення його ефективності. Отже, автор ототожнює оцінку трудового потенціалу з його діагностикою та аналізом показників.

Кількісне та якісне оцінювання різних аспектів трудової діяльності Серікова О.М. [3, 108] називає не оцінкою, а оцінюванням трудового потенціалу. Автор дещо ширше розглядає цей процес, акцентуючи уваги не лише на визначенні трудового потенціалу, але й на виявленні резервів підвищення трудової активності та чинників, що впливають на ефективність використання трудового потенціалу.

Новікова М.М. та Новіков Д.А. [4, 15] оцінювання трудового потенціалу тлумачать як визначення його реального рівня та вимірювання з метою отримання адекватної інформації для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Якщо процес ідентифікації (визначення) трудового потенціалу підприємства, його вимірювання та подальшого аналізування одні економісти називають оцінкою, а інші оцінюванням, то це може спричинити складності в подальших наукових напрацюваннях. Чітке визначення понятійно-категоріального апарату є вкрай важливим для підвищення результативності формування інструментарію та методики в майбутньому.

Великий тлумачний словник сучасної української мови називає чотири варіанти позначення терміну “оцінка”, а саме [5]:

- дія за значенням оцінити чи оцінювати;
- вартість або ціна чого-небудь;
- думка, міркування про якість, характер, значення когось- або чого-небудь;
- прийняте позначення якості.

Отже, три із чотирьох тлумачень терміну “оцінку” позначають швидше не процес, а об'єкт, стан або навіть кінцевий результат.

Тоді як “оцінювання” Академічний словник української мови [6] визначає однозначно як дію у двох можливих варіантах:

- призначення ціни чому-небудь, визначення вартості чогось;
- визначення якості, цінності, достоїнства когось- або чого-небудь.

Тому, на нашу думку, визначення та вимірювання трудового потенціалу більш коректно називати оцінюванням, що буде відображати процес визначення його рівня. А кінцевий результат процесу оцінювання трудового потенціалу, який відобразить його рівень та якість, варто трактувати як оцінку.

Таким чином, оцінювання трудового потенціалу підприємства – це процес діагностування, вимірювання та аналізування рівня трудового потенціалу з метою виявлення резервів його підвищення, а також вивчення чинників, що на нього впливають. Систематичне та регулярне оцінювання дозволить не лише визначити рівень трудового потенціалу підприємства, але й вивчати динаміку його зміни, яка є вагомим підґрунтям для управління ним.

А оцінка трудового потенціалу підприємства – це результат оцінювання, який відображається у показниках рівня та якості трудового потенціалу підприємства. Тому оцінки можна вважати інструментом оцінювання трудового потенціалу підприємства.

Для розроблення ефективного інструментарію оцінювання трудового потенціалу підприємства важливо визначити кінцеву мету та завдання реалізації цього процесу. Лише чітке розуміння кінцевих цілей дозволить побудувати правильний шлях досягнення результату.

На думку Харуна О.А. [7, 335], метою оцінювання стану трудового потенціалу є аналіз тенденцій, що спостерігаються в роботі персоналу, а також розроблення заходів, що спрямовані на формування та збереження трудового потенціалу підприємства. Дуда С.Т. [8, 371] визначення основної мети оцінювання трудового потенціалу визначає першим етапом цього процесу і наголошує на тому, що кінцева мета повинна відображати як інтереси підприємства загалом, так і кожного працівника, задіяного в його діяльності. На нашу думку, основною метою оцінювання трудового потенціалу підприємства є визначення його реального рівня, стану та повноти використання з метою подальшого управління на основі аналізування тенденцій, динаміки та чинників, що впливають на формування та ефективність використання трудового потенціалу підприємства.

На вагомості чіткого визначення основних завдань оцінювання трудового потенціалу також наголошують численні науковці. Зокрема, Гриньова В.М. [9, 124] головним завданням здійснення такої оцінки вважає виявлення трудового потенціалу кожного окремого працівника і ступеня його використання, аналіз відповідності працівника посаді або його готовності посісти конкретну посаду, а також характеристика ефективності його трудової діяльності, а отже, визначення ступеня і значущості конкретного працівника для господарюючого суб'єкта.

Харун О.А. [7, 356] завдання оцінювання трудового потенціалу підприємства розглядає більш глобально, не деталізуючи його на трудовий потенціал окремих працівників, однак, віддаючи належне вивченню персоналу підприємства, називає такі завдання:

- формування сукупності показників для оцінки трудового потенціалу підприємств;
- оцінка забезпеченості підприємства персоналом із заданими кількісними та якісними характеристиками;
- виявлення тенденцій змін трудового потенціалу підприємств;
- розробка заходів та практичних рекомендацій щодо вдосконалення управління трудовим потенціалом підприємства.

На нашу думку, завдання, які потрібно вирішувати під час оцінювання трудового потенціалу підприємства, потрібно розмежувати зі завданнями, які повинні бути

вирішені під час формування методики та інструментарію оцінювання. Не зовсім доречно кожного разу під час проведення систематичного оцінювання формувати показники, на основі яких буде визначена кількісна та якісна оцінка трудового потенціалу. Це завдання доцільно вирішити одноразово під час розроблення конкретної методики оцінювання для кожного індивідуального підприємства. В подальшому визначені показники можна перевіряти на актуальність та адаптовувати відповідно до викликів сьогодення.

Отже, до основних завдань оцінювання трудового потенціалу підприємства відносимо:

- перевірка розробленої методики оцінювання трудового потенціалу підприємства на актуальність;
- адаптація методики оцінювання до сучасних умов господарювання;
- розрахунок показників стану трудового потенціалу підприємства;
- розрахунок показників ефективності використання трудового потенціалу підприємства;
- аналізування розрахованих показників стану трудового потенціалу підприємства.

Також, на нашу думку, не слід відносити аналізування динаміки та тенденцій змін основних показників до завдань оцінювання трудового потенціалу підприємства, оскільки таке оцінювання може проводитися вперше, може здійснюватися одноразово, а може бути проведене з метою порівняння з середньогалузевими показниками, оцінками конкурентів чи партнерів. У таких випадках динаміка може бути абсолютно не релевантною під час проведення оцінювання та аналізування його результатів.

Однак, результати систематичного оцінювання трудового потенціалу підприємства можуть стати основою вивчення динаміки та тенденцій змін у показниках, на основі чого можна аналізувати причинно-наслідкові зв'язки, а також досліджувати чинники, що впливають на формування та ефективність використання трудового потенціалу підприємства, з подальшим розробленням пропозицій та заходів щодо вдосконалення управління трудовим потенціалом.

Висновки. Сьогодні зростає актуальність оцінювання трудового потенціалу підприємства як раціональне підґрунтя управління ним з метою підвищення ефективності менеджменту підприємства. Не зважаючи на численні наукові дослідження у цій сфері можна стверджувати про відсутність єдиного бачення окресленої проблематики. Суперечливість визначення базових категорій ускладнить подальше розроблення ефективної методики оцінювання трудового потенціалу. Розмежування понять оцінювання та оцінка трудового потенціалу дозволяє чітко окреслити теоретичні основи розроблення інструментарію, а конкретизація мети та завдань оцінювання трудового потенціалу розкриває вимоги, яким повинна відповідати сформована методика.

Подальші наукові дослідження потрібно проводити в напрямку вивчення та систематизації показників з метою розроблення єдиної методики оцінювання трудового потенціалу підприємства.

1. Галаз Л.В. Підходи щодо оцінки трудового потенціалу підприємства / Л.В. Галаз // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 683. – С. 178-183.
2. Ровенська В.В. Оцінка формування та використання трудового потенціалу промислового підприємства / В.В. Ровенська // Економіка і організація управління. – 2014. – № 3 (19). – С. 215–220.
3. Серікова О.М. Кваліметрична оцінка використання трудового потенціалу підприємства / О.М. Серікова // Економіка: реалії часу. – 2015. – №4(20). – С. 106-111.
4. Новікова М.М. Методичний підхід до вимірювання та оцінювання трудового потенціалу регіону / М.М. Новікова, Д.А. Новіков // Економіка розвитку. – 2011. – № 3(59). – С. 13-20.

5. Великий тлумачний словник української мови : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eslovnik.com/%D0%BE%D1>.
6. Словник української мови : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/ocinjvaty>.
7. Харун О.А. Аналіз сучасних методичних підходів до оцінки трудового потенціалу підприємства / О.А. Харун // Глобальні та національні проблеми економіки. Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. – 2016. – №12. – С. 354-358.
8. Дуда С.Т. Трудовий потенціал підприємства: оцінювання та засоби підвищення ефективності використання / С.Т. Дуда, С.В. Попівняк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип.23.3 – С. 370-375.
9. Гриньова В.М. Економіка праці та соціально-трудові відносини: навч. посібн. / В.М. Гриньова, Г.Ю. Шульга. – К. : Знання, 2010. – 310 с.

References

1. Halaz, L. "Approaches to assessing the labor potential of the enterprise." *Natsionalnyi universytet "Lvivska politekhnik"*, no. 683, 2010, pp. 178-183.
2. Rovenska, V. "Assessment of the formation and use of labor potential of an industrial enterprise." *Economics and management organization*, no. 3 (19), 2014, pp. 215–220.
3. Serikova, O. "Qualitative assessment of labor potential of the enterprise." *Economics: realities of time*, no. 4(20), 2015, pp. 106-111.
4. Novikova, M., and D. Novikov. "Methodical approach to measuring and assessing the labor potential of the region." *Development Economics*, no. 3(59), 2011, pp. 13-20.
5. *Great interpretative dictionary of the Ukrainian language*, eslovnik.com/%D0%BE%D1. Accessed 10 Feb. 2018
6. *Dictionary of the Ukrainian language*, sum.in.ua/s/ocinjvaty. Accessed 10 Feb. 2018
7. Kharun, O. "An analysis of modern methodological approaches to the assessment of the labor potential of the enterprise." *Global and national problems of the economy*, no.12, 2016, pp. 354-358.
8. Duda, S., and S. Popivniak. "Labor potential of the enterprise: evaluation and means of increasing the efficiency of use." *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, issue 23.3, 2013, pp.370-375.
9. Hrynova, V., and H. Shulha. *Labor economics and socio-labor relations*, Znanntia, 2010.

Рецензенти:

Захарчин Г.М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту персоналу та адміністрування Національного університету «Львівська політехніка»;

Жигайло Н.І. – доктор психологічних наук, професор кафедри менеджменту економічного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка.

УДК 331.44

ББК 65.24

Кара Н.І., Пишк-Ковальська О.О.

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Національний університет «Львівська політехніка»,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва,
вул. С. Бандери, 12, м. Львів,
79013, Україна,
тел: (+38)050-736-05-70, (+38)050-516-78-42*
e-mail: Nataliia.I.Kara@lpnu.ua,
orysia.o.pshyk-kovalska@lpnu.ua

Анотація. Стаття спрямована на дослідження теоретичних і практичних аспектів професійного розвитку персоналу підприємства в умовах міжнародної економічної діяльності. У статті розглядаються етапи та основні завдання процесу розвитку персоналу організації, а також процес планування розвитку кар'єри працівника. Також розглянуто методи розвитку

персоналу та виділено основні пріоритети, фактори та особливості управління професійним розвитком персоналу міжнародних компаній. Запропоновано запровадити програму корпоративного навчання працівників, зокрема використання інтранет-порталу, що дозволить підвищити ефективність діяльності підприємства за рахунок системного розвитку знань і компетенцій працівників.

Ключові слова: професійний розвиток персоналу, кар'єра, компетенції, корпоративне навчання, професійні знання, вміння, навички, міжнародна економічна діяльність.

Kara N.I., Phsyk-Kovalska O.O.

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PERSONNEL IN THE CONDITIONS OF INTERNATIONAL ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES

Lviv Polytechnic National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and International
Entrepreneurship,
S. Bandera str., 12, Lviv,
79013, Ukraine,
tel.: (+38)050-736-05-70, (+38)050-516-78-42
e-mail: Nataliia.I.Kara@lpnu.ua,
orysia.o.pshyk-kovalska@lpnu.ua

Abstract. The article is aimed at the study of theoretical and practical aspects of professional development of the personnel of the enterprise in the conditions of international economic activity. The article deals with the stages and main tasks of the personnel development process of the organization, as well as the process of planning the career development of the employee. Also, the methods of personnel development are considered and the main priorities, factors and peculiarities of management of personnel professional development of international companies are highlighted. It is proposed to introduce a program of corporate training of employees, in particular the use of intranet portal, which will increase the efficiency of the enterprise through the systematic development of knowledge and competences of employees.

Key words: professional development of personnel, career, competencies, corporate training, professional knowledge, skills, international economic activity.

Вступ. На сучасному етапі розвиток персоналу визначає ефективне функціонування будь-якого підприємства. Забезпечення конкурентоспроможності організації на ринку є можливим за умови невинного росту як теоретичних, так і практичних навичок персоналу підприємства. Здатність швидко та кваліфіковано реагувати на зміни, які відбуваються як у внутрішньому, так і у зовнішньому середовищі підприємства свідчить про достатній рівень професійного росту персоналу підприємства. Розвиток персоналу є багатограним та складним поняттям, що охоплює широке коло взаємозв'язаних психологічних, педагогічних, соціальних та економічних знань.

Важливим питанням становлення професійного розвитку особистості є визначення потреби в підготовці персоналу, тобто встановлення невідповідності між професійними знаннями, уміннями та навичками, які повинен мати персонал організації для виконання її поточних і перспективних цілей та тими наявними знаннями, уміннями й навичками, котрі персонал має на теперішній час. Визначення потреби у професійному розвитку працівника здійснюється на всіх рівнях управління підприємством: організації в цілому, структурного підрозділу та окремого працівника [1; 3; 9; 11].

Постановка завдання. Ефективне формування системи розвитку персоналу можливо у тому випадку, коли її елементи структурно визначені, підпорядковані один одному та цілям системи, визначені принципи, методи, закони й закономірності їх формування, обґрунтована необхідність її створення, визначені вихідна мета та результат функціонування такої системи, що можливо за умови побудови організаційно-економічного механізму управління розвитком персоналу. З урахуванням складності питання, що розглядається, доцільно простежити основні наукові погляди щодо концентрації уваги на певних аспектах створення механізму, окреслення контурів його дії, правил та способів побудови.

У результаті аналізу сучасних підходів вітчизняних науковців до бачення дії механізму, у тому числі організаційно-економічного, було сформовано власне бачення щодо розв'язання цього питання, що базується на положеннях методології управління, розвитку та загальнонаукових методах побудови механізму розвитку персоналу, як діалектичної системи формування цілей, завдань, принципів, функцій, моделей, форм і методів, які дозволяють перетворити в процесі трудової інтелектуальної та розумової діяльності елементи системи розвитку персоналу на необхідний її стан із врахуванням чинників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, спрямованих на досягнення організаційно-економічної ефективності управління розвитком персоналу.

Результати. Одним із необхідних чинників ефективного функціонування підприємства є рівень розвитку персоналу, який у свою чергу залежить від професійного та кар'єрного росту. Професійний розвиток персоналу – це системно організований процес безперервного навчання працівників для підготовки їх до виконання нових виробничих функцій, професійно – кваліфікаційного просування, формування резерву керівників та вдосконалення соціальної структури персоналу. Складові процесу розвитку персоналу організації наведені на рис. 1. [6; 8].

В контексті даного визначення варто також розглянути поняття “компетентність”. Зокрема, опубліковані у 1982 р. у США результати наукових досліджень В. Макелвіла доводили, що основою будь-якої організації є існуючий набір компетенцій всіх працівників компанії [2; 3].

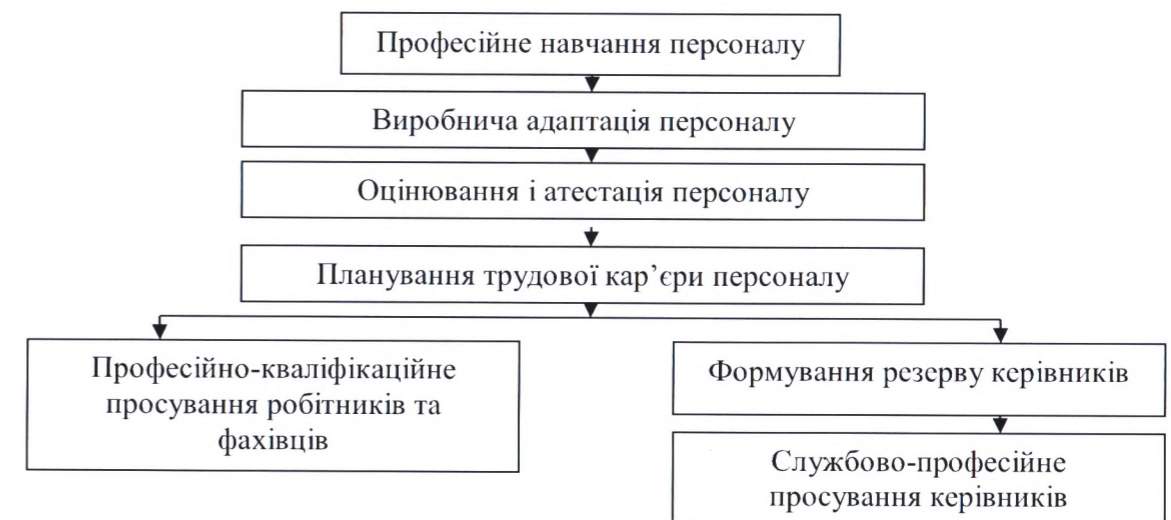

Рис. 1. Складові процесу розвитку персоналу організації (складено автором на основі [4; 11]).

Fig. 1. Components of the development process of the personnel of the organization.

Англійський дослідник М. Армстронг вважає, що поняття компетентності закладено в основу управління людськими ресурсами і прямо пов'язане із основною ціллю стратегічного управління людськими ресурсами – наймати і розвивати висококомпетентних працівників, які будуть легко досягати цілей і таким чином робити значний вклад у досягнення цілей підприємства. Термін “компетентність” корисний для опису того типу поведінки, який потрібен організації для досягнення високого рівня ефективності [3].

Таким чином, можна виділити такі основні завдання професійного розвитку персоналу організації [1;4;9;10]: 1) здійснення професійної підготовки робітників, створення сприятливих умов для ефективної роботи персоналу запровадженням гнучкої системи безперервної післядипломної освіти працівників; 2) організація виробничої адаптації персоналу; 3) забезпечення повнішого використання здібностей, інтересів і нахилів працівника, його освітнього та професійного потенціалу для впровадження в практику нововведень, високих технологій, щоб у такий спосіб підвищувати гнучкість організації, її конкурентоспроможності на ринку; 4) проведення оцінювання персоналу, застосування результатів оцінювання під час здійснення виробничої адаптації, атестації працівників, забезпечення взаємозв'язку атестації зі стратегією управління конкурентоспроможністю персоналу організації; 5) ціле-спрямоване планування трудової кар'єри працівників, ефективного матеріального й нематеріального стимулювання їхнього розвитку, підвищення престижу й привабливості організації серед молоді та інших груп населення.

Професійний розвиток персоналу сприяє підвищенню загального інтелектуального рівня особистості, розширює ерудицію та коло спілкування. Наслідком цього є покращення соціально-психологічного клімату у структурних підрозділах організації, підвищення мотивації працівників до праці, краще розуміння працівниками поставлених цілей та стратегічних завдань, що сприятимуть розвитку організації, зниження рівня плинності кадрів.

Професійний розвиток персоналу також може стати критерієм для оцінювання конкурентоспроможності персоналу, що своєю чергою, є сукупністю особистісних та професійних характеристик персоналу, які відображають можливості спільних дій усього персоналу підприємства і характеризують його можливість забезпечувати конкурентоспроможність підприємства [2; 5].

Важливим напрямом професійного розвитку персоналу є планування кар'єри працівника, його просування кваліфікаційними або службовими рівнями (ступенями) за визначеною схемою. Дослідники виділяють декілька видів кар'єри, які розглянуто детальніше в табл. 1. [6;11;12].

Найбільш поширеною та найконсервативнішою є модель кар'єри “сходи”, адже більшість працівників пов'язують свій професійний ріст з поступовим просуванням службовою драбиною. Більшість науковців виділяють 5 етапів кар'єри за моделлю “сходи”: адаптація (становлення), ріст, стабілізація, активна зрілість та пасивна зрілість.

Таблиця 1

Види кар'єри

Table 1

Career Types

Види кар'єри	Характеристика
“трамплін”	Упродовж всього трудового періоду працівник поступово просувається по службі, здобуваючи досвід, знання, кваліфікацію. Та з часом настає період, коли людина виходить на пенсію, здійснюючи тим самим стрибок з

	трампліна.
“сходи”	Часто подають у вигляді сходинок, які поступово піднімаються вгору, та, досягнувши вершини, плавно спускаються вниз. Кожна сходинка – певна посада, яку працівник в середньому займає близько п'яти років. Крок вперед приводить до переходу на іншу сходинку, тобто до займання вищої посади. Перехід можливий лише після підвищення кваліфікаційного рівня працівника. Після досягнення вершини розпочинається планомірний спуск. Це передбачає врахування стану здоров'я та сил особи, можливостей працівника виконувати менш інтенсивну роботу, не брати активної участі у прийнятті рішень.
“змія”	Передбачає горизонтальне переміщення по службі з метою подальшого росту. Таке переміщення дає змогу працівникові глибше ознайомитися з діяльністю підприємства загалом, освоїти багато професій, що надалі дасть можливість керівництву отримати працівника широкого профілю, який би зосереджувався не лише на формуванні і реалізації локальних цілей, а ототожнював би себе з майбутнім усієї фірми через досягнення глобальної загальнофірмової мети.
“роздоріжжя”	Полягає у всебічній оцінці індивідуальних здібностей працівника та регулярній перевірці напряму подальшого професійного росту.
“динамічна”	Пов'язана зі зміною посад в одній або декількох організаціях
“статична” (стабільна)	Здійснюється на одній посаді шляхом професійного росту
“вертикальна”	Здійснюється шляхом переміщення вгору по ієрархії управління
“горизонтальна”	Переміщення відбувається в межах одного рівня управління
“карусель”	Тимчасове переміщення в інший підрозділ із збереженням заробітної плати та можливості повернення на попередню роботу
“доцентрова”	Полягає не стільки в переміщеннях як таких, скільки у наближенні до “ядра”, зарахуванні до кола “обраних”
професійна	Навчання, вступ на роботу, професійне зростання, підтримка індивідуальних професійних здібностей, вихід на пенсію
внутрішньоорганізаційна	Послідовна зміна стадій розвитку працівника в одному підприємстві
“від начальника”	Основний чинник впливу – дії осіб, що приймають рішення
“від об'єкту”	Основний чинник впливу – успішна реалізація якого-небудь проекту
“selfmade (власноручна)”	Кар'єрне зростання завдяки високій кваліфікації
“по трупах”	Дії за принципом “ціль виправдовує засоби”

Досвід зарубіжних і вітчизняних підприємств свідчить, що робота з питань професійно-кваліфікаційного просування виробничого потенціалу є складовою

частиною кадрової політики і вирішується підсистемою розвитку. На рис. 2 показано процес планування розвитку кар'єри.

Підсистемою розвитку персоналу є сукупність форм, методів і засобів організації планомірного, поступового переміщення працівників від простої до складної змістовної праці, від нижчих до вищих сходінок професійної майстерності з врахуванням інтересів працівників і потреб виробництва. Добре організоване просування працівників виконує роль регулятора узгодження інтересів виробництва і кожного конкретного працівника.

Просування працівників повинно здійснюватися з урахуванням таких принципів [7;8;9]: послідовне, безперервне переміщення працівників від нижчої до вищої сходінок професійного росту, кваліфікації; планування трудової кар'єри таким чином, щоб на наступній роботі найкраще використовувались набуті знання, навички з попередньої роботи; безперервний процес навчання, підвищення загальнокультурного рівня і професійного досвіду, збереження здоров'я працівників; надавати перевагу працівникам складної праці свого підприємства; матеріальна й моральна зацікавленість працівників у своєму професійному рості.

Потреба в кар'єрному та професійному розвитку обумовлена необхідністю пристосовуватися до змін зовнішнього середовища, новим зразкам техніки й технології, стратегії й структурі організації, освоєння додаткових видів діяльності. Лінійні керівники на підставі спостереження, за працівниками і врахування потенціалу працівника, а також його думки про свої кар'єрні наміри повинні формувати конкретні цілі розвитку і навчання, а також план кар'єрного зростання (рис.3) [12].

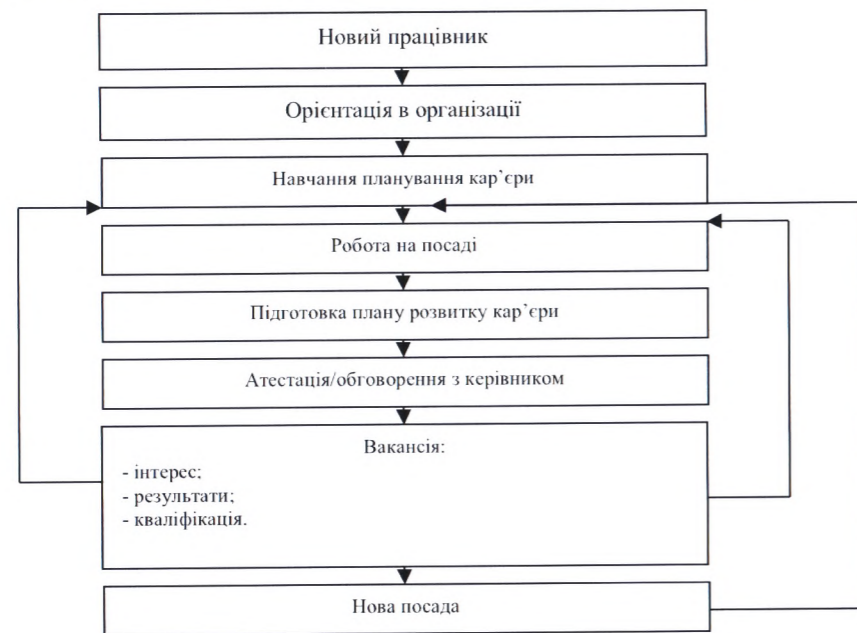

Рис. 2. Процес планування розвитку кар'єри.

Fig. 2. Career planning process.

Успішний розвиток персоналу вимагає використання конкретних методів, спрямованих на формування й активізування його знань, можливостей і поведінкових аспектів. Серед методів розвитку персоналу можна виділити: а) методи формування і розвитку кадрового потенціалу організації і б) методи розвитку потенціалу кожного працівника.

До першої групи відносяться [4; 8; 9]: методи організаційного розвитку, удосконалювання організаційних структур, складання штатного розкладу; методи

поліпшення фірмового стилю керування; методи конфліктного менеджменту. Розвиток персоналу на рівні конкретної особистості складає зміст методів другої групи. До них відносяться: методи підготовки і перепідготовки робітників, фахівців і керівників; методи підвищення кваліфікації за межами організації; фірмові одноденні чи тижневі семінари та конференції, групові дискусії.

Можна виділити два пріоритетних засоби інвестування в персонал: підвищення кваліфікації та нематеріальне стимулювання. Інвестиції такого типу дозволяють збільшити прибуток і вартість бізнесу. З огляду на суми бюджету на інвестиції в людські ресурси, компанії повинні ефективно використовувати виділені кошти. Надання ліцензій, сертифікатів, проведення регулярних занять для розвитку професійних навичок стають вкрай важливим елементом для підтримки конкурентоспроможності компанії [2].

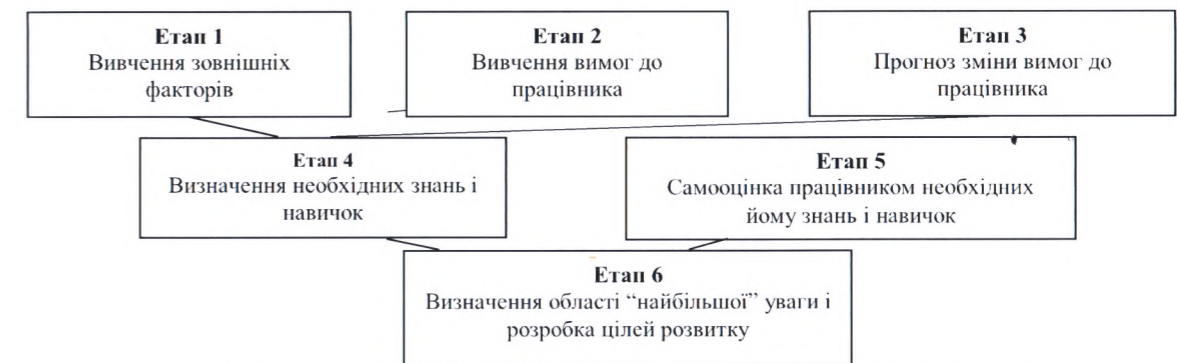

Рис. 3. Етапи визначення потреб розвитку працівника в організації.

Fig. 3. Stages of the definition of the needs of employee development in the organization.

Однією з головних умов зростання конкурентоспроможності міжнародних компаній на світовому ринку є спрямування організаційних ресурсів у сферу професійного розвитку персоналу. Потреба підприємства у підвищенні кваліфікації працівників зумовлена змінами у внутрішньому та зовнішньому середовищі, удосконаленні процесу управління, освоєнні нових видів і сфер діяльності.

Як відомо, ефективність виробництва лише на 30 - 35% залежить від інвестицій, решта – від рівня кваліфікації робітників і фахівців. Саме тому провідні зарубіжні компанії витрачають на професійний розвиток персоналу і підготовку кадрів на виробництві значні кошти – від 2 до 10% фонду оплати праці (наприклад, компанія Дженерал Моторс витрачає в середньому на ці цілі понад мільярд американських доларів в рік). В Україні це значення становить 2% від фонду оплати праці. Відомо, що витрати на професійне навчання кадрів у США перевищують 100 млрд. дол. щороку. Приблизно 76% американських корпорацій з числом зайнятих 500 і більше осіб мають програми в сфері підготовки і перепідготовки робочої сили. Загалом такі програми мають майже 30% усіх фірм США, які розглядають витрати на освітні програми як неодмінний компонент своєї довгострокової економічної стратегії [3;8].

Українські вчені підкреслюють важливість ролі досвіду в професійному зростанні працівників міжнародних компаній. Тоді як знання і навички не справляють істотного впливу в процесі інтернаціоналізації професійного росту, управлінський досвід відіграє важливу роль (майже 60%) у професійному становленні як українських, так і зарубіжних працівників міжнародних компаній [2].

Виходячи з цього, основну увагу доцільно приділити аналізу особливостей управлінського досвіду. Так, було визначено основні події, що найбільшою мірою впливають на професійний розвиток менеджерів у міжнародному бізнесі [2;3]: робочі

завдання – 50%; невдачі – 24%; взаємодія з керівниками – 15%; взаємодія з підлеглими, форс-мажорні кризові ситуації – 11%. Найбільшу вагу серед подій, які сприяють розвитку досвіду управління персоналу в економічно високорозвинених країнах, мають робочі завдання; в країнах з невисоким рівнем розвитку – події, котрі пов'язані із взаємодією з керівниками. Водночас, у міжнародному бізнесі важливими подіями, які мають суттєвий вплив на професійний ріст персоналу, є виконання управлінських завдань в іноземній країні та взаємодії з людьми інших культур і національностей.

Компанії усвідомлюють, що вдосконалення навичок персоналу – ключ до створення стійкої конкурентної переваги. Зокрема, С. Ділліх встановила, що в компаніях, які забезпечують свій персонал можливістю неперервної освіти і навчання, відсутня плінність кадрів, а професійний рівень працівників поступово зростає. Серед багатьох способів неперервного навчання найбільш ефективним є навчання на робочому місці [7;8].

У компаніях, які задіяні у міжнародній економічній діяльності навчання персоналу відбувається за чотирирівневою програмою. На першому рівні головна увага приділяється виявленню культурних відмінностей різних країн та особливості їх впливу на результати бізнесу. Другий фокусує увагу на формуванні відносин та виявляє їх вплив на поведінку працівників. Третій забезпечує фактичними знаннями для роботи в конкретній країні, а четвертий включає знання мови, навички адаптації та корегування поведінки [2;3;5].

Науковці виділяють такі основні пріоритети управління професійним розвитком персоналу міжнародних компаній [1;4;8;9;10]:

- створення фундаменту для управлінського розвитку та активна цілеспрямована діяльність на подолання нових робочих викликів і випробувань;
- високий рівень стійкості до стресів та наполегливість;
- ефективне управління власним часом та уміння формувати команду;
- набуття управлінського досвіду за кордоном та ефективне делегування повноважень.

Основними факторами, які впливають на професійний ріст персоналу підприємств, зокрема, в умовах міжнародної економічної діяльності є: 1) управлінські компетенції, складовими яких є знання, навички, здібності, позиція та поведінка; 2) управлінський досвід, який здобувається внаслідок виконання обов'язків під час виникнення різноманітних подій.

Отже, можна виділити такі особливості професійного росту кадрів підприємств в умовах міжнародної економічної діяльності:

- доцільність неперервного навчання (у процесі постійного вдосконалення працівник отримує можливість зайняти більш високооплачувану посаду, а для підприємства це можливість підвищити свою конкурентоспроможність, оскільки кваліфікована робоча сила здатна виконувати більш складні завдання);
- необхідність знання іноземних мов (працівникам транснаціональних корпорацій необхідно досконало володіти хоча б однією іноземною мовою, адже діяльність компанії виходить за межі однієї країни, тому для працівника стає важливим розуміння потреб іноземного клієнта);
- швидкість адаптації (потрапляючи у нове середовище господарювання, працівникові необхідно швидко при звичаїтися до традицій та умов ведення бізнесу даної країни);
- здатність працювати в команді (складні проблеми все більше потребують об'єднання зусиль декількох людей, які спільно реалізують рішення, отже, необхідно уміти створювати та удосконалювати групи, які спроможні швидко ставати винахідливими та результативними).

Найважливішим засобом професійного розвитку персоналу є навчання, зокрема професійне. Окрім професійного навчання важливим також є підвищення кваліфікації працівників.

Для того, щоб система мотивації професійного розвитку персоналу забезпечувала очікувані результати, необхідно дотримуватися основних правил, закономірностей та вимог щодо використання способів управління цими мотивами, які втілюються в наукових принципах. Формування стимулюючих впливів, які базуються на результатах мотиваційних заохоченнях, повинні стати основним завданням стратегічного управління розвитком персоналу. На вході такого управління слід розглядати виробничий процес, що взаємодіє із зовнішнім середовищем і працівниками, а на виході – результати виробничої діяльності [2;3].

Таким чином, підприємство, яке активно займається розвитком своїх працівників отримує можливість підвищити продуктивність праці та наростити обсяги виробництва.

Для удосконалення механізму професійного зростання кадрів підприємства, на нашу думку, необхідно запровадити програму корпоративного навчання, яка б значно підвищила ефективність та якість професійної підготовки працівників, оскільки дана програма навчання дає саме ті знання і навички, які є важливими для розвитку конкретного працівника з точки зору роботодавця; в умовах внутрішнього корпоративного навчання контроль за якістю засвоєння знань є надзвичайно високим; ефективність використання часу на навчання є високою, а витрати часу меншими, оскільки навчальний процес здійснюється в умовах підприємства і, в окремих випадках, прямо на робочому місці; внутрішньокорпоративне навчання тісно пов'язане з умовами і особливостями конкретного підприємства, а тому одержані знання мають більшу практичну цінність; вагомою складовою внутрішнього корпоративного навчання, незалежно від тематики, є передача знань про цінності, традиції, філософію діяльності підприємства; пізнання глибинних основ корпоративної культури прискорює адаптацію нового персоналу, підвищує лояльність найманих працівників.

Запровадження програми корпоративного навчання дозволить підвищити ефективність діяльності підприємства за рахунок системного розвитку знань і компетенцій працівників. Цілями корпоративного навчання є: 1) передача працівникам необхідних знань, умінь, ділових якостей; 2) формування і підтримка організаційної культури; 3) мотивація і підвищення лояльності персоналу; 4) створення позитивного іміджу компанії. Впровадження програми корпоративного навчання сприятиме також розвитку корпоративної культури та поліпшенню взаємовідносин як у середині окремого колективу, так і на підприємстві загалом.

У міру розвитку системи внутрішнього навчання його стратегія стає цільовою, тобто більш вибірковою, спрямованою на вузьку цільову аудиторію. Інструменти внутрішнього навчання поділяють на два типи: інструменти, пов'язані з інтранет-порталом розвитку та навчання та альтернативні інструменти. Підприємству в процесі впровадження програми корпоративного навчання варто використовувати обидва інструменти, оскільки вони допоможуть максимально збільшити ефективність від навчання. В табл. 2 наведено приклад використання даного інструменту для підприємства.

Таблиця 2

Приклад використання інтранет-порталу на підприємстві

Table 2

An example of using an intranet portal at an enterprise

№	Інструмент	Коротка характеристика	Приклад використання
Інструменти, пов'язані з інтранет-порталом розвитку та навчання			
1.	Інтранет-портал розвитку та навчання	Зміст порталу: - записи про особистий досвід участі в програмах; - інтерв'ю зі співробітниками, що пройшли навчання; - статті про методи навчання та розвитку; - новини навчання та розвитку, у т.ч. анонси нових навчальних програм; - результати збору зворотного зв'язку; - підсумки оцінки ефективності програм навчання тощо.	- після завершення програми (її етапу) готується звіт з відгуками учасників, фотоматеріалами або - ведення форумів з актуальних питань управління, виявлення проблем, пропозиція власних рішень, їх обговорення, отримання зворотного зв'язку від керівництва.
2.	Каталог програм навчання	Повна інформація про програми навчання, що пропонуються організацією. Каталог може бути вбудований в інтранет-портал, а може існувати окремо від нього.	Інтрагент-сайт та корпоративна інформаційна система містять опис кожного курсу, його цілі, компетенції, які він розвиває.
3.	Пошукова система порталу організації	Пошук програм навчання за різними критеріями.	Використання таких критеріїв як: теми, методи навчання, компетенції, тренери.
4.	Блоги, wiki тощо	Неформальне спілкування працівників на теми навчання та професійного розвитку.	Використання для інтерактиву ПЗ софт компанії Epic, яка надала свої рішення на виставці HRD 2007 (http://www.epic.co.uk)
5.	Відеоролики та фільми	Реклама про систему навчання, розвитку, нові програми навчання.	Створення рекламного відеоролика, який демонструватиме переваги програми корпоративного навчання.
6.	Персоналізація Інтранет-порталу	Співробітник, потрапляючи на першу сторінку інтранет-порталу, розпізнається системою і одразу отримує інформацію, яка йому необхідна. При	

Альтернативні інструменти			
		цьому не витрачає зайвого часу на пошуки.	
7.	Буклет	Загальна інформація щодо навчання в організації.	
8.	Листівки	Коротка інформація про певну програму навчання або дистанційний курс.	
9.	Рекламні плакати	Плакати, як правило, присвячуються конкретним курсам та розміщуються в навчальних аудиторіях.	
10.	Листи співробітникам	Адресна поштова розсилка інформаційних листів.	Іменні листи для кожного працівника.
11.	Цільова e-mail розсилка	Індивідуальні e-mail повідомлення. Найкраще використовувати при вагомому бренді підрозділу розвитку та навчання персоналу.	Використовуються при формуванні груп, призначенні на цільові курси та тести.
12.	Інформаційні сесії (face-to-face meetings)	Виступи (презентації) на робочих нарадах, спеціальні зустрічі з керівниками та працівниками підрозділів.	Забезпечують особисту залученість, дозволяють ставити запитання напряму спеціалістам відділу навчання та розвитку персоналу.
13.	Залучення керівництва	Вислови керівництва на сторінках інтранет-порталу та у зовнішніх виданнях. Залучення керівників до читання курсів, виступів на конференціях, до ролі ведучих майстер-класів	
14.	Символіка корпоративного навчання	Власний логотип і слоган відділу розвитку та навчання персоналу. Використовується на канцтоварах, друкованих матеріалах, в аудиторіях, на сайті, інтранет-порталі, банерах.	

Висновки. Розроблення інтранет-порталу варто здійснювати на основі персоналізації інформації, яка надається користувачам. Для кожної категорії персоналу необхідно прописати сценарії, кожен із яких відповідає цілям відвідування порталу: новачок, якого цікавить загальна інформація про можливості навчання в компанії; фахівець, який складає для себе план розвитку; менеджер, який хоче вирішити, що рекомендувати своїм підлеглим. Відповідно до сценаріїв необхідно продумати логіку

першої сторінки: загальна інформація про навчання, повний перелік програм, пропозиція для менеджерів. У подальшому можна буде розробити систему, яка самостійно буде визначати категорію працівника і відображати інформацію (у тому числі і перелік програм навчання), що відповідає його інтересам, компетенціям, плану розвитку тощо.

Окрім впровадження інтранет-порталу, з погляду впливу на формування організаційної культури, доцільно також використовувати такі напрями організації корпоративного навчання як семінари та тренінги, що проводяться в межах програм адаптації персоналу; підвищення кваліфікації та професійне навчання працівників; семінари та конференції для обміну досвідом. Незалежно від тематичного спрямування навчальних заходів, вони матимуть позитивний вплив на формування організаційної культури, адже сам факт того, що керівництво підприємства витрачає кошти на розвиток персоналу, позитивно впливають на почуття причетності до загальної справи, лояльність працівників. Крім того, залучення до програми навчального заходу питань, що стосуються стратегічних цілей компанії, інформації про її досягнення й плани, змісту місії, принципів діяльності підприємства додатково сприяє підвищенню згуртованості колективу, вирішенню проблем внутрішніх комунікацій.

1. Балабанова Л. В. Управління персоналом : підручник / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак; М-во освіти і науки України. Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – К. : ЦУЛ, 2011. – 467 с.
2. Бережна Г. В. Конкурентні виклики для українських компаній на міжнародних ринках / Г.В. Бережна // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2013. – № 6. – С. 4-8.
3. Бузько І.Р. Кадрове забезпечення діяльності міжнародних бізнес-структур / І.Р. Бузько О.А.Немашкало [Електронний ресурс] – Режим доступу : [www/URL:http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2012_11_1/buzko.pdf](http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2012_11_1/buzko.pdf)
4. Виноградський М.Д. Управління персоналом : навч. посіб. / Виноградський М.Д., Виноградська А.М., Шканова О.М. – [2-ге видання]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 502 с.
5. Грішнова О. А. Кадрове забезпечення ефективної системи антикризового корпоративного управління / О. А.Грішнова, Є. Р. Жорова [Електронний ресурс] // Проблеми економіки 2014. – № 1, – Режим доступу : [www/ URL: http://www.problecon.com/pdf/2014/1_0/193_198.pdf](http://www.problecon.com/pdf/2014/1_0/193_198.pdf)
6. Данюк В.М. Організація праці менеджера: навч. посібник / В. М. Данюк. – К. : КНЕУ, 2006. – 276 с.
7. Донець Л. Формування кадрової стратегії в загальній системі управління персоналом підприємства [Електронний ресурс] / Л. Донець, Т. Лиходєдова // Науковий вісник. – 2014. – № 1. – С. 45-55.
8. Красношанка В. В. Навчання та розвиток персоналу в контексті конкурентоспроможності підприємства / В. В. Красношанка, А. О. Коваленко // Молодий вчений. – 2014. – № 12(1). – С. 162-165.
9. Крушельницька О.В. Управління персоналом : навчальний посібник / Крушельницька О.В., Мельничук Д.П. – К. : Кондор, 2003. – 296 с.
10. Курінний О.В. Кадрове забезпечення формування організаційного потенціалу підприємства / О.В. Курінний [Електронний ресурс] // Проблеми матеріальної культури – економічні науки. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/147/knp147_133-137.pdf
11. Михайлова, Л. І. Управління персоналом : навч. посіб. / Л. І. Михайлова. – К. : ЦНЛ, 2007. – 296 с.
12. Поляков В. А. Технологія кар'єри: Практ. керівництво / В. А. Поляков. – М. : Справа, 2011.

References

1. Balabanova, L. *Personnel Management*, CUL, 2011.
2. Berezhna, Galyna. "Competitive Challenges for Ukrainian Companies in International Markets." *State and Regions, Economics and Entrepreneurship*. no.6, 2013, pp. 4-8.
3. Buzko, I, and O.Nemashkalo. "Human Resources Support for International Business Structures." *Vernadski National Library of Ukraine*, archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2012_11_1/buzko.pdf. Accessed 10 Mar. 2018

4. Vinogradsky, M., Vinogradskaya, A., and O. Shkanova. *Human Resource Management*, 2nd edition, Center for Educational Literature, 2009.
5. Grishnova, O., and Ye. Zhorova. "Staffing of an effective system of crisis management corporate governance." *Problems of Economics*, no. 1, 2014, www.problecon.com/pdf/2014/1_0/193_198.pdf. Accessed 10 Mar. 2018
6. Daniuk, *Organization of labor manager*, KNEU, 2006.
7. Donets, L., and T. Lykhodedova. "Formation of personnel strategy in the general system of personnel management of the enterprise." *Naukovyi visnyk*, no. 1, 2014, pp. 45-55.
8. Krasnoshapka, V., and A. Kovalenko. "Training and development of personnel in the context of enterprise competitiveness." *Young Scientist*, no. 12(1), 2014, pp. 162-165.
9. Krushelnitska, O., and D. Melnichuk, *Personnel Management*, Condor, 2003.
10. Kurinnyi, O. "Human resource support for forming the organizational potential of the enterprise." *Problems of Material Culture - Economic Sciences*. Vernadski National Library of Ukraine, archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/147/knp147_133-137.pdf. 10 Mar. 2018
11. Mikhailova, L. *Personnel Management*, CNL, 2007.
12. Polyakov, V. *Career Technology*, Sprava, 2011.

Рецензенти:

Мельник О.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної та митної діяльності Національного університету "Львівська політехніка";

Гальків Л.І. – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту організації Національного університету "Львівська політехніка".

УДК 658.3:331.108

ББК 65.29:65.24

Придятько Е.М.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАХОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Індустріальний інститут ДВНЗ "Донецький національний технічний університет",
Міністерство освіти і науки України,
пл. Шибанкова, 2, м. Покровськ,
85300, Україна,
тел: +38 (050) 277-80-48,
e-mail: ellap82@ukr.net

Анотація. Статтю присвячено обґрунтуванню організаційно-економічних заходів, запровадження яких на рівні промислового підприємства має дозволити підвищити ефективність процесів формування персоналу. Об'єктом дослідження виступають процеси формування персоналу промислових підприємств України. При обґрунтуванні організаційно-економічних заходів було використано методи групування, логічного узагальнення та систематизації. Встановлено наявність двох груп чинників, що впливають на ступінь ефективності пропінання процесів формування персоналу промислових підприємств – внутрішні та зовнішні. Виокремлено по п'ять основних чинників у кожній групі, що здійснюють найбільший вплив на об'єкт дослідження. Запропоновано основні організаційно-економічні заходи щодо запобігання можливого негативного впливу кожного з чинників.

Ключові слова: промислове підприємство, персонал, процес, формування, ефективність, організаційно-економічні заходи.

Prydatko E.M.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MEASURES TO INCREASE THE EFFICIENCY OF THE PROCESS OF THE FORMATION OF PERSONNEL OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Industrial Institute State Higher Education Establishment
“Donetsk National Technical University”,
Shybankova Square, 2, Pokrovsk, Donetsk region,
85300, Ukraine,
tel.: +38 (050) 277-80-48,
e-mail: ellap82@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the substantiation of organizational and economic measures, the introduction of which at the level of an industrial enterprise should allow to increase the efficiency of personnel formation processes. The object of research are processes of forming the personnel of industrial enterprises of Ukraine. In substantiating the organizational and economic measures, the methods of grouping, logical generalization and systematization were used. The presence of two groups of factors affecting the degree of efficiency of baking of the processes of forming the personnel of industrial enterprises – internal and external. Five main factors are identified in each group, which have the greatest impact on the research object. The main organizational and economic measures are proposed to prevent the possible negative impact of each of the factors.

Keywords: industrial enterprise, personnel, process, formation, efficiency, organizational and economic measures.

Вступ. Вибір інноваційного вектору у межах реалізації євроінтеграційної стратегії розвитку України поступово привносить нові аспекти у функціонування різних сфер української економіки. Так, протягом останніх років спостерігається процес суттєвої зміни ролі людини у виробництві завдяки трансформаціям, які простежуються у змісті праці та через поступове впровадження пілотних нововведень й інновацій, у результаті чого відбувається безперервне зростання вимог до професійного, освітнього та культурного рівнів працівника, підвищення значущості для підприємства ступеня його самоконтролю й самодисципліни, наявності прагнення до постійного професійного саморозвитку і вдосконалення, а отже, має відбутися позитивна зміна пріоритетів у системі цінностей всіх без виключення працівників незалежно від рівня їх посади, робочого місця або професії. Організаційною підтримкою даного процесу мають стати фундаментальні підходи до формування персоналу на рівні підприємства, що визначає актуальність обраної тематики дослідження.

Постановка завдання. Досить потужною є сучасна українська наукова школа досліджень у сфері управління персоналом й формування на цій основі трудового потенціалу промислового сектору економіки країни. Так, Е. Лібанова зазначає, що одним із головних «індикаторів прогресу» суспільства має стати “сталість людського розвитку” [1, с. 4]. А. Колот й О. Кравчук віддають людині провідну роль у “забезпеченні стійкого розвитку суспільства” й сучасного виробництва та наголошують на тому, що новітні умови господарювання висувають “якісно інші вимоги до людського чинника”, а його формування має базуватися на “новій якості людського та соціального капіталу”, розвитку “творчого потенціалу” [2, с. 14]. О. Грішнова й Т. Костенко уточнюють, що “суспільний прогрес і майбутнє держави” залежать від молоді, яка володіє “інтелектуальним потенціалом, активністю, мобільністю та гнучкістю” і має це максимально використати у трудовій діяльності [3, с. 3].

В. Антонюк стверджує, що в умовах формування постіндустріального суспільства трудовий потенціал являється “основним чинником розвитку будь-якої сфери економічної діяльності” [4, с. 19]. Цієї ж думки дотримується і Р. Чорний, який

визначає трудовий потенціал “ключовим фактором побудови конкурентоспроможної економіки та досягнення суспільно-економічного комфорту кожного громадянина” [5, с. 34]. При цьому О. Амоша й Л. Шамілева в основу концепції розвитку трудового потенціалу промисловості закладають соціальну відповідальність роботодавців, як базову умову “відновлення робочої сили» й «забезпечення повної та раціональної зайнятості працівників” [6, с. 4-5].

В. Петюх обґрунтовує доцільність активного залучення держави до процесів формування “потенційної робочої сили” високої якості для промислового підприємства шляхом забезпечення умов для підготовки висококваліфікованих фахівців [7, с. 56]. Цю тезу підтверджує також і В. Онкієнко, який акцентує увагу на тому, що однією з базових функцій держави є “моніторинг соціально-трудої сфери, включаючи розвиток персоналу на підприємствах, умови і охорону праці, організацію її оплати” [8, с. 67]. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць та проведених досліджень питання всебічного обґрунтування сутності, складових й закономірностей регулювання процесу формування персоналу і досі залишаються актуальними і тому потребують подальших розробок.

Метою роботи є обґрунтування організаційно-економічних заходів, запровадження яких на рівні промислового підприємства має дозволити підвищити ефективність процесів формування його персоналу.

Результати. Головним ресурсом і джерелом розвитку виробничо-господарської, фінансово-економічної й підприємницької діяльності будь-якого підприємства виступає персонал із його професійною компетентністю, кваліфікацією, освітою, практичною підготовкою, нагромадженим досвідом, набутою майстерністю під час трудової діяльності й мотивації на досягнення високих результатів. Тобто все те, що формує людський капітал підприємства і страхує від можливих ризиків [9]. Можливості нагромадження людського капіталу залежать від факторів, умов і вимог різного характеру, врахувати які на безперервній основі має керівництво підприємства шляхом результативної реалізації такого інструменту, як процес формування персоналу.

Не зважаючи на достатню ступінь наукового дослідження різних аспектів управління персоналом промислового підприємства, сутність процесу формування персоналу не має чіткого й усталеного визначення. У першій редакції тлумачного словника живої великоросійської мови В. Даля 1866 р. видання зміст слова “формувати” трактувався як “набирати, будувати, складати, поповнювати до повного складу” [10, с. 491]. Отже, етимологія слова “формування” пов’язана із наданням певної прогресивної форми, структури та якісного змістовного наповнення, а тому у царині управління персоналом промислового підприємства процес формування має стати підґрунтям для забезпечення ефективності на перспективу.

Більшість науковців визначають, що процес формування персоналу промислового підприємства є складовою загальною системою управління персоналом, проте між ними відсутня узгодженість думок щодо його змістовної наповненості. Відповідно до першого підходу процес формування персоналу розглядається як певна послідовність протікання тих чи інших стадій життєвого циклу працівника на рівні окремого підприємства – безпосередньо з моменту його прийняття і до часу звільнення. Інший підхід при визначенні сутності процесу формування персоналу, який також є досить поширеним, заснований на акцентуванні уваги на таких його важливих функціях, як командоутворення, виховання, інноваційний розвиток, створення в колективі сприятливого морально-психологічного клімату, а у персоналу – відчуття відданості підприємству, раціональне управління емоціями працівників тощо.

Враховуючи наявні підходи до розгляду процесу формування персоналу промислового підприємства, вважаємо за доцільне здійснити уточнення сутності даної наукової категорії. Отже під процесом формування персоналу промислового підприємства будемо розуміти складний багатоетапний процес, що являється складовою загальної системи управління персоналом та містить конкретні способи впливу й управлінські рішення, спрямовані на створення згуртованого високоефективного трудового колективу, здатного раціонально й у встановлений для цього термін розв'язувати складні оперативні та стратегічні завдання для його перспективного розвитку.

Процес формування персоналу промислового підприємства є досить складним і тривалим у часі завдяки тому, що на результативність його протікання впливає значна кількість різнорідних чинників, що його визначають, трансформують і регламентують як за кількісним, так і за якісним визначенням. Умовою досягнення ефективності даного процесу є використання всіх наявних можливостей для збалансування інтересів найманого працівника і роботодавця, врахування особливостей внутрішніх складових функціонування підприємства та зовнішнього для нього середовища (регіональний ринок праці, споживачі, конкуренти, навчальні заклади регіону, органи місцевої влади тощо). Від того, наскільки повно будуть задоволеними й збалансованими означені інтереси, буде залежати ступінь забезпеченості підприємства персоналом відповідного професійно-кваліфікаційного рівня із високою мотивацією до безперервного професійного й особистісного розвитку та достатньою лояльністю до підприємства, що визначає можливості для його стратегічного розвитку.

Під час підбору персоналу й здійснення подальших процедур управління ним досить важливою і доволі складною задачею являється виявлення більшості з впливових чинників різного характеру, завчасне попередження негативної дії яких дозволить запобігти розвитку можливих кризових ситуацій у різних сферах функціонування підприємства.

Процес формування персоналу підприємства відбувається під впливом багатьох чинників, які залежно від спрямованості вектору дій на персонал – із зовнішнього для підприємства оточення або із внутрішнього середовища – доцільно поділити на дві групи – зовнішні та внутрішні. Узагальнено зовнішні чинники складаються з характеристик ринкового середовища, яке у тій чи іншій мірі здійснює вплив на можливості підприємства щодо формування персоналу необхідної кількості та якості. До складу внутрішніх чинників, навпроти, можуть бути віднесеними всі складові виробничо-господарської діяльності підприємства, що визначають й безпосередньо формують його потребу у персоналі певної якості. Під час дослідження у кожній групі було виокремлено по п'ять найбільш впливових чинників, для скорочення негативного впливу яких визначено організаційно-економічні заходи, табл. 1.

Урахування запропонованих напрямів діяльності та заходів при складанні керівництвом підприємства стратегії розвитку на перспективу дозволить максимально врахувати і використовувати потенційні можливості й знизити ризики збитків і фінансових втрат, що стане передумовою стабільності. При цьому слід звернути увагу на той факт, що в основі практичної реалізації кожного із запропонованих заходів і напрямів можливих змін лежить професіоналізм, практичний досвід, працездатність, креативність, інноваційність і мотивація тих працівників, які становлять і кадровий склад і потенціал підприємства. Отже, процес формування персоналу виконує досить важливу функцію у діяльності підприємства, а його ефективність є умовою збалансованого розвитку.

Висновки. Проведене дослідження дозволило уточнити сутність економічної категорії “процес формування персоналу промислового підприємства”. Дане уточнення

покладено в основу обґрунтування внутрішніх і зовнішніх чинників впливу на можливість досягнення ефективності процесу управління персоналом промислового підприємства.

Таблиця 1

Заходи, спрямовані на запобігання негативного впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на процеси формування персоналу*

Table 1

Activities aimed at preventing the negative impact of external and internal factors on the formation of personnel

Зовнішні чинники	Внутрішні чинники
<i>Попит на продукцію підприємства.</i> Трансформація продуктової лінійки пропозиції відповідно до вимог ринку і сучасності, підвищення якості продукції; коригування маркетингової стратегії	<i>Морально-психологічний клімат.</i> Згуртування колективу шляхом розробки і дотримання морально-етичних норм поведінки в колективі, проведення тематичних заходів, розвиток персоналу
<i>Конкуренція між товаровиробниками на ринку.</i> Побудова конкурентної політики за якістю й асортиментом продукції, впровадження її у життя	<i>Прийнятий на підприємстві підхід до набору персоналу.</i> Розгляд витрат на персонал як інвестиції в людський капітал, його нагромадження
<i>Рівень економічного розвитку регіону та країни.</i> Перехід на ресурсозберігаючі технології, поновлювані джерела енергії і скорочення частки ресурсних витрат в собівартості продукції; впровадження інновацій в усі сфери виробництва і комерційної діяльності; репрофілювання ресурсної бази на локальні її джерела	<i>Прогресивність матеріально-технічного забезпечення діяльності.</i> Підвищення рівня прогресивності основних фондів; скорочення терміну доведення продуктивності обладнання до паспортних даних; дотримання вимог щодо безпечної експлуатації обладнання; залучення інвестиційних ресурсів із різних джерел
<i>Нормативно-правове регулювання виробничої сфери.</i> Чітке виконання керівництвом прийнятих правових норм; пошук іноземних партнерів, укладання договорів про співпрацю	<i>Дієвість професійної організації.</i> Перехід від демонстративної до дієвої стратегії захисту прав та інтересів працівників і колективу в цілому; поліпшення умов праці і відпочинку персоналу
<i>Збалансованість можливостей ринку праці та потреб виробничого сектора.</i> Тісна співпраця з навчальними закладами регіону; участь провідних фахівців підприємства в формуванні програм підготовки найбільш дефіцитних професій; організація практик і стажувань для студентів	<i>Створена система професійного розвитку персоналу.</i> Запровадження ефективної системи безперервного професійного розвитку працівників, спрямованої на максимально повне розкриття талантів людини і стимулювання її інноваційної активності на робочому місці

*Розроблено автором

Шляхом обґрунтування заходів, спрямованих на мінімізацію негативного впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, було сформульовано основні умови забезпечення ефективності процесу формування персоналу промислового підприємства. Прагнення до виконання даних умов керівництвом промислового підприємства дозволить підвищити його конкурентоспроможність на внутрішньому ринку. Досягнення поставленої мети може бути реалізовано лише на основі забезпечення якісним і професійним кадровим складом підприємства.

1. Лібанова Е. Соціальна орієнтація ринкової економіки як передумова консолідації суспільства / Е. Лібанова // Вісник Національної академії наук України. – 2010. – №8. – С. 3-14.
2. Колот А.М. Людина і нова економіка: теоретико-методологічний аналіз взаємодії та домінант розвитку / А.М. Колот, О.І. Кравчук // Економічна теорія. – 2015. – №1. – С. 5-25.
3. Грішнова О. Нові підходи до мотивації праці з урахуванням системи життєвих цінностей молоді / О. Грішнова, Т. Костенко // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 7. – С. 3-8.
4. Антонюк В.П. Динаміка кількісних і якісних характеристик трудового потенціалу промисловості як загроза її модернізації / В.П. Антонюк // Економіка і організація управління. – 2016. – № 3 (23). – С. 19-28.
5. Чорний Р.С. Методи дослідження розвитку трудового потенціалу просторових форм організації українського суспільства / Р.С. Чорний // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 23. – С. 34-37.
6. Амоша О.І. Розвиток трудового потенціалу промисловості на засадах соціальної відповідальності: концептуальне та науково-методичне забезпечення / О.І. Амоша, Л.Л. Шамілева // Вісник економічної науки України. – 2016. – №2. – С. 3-8.

7. Петюх В.М. Ринок праці та зайнятість / В.М. Петюх. – К.: МАУП, 1997. – 119 с.
8. Онікієнко В.В. Ринок праці та соціальний захист населення України: ретраналіз, проблеми, шляхи вирішення: науково-аналітична моногр. / В.В. Онікієнко. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2013. – 456 с.
9. Zakharova O. Economic Study and Risk Estimate of the Investment in the Human Capital / O. Zakharova, O. Kratt // *Economics & Sociology*. – 2014. – Vol. 7. – № 2. – pp. 94-108. – DOI: 10.14254/2071-789X.2014/7-2/8.
10. Толковий словарь живаго великорускаго языка В.И. Даля [Первое издание] / В 4 ч. Ч. 4 Р-V. – М.: Типография Т. Рись, 1866. – 626 с.

References

1. Libanova, Ella. "Social orientation of the market economy as a prerequisite for the consolidation of society." *Bulletin of the NAS of Ukraine*, no. 8, 2010, pp. 3-14.
2. Kolot, Anatoly, and Oksana Kravchuk. "Man and the new economy: theoretical and methodological analysis of interaction and development dominants." *Economic theory*, no. 1, 2015, pp. 5-25.
3. Grishnova, Olena, and Tatyana Kostenko. "New approaches to motivating labor taking into account the system of life values of youth." *Ukraine: aspects of labor*, no. 7, 2011, pp. 3-8.
4. Antoniuk, Valentina. "Dynamics of quantitative and qualitative characteristics of industrial labor potential as a threat of its modernization." *Economics and management organization*, no. 3, 2016, pp. 19-28.
5. Black, Roman. "Methods of studying the development of the labor potential of spatial forms of the organization of Ukrainian society." *Investments: practice and experience*, no. 23, 2012, pp. 34-37.
6. Amosha, Alexander, and Larissa Shamileva. "Development of labor potential of industry on the principles of social responsibility conceptual and scientific and methodological support." *Bulletin of Economic Science of Ukraine*, no. 2, 2016, pp. 3-8.
7. Petyukh, Vasily. *Labor market and employment*, MAUP, 1997.
8. Onyinenko, Vladimir. *Labor market and social protection of the population of Ukraine: retrospect, problems, solutions*, IDSR M.V. Ptuhi NAS of Ukraine, 2013.
9. Zakharova, Oksana, and Oleg Kratt. "Economic study and risk estimate of the investment in the human capital." *Economics & Sociology*, vol. 7, no. 2, 2014, pp. 94-108.
10. *Explanatory Dictionary of the Living Great Russian Language V.I. Dahl*, Printing house T. Risa, vol. 4, 1866.

Рецензенти:

Захарова О.В. – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету;

Подлужца Н.О. – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту ДВНЗ "Донецький національний технічний університет".

УДК 631.11: 332.1

ББК 65.24

ОЦІНКА ТА МОТИВАЦІЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Полюк М.І.

Львівський торговельно-економічний університет,
вул. Туган-Барановського, 10, м. Івано-Франківськ,
79005, Україна,
тел.: 067 3977346
e-mail: yakubiv.valentyana@gmail.com

Анотація. У статті досліджено наукові підходи до організації оцінки та мотивації персоналу в системі управління на підприємствах. Проаналізовано теоретичні підходи до формування менеджменту персоналу в розрізі різних історичних теорій управління. Обґрунтовано ефективну структуру системи управління персоналом, яка складається з: стратегічного, HR-менеджмент; створення організаційної культури; кадрового обліку;

планування; формування; оцінки; мотивації та розвиток персоналу. Досліджено специфічні особливості формування системи управління персоналом у сільськогосподарських підприємствах. На основі проведеного соціологічного дослідження здійснено оцінку важливості та наявності різних складових системи менеджменту персоналу у сільськогосподарських підприємствах. Виявлено, що найбільш важливі складові, такі як стратегічний HR-менеджмент, створення організаційної культури, оцінка та мотивація персоналу є слабо розвинені у діючих агроформуваннях.

Ключові слова: управління персоналом, оцінка, мотивація, менеджмент персоналу, сільськогосподарські підприємства, теорії управління.

Poliuk M. I.

ASSESSMENT AND MOTIVATION IN THE PERSONAL MANAGEMENT SYSTEM IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Lviv Trade and Economic University
Tugan Baranovsky str., 10, Ivano-Frankivsk,
79005, Ukraine,
tel.: 067 3977346
e-mail: yakubiv.valentyana@gmail.com

Abstract. In the article it is investigated scientific approaches to the organization of assessment and motivation of personnel in the management system at enterprises. The theoretical approaches to the formation of personnel management in the context of various historical theories of management are analyzed. The effective structure of the personnel management system is substantiated, which consists of: strategic HR-management; creation of organizational culture; personnel accounting; planning; formation; assessments; motivation and staff development. The specific features of the formation of the personnel management system in agricultural enterprises are investigated. On the basis of the conducted sociological research, an assessment was made of the importance and availability of various components of the personnel management system in agricultural enterprises. It has been revealed that the most important components such as strategic HR management, organizational culture, staff assessment and motivation are poorly developed in existing agricultural businesses.

Key words: personnel management, assessment, motivation, personnel management, agricultural enterprises, management theory.

Вступ. Активні зміни соціально-економічних формацій, входження іноземних інвесторів на ринок України, еміграційні процеси призводять до швидких трансформацій в організації трудових відносин на підприємствах нашої країни. Впродовж останніх років менеджмент персоналу змінюється швидше ніж наукові підходи, що описують цей процес. З'являються новітні методики управління персоналом, нові типи відносин у колективі, парадигми мотивації працівників та відношення працівників і керівників до процесу й результатів праці.

В той же час слід відмітити, що об'єктом даного наукового дослідження є сільськогосподарські підприємства України та Івано-Франківської області зокрема, які дещо відстають у темпах розвитку від підприємницьких структур інших галузей країни. На об'єктах дослідження переважають застарілі методи управління персоналом, практично відсутні практики реальної оцінки працівників та мотивації, недостатньо уваги приділяється проблемам розвитку та відтворення персоналу. Це причиняє певний дисбаланс в питаннях організації ефективної системи управління персоналом в аграрному комплексі.

Постановка завдання. У сучасній науці представлено наукові доробки вітчизняних та іноземних вчених з проблематики оцінки та мотивації персоналу в т.ч.

на сільськогосподарських підприємствах, а саме у працях таких вчених як: І. Баланюк, О. Бородіна, М. Виноградський, О. Грішнова, М. Долішній, В. Лук'янихін, М. Лендел, М. Малік, Л. Сас, Г. Черевко, Р. Якубів. Проте дане дослідження проблематики оцінки та мотивації персоналу сільськогосподарських підприємств охоплює комплексне вивчення наукових підходів до організації цього процесу та детальний аналіз прикладних аспектів, що стосуються особливостей діяльності агроформувань України на сучасному етапі.

Метою дослідження є аналіз основних теорій менеджменту персоналу в контексті позиціонування двох складових: оцінки та мотивації персоналу, а також визначення ролі і місця цих елементів у сучасній системі управління персоналом сільськогосподарських підприємств.

Результати. Дослідження наукових підходів до формування теорій менеджменту персоналу показало, що існує 7 основних наукових шкіл управління [1, 2]:

1. Школа наукового управління (1885-1920 рр.). Представники: Ф. Тейлор, Г. Гант, Г. Форд, Г. Емерсон, Л. Гілберт основну увагу приділяли вивченню можливостей оцінки витрат часу та зусиль працівників у виробничому процесі.

2. Класична (адміністративна) школа управління (1920-1950 рр.). Основні представники: А. Файоль, Л. Урвіка, Дж. Муні, А. Рейлі досліджували теоретичні аспекти організації управлінського процесу та питання ефективності управління.

3. Теорія ідеальної бюрократії (з 1920 р.). Основним представником є Макс Вебер. Школа досліджувала проблематику розподілу праці, ієрархії управління, принципи та особливості кар'єрного зростання.

4. Школа людських стосунків (з 1930 р.). Основні представники Е. Мейо, М. Фоллет, Ф. Герцберг, Д. Мак-Грегор, Р. Блейк вивчали питання ефективності праці, мотивації працівників, проблеми міжособистісних стосунків в колективі.

5. Емпірична школа управління (з 1940 р.). Основні представники П. Друкер, А. Слоун, Р. Девіс, А. Чандлер, Д. Міллер досліджували проблеми оцінки й мотивації персоналу, а також роль працівників в процесі прийняття стратегічних цілей управління.

6. Школа соціальних систем (з 1970 р.). Основні представники: Ч. Барнард, Д. Марч, Г. Саймон вивчали організаційні аспекти управління персоналом та впровадили ситуаційний підхід в систему менеджменту задля уникнення типових помилок на перспективу.

7. "Нова школа" (з 1960 р.). Основні представники С. Бір, Р. Люс, Р. Акофф використовували математичні науки при оптимізації системи управління.

Представники різних теоретичних течій вносили свої новітні елементи до системи управління персоналом, що дозволило комплексно розвинути теорію та методику цієї науки.

Узагальнюючи наукові підходи визначальних теоретиків: Г. Беккер, М. Вебер, Дж. Гарет, П. Друкер, Г. Емерсон, Ф. Тейлор, А. Файоль та відомих вітчизняних науковців у галузі управління персоналом: І. Баланюк, О. Бородіна, М. Виноградський, О. Грішнова, М. Долішній, В. Лук'янихін, М. Лендел, М. Малік, Л. Сас, Г. Черевко, Р. Якубів [2-10] вважаємо, що під управлінням персоналом можна розуміти систематичну цілеспрямовану діяльність керівника, що охоплює питання формування, організації праці, використання та відтворення працівників задля досягнення поставлених цілей.

Управління персоналом на сільськогосподарських є складним процесом, який характеризується специфічними ознаками:

1) система управління персоналом є однією з підсистем менеджменту підприємства загалом, поряд з управлінням фінансами, маркетингом, логістикою, виробництвом, продажами, стратегічним менеджментом тощо;

2) система управління персоналом є синтезом принципів, підходів та методик на стику кількох наук: менеджменту, психології, трудового права, соціології;

3) менеджмент персоналу охоплює важливі функції керівників: планування, організація, оцінка, мотивація і контроль за діяльністю підлеглих;

4) управління персоналом здійснюють керівники усіх рівнів, а не лише менеджер з персоналу чи окремий відділ, оскільки такі відносини виникають між управлінцями різних рівнів та підлеглими.

Виходячи з вищеприведеного, очевидно є важливість формування ефективної системи менеджменту персоналу на сільськогосподарських підприємствах.

Система управління персоналом в агроформуваннях України має включати такі основні елементи (рис 1): стратегічний HR-менеджмент; створення організаційної культури; кадровий облік; планування персоналу; формування персоналу; оцінка персоналу; мотивація персоналу; розвиток персоналу.

Рис. 1. Місце оцінки та мотивації персоналу в системі управління персоналом сільськогосподарських підприємств

Fig. 1. Place of assessment and motivation of personnel in the management system of personnel of agricultural enterprises

*Джерело: розробка автора

Проте насправді на більшості сільськогосподарських підприємств система управління персоналом зводиться до кадрового обліку та підбір персоналу. Це призводить до неможливості забезпечення найвищої ефективності використання персоналу, і як наслідок – до недоотримання потенційного прибутку від діяльності.

Задля дослідження актуальності проблем удосконалення системи управління персоналом в межах окремих складових нами було проведено експертне дослідження, у якому взяли участь 56 науковців (докторів та кандидатів наук), що вивчають питання розвитку сільськогосподарських підприємств.

Результати проведеного експертного дослідження представлені на рис.2.

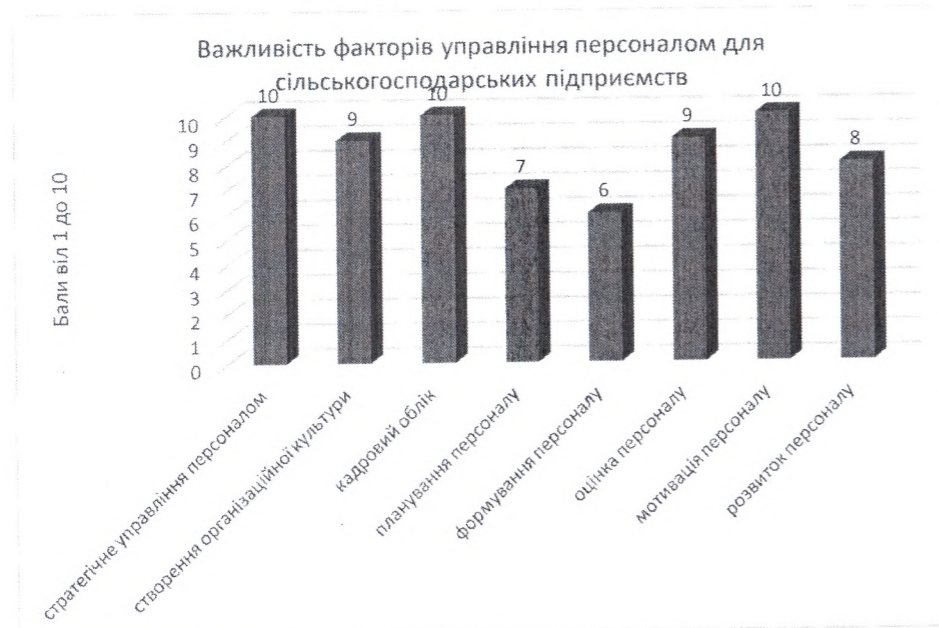

Рис. 2. Результати експертної оцінки важливості окремих складових управління персоналом для сільськогосподарських підприємств

Fig. 2. Results of expert evaluation of the importance of individual components of personnel of agricultural enterprises

*Джерело: розробка автора на основі експертного дослідження

Водночас експертна оцінка наявності на сучасних сільськогосподарських підприємствах (рис. 3) показує, що усі найбільш важливі складові (крім кадрового обліку) організовані на найнижчому рівні в діючих агроформуваннях.

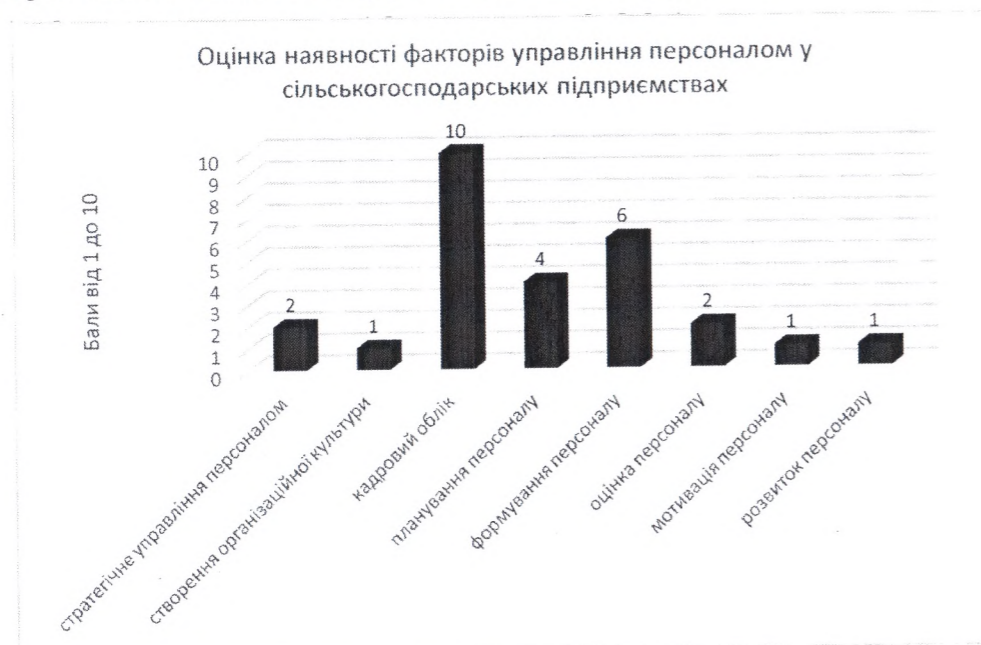

Рис. 3. Результати експертної оцінки наявності окремих складових управління персоналом у сільськогосподарських підприємствах

Fig. 3. Results of expert evaluation of the presence of individual components of personnel of agricultural enterprises

*Джерело: розробка автора на основі експертного дослідження

Проведене експертне дослідження показало, що на сучасних сільськогосподарських підприємствах існує проблема низького рівня організації стратегічного управління персоналом та впровадження раціональної оцінки та мотивації працівників. Тому предметом даного дослідження виступає не тільки тактичний рівень, але й стратегічний рівень організації процесів відповідної оцінки та мотивації персоналу.

Висновки. Таким чином на основі дослідження різних наукових підходів вітчизняних та зарубіжних вчених до організації процесу оцінки та мотивації персоналу на сільськогосподарських підприємствах нами обґрунтовано місце і роль складової “оцінка персоналу” та “мотивація персоналу” в загальній системі менеджменту персоналу, удосконалено визначення поняття “оцінка персоналу”. При цьому слід зазначити, що сучасна система управління на більшості агроформувань України значно відстає від підприємств інших галузей таких як фінансова сфера, ІТ та сфера послуг. Тому питання удосконалення системи менеджменту на сільськогосподарських підприємствах на основі впровадження ефективної системи оцінювання та мотивації персоналу вимагають врахування специфічних особливостей даної галузі.

1. Лук'яничин В. О. Менеджмент персоналу: навч. посіб. / В. О. Лук'яничин. – Суми: Університетська книга, 2004. – 592 с.
2. Виноградський М. Д. Управління персоналом: навч. посіб. / М. Д. Виноградський, С. В. Бєляєва, А. М. Виноградська, О. М. Шканова. – К.: Центр навч. літератури, 2006. – 504 с.
3. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А. Грішнова. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2001. – 254 с.
4. Бородіна О.М. Людський капітал на селі: наукові основи, стан, проблеми розвитку / О.М. Бородіна. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 277 с.
5. Долішній М. Людський капітал, професійне навчання і соціальний захист населення / М. Долішній // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – Львів, 1997. – Вип. 2 – С. 8–17.
6. Лендел М.А. Трудовий потенціал села в умовах становлення ринкової економіки: Монографія / М.А. Лендел, Г.В. Войтенко. – Ужгород: Карпати, 2006. – 240 с.
7. Малік М.Й. Кадровий потенціал аграрних підприємств: управлінський аспект / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2005. – 370 с.
8. Черевко Г.В. Формування та використання персоналу в системі ресурсозабезпечення сільськогосподарських підприємств / Г.В. Черевко, Н.І. Василенка. – Львів: 2008. – 209 с.
9. Баланик І.Ф. Персонал сільськогосподарських підприємств: управлінський аспект / І.Ф. Баланик, Л.С. Федорняк. – Івано-Франківськ: ЛУК, 2011. – 236 с.
10. Якубів В.М. Управлінська модель забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств шляхом впровадження диверсифікаційних процесів / В.М. Якубів, Н.І. Горогоцька, Р.Д. Якубів // Актуальні проблеми економіки. – 2015. № 8. – С. 58-66.

Reference

1. Lukianinin, V.O. *Management of personnel: teaching manual*, University's book, 2004.
2. Vinogradski, M. D., Beliaev, S. V., Vinogradskaja, A.M., and O. M. Shkanova. *Personnel Management*, Center for teaching. literature, 2006.
3. Grishnova, O.A. *Human Capital: Formation in the System of Education and Training*, T-"Knowledge", KOO, 2001.
4. Borodina, O.M. *Human capital in the countryside: scientific fundamentals, state, problems of development*, IAE UAAN, 2003.
5. Dolishnii, M. “Human capital, vocational training and social protection of the population.” *Socio-economic research in the transition period*, no. 2, 1997, pp. 8-17.
6. Landel M.A. *Labor potential of the village in the conditions of the emergence of a market economy: Monograph*, Carpathians, 2006.
7. Malik, M.Y., and O.G. Spatula. *Personnel potential of agrarian enterprises: managerial aspect*, NSC "IAE", 2005.
8. Cherevko, G.V., and N.I Vasilenko. *Formation and use of personnel in the resource supply system of agricultural enterprises*, 2008.
9. Balaniuk, I.F., and L.S. Fedorniak. *Agricultural enterprises staff: managerial aspect*, LUK, 2011.

10. Yakubiv, V.M., Gorokhskaia, N.I., and R.D. Yakubiv. "Management model for the development of agricultural enterprises through the introduction of diversification processes." *Accelatory problems of the economy*, no. 8, 2015, pp. 58-66.
11. Yakubiv, V.M., and I.I. Borishkevich. "Strategic set as an integral tool for the development of agricultural enterprises." *Problems of the economy*, no. 1, 2017, pp. 157-161.

Рецензенти:

Якубів В.М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління та бізнес-адміністрування ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника";

Жук О.І. – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та аудиту ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

УДК 37.035:316.46:378

ББК 75.58

Грибович А. Л.

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ЛІДЕРСТВА В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ

ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника",
Міністерство освіти і науки України,
кафедра управління та бізнес-адміністрування
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: +380971841940,
e-mail: anna.serce4@gmail.com

Анотація. В умовах інформаційного суспільства крім інформації важливим є людський капітал. Тому на розвиток сучасної економіки впливає ефективність освітньої галузі. У результаті висуваються підвищені вимоги особливо до вищої освіти, її ефективної організації та управління. В управлінні людськими ресурсами важливе місце посідає інститут лідерства. З цією метою систематизовано сучасні трансформації теорій лідерства. Здійснено їх проєкцію на освітню галузь. Запропонована класифікація лідерів у закладах вищої освіти.

Ключові слова: менеджмент, лідер, теорії лідерства, освітнє лідерство, заклад вищої освіти.

Gribovych A. L.

MODERN THEORIES OF LEADERSHIP IN THE EDUCATIONAL INDUSTRY

State Higher Educational Establishment
"Vasyl Stefanyk Precarpathian National University",
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management
and Business Administration,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: +380971841940,
e-mail: anna.serce4@gmail.com

Abstract. In the conditions of information society, in addition to information, human capita is important. Therefore, on the development of the modern economy the efficiency of the educational sector is influenced. As a result, higher requirements are put forward especially for higher education its effective organization and management. In the management of human resources, an institution of leadership plays an important role. For this aim, modern transformations of leadership theories are systematized. Their projection on the educational branch is performed. The classification of leaders in higher education institutions is proposed.

Key words: management, leader, theory of leadership, educational leadership, institution of higher education.

Вступ. Глобалізаційні зміни вплинули на світові суспільно-економічні процеси. Відбувся перехід від індустріального суспільства до інформаційного, у якому пріоритетна економіка знань. Крім інформації важливий людський капітал. Тобто зріс попит не тільки на новітні технології, але і на тих, хто здатен їх продукувати. У результаті такої зміни пріоритетів висуваються підвищені вимоги до освітньої галузі, особливо до вищої освіти, її ефективної організації та управління. Тому відбувається реформа вітчизняної освітньої системи, яка покликана створити "умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях" [5].

Суспільні трансформації ведуть до організаційних трансформацій, трансформацій систем управління, адже "еволюція управління є одночасно похідною та складовою еволюції суспільства" [6, с.26]. Вчені І. Адізес [1], К. Бланшар [2], Дж. Коллінз [12] та ін. найвищий еволюційний рівень управління назвали лідерством. Вивченню феномену лідера й теорій лідерства присвячені праці таких закордонних вчених, як М. Дафт, Дж. Гібсон, К. Девіс, Дж. Максвел, П. Мучинські, Т. Бендас, та вітчизняних – В. Барко, Т. Дуткевич, Л. Карамушка, О. Романовський та ін.

Особливості лідерства в освітньому менеджменті (e-leadership) досліджували Л. Болден, С. Калашникова, Л. Карамушка та ін. [3, 4, 7, 8, 9, 13]. Застосування лідерської парадигми в управлінських процесах в освіті описали в своїх роботах вітчизняні вчені І. Зязюн, В. Кремень, О. Савченко та ін. Проте ще недостатньо вивчена проєкція сучасних теорій лідерства на освітній простір.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного освітнього лідерства в закладах вищої освіти (ЗВО).

Результати. Не існує єдиної дефініції поняття лідера як і немає єдиної теорії лідерства. Науковцями було розроблено майже 70 класифікаційних систем, кожна з яких має свої підходи до визначення лідерства [17]. Оскільки це суспільно-особистісний феномен, то з розвитком суспільства з'являються нові теорії лідерства. Розглянемо ті з них, які найчастіше проявляються в сучасних управлінських процесах.

Трансформаційна теорія: лідерство розглядається як процес, за допомогою якого лідер взаємодіє з іншими і при цьому створює зв'язок, який посилює мотивацію як послідовників, так і лідера. При цьому лідер має бути уважним до потреб і мотивів послідовників, намагаючись допомогти їм досягти свого максимального потенціалу. А також лідери можуть ініціювати та впроваджувати важливі зміни (трансформації) в організації. Цю теорію порівнюють з теорією *харизматичного лідерства*. Харизматичний лідер не тільки здатний надихати і мотивувати співробітників до діяльності, але разом зі своїми послідовниками створює корпоративні цінності, формує корпоративну культуру організації, яка ґрунтується на взаємній довірі та підтримці.

Транзакційна теорія: зосередження лідерів на організації і контролі групової діяльності; керування за допомогою винагород і покарань. Ця теорія часто привірюється до концепції та практики управління й залишається надзвичайно поширеним компонентом багатьох моделей лідерів та організаційних структур.

Лідерство в команді: лідер керує командою за допомогою відмінних комунікаційних задатків та вмінь, при цьому не обмежує членів команди у виборі шляхів та методів досягнення цілей.

Теорія навичок: вивчені знання та набуті навички, вміння є визначальними чинниками в практиці ефективного лідерства.

Ситуаційне лідерство: лідери вибирають найкращий курс дій залежно від ситуаційних факторів, при цьому використовують не єдиний стиль лідерства.

Теорія непередбачених ситуацій: ефективність лідера залежить від того, наскільки добре стиль лідера відповідає певній ситуації. Відмінність від ситуаційного лідерства у тому, що в ситуаційній теорії увага зосереджена на адаптації до ситуації, а в теорії непередбачених випадків – ефективність керівництва залежить від ступеня відповідності якості та стилю лідера ситуації.

Теорія лідерства служіння: ця концепція лідерства відображає філософію, за якою керівники повинні бути слугами тих, ким керують. Тобто лідери повинні поставити потреби послідовників, клієнтів та громади вище за свої власні інтереси.

Повномасштабне керівництво (змішаний стиль): поєднання особливостей транзакційного та трансформаційного лідерства в єдиному комплексному підході, як того вимагає ситуація. Це дає можливість максимально задіяти переваги обох методів лідерства.

Змішаний підхід схожий із ситуаційним лідерством. Але змішана теорія полягає у виборі найкращого стилю лідерства між двома, які набуті, тоді як ситуаційне керівництво припускає використання найкращого керівництва, що можливе у конкретній ситуації. Ситуаційне та змішане лідерства дозволяють максимально використовувати свій лідерський потенціал і краще виконувати свої обов'язки. У таблиці 1 наведено сучасні суб-концепції теорій лідерства.

Таблиця 1

Новітні суб-концепції теорій лідерства*

Table 1

Newest sub-concepts of leadership theories*

Назва теорії	Автори	Рік Впровадження
емоційний інтелект	П. Саловей, Д. Майер, Д. Гоулман	1995 р.
гарячі групи	Дж. Ліпман-Блюмен	1995 р.
сполучне лідерство	Дж. Ліпман-Блюмен	1997 р.
двигун лідерства	Н. Тічі	1997 р.
опосередковане лідерство	Р. Фішер, А. Шарп	1998 р.
розподілене лідерство	Д. Бредфорд, А. Косн	1998 р.
внутрішнє стимулювання	К. Кешман	2001 р.
первинне лідерство	Д. Голман, Р. Бояцис	2002 р.
лідерство як управління парадоксами	Ф. Тромпенаарса, Ч. Хемпден-Тернера	2002 р.

* систематизація автора.

За останні роки спостерігається переорієнтація основ теорій лідерства із значимості особистісного фактора на пріоритетність команди та організації в цілому. Якщо раніше лідерство ототожнювали або з особистістю лідера, або із соціальним процесом, то сучасні дослідження будуються на інтеграції цих двох підходів. Зокрема це прослідковується в освітньому менеджменті, оскільки в освітніх процесах лідерство є наслідком процесу управління. У цьому випадку керівник стає лідером не завжди в силу особистісних переваг. Під дією інших факторів він набуває лідерських рис задля виконання покладених на нього обов'язків. Тобто процес формує лідера. Водночас для успішної реалізації процесу, для виконання організацією своєї освітньої місії потрібний лідер із сформованою управлінською компетентністю. Від моделей лідерства з одним складником – “керівник-лідер”, двохскладової моделі “керівник-лідер – послідовники” необхідно перейти до тріади “лідер – послідовники – процес управління” (рис.1). У такий спосіб актуалізується лідерство, в основі якого лежать взаємозв'язки та взаємодія у колективі, досягнення спільних цілей, здатність до змін та інновацій.

Рис.1. Еволюція моделі лідерства в організації*
Fig.1. Evolution of the leadership model in the organization*

*Складено автором на основі [15, с. 31]

Освітня галузь є особливою, порівняно із іншими галузями економіки [16]. По-перше, у ЗВО продукується найпотрібніший для сучасної економіки продукт – нові знання, інновації. По-друге, людські ресурси у ЗВО характеризуються високим інтелектом, розвиненими комунікативними здібностями, постійно займаються саморозвитком, мають розвинені лідерські здібності. Тому управління в ЗВО має свої особливості: “лідери – це люди, які мають цілі, мотивації та дії” [14]; науково-педагогічні працівники важче піддаються управлінню, не сприймають психологічного та управлінського тиску, мають високу схильність до протистояння змінам. Це вимагає від освітнього лідера гнучкості, постійного саморозвитку, підвищення рівня ділової комунікації, оновлення методів мотивації працівників. У [11] шотландськими дослідниками розроблена модель особистості освітнього лідера, за якою лідер в ЗВО має задовольняти таким вимогам: відповідність (професійну, академічну), цікавість, колегіальність, обдарованість, характер, впевненість.

На думку Л.М. Карамушки і Т.Г. Фелькель “ефективність діяльності сучасних організацій системи вищої освіти значною мірою залежить від діяльності керівників (ректорів, проректорів, деканів, зав. кафедрами тощо), використання ними інноваційних підходів в управлінні. Одним із таких підходів є підхід, який базується на розумінні керівника вищої освіти як лідера” [10]. Пропонуємо наступну типізацію лідерів ЗВО:

- 1) ті, хто має формальну ієрархічну владу (вертикальний вплив зверху вниз);
- 2) ті, хто має міжособистісний вплив (горизонтальний вплив);
- 3) ті, хто має високу академічну репутацію: відомі науковці, очільники наукових шкіл, наукових груп (академічний вплив);
- 4) харизматичні особи, які не належать до управлінської ієрархії ЗВО (індивідуальний вплив);
- 5) ті, хто має вплив за межами ЗВО – соціальний, політичний, фінансовий (займаються політикою, активні у суспільному та культурному житті громади, меценати).

Зауважимо, що академічне лідерство властиве тільки освітнім системам. Водночас, просування управлінською ієрархією вгору в ЗВО також можливе лиш через академічний шлях (згідно із [5]), що може в окремих випадках гальмувати розвиток організації. Проектуючи теорії лідерства на описані типи лідерів у ЗВО, одержимо, що: 1-ий тип підпорядковується транзакційній теорії або повномасштабному керівництву; 2-ий тип – змішаному стилю, 3-й тип – трансформаційному стилю та/або лідерству в команді; 4-ий тип – харизматичній теорії; 5-ий тип – ситуаційній та/або харизматичній теорії.

Спеціалісти з менеджменту стверджують, що необхідна умова сучасного ефективного управління полягає у розвитку командної роботи за принципом «не контроль, а довіра!». Справжній лідер в освіті має довіру від своєї команди, вірить в себе і в команду, вміє швидко пристосовуватися до змін, має стратегічне і адаптивне мислення, харизматичні здібності.

Висновки. Сучасні зміни характеру та організації праці зумовлюють зміну правил і принципів управління та лідерства, що в свою чергу висуває нові вимоги до особистості та діяльності лідера. Трансформації підлягає й інститут лідерства в освітній галузі. Запропонована класифікація типів освітніх лідерів дозволяє визначити відповідний стиль керівництва та модифікувати його залежно від стратегічних цілей організації. Надалі є потреба детальнішого вивчення роботи кожного типу лідера по формуванню та розвитку команди.

1. Адізес І. Ідеальний керівник: чому ви не можете стати ним, і що робити з цього приводу: нова парадигма менеджменту / І. Адізес. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 266 с.
2. Бланшар К. Лідерство: к вершинам успеха / К. Бланшар. – Санкт-Петербург : Питер, 2008. – 368 с.
3. Bolden Richard, Petrov Georgy, Gos Jonathan. Tensions in higher education leadership: towards a multi-level model of leadership practice // Paper presented at the Annual Conference of the Society for Research into Higher Education (SRHE), December 2007.
4. Eacott Scott. *Educational Leadership Relationally*. Sense publishers Rotterdam- Boston - Taipei, 2015. – 31р.
5. Закон України «Про вищу освіту» (2014) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
6. Калашнікова С. А. Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства : монографія / С. А. Калашнікова. — К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – 380 с.
7. Калашнікова С., Жданова К. Врядвання у вищій освіті: сутність, виміри, тенденції / С. Калашнікова, К. Жданова // Вища освіта України. – 2013. – № 3 (дод. 2). – Тематичний випуск “Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу”. – С.69-74.
8. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти : монографія / Л. М. Карамушка. – К. : Ніка-Центр, 2000. – 332 с.
9. Карамушка Л.М. Формування конкурентоздатної управлінської команди (на матеріалі діяльності освітніх організацій) : монографія / Л.М. Карамушка, О.А. Філь. – К. : ІНКОС, 2007. – 268 с.
10. Карамушка Л.М. Лідерство в організації: аналіз основних підходів та важливість їх застосування в організаціях системи вищої освіти / Л. М. Карамушка, Т. Г. Фелькель // Проблеми сучасної психології. – 2013. – № 2. – С. 52-60.
11. Kennie T. Academic leadership: Dimensions and dynamics / Dr. Tom Kennie // ENGAGE: ISSUE 21, 2010 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.bristol.ac.uk/media-library/sites/staffdevelopment/documents/AcademicLeadership_Dimension&Dynamics.pdf.
12. Коллінз Дж. От хорошего к великому / Дж. Коллінз. – СПб. : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2002. – 303 с.
13. Критсонис В.А. Психология лидерства в образовательных учреждениях / В.А. Критсонис // Лидерство. Психологические проблемы в бизнесе: По материалам американских исследований / Редакторы-составители К.Ковальски, Дж. Кенджеми. – Дубна: Издательский центр «Феникс», 1997. – С.155-164.
14. Cuban L. *The Managerial Imperative and the Practice of Leadership in Schools*. Albany, NY: State University of New York Press, 1988.
15. Линьов К. О. Лідерство у контексті еволюції підходів до осмислення феномену в освіті / К. О. Линьов // Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education», 2016. – № 8(4). – С. 29-34.
16. McNay I. *Ultimate FE Leadership and Management Handbook* / Ian McNay, Jill Jameson – Continuum International Publishing Group Ltd., 2007. – 192 p.
17. Northouse P. G. *Leadership: Theory and Practice* / Peter G. Northouse – 7th edition: Western Michigan University, 2016. – 520 p.

References

1. Adizes, I. *Ideal leader: why you can not become and what to do about it: a new management paradigm*, Vyd. dim «Kyievo-Mohylyanska akademiya», 2006.
2. Blanchard, K. *Leadership: to the Summit of Success*, Piter, 2008.
3. Bolden, Richard, Petrov, Georgy, and Jonathan Gos. “Tensions in higher education leadership: towards a multi-level model of leadership practice”. *Paper presented at the Annual Conference of the Society for Research into Higher Education (SRHE) December 2007*.
4. Eacott Scott. *Educational Leadership Relationally*. Sense publishers Rotterdam- Boston - Taipei, 2015.
5. “On Higher Education. Law of Ukraine vid 09.04.2015.” The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18. Accessed 2 Mar. 2018.
6. Kalashnikova, S. A. *Educational paradigm of professionalization of management on the basis of leadership*, Kyivsky un-t imeni Borysa Hrinchenka, 2010.
7. Kalashnikova, S., and K. Zhdanova. “Management in Higher Education: Essence, Measurements, Trends.” *Vyshecha osvita Ukrayiny*, no. 3 (add. 2), 2013, pp.69-74.
8. Karamushka, L. M. *Psychology of management of institutions of secondary education: monographiya*, Nika-Center, 2000.
9. Karamushka, L.M., and O.A. Fil. *Formation of a competitive management team (based on the work of educational organizations)*, INKOS, 2007.

10. Karamushka, L.M., and T.N. Felkel "Leadership in the organization: analysis of the main approaches and the importance of their application in organizations of the higher education." *Problemy suchasnoyi psykholohiyi*, no. 2, 2013, pp. 52-60.
11. Kennie, T. "Academic leadership: Dimensions and dynamics." *ENGAGE*: no.21, 2010. University of Bristol, www.bristol.ac.uk/media-library/sites/staffdevelopment/documents/AcademicLeadership_Dimension&Dynamics.pdf Accessed 2 Mar. 2018.
12. Collins, J. *From Good to Great*, Stockholm School of Economics in St. Petersburg, 2002.
13. Kritsonis, V.A. "Psychology of leadership in educational institutions". *Leadership. Psychological problems in business: Based on American research*. Izdatel'skiy tsentr «Feniks», 1997, pp.155-164.
14. Cuban, L. *The Managerial Imperative and the Practice of Leadership in Schools*, State University of New York Press, 1988.
15. Lyniov, K.O. "Leadership in the context of the evolution of approaches to understanding the phenomenon in education." *Scientific Journal "ScienceRise: Pedagogical Education"*, no. 8 (4), 2016, pp. 29-34.
16. McNay, I., and Jill. Jameson. *Ultimate FE Leadership and Management Handbook*, Continuum International Publishing Group Ltd., 2007.
17. Northouse, P. G. *Leadership: Theory and Practice*. 7th ed. Western Michigan University, 2016.

Рецензенти:

Якубів В.М. – д.е.н., професор, завідувач кафедри управління та бізнес-адміністрування ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника";

Кондур О. С. – к.ф.-м.н., доцент кафедри економічної кібернетики ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

УДК 657.21:37.014.3

ББК 74.052

Кондур О. С.¹, Цюпа О.П.²
ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ І НАУКИ В УМОВАХ ОСВІТНЬОЇ РЕФОРМИ

¹ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника",
Міністерство освіти і науки України,
педагогічний факультет,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: +380509104948,
e-mail: oxikon13@gmail.com

²ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника",
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: +380662625148,
e-mail: oxikon13@gmail.com

Анотація. Реформа освітньої галузі України полягає у формуванні нового покоління фахівців для національної та міжнародної економіки. Результати трансформацій в освіті повинні вплинути на розвиток економіки та суспільства в цілому.

У статті проаналізовано основні етапи освітньої реформи. Описано законодавчо передбачене фінансове і матеріально-технічне забезпечення системи освіти і науки. На

Ключові слова: освітня реформа, вища освіта, середня освіта, бюджет, видатки, державний бюджет.

Кондур О.С.¹, Цюпа О.П.²

FINANCING OF EDUCATION AND SCIENCE UNDER THE CONDITIONS OF EDUCATIONAL REFORMS

¹State Higher Educational Establishment
"Vasyl Stefanyk Precarpathian National University",
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Teacher's Training Department,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: +380509104948,
e-mail: oxikon13@gmail.com

²State Higher Educational Establishment
"Vasyl Stefanyk Precarpathian National University",
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: +380662625148,
e-mail: oxikon13@gmail.com

Abstract. The reform of educational industry of Ukraine consists in forming of new generation of specialists for the national and international economy. The results of transformations in education should affect the development of the economy and society as a whole.

The basic stages of educational reform are analysed in the article. It is described how the laws provide for financial and material and technical providing of the system of education and science. An example of the formation of expenditures in the State Budget for 2018 the impact of educational transformations on the financing of the educational system.

Key words: educational reform, higher education, secondary education, budget, expenditures, state budget.

Вступ. Євроінтеграція України зумовила потребу у внутрішніх реформах. Серед основних масштабних трансформацій варто відзначити реформу освітньої галузі та медичну реформу. Система основних напрямів розвитку вітчизняної освіти у першій чверті ХХІ століття була закладена у Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.) [1], в якій зазначено, що «освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства. Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені». У Національній доктрині передбачено "визначення фінансування освіти як пріоритетного напрямку видатків бюджетів усіх рівнів; формування багатоканальної системи фінансового забезпечення освіти; фінансування державою здобуття дошкільної, повної загальної середньої та професійно-технічної освіти в державних і комунальних навчальних закладах у обсязі, визначеному державними стандартами; стимулювання інвестицій юридичних і фізичних осіб у розвиток освіти; створення сучасної системи нормування та оплати праці у галузі освіти; визначення пріоритетних напрямів фінансування освіти і концентрація фінансових ресурсів для їх реалізації; забезпечення ефективного використання коштів на функціонування та розвиток освіти" [1, стаття 24].

Основні світоглядні тенденції розвитку освітніх систем розглядали В. Андрущенко, Б. Гершунський, В. Кремень, С. Ніколаско та ін.; дослідженню трансформаційних процесів вищої освіти присвячені праці Я. Болюбаха, М. Згуровського, В. Зінченка, В. Пономаренко, М. Степка та ін.; сучасні методи управління освітою запропоновані такими науковцями як Л. Гриневиц, Г. Єльнікова, С. Калашникова та ін.; фінансове забезпечення функціонування освітньої галузі вивчали Т. Боголіб, В. Буковинський, С. Єрохін, І. Скоропад та ін. Тому актуально з'ясувати розмір видатків на фінансування освітньої реформи та методи їх розподілу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження реформування освітньої галузі та його вплив на фінансування освіти і науки України.

Результати. Для формування високого освітнього рівня Українського народу сучасна економіка освіти повинна створити сталі передумови для розвитку всіх напрямів освітньої галузі. Зокрема в Національній доктрині [1] визначено фінансування освіти як пріоритетного напрямку видатків бюджетів усіх рівнів; передбачено формування багатоканальної системи фінансового забезпечення освіти. З метою реалізації ідей та положень Національної доктрини розвитку освіти прийнята Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2013р.) [2], в якій наголошується про «необхідність кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти, вирішення стратегічних завдань, що стоять перед національною системою освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, інтеграцію її в європейський і світовий освітній простір» [2]. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні серед проблем, які стримують розвиток освітньої галузі, зазначено і «низький рівень фінансово-економічного, матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення навчальних закладів; слабка мотивація суспільства та бізнесу до інвестування в освіту». Тому в V розділі «Фінансове та матеріально-технічне забезпечення системи освіти» передбачено зокрема:

- перехід у фінансуванні навчальних закладів від принципу утримання навчальних закладів до принципу формування їх бюджетів, виходячи з чисельності контингенту;
- оптимальне та цільове використання переваг ринкової економіки і сучасних технологій для досягнення інноваційного розвитку освіти та виконання її основних функцій; багатоканальне фінансування освіти через запровадження системи субсидій, грантів, кредитів, їх поєднання та диференціації в розрізі категорій отримувачів цих коштів» тощо. [2].

Трансформацію освітньої системи уряд почав із перетворень вищої школи, затвердивши у 2014 році Закон України «Про вищу освіту» [3], адже вища школа формує основний кадровий потенціал економіки країни і продукує основні інноваційні розробки. На сьогодні вітчизняна система вищої освіти перебуває під впливом таких світових трендів [4]: 1) масовість та динамізм розвитку вищої школи; 2) орієнтація якості навчання на кінцевий результат; 3) впровадження безперервної освіти (освіта протягом життя); 4) дистанційне навчання; 5) диверсифікація та інтернаціоналізація вищої освіти; 6) індивідуалізація вищої освіти; 7) спрямованість на науково-дослідницьку діяльність; 8) трансформація змісту вищої освіти. Для реалізації цих напрямів у освітній галузі потрібне посилене фінансування. У статті 71 Закону України «Про вищу освіту» [3] визначено, що «фінансування державних закладів вищої освіти здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень».

Ключовою реформою середньої освіти стала Концепція Міністерства освіти і науки «Нова українська школа» (2016 р.), основною метою якої є створення школи, яка даватиме учням не тільки знання, а й вміння застосовувати їх у житті. Передбачено реалізацію цієї реформи протягом трьох фаз: I фаза – 2016-2018 рр.; II фаза – 2019-2022 рр., III фаза – 2023-2029 рр. Уже на першій фазі вибрано 100 пілотних шкіл, які мають перетворитись у сучасні кузні знань. З 2018-19 н.р. всі перші класи країни почнуть працювати по-новому. Оскільки Концепція передбачає інформатизацію навчального процесу, то витрати на середню школу теж зростають. У Державний бюджет 2018 року закладена субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення якісної, сучасної та доступної загальної середньої освіти «Нова українська школа» в розмірі 1 369 086.80 тис.грн.

У прийнятому в 2017 році Законі України «Про освіту», який визначає, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, ... підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [5]. У статті 78 «Фінансування системи освіти» встановлено, що державні видатки на освіту повинні становити не менше ніж 7% ВВП і формуватись «за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством».

Встановлені нормативи фінансування за рахунок видатків державного бюджету України підготовки фахівців з вищою освітою [3, ст. 72, п.8] : «в обсязі, необхідному для забезпечення на кожні 10 тисяч населення навчання не менше 180 студентів. При цьому обсяг видатків Державного бюджету України на поточний рік не може бути меншим, ніж обсяг видатків Державного бюджету України на минулий рік, збільшений на коефіцієнт інфляції».

Динаміка видатків з державного бюджету на підготовку кадрів закладами вищої освіти III і IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики наведено на рис.1. У 2018 році планується витратити на 19% більше, порівняно з 2017 роком.

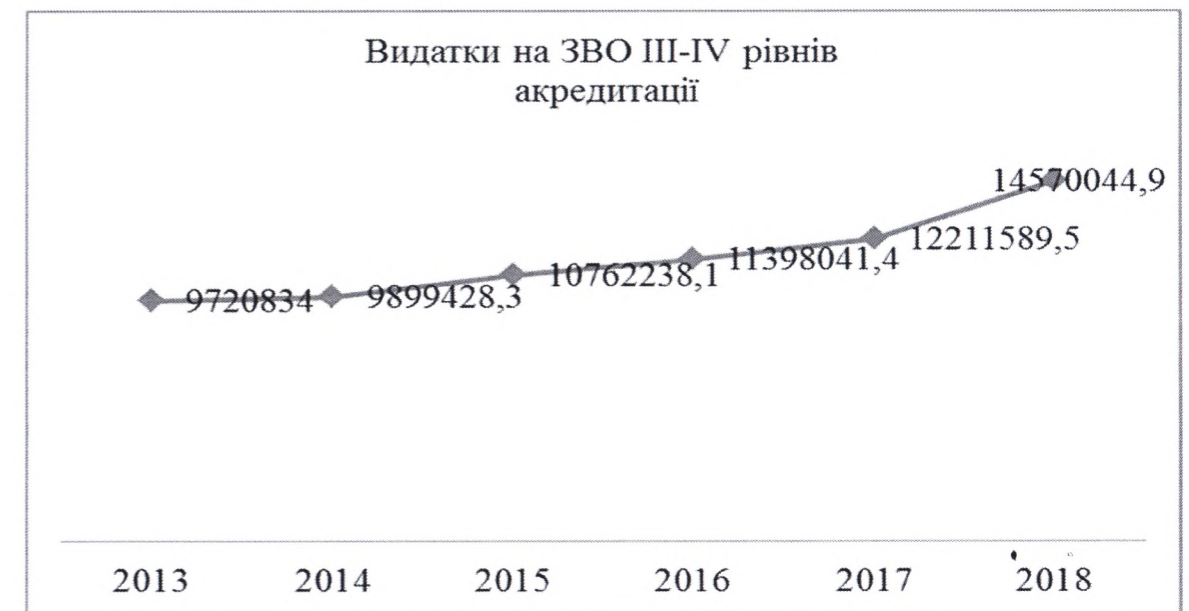

Рис.1. Видатки на заклади вищої освіти III і IV рівнів акредитації, тис.грн*

Fig. 1. Expenditures for institutions of higher education of the 3rd and 4th levels of accreditation, th.gr. *

*складено авторами на основі [7; 8]

Зауважимо, що на підготовку кадрів у професійно-технічних навчальних закладах за професіями загальнодержавного значення видатки не змінилися і становлять 119 600,80 тис.грн. Водночас на 2018 рік запланована субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів на 100 000 тис.грн.

Порівняно з 2017 роком на 102% повинні зрости видатки на здійснення методичного та матеріально-технічного забезпечення діяльності навчальних закладів – з 487 789,60 тис.грн до 985 735,80 тис.грн.

Для державної підтримки особам з особливими освітніми потребами з метою виконання відповідного Закону [9] з державного бюджету виділена субвенція місцевим бюджетам в обсязі 504 458,30 тис.грн.

Зростають також видатки на наукову та інноваційну діяльність: Тільки по Міністерству освіти і науки України передбачено на 2018 рік збільшення фінансування на дослідження, наукові, науково-технічні розробки, підготовку наукових кадрів, виконання робіт за державними цільовими програмами та державними замовленнями (на 12%) , державні премії, стипендії і гранти в галузі освіти, науки і техніки (на 34%).

Освітньою реформою визначені дотації на міжнародне співробітництво. Євроінтеграційні процеси України в науковій сфері фінансово забезпечуються у 2018 році видатками на виконання наступних зобов'язань:

- у сфері міжнародного науково-технічного співробітництва – 66 925,40 тис.грн (на 70% більше, порівняно з 2017 роком);

- у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій “Горизонт 2020” – 232 440,80 тис.грн. (на 11% більше, порівняно з 2017 роком).

Фінансуються не тільки на наукові розробки та проекти. Наприклад, у бюджеті на 2018 р. виділене окреме фінансування в обсязі 20 000,00 тис.грн на будівництво Міжнародного центру зустрічі студентської молоді України та Республіки Польща в селі Микуличин Івано-Франківської області. Ініціатором та учасником цього міжнародного проекту є Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Реформа освітньої галузі ще не завершена. Залишається невизначеність із середньою ланкою – закладами вищої освіти I і II рівнів акредитації. На 2018 рік вже передбачено їх окреме фінансування з державного бюджету.

Висновки. Освітня реформа покликана не тільки запровадити сучасні навчально-методичні інновації в освітній процес, посилити вимоги до випускників навчальних закладів, структури та рівня компетентностей, які вони мають набути під час навчання. Завдання освітніх закладів, особливо університетів, полягає у формуванні нового покоління фахівців для національної та міжнародної економіки. Це мають бути люди з інноваційним типом мислення, інноваційним видом культури, готовим до інноваційної діяльності. Тобто результати трансформацій в освіті повинні вплинути на розвиток економіки та суспільства в цілому. Для всіх цих процесів потрібне і відповідне фінансове забезпечення.

У наступних дослідженнях варто порівняти відносні показники українських видатків на освіту і науку із аналогічними в європейських країнах.

1. Національна доктрина розвитку освіти (2002) [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
3. Закон України “Про вищу освіту” (2014) [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

4. Єрмаченко В.Є. Особливості трансформації світової системи вищої освіти у XXI столітті / В.Є. Єрмаченко, В.І. Дериховська // Економіка і суспільство. – 2017. – №10. – С. 518-522.
5. Закон України “Про освіту” (2017) [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
6. Стадний Є, Когут І. Бюджет освіти та науки 2018: що прийняв парламент [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docs.google.com/3>
7. Закон України “Про Державний бюджет України на 2018 рік” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2246-viii>
8. Бюджет освіти та науки CEDOS 20.01.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docs.google.com/spreadsheets/d/13OFxHcWDjgqtpDhJVn5ielfyfKkQeK_9wkO9BuvYKIw/edit#gid=1032325871
9. Закон “Про внесення змін до Закону України “Про освіту” щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг” (2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2053-19>

References

1. “National Doctrine of Education Development.” The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon0.rada.gov.ua/laws/show/347/2002. Accessed 3 March 2018.
2. “National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012-2020.” The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon0.rada.gov.ua/laws/show/344/2013. Accessed 3 March 2018.
3. “On Higher Education. The Law of Ukraine”. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18. Accessed 3 March 2018.
4. Ermachenko, V.E., and V.I. Deryhovska. “Features of the Transformation of the World Higher Education System in the 21st Century.” *Economics and Society*, no. 10, 2017, pp. 518-522.
5. “On Education. The Law of Ukraine.” The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19. Accessed 3 March 2018.
6. Stadny, Ye, and I. Kohut. “The budget of education and science 2018: which has passed the parliament.” Google documents, docs.google.com/3. Accessed 13 March 2018.
7. “The Law of Ukraine on the State Budget of Ukraine for 2018.” The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2246-viii. Accessed 12 March 2018.
8. Budget of education and science CEDOS 20.01.2018. Google documents, docs.google.com/spreadsheets/d/13OFxHcWDjgqtpDhJVn5ielfyfKkQeK_9wkO9BuvYKIw/edit#gid=1032325871 Accessed 14 March 2018.
9. “On Amendments to the Law of Ukraine “On Education” regarding the peculiarities of access of persons with special educational needs to educational services”. The Law .” The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2053-19. Accessed 12 March 2018.

Рецензенти:

Якубів В.М. – д.е.н., професор, завідувач кафедри управління та бізнес-адміністрування ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”;

Криховецька З. М. – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

РОЗВИТОК ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО РИНКУ

УДК 004:339
ББК 65.42с51я73

Баран Р.Я.

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту ТНЕУ,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра гуманітарних та фундаментальних дисциплін,
вул. Дністровська, 32, м. Івано-Франківськ,
76015, Україна,
тел.: (0342)-75-46-22,
e-mail: baranr32@gmail.com

Анотація. Стаття спрямована на дослідження складових систем забезпечення електронної комерції та їх систематизацію. Метою даної статті є дослідження особливостей основних засобів та інструментів підтримки систем електронної комерції, а також вдосконалення існуючих класифікацій її інфраструктури. Проаналізовано існуючі підходи до класифікації елементів інфраструктури систем електронної комерції, що дозволило визначити їх основні переваги та недоліки. Запропоновано підхід, який передбачає розгляд інфраструктури систем електронної комерції на семи рівнях: ІТ-інфраструктура, телекомунікаційна, організаційно-правова, фінансова, логістична, маркетингова та кадрова інфраструктура.

Ключові слова: електронна комерція, інфраструктура, цифрова економіка, Інтернет

Baran R. Ya.

APPROACHES TO CLASSIFICATION OF E-COMMERCE SYSTEMS INFRASTRUCTURE

Ivano-Frankivsk Scientific and Training Institute of Management, Ternopil National Economic University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of humanities and basic sciences,
Dnistrovska str., 32, Ivano-Frankivsk,
76015, Ukraine,
tel.: (0342) 75-46-22,
e-mail: baranr32@gmail.com

Abstract. The article focuses on the research of the components of e-commerce systems and their systematization. The objective of the article lies in researching the specifics of the key instruments and tools for supporting the systems of e-commerce, as well as in improving the existing classifications of its infrastructure. The article analyzes the existing approaches to the classification of the elements of e-commerce systems infrastructure, thus enabling to determine their major advantages and disadvantages. It offers an approach that allows for examining the infrastructure of e-commerce systems at seven different levels: IT infrastructure, telecommunication infrastructure, organizational and legal infrastructure, financial infrastructure, logistic infrastructure, marketing infrastructure and personnel infrastructure.

Key words: E-commerce, infrastructure, digital economy, Internet

Вступ. Активний розвиток світового інформаційного ринку, зумовив помітні зміни і в економічній сфері. Вагоме значення в цьому має розвиток систем електронної комерції, яка кардинально змінила підходи до ведення бізнесу, причому змінюється не тільки його методи та моделі, а й загалом структура та економічний уклад. Наступає ера цифрової економіки, яка супроводжується зміною економічних інститутів і характеру поведінки в ринковому середовищі.

Цифрова, мережева економіка передбачає зміну та розподіл економічних функцій у виробничій сфері, інфраструктурі просування товару, які модифікуються в різних сферах економіки та реалізуються різними її учасниками та інституціями.

Відродження вітчизняної економіки може бути забезпечене переходом від сировинної до інноваційної моделі розвитку в умовах цифрової економіки, особливо враховуючи потенціал України в ІТ сфері. Таким чином, динамічний розвиток вітчизняної економіки є неможливим без масштабної практичної реалізації сучасних моделей електронної комерції.

Питанням формування систем електронної комерції присвячено дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед них: І. Балабанов, Д. Белл, М. Кастельс, К. Келлі, Ф. Махлуп, М. Макарова, М. Маклюен, Н. Меджибовська, В. Плескач, Р. Райх, І. Свидрук, Е. Тоффлер, Ф. Уебстер. Питання складових інфраструктури систем електронної комерції досліджувалося у працях М. Блюма, В. Галант, А. Гуськова, А. Денисової, М. Калужського, А. Кантаровича, Р. Лавренюк, М. Макарової, М. Папшицькі, Є. Стрельчук, Т. Тардаскіної, Ю. Терешко, Т. Уляхіна, В. Царьова., О. Юдіна, Я. Якубчич та інших.

Постановка завдання. На сучасному етапі розвитку більшість досліджень стосуються окремих елементів інфраструктури, причому переважно мова йде про підтримку фізичної інфраструктури, насамперед, технічної та комунікаційної, а в окремих випадках платіжної та логістичної. Водночас, багато аспектів систем забезпечення електронної комерції не розглядаються чи розглядаються спрощено. Основними аргументами цього є, на думку низки дослідників, незначна роль одних елементів інфраструктури або навпаки, однозначність та дослідженість інших складових.

Високі темпи розвитку систем електронної комерції в Україні в останні роки дуже часто гальмуються невисокими показниками розвитку їх інфраструктурного забезпечення. Більше того у вітчизняній та зарубіжній літературі не наведено повної класифікації складових інфраструктури систем електронної комерції та сервісів для її обслуговування, особливо враховуючи можливості новітнього інструментарію. Різні автори досить повно описують різні складові інфраструктури, водночас, питанням формування комплексної системи сервісів для обслуговування систем електронної комерції, яка б враховувала всі існуючі можливості підтримки та забезпечення їх функціонування, уваги приділяється недостатньо.

Метою даної статті є дослідження особливостей основних засобів та інструментів підтримки систем електронної комерції, а також вдосконалення існуючих класифікацій її інфраструктури.

Результати. Високі темпи розвитку систем електронної комерції в Україні в останні роки дуже часто гальмуються невисокими показниками розвитку їх інфраструктурного забезпечення. Більше того, у вітчизняній та зарубіжній літературі не наведено повної класифікації складових інфраструктури систем електронної комерції та сервісів для її обслуговування, особливо враховуючи можливості новітнього інструментарію. Науковці або дуже загально, або надміру деталізовано розглядають елементи інфраструктурної підтримки систем електронної комерції. Однак, надмірна деталізація також, як правило, не охоплює усіх складових інфраструктури систем

електронної комерції.

Під інфраструктурою електронної комерції ми розумітимемо сукупність інформаційних, технологічних, організаційних та правових процесів та сервісів, які забезпечуватимуть підтримку функціонування систем електронної комерції.

Необхідність врахування інфраструктурних елементів зумовлена потребою вирішення завдання побудови оптимальної бізнес-моделі конкретної системи електронної комерції для її масштабної підтримки в майбутньому, а не тільки в одному напрямку, наприклад, IT інфраструктури.

Одним з підходів до класифікації інфраструктурних елементів систем електронної комерції є виділення виробничої, збутової, обслуговуючої інфраструктури та інфраструктури переміщення [1].

У поняття “інфраструктура електронної комерції” входить весь комплекс технологічних і організаційних процесів, що забезпечують умови нормальної взаємодії учасників електронного ринку. На думку групи авторів, інфраструктуру електронної комерції можна представити наступним чином [1]:

- виробнича інфраструктура – товар і його оточення, інформаційна база даних підприємства, інформаційний продукт для реалізації споживачам;

- інфраструктура переміщення – мережеві рішення, апаратне забезпечення продавців та покупців, протоколи обміну даними (в тому числі, протоколи мобільного зв'язку), програмне забезпечення для передачі комерційної інформації;

- інфраструктура збуту (забезпечує просування та продаж товарів безпосередньо кінцевому споживачеві) – електронна пошта, веб-сервер, електронні каталоги та бази даних фірм-продавців;

- інфраструктура обслуговування – платіжні системи, технології захисту комерційної інформації, довідкові та консультаційні веб-ресурси тощо.

Водночас, пропоноване авторами наповнення даних складових є досить суперечливим, особливо щодо інфраструктури переміщення, яка за вмістом є фактично технологічною чи апаратно-програмною інфраструктурою.

М. Калужський окремо виділяє структуру та інфраструктуру електронної комерції, до якої зараховує платіжне та розподільче середовище, а також її державне регулювання [3].

Царьов В. та Кантарович А. до основних елементів інфраструктури систем електронної комерції зараховують наступні [2, с. 76]:

- 1) спеціальне програмне забезпечення;
- 2) система управління базами даних і додатками;
- 3) телекомунікація та зв'язок;
- 4) система, що забезпечує безпеку актів купівлі-продажу товарів і послуг;
- 5) юридичне, правове забезпечення;
- 6) віртуальна банківська система;
- 7) спеціальні платіжні системи;
- 8) автоматизоване складське господарство;
- 9) система доставки товарів і надання послуг;
- 10) фінансові інститути (брокерські та інші контори);
- 11) система оподаткування та митних тарифів;
- 12) служба маркетингу, що включає в себе: банерну рекламу, відділ продажів, відділ дизайну web-сторінок, web-серверів, відділ ціноутворення.

В основі інфраструктури системи електронної комерції, на думку В. Галант, М. Папшицькі та Я. Якубчич лежить генерація стратегій продажів та сервіси, що забезпечують підтримку транзакцій [5]. Однак, запропонована ними модель системи електронної комерції передбачає побудову переважно IT складової інфраструктури, які

базується на базах даних та експертних системах, які і відповідають за генерацію стратегій продажів.

Ми пропонуємо вдосконалити існуючі підходи, виходячи з того, що до зовнішнього середовища різних бізнес-моделей систем електронної комерції належать споживачі товарів та послуг, фінансові організації, державні органи та різноманітні бізнес-структури – постачальники, логістичні компанії, IT-сектор тощо.

Пропонований нами підхід передбачає розгляд інфраструктури систем електронної комерції на наступних семи рівнях (рис. 1), а саме:

I) IT-інфраструктура:

- 1) програмне забезпечення;
- 2) апаратне забезпечення;
- 3) система управління базами даних і додатками;
- 4) бази даних і великі дані;
- 5) системи безпеки;
- 6) інше.

II) Телекомунікаційна інфраструктура

- 1) системи зв'язку;
- 2) мережі.

Рис. 1. Інфраструктура систем електронної комерції
Fig. 1. Infrastructure of E-commerce

III) Організаційно-правова інфраструктура:

- 1) юридичне, правове забезпечення;
- 2) система оподаткування та митних тарифів;
- 3) системи підтримки офісу.

IV) Фінансова інфраструктура:

- 1) системи електронних грошей;
- 2) платіжні системи, агрегатори та платіжні шлюзи
- 3) системи мобільного та Інтернет-еквайрингу;
- 4) системи Інтернет-банкінгу, трейдингу та страхування

V) Логістична інфраструктура:

- 1) системи доставки товарів і надання послуг (розподільча логістика);
- 2) автоматизація доставки;
- 3) транспортне забезпечення;
- 4) складське господарство;

5) сервіс та обслуговування.

VI) Маркетингова інфраструктура:

- 1) організаційна структура служби маркетингу;
- 2) системи залучення клієнтів;
- 3) інструменти утримання та комунікації з клієнтами;
- 4) системи управління контентом;
- 5) механізми ціноутворення;
- 6) аналітичні інструменти.

VII) Кадрова інфраструктура:

- 1) персонал;
- 2) система підготовки кадрів;
- 3) рекрутинг.

Сучасні компанії, що володіють ефективною ІТ-інфраструктурою, отримують серйозні конкурентні стратегічні переваги. ІТ-інфраструктуру визнають основою інфраструктури систем електронної комерції більшість науковців. Однак, навіть тут немає єдності у її складових. Найпростішим і, на нашу думку, правильним підходом є виділення двох її основних складових – спеціального програмного забезпечення та апаратного забезпечення [6]. Водночас, даний поділ не є вичерпним, оскільки, до програмного забезпечення часто зараховують і бази даних, і системи аналітики тощо, а до апаратного забезпечення, наприклад, системи безпеки. На нашу думку, аналітичні інструменти варто віднести до маркетингової інфраструктури, а бази даних чи великі масиви даних (Big Data) варто виділити в окрему складову ІТ-інфраструктури. Також як окрему складову варто розглядати і системи зв'язку, які включають у себе і програмне, і апаратне забезпечення.

Окремо пропонуємо виділяти також телекомунікаційну інфраструктуру, складові якої також часто зараховують до ІТ-інфраструктури, а саме до апаратного та програмного забезпечення. Слід відзначити, що чітко розділити дані компоненти неможливо, оскільки їх функціонування самостійно виключене, зокрема, апаратне забезпечення комп'ютерних мереж чи систем зв'язку і їх програмна, наприклад, протокольна підтримка. Окрім того, роль телекомунікацій є дуже вагомою, тому ми пропонуємо виділяти їх в окрему складову інфраструктури систем електронної комерції. В цьому контексті відзначимо, що телекомунікації є основою інфраструктури для цифрової економіки. У ЄС, за підсумками Таллінського саміту з цифрових технологій, який відбувся 29 вересня 2017 року, визнано необхідність співпраці для побудови “цифрової Європи”. Зокрема, заплановано впровадження єдиного цифрового ринку до кінця 2018 року і необхідність інвестувати в інфраструктуру, зокрема у 5G, наукові дослідження, промисловість, а також у штучний інтелект та суперкомп'ютери [7]. Даний напрям є важливим для більшості країн світу. Так, Південна Корея, яка є одним з лідерів в телекомунікаційній сфері планує інвестувати у розвиток цифрової інфраструктури 4G та 5G в Україні [8].

Правове забезпечення електронної комерції базується на існуючих законодавчих нормах, зокрема, в Україні у 2015 році, нарешті, прийнято Закон “Про електронну комерцію” [9], який дозволив систематизувати та вдосконалити чинне законодавство України у сфері електронної комерції. Варто відзначити, що базовим документом щодо регулювання електронної комерції є Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 1997 року про Типовий закон “Про електронну торгівлю” (так званий Типовий закон ЮНСІТРАЛ).

До спектру організаційних питань входить необхідність проектування і побудови інфраструктури підприємства, що має на увазі рішення проблем корекції комунікаційної та інформаційної структур фірми, систематизації і управління

інформацією, використання послуг посередників. Також потрібне створення умов гнучкої організаційно-штатної структури і внутрішньої реорганізації [1]. Проектуючи таку інфраструктуру, необхідно передбачити переведення усіх діючих і планованих систем інформаційного обслуговування на єдину платформу обробки даних. У випадку, якщо створюваний Інтернет-проект є одним з напрямків діяльності компанії, але не єдиним, пропонується виділяти його в окрему організаційну структуру (аж до створення окремої юридичної особи).

В фінансовій інфраструктурі виділяємо інструменти проведення та підтримки платежів - системи електронних грошей, платіжні системи, агрегатори та платіжні шлюзи, системи мобільного та Інтернет-еквайрингу. Останній є технологією, що дозволяє приймати до плати віртуальні банківські карти через Інтернет, для яких відсутні фізичні носії у вигляді пластикових карт.

Окремо слід виділити складніші системи Інтернет-банкінгу, трейдингу та страхування, які розширюють можливості традиційних операцій купівлі-продажу.

До логістичної інфраструктури слід зараховувати, насамперед, системи доставки товарів і надання послуг (розподільча логістика), які суттєво змінюються під впливом інтенсифікації процесів автоматизації доставки. Автоматизація безпосередньо змінює не тільки системи доставки, а й складську роботу, яка реалізовуватиметься в тому числі з допомогою робототехніки [4]. Важливим елементом логістичної інфраструктури є послуги фулфілменту – передання всього логістичного процесу повністю на аутсорсинг. У вітчизняних реаліях, особливо у періоди ажіотажного попиту (передсвяткові дні), цікавим логістичним рішенням є використання поштоматів або дропшипінгу, які є автоматизованим способом відправки/прийняття товару зі спеціального обладнання без контакту з працівниками служби доставки.

Важливе значення також мають системи транспортного забезпечення та складського господарства, в розвитку яких теж вагому роль відіграють процеси автоматизації.

В маркетинговій інфраструктурі, окрім класичних елементів – організаційної структури служби маркетингу, системи залучення клієнтів, інструментів утримання та комунікації з клієнтами тощо, важливими стають і сучасні складові системи управління контентом та аналітичні інструменти. Сучасний сайт, який є основою маркетингової діяльності компанії в Інтернет, повинен базуватися на основі певної системи управління контентом, яка використовується для організації зручної роботи з його інформаційним наповненням.

Постійне використання аналітичних інструментів дозволяє коригувати бізнес-моделі учасників ринку електронної комерції. В даний час, в найкращому випадку, вони обмежуються статистикою відвідування своєї Інтернет-крамниці і поведінки користувача на ньому. Найпотужнішим та доступним аналітичним інструментом є Google Analytics. Додатково також можна використовувати й інші програми - Spring Metrics, Woopra, Clicky, Mint, Kissmetrics. Ці аналітичні інструменти є загальними, тому для систем електронної комерції Google заустив спеціальну надбудову e-commerce для Google Analytics.

Кадрова інфраструктура передбачає підтримку та забезпечення роботи з людськими ресурси. Більшість власників малого бізнесу, а в електронній комерції це одна з найпоширеніших форм, уникає функціонування людських ресурсів. Системи підготовки персоналу, рекрутинг, проблеми компенсації вибулого персоналу, забезпечення відповідності та іншої діяльності в галузі персоналу є спеціалізованими та трудомісткими. В даній сфері також можлива передача управління цією діяльністю на аутсорсинг. Це вимагає формування інфраструктурної підтримки багатьох людей та установ, які повинні бути добре підготовлені та оснащені, щоб взяти на себе діяльність

у сфері персоналу.

Окремо, також можна виділяти інформаційне забезпечення, однак, воно переважно перебуває на стику інших інфраструктурних форм. Загалом, слід розуміти, що інфраструктура систем електронної комерції буде якісною, тільки за умови, якщо розглядати дані складові, виходячи з дотримання принципу системності, тобто із врахуванням існуючих між окремими елементами взаємозв'язків. Наприклад, системи безпеки ми відносимо до IT-інфраструктури, водночас, даний захист повинен мати і ґрунтовну нормативно-правову підтримку з чітким виділенням правопорушень в кіберсфері та системою покарань за них. Оцінка ефективності систем електронної комерції, яка є складовою маркетингової інфраструктури, з використанням різноманітних аналітичних інструментів не може бути реалізована без використання компонентів фінансової інфраструктури та системи підтримки офісу.

Висновки. Стрімке зростання обсягів ринку електронної комерції зумовлює необхідність формування відповідної інфраструктури для забезпечення підвищення якості онлайн-продажів та обслуговування клієнтів. Плануючи будь-яку частину інфраструктури компанії, слід чітко визначити цільовий ринок та певну цінність. Слід переконатися, що кожен елемент інфраструктури підтримує визначену цінність пропозиції. Необхідно визначити людські і фінансові ресурси для оптимізації зростання компанії чи прибутку, які будуть достатніми з точки зору витрат та їх ефективності. Серед важливих напрямків подальших досліджень є детальне дослідження окремих складових, зокрема, маркетингової та IT-інфраструктури для систем електронної комерції.

1. Электронная коммерция: основы организации и ведения бизнеса: учебное пособие / А.Л. Денисова, Н.В. Молоткова, М.А. Блюм, Т.М. Уляхин, А.В. Гуськов. – Тамбов : Изд-во ФГБОУ ВПО "ТГТУ", 2012. – 88 с. – Режим доступа: <http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/074/80074/60485>
2. Царев В.В., Кантарович А.А. Электронная коммерция. – СПб. : Питер, 2002. – 320 с.
3. Калужский М.Л. Электронная коммерция: маркетинговые сети и инфраструктура рынка / М.Л. Калужский ; ОмГТУ. – М. : Экономика, 2014. – 328 с.
4. Баран Р.Я. Інновації в системах електронної комерції / Р.Я. Баран // Глобальні та національні проблеми економіки. – Випуск №18. – 2017. – С. 596-602. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/18-2017/111.pdf>
5. Galant V. Infrastructure for e-commerce / Galant V., Jakubczyc J., Paprzycki M. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.researchgate.net/profile/Marcin_Paprzycki/publication/228864891_Infrastructure_for_E-Commerce/links/0fcfd50880ba017099000000/Infrastructure-for-E-Commerce.pdf
6. E-Commerce Infrastructure Planning and Management [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tech-talk.org/2015/02/10/e-commerce-infrastructure-planning-and-management/>
7. У ЄС запрацює єдиний ринок цифрових технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.5.ua/nauka/u-yes-zapratsiuie-iedynyi-rynok-tsyfrovykh-tekhnologii-156259.html
8. Корея планує інвестувати у розвиток цифрової інфраструктури 4G та 5G в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=fd9d0f0c-c31d-49d9-bd80-cae0659ea24f&title=KoreiaPlanuInvestuvatiURozvitokTsifrovoiInfrastrukturi4-gTa5-gVUkraini
9. Закон України "Про електронну комерцію" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 45. – ст. 410. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/675-19>.

References

1. Denisova, A.L., Molotkova, N.V., Blum, M.A., Uliakhin, T.M., and A.V. Huskov. *E-commerce: basic framework of business*. Izd-vo FHBOU VPO "THTU", 2012. Yedinoie okno, window.edu.ru/catalog/pdf2txt/074/80074/60485. Accessed 12 Mar. 2018.
2. Tsarev, V.V., and A.A. Kantarovich. *E-commerce*. Piter, 2002.
3. Kaluzhskii, M.L. *E-commerce: marketing networks and market infrastructure*. Ekonomika, 2014.
4. Baran, R.Y. "Innovatsii Innovation in E-commerce systems." *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 18, 2017, pp. 596-602, global-national.in.ua/archive/18-2017/111.pdf. Accessed 12 Mar. 2018.

5. Galant, V., Jakubczyc, J., and M. Paprzycki. "Infrastructure for e-commerce." Researchgate, www.researchgate.net/profile/Marcin_Paprzycki/publication/228864891_Infrastructure_for_E-Commerce/links/0fcfd50880ba017099000000/Infrastructure-for-E-Commerce.pdf. Accessed 1 Mar. 2018.
6. "E-Commerce Infrastructure Planning and Management." Tech-talk, tech-talk.org/2015/02/10/e-commerce-infrastructure-planning-and-management/ Accessed 1 Mar. 2018.
7. "European Union will have the digital single market." 5 Pershui ukrainskyi informatsiinui, www.5.ua/nauka/u-yes-zapratsiuie-iedynyi-rynok-tsyfrovykh-tekhnologii-156259.html. Accessed 11 Mar. 2018.
8. "Korea intends to invest in the market of digital Infrastructures." Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=fd9d0f0c-c31d-49d9-bd80-cae0659ea24f&title=KoreiaPlanuInvestuvatiURozvitokTsifrovoiInfrastrukturi4-gTa5-gVUkraini.2 Accessed 12 Mar. 2018.
9. "On Electronic Commerce. Law of Ukraine" *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, vol. 45, 2015, p.410, zakon5.rada.gov.ua/laws/show/675-19. Accessed 12 Mar. 2018.

Рецензенти:

Куриляк В. Є. – д.е.н., проф., завідувач кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету;

Білецька І. М. – к.е.н., доц., завідувач кафедри міжнародної економіки, маркетингу та менеджменту Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту ТНЕУ.

УДК 336.7

ББК 65.26

Мацук З.А.

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ПІДТРИМКА ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Міністерства освіти і науки України, кафедра фінансів, вул. Карпатська, 20, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна, тел.: (0342) 50-45-74, e-mail: fin@nung.edu.ua

Анотація. У статті досліджено інформаційно-аналітичне забезпечення фінансових послуг на ринку цінних паперів. Використано системний підхід, зокрема в процесі визначення основ побудови інформаційної інфраструктури ринку цінних паперів та встановлені характеру зв'язків та залежностей між її окремими елементами. Доведено, що найважливіша роль у торгівлі фінансовими активами належить інформації. Виділено та охарактеризовано її основні елементи: інформація щодо емітентів цінних паперів, статистичні дані щодо цінних паперів, дані щодо фондових індексів та інформація інформаційно-рейтингових агентств.

Ключові слова: фінансова послуга, інформація, забезпечення, ринок цінних паперів.

Matsuk Z.A.

INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF FINANCIAL SERVICES ON THE SECURITIES MARKET

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,

Ministry of Education and Science of
Ukraine,
Department of Finance,
Karpatska str., 20, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel: (0342) 50-45-74
e-mail: fin@nung.edu.ua

Abstract. The article analyzes the informational and analytical support of financial services on the securities market. A systematic approach in determining the main areas of construction of the information infrastructure of the securities market and the established nature of the links and relationships between its individual elements has been used. It is proved that the most important role in the financial assets trading belongs to information. The main elements of it are identified and characterized: information on issuers of securities, securities statistics, data on stock indexes and information of rating agencies.

Key words: financial service, information, support, securities market.

Вступ. Без сумніву, в усіх сферах людського життя основне місце належить інформації. Життя стає неможливим в інформаційному вакуумі, тому ще в 60-х роках минулого століття академік А. Берг звернув увагу на поступове проникнення інформації в усі сфери життя людей та суспільства [1]. Відтоді інформація заволоділа світом та стала одним із головних понять, які визначають специфіку та характер його цивілізаційного розвитку.

Проблематика інформаційного-аналітичного забезпечення ринку цінних паперів посідає важливе місце в дослідженнях та публікаціях як українських так і іноземних вчених. Серед яких особливу увагу привертають наукові праці А. Головка [2], А. Дроб'язко [3], Ю. Коваленко [4], Р. Коробки [5], С. Науменкової [6], І. Рекуненка [7], В. Опаріна та В. Федосова [8] та інших, знайомство з якими дозволило оцінити роль інформації у процесі торгівлі фінансовими активами. Не зважаючи на значну кількість досліджень в даній сфері, питання пов'язані з інфраструктурою ринку цінних паперів залишаються відкритими для наукового вивчення.

Постановка завдання. Мета роботи – дослідження інформаційно-аналітичного забезпечення фінансових послуг на ринку цінних паперів. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: розглянути роль інформації в процесі торгівлі фінансовими активами; виділити та охарактеризувати основні елементи інформаційного забезпечення ринку цінних паперів.

Результати. Ринок цінних паперів, будучи складною системою, забезпечує обіг специфічних фінансових активів – цінних паперів. Сьогодні торгівлю фінансовими активами важко уявити без фінансових посередників (інфраструктурних учасників): торговців цінними паперами (брокерів, дилерів, андеррайтерів), компаній з управління активами, інвестиційних фондів тощо. Торгівля фінансовими активами може здійснюватися як на фондовій біржі, так і на позабіржовому ринку. Надзвичайно важливим є інформаційне забезпечення діяльності інституційних інвесторів, клієнтами яких є фізичні та юридичні особи з низьким рівнем фінансової грамотності та відсутністю практики торгівлі фінансовими активами. Все це актуалізує потребу у специфічному за змістом та способами реалізації інформаційному забезпеченні. Без повного та якісного інформаційного забезпечення операції з фінансовими активами будуть схожими на купівлю-продаж “кота в мішку”.

Корисність інформації оцінюється за ефектом, що відображає результат прийняття на її основі певного рішення: “інформація корисна лише тоді, коли вона потрапляє туди, де в ній є потреба” [9, с. 417]. На практиці на ринку цінних паперів

інформація може бути як надзвичайно цінною, так і зовсім непотрібною. Актуальність інформації дозволяє підвищити ймовірність досягнення цілей та виконання поставлених завдань. Для ефективної реалізації фінансових інтересів на ринку цінних паперів важливе значення має своєчасність надходження інформації. При цьому важливо зауважити, що часткова, проте вчасно одержана інформація зазвичай значно корисніша для прийняття рішень, аніж повна, проте одержана із запізненням. Одна і та сама інформація, проте оброблена та оцінена аналітиками різного рівня підготовки, може бути наділена різними змістовними ознаками. Це свідчить про те, що оброблення значного масиву вхідних даних дає можливість одержати достовірну інформацію для учасника ринку цінних паперів на виході, проте її корисність від застосування буде різною та залежатиме від суб'єкта, який її використовує. Це положення доводить той факт, що застосування сучасних інформаційних технологій є лише інструментом підготовки аналітичної інформації, все інше залежить від правильного користування нею. Інформація повинна надходити постійно, оскільки на ринку завжди виникає потреба у коригуванні інвестиційних рішень. Накладаючись на уже зафіксовану раніше, вона сприяє поступальному розвитку. В той же час зафіксовані в інформації повідомлення, відомості, знання є дискретними, тобто такими, що характеризують окремі фактичні дані, закономірності та властивості об'єктів – носіїв інформації [10, с. 19-21].

Ефективне інформаційне забезпечення ринку цінних паперів формує позитивні передумови для ефективної торгівлі фінансовими активами. Повнота, адекватність та своєчасність інформації свідчать про сильну форму інформаційної ефективності ринку цінних паперів та дозволяють його учасникам одержати фінансову інформацію без особливих зусиль та фінансових витрат. Безумовно, це сприяє зниженню рівня трансакційних витрат в процесі торгівлі фінансовими активами. “На інформаційно ефективних ринках можлива точніша оцінка співвідношення “ризик–дохід” для окремих цінних паперів та їх класів, а тому інвестори мають більше можливостей створити оптимальні інвестиційні портфелі” [10, с. 198]. Таким чином, ринок цінних паперів має можливість функціонувати ефективно, перерозподіляючи фінансові ресурси, необхідні для економічного розвитку країни, забезпечуючи безперервний процес трансформації заощаджень в інвестиційний капітал.

Сучасний ринок цінних паперів – це складна система із власною розгалуженою інформаційною базою, яка дозволяє акумулювати, обробляти та поширювати інформаційні дані, необхідні в процесі торгівлі фінансовими активами на ринку цінних паперів (рис. 1). Бурхливий ріст капіталізації фондових ринків та розвиток інформаційного бізнесу збільшують масштаби інформаційних потоків та час інвесторів для їх обробки для прийняття адекватних інвестиційних рішень. Це зумовлює необхідність систематизації та структуризації фінансових показників на ринку цінних паперів. Зокрема, “сучасна система статистичних показників ринку цінних паперів може бути структурована таким чином: статистика курсів цінних паперів; статистика обсягів операцій з цінними паперами; статистика доходності, ризику, ліквідності, інших показників інвестиційної якості цінних паперів” [11, с. 261-262].

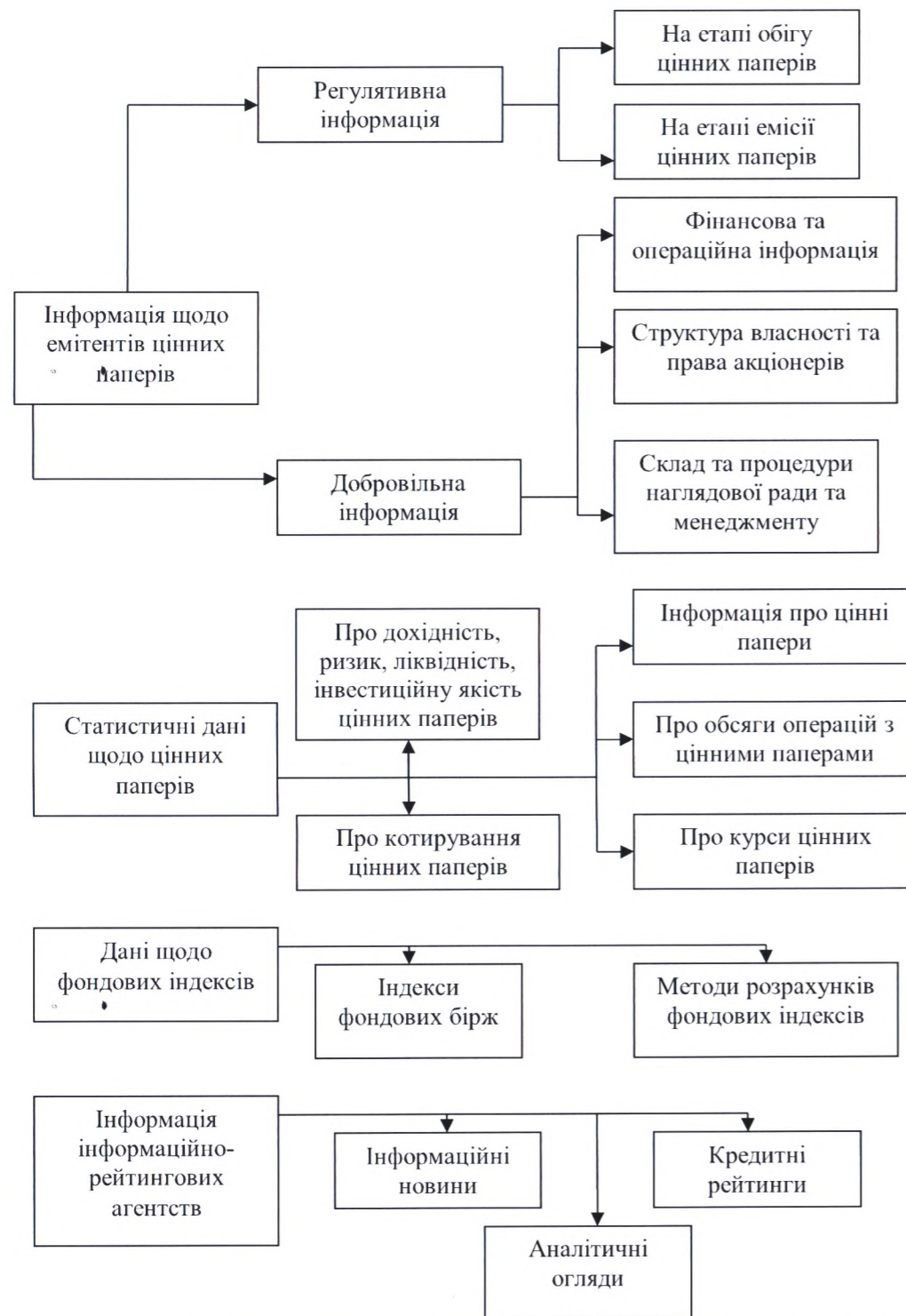

Рис. 1. Інформаційно-аналітичне забезпечення ринку цінних паперів

Джерело: розроблено автором на основі [11]

Fig. 1. Information and analytical support of the securities market

Базовою інформацією, яка є основою технічного та частково фундаментального аналізів, є інформація про курси цінних паперів та обсяги операцій з ними. Досліджуючи взаємозалежність між курсами цінних паперів, обсягами їх операцій за допомогою показників кореляції, інвестори приймають рішення щодо горизонтів

інвестування та формують портфель цінних паперів. Інформаційне забезпечення фондової біржі становлять дані щодо ринкової капіталізації кожного з цінних паперів (їх ринкового обігу протягом певного періоду часу) та показник загальної капіталізації ринку цінних паперів. Цей показник дозволяє виділити оборотність конкретних цінних паперів, визначити рівень ліквідності ринку цінних паперів.

Статистична база ринку цінних паперів постійно доповнюється новими показниками паралельно з розвитком торгівлі фінансовими активами: пропонуються нові індикатори дохідності, визначення рівня інвестиційної привабливості, критерії ефективності процесів управління портфелями фінансових активів тощо. В різних країнах інформаційне забезпечення ринку цінних паперів різне, проте з розвитком інформаційних систем та комп'ютерних технологій інформаційна база щодо цінних паперів стала більш деталізованою та доступною для розуміння широкого кола користувачів. Зокрема, зведена інформація про ринкову вартість цінного паперу містить дані щодо назви цінного паперу, емітента, поточної ринкової ціни та цінових змін порівняно з попереднім днем.

Важливе значення в інформаційному забезпеченні ринку цінних паперів мають *фондові індекси* – показники біржової активності, які розраховуються фондовими біржами в реальному часі та характеризують зміни в рівні цін за певний час (кількісні зміни акцій), що використовуються для аналізу динаміки ринку цінних паперів та є важливим показником у системі моніторингу стану його кон'юнктури та прогнозування тенденцій його розвитку. Для інвесторів інтерес становить динаміка зміни індексів, що дає можливість визначати напрям руху ринку цінних паперів. Оприлюднюються фондові індекси фондовими біржами, а також рейтинговими агентствами та інформаційними компаніями.

Ринок цінних паперів є надзвичайно складною системою як за структурою, так і за змістом. Ефективність його функціонування залежить від великої кількості системоутворюючих факторів – політичних, соціально-економічних, технічних, організаційних, інформаційних, знанневих тощо. В сучасних умовах ефективність торговельної діяльності з фінансовими активами все більше й більше залежить від інформаційного та знанневого чинників, тому саме інформація та знання є фундаментом для формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення ринку цінних паперів.

Бурхливий розвиток ринку цінних паперів збільшив потоки інформації при прийнятті рішень щодо інвестування, розвиток інформаційних технологій зменшив час доступу інвестора до даної інформації, тоді як необхідність негайного прийняття інвестиційних рішень потребувала наявності спеціальних сигналів щодо доцільності прийняття того чи іншого інвестиційного рішення. Сьогодні масштабні обсяги інформації обмежують час детального його аналізу, тому все більше інвесторів довіряють аналітичній інформації, яка здійснюється спеціальними інституціями ринку цінних паперів. Однією з таких інформацій є кредитний рейтинг – інструмент для оцінювання кредитоспроможності позичальника та надійності його боргових зобов'язань, що є основою формування плати за кредитний ризик. Кредитний рейтинг надає учасникам ринку цінних паперів інформацію про кредитоспроможність емітентів та сприяє формуванню максимально прозорих та ефективних відносин між інвестором та позичальником, оскільки свідчить про інформаційну прозорість, надійність і фінансову стабільність компанії-емітента цінних паперів. Високий рівень кредитного рейтингу позитивно впливає на можливості інвестора залучити ресурси на більш вигідних для нього умовах та збільшує шанси залучити ресурси за нижчою ставкою. На практиці рейтинги надаються рейтинговими агентствами.

Будучи комерційною інституцією, рейтингове агентство проводить аналіз фінансового стану емітента та оцінює рівень його платоспроможності. Рейтингове агентство пропонує рейтинги фінансових інструментів та емітентів на ринку цінних паперів і, таким чином, інформують клієнтів про їхню діяльність. Рейтинги допомагають орієнтуватися і вибрати об'єкт інвестування, вони є інструментом підтримки прийняття інвестиційного рішення. Залежно від місця в рейтингу формується суб'єктивна думка клієнта про надійність емітента. Проте і самі рейтинги повинні користуватися довірою користувачів.

Кредитні рейтинги є основою при прийнятті інвестиційних рішень для безпосередніх інвесторів, фінансових посередників та органів управління та нагляду. Важливою проблемою ефективною системи рейтингування є формування довіри до них. Отже, рейтингова оцінка повинна користуватись довірою серед учасників ринку, а для цього рейтингове агентство повинно мати якісну історію оцінювання та бути неупередженим у процесі рейтингування.

Рейтингові послуги користуються популярністю, незважаючи на нарікання на рейтингові інституції щодо присвоєння рейтингу. Працівниками рейтингових агентств є фахівці з досвідом практичної роботи у відповідних сферах економіки та теоретичними знаннями. Рейтингове агентство, на відміну від інформаційних агентств, має доступ до інсайдерської інформації, оскільки в процесі аналітичного дослідження має можливість ознайомитись із «внутрішньою» звітністю компаній, планами їх розвитку на перспективу, оцінити рівень компетентності керівництва компанії.

Результати рейтингової оцінки повинні бути об'єктивними, оскільки формують репутацію рейтингового агентства. Присвоєння відповідного рівня рейтингу супроводжується наданням стислого рейтингового звіту з інформацією, яка використовувалася для визначення рейтингу. Слід пам'ятати про необхідність постійного оновлення кредитного рейтингу враховуючи зміну стану справ у компанії.

Сьогодні в Україні офіційно зареєстровані та функціонують 5 вітчизняних рейтингових агентств, діяльність яких регламентується Законами України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» та «Про цінні папери та фондовий ринок»: ТОВ «Рейтингове агентство «ІВІ-Рейтинг»; ТОВ «Рюрик»; ТОВ «Рейтингове агентство «Експерт-рейтинг»; ТОВ «Кредит-Рейтинг»; ТОВ «Рейтингове агентство «Стандарт-рейтинг») та три визнані міжнародні структури (Fitch Ratings; Moody's Investors Service; Standard and Poor's) [11, с. 317-319]. Міжнародні рейтингові агентства не зацікавлені у веденні бізнесу на території України через недостатність та непрозорість інформації, яка може в майбутньому призвести до формування їхнього хибного рейтингу та втрати репутації, тоді як вітчизняні рейтингові агентства пропонує консалтингові та аналітичні послуги, а інфраструктурні рейтинги КУА здійснює лише одне рейтингове агентство (табл. 1)

Інформація щодо чинних рейтингів вітчизняних рейтингових агентств (8 чинних рейтингів з інвестиційної привабливості у «ІВІ-Рейтинг» та 3 інфраструктурні рейтинги КУА в «Експерт-Рейтинг») говорить про те, що вітчизняні та зарубіжні рейтингові агентства, які діють на ринку цінних паперів, не є прямими конкурентами, оскільки працюють у різних сегментах та у різному ціновому діапазоні на свої послуги: приблизна річна оплата місцевих рейтингових агентств за підтримку рейтингу коливається в межах 10-60 тис. грн., у той час як ціна міжнародних рейтингових послуг знаходиться в межах 23-75 тис. грн. [12].

Типи рейтингів, які надаються національними рейтинговими агентствами на ринку цінних паперів (станом на 31.12.2016 р.)

Table 1

The types of ratings, which are provided by national rating agencies on the securities market (December 31, 2016)

Рейтингове агентство	Рік заснування	№ включення до держ. реєстру	Рейтинг інвестиційної привабливості	Рейтинг корпоративного управління	Інфраструктурні рейтинги КУА
ІВІ-Рейтинг	2005	№3 від 12.04.2010	+	+	
Рюрик	2004	№4 від 12.04.2010			
Експерт-Рейтинг	2007	№5 від 09.06.2010	+	+	+
Кредит-Рейтинг	2001	№6 від 10.04.2012		+	
Стандарт-Рейтинг	2010	№8 від 10.04.2012			

Джерело: складено автором на основі інформації з офіційних сайтів рейтингових агентств: <http://ibi.com.ua/> ; <http://rurik.com.ua/> ; <http://www.expert-rating.com/> ; <http://www.credit-rating.ua/ua/> ; <http://standard-rating.biz/?page=all>

На нашу думку, сьогодні в Україні на ринку цінних паперів налічується доволі значна кількість рейтингових агентств – «незалежних експертів». Загальна їх кількість практично дорівнює кількості рейтингових інституцій США, проте якість наданих ними рейтингових послуг на вітчизняному ринку залишає бажати кращого. У Росії вісім рейтингових агентств, у тому числі міжнародні, хоча капіталізація ринку цінних паперів в рази більша. З одного боку, значна кількість рейтингових агентств на вітчизняному ринку цінних паперів є корисною для споживача фінансової послуги, оскільки він має вибір щодо цінової пропозиції, що впливає на стабілізацію цін на рейтингові послуги, проте, з іншого боку, попит на послуги рейтингових агентств незначний, тому боротьба за клієнта між рейтинговими компаніями призводить до зменшення кредитної якості оцінки емітентів цінних паперів. Безсумнівно, висока конкуренція паралельно з низьким попитом на рейтингові послуги збільшує ризики зниження якості рейтингових досліджень. Деякі компанії намагаються конкурувати шляхом невиправданого прискорення рейтингових процедур, зменшення обсягу даних, які вимагаються у клієнтів при процедурі рейтингування, а в деяких випадках і за рахунок завищення рівня кредитного рейтингу. Наступна проблема полягає в низькій якості клієнтів рейтингових агентств, особливо за контрактними рейтингами, котрі намагаються збільшити привабливість свого бізнесу завдяки отриманню високого рейтингу [12].

Якщо показники рейтингового оцінювання не відповідають реальному фінансовому стану емітента чи «відсоток дефолтів за високими кредитними рейтингами є більшим, ніж у нижчих рейтингових категоріях, імовірно, це свідчить про неякісну рейтингову оцінку» [13]. У вітчизняних реаліях оцінити рівень точності рейтингів надзвичайно складно через відсутність на ринку цінних паперів дефолтів, які б

припадали на некризовий період розвитку економіки України. Окрім цього, немає законодавчо закріпленого визначення поняття “технічний дефолт”, в якому опинилася значна кількість емітентів облігацій у 2008-2009 роках. Як наслідок, куди слід відносити таку категорію клієнтів, остаточно незрозуміло” [13].

Ситуація з міжнародними рейтинговими агентствами теж не є позитивною. Сьогодні на світовому ринку цінних паперів працює більш як 100 рейтингових агентств, проте лише декілька з них мають всесвітнє визнання. Це Fitch Ratings (Велика Британія), Moody’s (США), Standard & Poor’s (США). Після кризи 2008–2009 рр. якість рейтингового оцінювання та відповідно попит на послуги рейтингових агентств сильно похитнулися. Варто згадати, як за місяць до дефолту рейтингове агентство Standard & Poor’s присвоїло найвищий рейтинг надійності одному з найбільших американських інвестиційних банків Lehman Brothers Holdings, а також гучне банкрутство найбільшої за обсягом ринкової капіталізації в історії бізнесу компанії Enron. Після того, як ринкова вартість активів впала на мільярди доларів, виникло питання, якою ж вона була насправді. Наслідки виявились катастрофічними: скорочення кількості робочих місць, завдані збитки, втрата пенсій та зіпсована репутація маси людей, основна провина яких полягала в тому, що вони працювали на Enron чи мали з нею ділові відносини. Якщо «копнути глибше», тривожні сигнали надходили на ринок ще до того: банкрутство компаній у декількох країнах, ситуація з “мільними бульбашками” інтернет-буму, падіння світової економіки та значна волатильність ринків цінних паперів. Критика рейтингових агентств дійшла піку у зв’язку з кризою суверенного боргу в ЄС. Після зниження рейтингу Португалії світовим рейтинговим агентством Moody’s до рівня спекулятивного ЄС звинуватив світові рейтингові агентства в тому, що вони заангажовані, працюють проти Європи, і оголосив про намір створити власне рейтингове агентство, що остаточно підірвало довіру до рейтингів як інструменту оцінки ризиків.

Інформацію щодо моніторингу стану ринку цінних паперів поширюють інформаційні агентства – юридичні особи, спеціалізовані суб’єкти інформаційної діяльності, – основна мета яких – забезпечення своїх клієнтів оперативною політичною, економічною, соціальною та культурною інформацією. В Україні діяльність інформаційних агентств регулюється Законом України “Про інформаційні агентства” [14] та охоплює збирання, обробку, створення, зберігання, підготовку інформації до поширення, випуск та розповсюдження інформаційної продукції. Основна мета інформаційного агентства полягає в наданні своєчасної інформації своїм клієнтам: підприємствам, організаціям, державним установам та приватним особам. Сьогодні провідними міжнародними інформаційними агентствами, які спеціалізуються на новинах щодо ринку цінних паперів, є Bloomberg, Thomson Reuters та ін. Вони надають інформацію щодо стану ринків, аналітичні огляди економічних тенденцій, трендів на міжнародних та національних фондових ринках у режимі онлайн: дані про курси валют, фондові індекси, кредитні рейтинги, корпоративні звіти, огляди економік країн світу, динаміку цін товарів, якими торгують на біржах, тощо [11, с. 330].

Використовуючи сервіси Bloomberg <https://www.bloomberg.com/europe>, клієнт може ознайомлюватись з актуальною для нього інформацією про останні події у фінансовому секторі економіки, ринкові вартості фінансових активів та динаміку їх змін на світових фондових майданчиках, самостійно проводити онлайн-торгівлю з фінансовими активами через TIC тощо. До слова, сьогодні Thomson Reuters дає можливість своїм клієнтам проводити операції з купівлі-продажу фінансових активів, самостійно приймати інвестиційні рішення та оптимізувати рівень фінансового ризику. Окрім можливості одержання доступу до торгів на ринку цінних паперів, торговельний модуль Thomson Reuters <https://www.thomsonreuters.com/en.html> надає можливість

клієнтам комбінувати власні рішення паралельно в різних сегментах ринку: фондовому, сировинному, енергетичному тощо.

Значна роль у формуванні інформаційного забезпечення ринку цінних паперів в Україні належить чотирьом інформаційним агентствам: УКРІНФОРМ, УНІАН, “Інтерфакс-Україна” та “РБК-Україна”.

УКРІНФОРМ – інформаційне агентство державної форми власності, послугами якого користуються центральні та місцеві органи влади, друковані видання та телерадіокомпанії України, вітчизняні й зарубіжні підприємства та організації [11, с. 330]. У вільному доступі на Інтернет-сайті агентства <https://www.ukrinform.ua/> є розділ “Ділова Україна”, в якому висвітлюються бізнес-новини, короткі огляди діяльності підприємств України та інших країн світу, характеризується їх продукція тощо. УНІАН – українське незалежне інформаційне агентство новин – є одним із найбільших у країні інформаційних агентств, яке для своїх клієнтів на платній основі на Інтернет-сайті <https://www.unian.ua/> формує добірку бізнес-новин, новини фінансів і банків, фондового ринку та компаній тощо. Сьогодні інформацією УНІАН користуються засоби масової інформації, органи державної влади, вітчизняні підприємства та представництва іноземних компаній [11, с. 331-332]. “Інтерфакс-Україна” – інформаційне агентство міжнародної інформаційної групи Interfax Information Services, до основних інформаційних продуктів ринку цінних паперів якого належать такі (<http://ua.interfax.com.ua/>): ділові новини / економіка, бізнес-панорама, огляд законодавства, фондовий ринок, страхування, статистика страхових компаній, фондова статистика, фінанси, банки України тощо. Послугами агентства користуються засоби масової інформації та корпорації, інвестиційні фонди, банківські й фінансові установи, органи державної влади [11, с. 332]. Діяльність інформаційного агентства “РБК-Україна” (<https://www.rbc.ua/ukr>) зосереджена на наданні фінансової, економічної та політичної інформації в Україні й за її межами. Зокрема, для учасників ринку цінних паперів поширюються новини економіки, компаній, дослідження ринків, довідники з курсів валют, депозитів, форека, нафти, золота, світові індекси тощо [11, с. 332-333].

Відтак ефективна торгівля фінансовими активами на ринку цінних паперів обумовлюється продукуванням інформаційними агентствами повної і своєчасної актуальної політичної та соціально-економічної інформації.

Поширення новин та імпульсів, що дозволяють прийняти рішення щодо торгівлі фінансовими активами, породжує ефект «стадної» поведінки на ринках цінних паперів. Значна частина інвесторів приймають рішення щодо купівлі чи продажу фінансових активів на основі аналітичних звітів. Як наслідок, зміни цін на ринку відбуваються під впливом значної кількості одновекторних (“стадних”) дій учасників. Тому досить часто метою інвестиційних компаній є не максимально правильне прогнозування напрямів і величини зміни вартості фінансових активів у майбутньому та допомога клієнту в реалізації його фінансових інтересів, а задоволення власних фінансових інтересів. Це призводить до маніпулювання ринком, збільшення оборотів за клієнтськими операціями, отримання замовлень щодо надання консультаційних послуг тощо.

Особливості інформаційно-аналітичного забезпечення ринку цінних паперів безпосередньо залежать від специфіки його розвитку та включають: інформацію про емітентів цінних паперів (регуляторна та добровільна інформація), інформаційні бази даних про цінні папери, інформацію про фондові індекси та інформаційно-аналітичні дані рейтингових та інформаційних агентств.

Висновки. Інформація – джерело діяльності ринку цінних паперів. Інвестори, вкладаючи фінансові ресурси, ризикують капіталом, використовуючи в основному інформацію, яку надають компанії – потенційні об’єкти фінансування.

Враховуючи це, інформація повинна бути своєчасною та достовірною, а стиль її подання – зрозумілим для пересічного громадянина. Інвестори повинні бути впевненими в тому, що інформація, яка надходить від компанії, є повною, точною та заслуговує на довіру. Керівництво компанії, рада директорів та незалежні аудиторські фірми (за підтримки органів регулювання) мають цілком конкретні та взаємопов'язані обов'язки щодо забезпечення суб'єктів ринку цінних паперів інформацією найвищого рівня, тоді як діяльність аналітичних центрів полягатиме в здійсненні якісного аналізу наявної на ринку інформації.

Інвестори адекватно оцінюють як можливість одержання прибутку, так і можливість збитку від торговельних операцій з фінансовими активами, проте вони безумовно повинні бути впевненими в тому, що результати їх діяльності, якими б вони не були, є наслідком прийнятих ними рішень, а не вад інформації.

1. Бенг А. И. Кибернетика и общественные науки / А. И. Бенг // Методологические проблемы науки. – 1964. – №6. – С. 259-260.
2. Головка А. Т. Ринки фінансових інструментів та їх інфраструктура: монографія / А. Т. Головка, С. М. Лаптев, В. Г. Кабанов. – К.: Університет економіки та права «КРОК», 2009. – 560 с.
3. Дробязко А. Інфраструктура банківського сектору: питання визначення, структуризації та розвитку // А. Дробязко // Вісник Національного банку України. – 2012. – №7. – С. 14–17.
4. Коваленко Ю. М. Інституціалізація фінансового сектору економіки: монографія / Ю.М. Коваленко. – НУДПСУ. – Ірпінь, 2013. – 608 с.
5. Коробка Р. В. Розвиток інфраструктури фондового ринку як складової фінансової системи України: дис. канд. ек. наук: 08.00.08 / Р. В. Коробка. – Суми, 2013. – 189 с.
6. Науменкова С. В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури: монографія / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К.: Університет банківської справи НБУ, ЦНД НБУ, 2009. – 384 с.
7. Рекуненко І. І. Інфраструктура фінансового ринку України: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія / І. І. Рекуненко. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. – 411 с.
8. Фінансова інфраструктура України: стан, проблеми та перспективи розвитку: монографія / [В. Опарін, В. Федосов, С. Львовичкін та ін.]; за заг. ред. В. Опаріна, В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2016. – 695 с.
9. Пильцер П. Безграничное богатство. Теория и практика «Экономической алхимии» / П. Пильцер // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология; под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – С. 401-428.
10. Клочан В. В. Система інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери: теорія, методологія, організація: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / В. В. Клочан; Миколаївський національний аграрний університет. – Миколаїв, 2012. – 424 с.
11. Фондовый рынок: учебник: в 2 кн. – Кн. 1 / В. Д. Базилевич, В. М. Шелудько, В. В. Вірченко та ін.; за ред. В. Д. Базилевича; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Знання, 2015. – 621 с.
12. Брус С. І. Ринок рейтингових послуг в Україні: реалії і вектори розвитку [Електронний ресурс] / С. І. Брус. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viepr_2014_2014_13
13. Перерва, Г. Точність оцінок рейтингових агентств [Електронний ресурс] / Г. Перерва // Незалежний аудитор. – Режим доступу до ресурсу: http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/606?view=material
14. Про інформаційні агентства: Закон України № 74/95-ВР від 28.02.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/95-vr>

References

1. Beng, A. I. "Cybernetics and Social Sciences." *Methodological problems of science*, no. 6, 1964, pp.259-260.
2. Golovko, A. T., Laptev, S. M., and V. G. Kabanov. *Markets of financial instruments and their infrastructure*, University of Economics and Law "KROK", 2009.
3. Drabiazko, A. "Infrastructure of the banking sector: issues of definition, structuring and development." *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, no.7, 2012, pp.14-17.
4. Kovalenko, Y. M. *Institutionalization of the financial sector of the economy*, NUSTSU, 2013.

5. Korobka, R. V. *Development of the stock market infrastructure as a component of the financial system of Ukraine*. (Unpublished candidate dissertation), 2013.
6. Naumenkova, S. V., and S. V. Mishchenko. *Development of the financial sector of Ukraine in the conditions of the formation of a new financial architecture*, Banking University of the NBU, 2009.
7. Rekunenko, I. I. *Infrastructure of the financial market of Ukraine: the current state and prospects of development*, "Oasis NBU", 2013.
8. *Financial infrastructure of Ukraine: state, problems and prospects of development*. Edited by V.Oparin, V. Fedosov, KNEU, 2016.
9. Pilcer, P. "Unlimited wealth. Theory and practice of "Economic alchemy." *New post-industrial wave in the West*. 1999, pp.401-428.
10. Klochan, V. V. *The system of informational and consulting support for the agrarian sphere: theory, methodology, organization*: (Unpublished doctoral dissertation), 2012.
11. *Stock market. Book 1*. Edited by V. D.Bazylevych, Knowledge, 2015.
12. Brus, S. I. *Market of rating services in Ukraine: realities and development vectors*, 2014. Vernadski National library of Ukraine, nbuv.gov.ua/UJRN/viepr_2014_2014_13
13. Pererva, G. "Accuracy of rating agencies ratings." Independent auditor, n-auditor.com.ua/en/component/na_archive/606?view=material
14. "About information agencies. Law of Ukraine". The Verkhovna Rada of Ukraine, 1995zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/95-av

Рецензенти:

Опарін В. М. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів ДВНЗ «КНЕУ ім. В.Гетьмана»;

Фадєєва І. Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів ІФНТУНГ.

УДК 336.1

ББК 65.26

ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Гудзовата О. О.

Львівський торговельно-економічний університет,
Укоопспілка України,
кафедра комп'ютерних наук,
вул. Туган Барановського, 10, м. Львів,
79005, Україна,
тел.:0503376246,
e-mail: osjanka@gmail.com

Анотація. Стаття спрямована на дослідження теоретико-методичних засад грошово-кредитної політики як елемента в системі забезпечення економічної безпеки держави. Метою статті є узагальнення і уточнення сутнісних характеристик і особливостей реалізації грошово-кредитної політики в системі забезпечення економічної безпеки держави. Застосовано такі методи дослідження, як системно-інституціональний підхід для виявлення ознак і зв'язків грошово-кредитної політики та економічної безпеки держави, наукової абстракції, логічний підхід для формування параметрів грошово-кредитної політики. Обґрунтовані місце, завдання та роль грошово-кредитної політики у системі складових економічної безпеки держави. На відміну від ustalених підходів, коли визначається місце грошово-кредитної політики в системі фінансової безпеки, обґрунтовано значимість політики в системі економічної безпеки держави. Результати мають практичну значимість, яка полягає в можливості їх використання при плануванні грошово-кредитної політики держави.

Ключові слова: економічна безпека держави, фінансова безпека, грошово-кредитна політика.

Gudzovata O. O.

MONEY-CREDIT POLICY AS AN OBJECT OF THE STUDY IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

Lviv University of Trade and Economics,
Central Union of Consumer Societies of Ukraine,
Department of Computer Science,
Tugan Baranovskiy str., 10, Lviv,
79005, Ukraine,
tel.:0503376246,
e-mail: osjanka@gmail.com

Abstract. The article aims to study the theoretical and methodological principles of monetary policy as an element in the system of ensuring economic security of the state. The purpose of the article is to generalize and clarify the essential characteristics and features of the implementation of monetary policy in the system of ensuring economic security of the state. Such research methods as the system-institutional approach for revealing signs and connections of monetary policy and economic security of the state, scientific abstraction, logical approach for forming monetary policy parameters are applied. The place, tasks and role of monetary policy in the system of components of economic security of the state are grounded. In contrast to the established approaches when determining the place of monetary policy in the system of financial security, the significance of policy in the system of economic security of the state is substantiated. The results have practical significance, which consists in the possibility of their use in the planning of monetary policy of the state.

Ключові слова: economic security of the state, financial security, monetary policy.

Вступ. Новітні тенденції розвитку глобальних фінансів в умовах посткризової реструктуризації світової фінансової системи генерують як нові потенційні можливості, так і загрози та виклики для економічної безпеки держави будь-якої країни світу. Зокрема, країни з ринками, що формуються, опинилися у досить складній ситуації, яка характеризується уповільненням темпів економічного зростання, підвищенням відсоткових ставок на світових ринках, зменшенням надходження іноземного капіталу і масовими девальваціями національних валют. На дію зазначених глобальних чинників накладаються внутрішні несприятливі явища та процеси. Комбінація несприятливих факторів обумовлює необхідність розробки ефективних методів та інструментів грошово-кредитної політики з метою подолання дестабілізуючого впливу сучасних загроз на розвиток держави і суспільства загалом. Грошово-кредитна політика розвивалася залежно від особливостей конкретного історичного періоду, притаманних для нього викликів і загроз, специфіки національних інтересів держави. Змінювалися пріоритетні цілі розвитку грошово-кредитного сектору, розвивалися інструменти і засоби регулювання грошово-кредитної сфери (від суто адміністративних та програмно-цільових методів до комплексної системної політики непрямих заходів).

Питання регулювання розвитку грошово-кредитної сфери держави приділено багато уваги у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, у працях С. Аржевітіна [1, С. 20-24], А. Даниленка [3, С. 9-19] та С. Стельмаха [7, С. 150-162] визначаються загальні параметри та напрями регулювання розвитку грошово-кредитного сектору держави.

У дослідженнях О. Барановського [2, С. 3-20] та С. Дячек [4, С. 227-230] увага в значній мірі концентрується навколо формування та ефективного забезпечення фінансової безпеки держави.

У наукових публікаціях А. Камінського [5, С. 77-83], Н. Михальчук [6, С. 12-14] та М. Флейчук [8, С. 84-90] обґрунтовуються переваги та визначаються напрями державної політики за окремими складовими грошово-кредитної сфери.

Проте, особливості сучасного періоду розвитку фінансової системи України, а також специфічні умови функціонування грошово-кредитної сфери нашої держави потребують нових більш досконалих результатів досліджень, які стосуються ідентифікації місця та ролі, завдань грошово-кредитної політики в системі економічної безпеки держави.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення і уточнення сутнісних характеристик і особливостей реалізації грошово-кредитної політики в системі забезпечення економічної безпеки держави. Застосовано такі методи дослідження, як системно-інституціональний підхід для виявлення ознак і зв'язків грошово-кредитної політики та економічної безпеки держави, наукової абстракції, логічний підхід для формування параметрів грошово-кредитної політики.

Результати. На сьогоднішній день залишилася відносно невелика кількість прихильників крайніх кейнсіанських чи крайніх монетаристських поглядів. Більшість сучасних теоретико-методологічних моделей базуються на поєднанні елементів різних теорій грошово-кредитного регулювання. Як свідчить світовий досвід, неможливо обрати єдиний оптимальний для усіх країн підхід реалізації грошово-кредитної політики. Використання того чи іншого інструментарію грошово-кредитного регулювання залежить від багатьох умов, таких як макроекономічний стан розвитку економіки, рівень розвитку та структури фінансового ринку та банківської сфери, урегульованість питань фіскальної політики та ін.

Для більш повного розуміння місця грошово-кредитної політики в системі економічної безпеки держави доцільно виокремити наукові підходи до обґрунтування змістової характеристики категорії "економічна безпека держави", яка у контексті наростаючих інтеграційних процесів та глобалізації, а також в умовах ведення воєнних дій постає ядром функціонального механізму формування передумов для гарантування безпечних умов розвитку держави та суспільства загалом. Становлення безпеки як наукової категорії в економічній літературі ХХ ст. пройшло тривалу трансформацію крізь призму історико-теоретичного осмислення, зокрема, теорії класичного реалізму (40–50 рр.), теорії плюралізму (60-ті рр.), парадигми глобальної безпеки (70-ті рр.), теорії соціального конструктивізму (90-ті рр.). При цьому кожен із зазначених підходів має право на існування, оскільки визначення поняття економічної безпеки держави значною мірою залежить від системи цінностей, інституційних умов та рівня соціально-економічного розвитку, характерних для певної країни на конкретному етапі її трансформації. Варто погодитися із думкою О. Власюка, різні змістовно-понятійні трактування економічної безпеки свідчать, з одного боку, про важливість і складність проблеми, а з другого – про незавершеність її науково-методичного опрацювання та необхідність подальших досліджень як у загальнотеоретичному, так і в теоретико-прикладному аспекті, спрямованих на розв'язання проблем безпеки у ключових сегментах економіки, зокрема, у реальному секторі.

З огляду на багатофункціональність досліджуваної категорії, економічну безпеку необхідно розглядати не в межах параметрів одного з виділених наукових підходів, а навпаки дотримуватися міждисциплінарного підходу, що передбачає синтез функціонально-критеріальних ознак економічної безпеки. У результаті її слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних структурних елементів з вертикальними та горизонтальними рівнями. В свою чергу, рівень забезпечення економічної безпеки залежить від розвитку її підсистем, у тому числі фінансової безпеки, яка виступає основним гарантом стабільності, забезпечуючи створення необхідних фінансових умов для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів.

Зауважимо, що базис економічної безпеки держави формують такі чинники як стабільність національної валюти, керованість інфляцією, активізація кредитних

відносин, забезпечення ефективного виконання своїх функцій фінансово-кредитною системою та стимулювання виробництва. У цьому контексті важлива роль відводиться грошово-кредитній політиці як складовій економічної політики держави, яка покликана управляти процентними ставками, грошовою масою та валютним курсом. У короткостроковому періоді зниження відсоткових ставок і зростання грошової маси здійснюють позитивний вплив на економічну безпеку через підвищення платоспроможного попиту та обсягів виробництва, однак у довгостроковій перспективі вплив високої інфляції на економіку має негативний характер. Для більш повного розуміння місця грошово-кредитної політики в системі економічної безпеки держави доцільно співставити завдання політики в грошово-кредитній сфері зі структурно-функціональними елементами економічної безпеки держави (рис. 1).

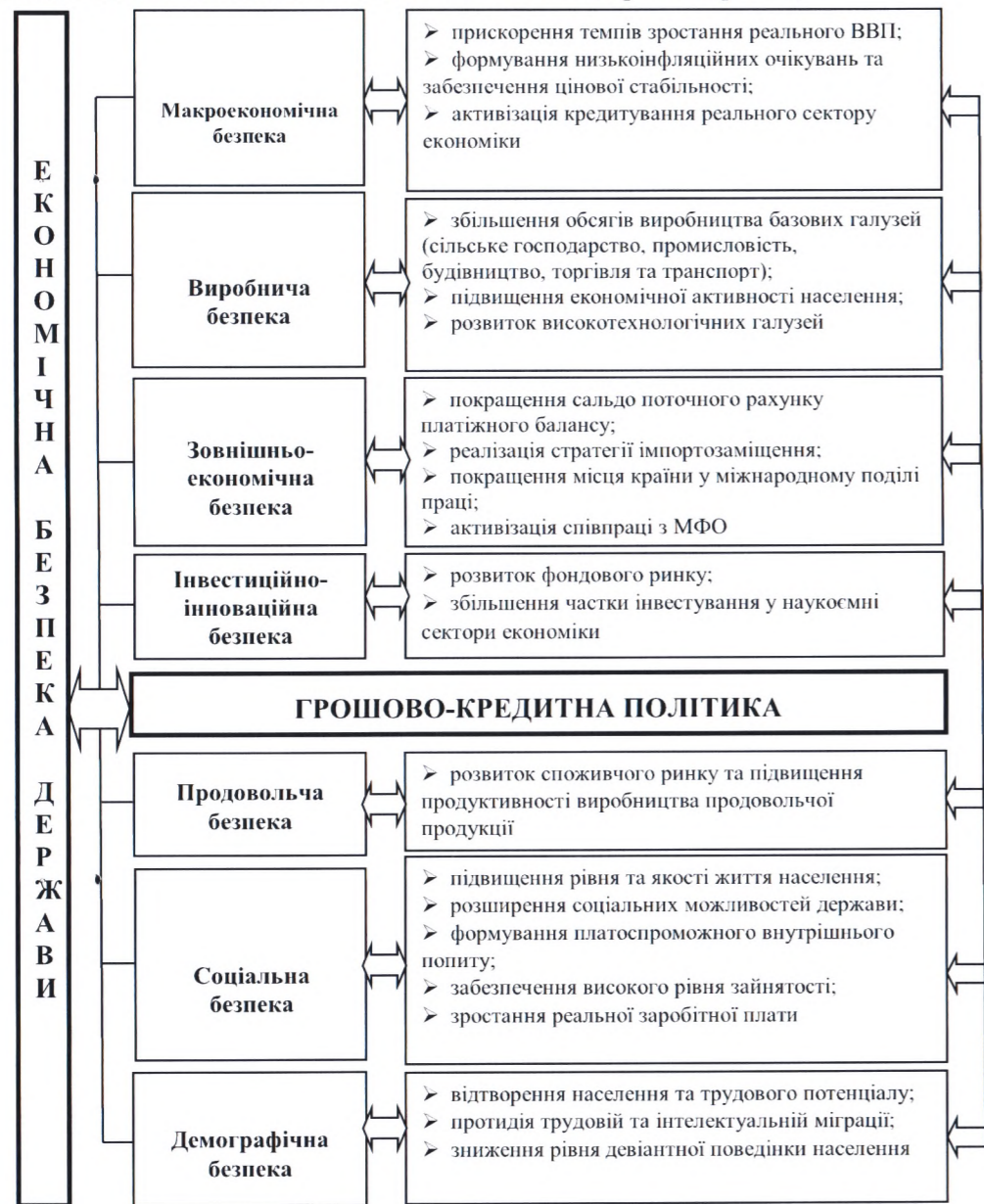

Рис. 1. Завдання грошово-кредитної політики у системі складових економічної безпеки держави

Fig. 1. The task of monetary policy in the system of economic security of the state

Як свідчить світовий досвід, ефективне застосування інструментів грошово-кредитної політики уможливорює здійснення дієвої з конкретними кількісно-якісними результатами фінансової, цінової, структурної, інвестиційної та соціальної політики, а також регулює зовнішньоекономічні та валютні відносини. Водночас застосування грошово-кредитних інструментів, на відміну від використання адміністративних (інструментів бюджетно-податкової політики), створює умови для підвищення ефективності ринкових механізмів у частині саморегулювання, нівелюючи внутрішні дисбаланси, притаманні фінансовій системі. Отже, виникає об'єктивна потреба у формуванні та розвитку цілісного уявлення про механізми впливу грошово-кредитної політики на фінансову, а через неї економічну безпеку держави, що є предметом наступного підрозділу дослідження.

Висновки. Обґрунтовані місце, завдання та роль грошово-кредитної політики у системі складових економічної безпеки держави. На відміну від усталених підходів, коли визначається місце грошово-кредитної політики в системі фінансової безпеки, обґрунтовано значимість політики в системі економічної безпеки держави. Результати мають практичну значимість, яка полягає в можливості їх використання при плануванні грошово-кредитної політики держави. Подальші наукові дослідження у цьому напрямі доцільно спрямувати на розробку методики оцінювання ефективності грошово-кредитної політики в системі забезпечення економічної безпеки держави.

1. Аржевітін С. М. Грошово-кредитні відносини в розвитку економіки України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08 / КНЕУ. – Київ, 2011. – 32 с.
2. Барановський О. І. Сутність і різновиди фінансових криз / О. І. Барановський // *Фінанси України*. – 2009. – № 5. – С. 3-20.
3. Даниленко А. І. Грошово-кредитний ринок України: кризові уроки та короткострокові перспективи / А. І. Даниленко, Н. М. Шелудько // *Економіка і прогнозування*. – 2010. – № 1. – С. 9-19.
4. Дячек С. М. Грошово-кредитна безпека України: сутність, загрози, оцінка / С. М. Дячек // *Вісник Житомирського державного технічного університету*. – 2013. – № 2 (64). – С. 227-233.
5. Камінський А. Б. Моделювання фінансових ризиків / А. Б. Камінський. – Київ: ВПЦ «Київський університет», 2006. – 304 с.
6. Михальчук Н. М. Податковий борг як загроза фінансовій безпеці держави : автореф. дис. кандидата екон. наук : 21.04.01 / НІСД. – Київ, 2015. – 23 с.
7. Стельмах В. С. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / В. С. Стельмах. – Київ: Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. – 404 с.
8. Флейчук М. І. Фінансовий контролінг в системі зміцнення економічної безпеки держави / Флейчук М. І., Наконечна Н. В., Щурко У. В., Гончарук Я. А. – Львів: Ліга-Прес, 2012. – 260 с.

References

1. Arzhevitin, S. M. "Monetary and credit relations in the development of the economy of Ukraine." Dissertation, State Economic University "Kyiv National Economic University V. Hetman", 2011.
2. Baranov'skyu, O. I. "Essence and varieties of financial crises." *Finances of Ukraine*, no. 5, 2009, pp. 3-20.
3. Danylenko, A. I., and N. M. Shelud'ko "The Ukrainian Monetary and Credit Market: Crisis Lessons and Short-Term Perspectives." *Economy and Forecasting*, no. 1, 2010, pp. 9-19.
4. Dyachek, S. M. "Financial and monetary security of Ukraine: essence, threats, assessment." *Bulletin of Zhytomyr State Technical University*, no.2, 2013, pp. 227-233.
5. Kamins'kyu, A. B. *Modeling of Financial Risks*, VPK "Kyiv University", 2006.
6. Mykhal'chuk, N. M. "Tax debt as a threat to the financial security of the state". Dissertation, National Institute for Strategic Studies, 2015.
7. Stelmakh, V.S. *Monetary policy of the National Bank of Ukraine: current state and prospects of change*, Center for Scientific Researches of the National Bank of Ukraine, UBS NBU, 2009.
8. Fleychuk, M. I., Nakonechna, N. V., Shchurko, U. V., and Ya. A. Honcharuk. *Financial Controlling in the System of Strengthening Economic Security of the State*, Liga-Press, 2012.

Рецензенти:

Флейчук М.І. – д.е.н., професор, провідний науковий співробітник Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у Львові;

Васильців Т.Г. – д.е.н., професор, провідний консультант Інституту міжнародних економічних досліджень.

УДК 336.74

ББК 65. 26

Ткач О.В.

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СТАНУ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИПТО ВАЛЮТ

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту і маркетингу,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76010, Україна,
тел.: (03422) 3-15-74
e-mail: dekanat_ekonom@pu.if.ua

Анотація. Розглядаються основні принципи появи та поширення крипто валют, які сьогодні є предметом обговорення у віртуальному просторі та дискусії науковців і практиків стосовно їхнього розвитку. Метою даної публікації є дослідження змісту, причин та обігу крипто валют. Проаналізовано основні умови імітування крипто валют, а також викладені принципи майнінгу крипто валют. Визначені основні перспективи впливу крипто валют на функціонування світової валютної системи.

Ключові слова: крипто валюта, блокчейн, майнінгові операції, секція, крипто валютна система, процесорна техніка.

Тkach O.V.

FEATURES OF MODERN DEVELOPMENT AND PROSPECTS OF CRYPTOCURRENCY

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of management and marketing,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76010, Ukraine,
tel.: (03422) 3-15-74
e-mail: dekanat_ekonom@pu.if.ua

Abstract. The modern terms and conditions of the crypto currency cycling are the subject of discussion in the vertical orient and scientists as for its development. The topic of this publication is a research of the terms and conditions as well as crypto currency cycling. The basic terms of crypto currency issuing and mining principals were analyzed. The crypto currency influence towards world financial system has been submitted in the present article.

Key words: crypto currency, block chain, maining operations, cell, crypto currency system, processing technique .

Вступ. Особливістю сучасного розвитку інформаційних технологій обумовлено появою в обігу особливих платіжних елементів – крипто валют.

Журнал “Forbs” у минулому році вперше оприлюднив перелік найбагатших осіб у світі крипто валют. Мінімальний статок задля необхідної умови попадання в цей перелік складає 300 млн. американських дол.

Майнінг сьогодні являє собою динамічний процес в часі підтримки працездатності крипто валютної мережі. Без такого елемента як майнінг не може існувати жодна крипто валюта, що базується на технології «блокчейн».

Постановка завдання. Широкого розголосу набули так звані крипто валюти. Вони з’являються під різними назвами у віртуальному просторі і намагаються стати альтернативою платіжним одиницям. В одних державах обіг таких платіжних одиниць стає предметом обмежень, в інших регулювання, а в третіх центральні банки та уряди, навпаки, сприяють утворенню «оазисів» для поширення крипто валют. Так, наприклад, весною 2018 року уряд Білорусії на законодавчому рівні оголосив вільних обіг, поширення та майнінг крипто валют на своїй території. Очікується, що ближчим часом в країні буде спостерігатися різке поживлення іноземних інвестицій на розвиток майнінгових ферм та процесорну техніку.

Результати. Якщо детально зупинитися на самому змісті перекладу терміну “блокчейн”, то це буде означати не що інше як “мережу блоків”. З іншого боку це дуже нагадує просторове відображення основних принципів процесорної техніки: як мережу “секцій”, об’єднаних в матричну структуру, що в свою чергу мають блочний характер. Таки блоки об’єднуються в мережі. Зв’язок між ними встановлюється за допомогою імпульсів високої та низької напруги. Вони відповідно визначають самі прості елементи в комп’ютерних технологіях, таки як “0” та “1”.

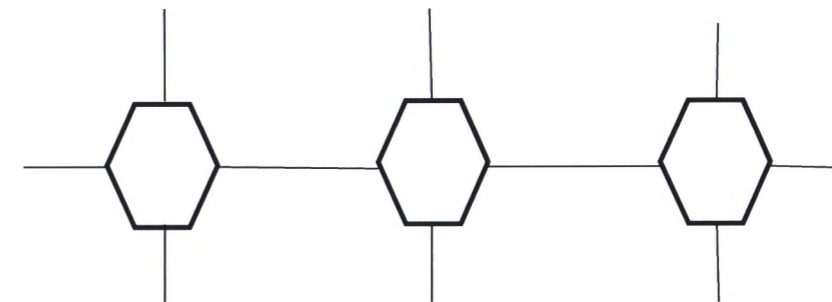

Рис.1. Просторове відображення принципів процесорної техніки
Fig.1. Spatial reflection of the principles of processor technology

Тобто, на нашу думку, зміст принципу “блокчейн” є технологією оновлення основних принципів архівації та передачі інформації з використанням матричної технології збереження та цифрової особливості передачі даних.

Серед користувачів віртуальних продуктів існує підхід, що “блокчейн” являє собою зміст кредитових та дебітових операцій, що мають відображення у певному реєстрі операцій. В такому реєстрі ведеться перелік всіх таких транзакцій. Такого роду віртуальні транзакції реєструються в контексті того, скільки віртуальних одиниць від якого віртуального суб’єкта і до якого іншого віртуального суб’єкта було передано.

Тим самим стає зрозуміло, що емітента таких віртуальних платіжних засобів визначити не представляється можливим. Оскільки емітентом крипто валюти може бути будь-який суб’єкт, IP – адреса якого може бути емітована за допомогою, наприклад, “генератора” випадкових чисел. Тим самим віртуальний характер мають не тільки самі емітенти крипто валют, але в тому числі дебітори та кредитори, що приймають участь в операціях віртуального обміну.

Створивши (емітувавши) крипто валюту, її відпускають у «неконтрольований» обіг. Такий неконтрольований обіг обумовлений передачею реєстру дебіторсько-кредиторських операцій безпосередньо всім суб'єктам «майнінгових» операцій.

Виникає питання в чому полягає зміст такого широкого застосування принципів «децентралізації» для самого емітента крипто валюти. З одного боку, відпустити її в обіг, з іншого, в той же момент передати її в руки інших суб'єктів віртуального простору. Власне, такого роду процес і називають майнінгом. Підсумовуючи, майнінг – динамічний процес обміну інформацією ячейками загальної матриці щодо характеру передачі окремих елементів крипто валюти.

Елементами крипто валюти є інформаційні блоки, їх ще називають крипто валютні «монети». Цікавим, на наш погляд є те, що алгоритм роботи системи визначає імітування конкретної кількості «монет» за певний проміжок часу. Так рахується, що за 10 хвилин з'являється тільки один інформаційний блок. Система пропонує певну винагорода за його появу в розмірі 25 біткоїнів. Така винагорода пропонується окремій ячейці системи (майнеру), що безпосередньо приймає участь в роботі системи, тобто здійснює окремі віртуальні трансакції. Тим самим така винагорода залежить від долі ячейки (майнера) у загальній системі, що приходить на його комп'ютер.

Тобто винагорода окремої ячейки системи (майнера) має пряму залежність від часу та об'єму інформації, що може оброблятися чи реєструватися секцією. Зрозуміло, що це може бути підкріплено тільки технічною складовою роботи секції – потужною процесорною технікою.

Отримання винагороди залежить від кількості учасників (секцій), що працюють в системі, їхньої інтенсивності роботи, що прямо пропорційна технічному забезпеченню. Технічне забезпечення окремої секції за сьогоднішніми оцінками повинно складати не менше 20-30 тисяч американських доларів. В іншому випадку, операції з крипто валютою втрачає зміст.

Складається цікава річ, яку можна порівняти з такою подією на віртуальному ринку, яка вже стала історією: «проблема 2000». Створення додаткових програмних продуктів, застосування нових технічних засобів «розіграло» на порядок ринок комп'ютерної техніки та програмного забезпечення. Тим самим такий об'єкт віртуального простору стає залежним від самого простору, від його суб'єктів, попиту на нього.

Віртуальний попит відрізняється тим, що це є не продукт, а процес. У зв'язку з цим всі зміни, що будуть мати місце в «реєстрі» на одному елементі («секції») чи комп'ютері матриці будуть автоматично внесені на всіх інших комп'ютерах («секціях»). Тим самим «секції» обмінюються підтвердженнями про характер проведених операцій з крипто валютою. Такі підтвердження вносять зміни в реєстрах, що локалізовані в кожній окремій секції за допомогою виконання певних математичних обчислень.

В середині 2000 років спостерігається обмеження зростання ринку віртуальних продуктів, різного роду гаджетів та девайсів. Технічні властивості, функціональні риси та покриття інших властивостей стали обмежені. Віртуальний ринок застив перед появою нової віртуальної риси (елемента) – віртуальної валюти. Закинувши «снігову кулю» в обіг, емітенти сподіваються на його зростання за рахунок збільшення суб'єктів, що стануть за самі збільшувати його об'єм та розміри за рахунок власної участі. Основною та вагомою умовою гри сьогоднішнього «покімото» у вигляді крипто валюти є технічна підтримка, що вартує не так вже і дешево, як один комп'ютер чи планшет.

Можливо, що таким емітентом крипто валюти є ні хто інший, як особи за «сусідніми дверми» офісу відомого виробника програмного забезпечення та

процесорної техніки. Адже великої різниці з точки зору використання крипто валюти та електронних грошей в обігу в межах однієї юрисдикції майже не має. Власне там і відбувається розробка математичних алгоритмів з врахуванням принципу децентралізації та з завданням контролю емісії. Так до загальної системи (матриці) підключається новий елемент (секція) з відповідним технічним забезпеченням, тоді система (матриця) генерує інформаційний блок. У випадку відсутності нових елементів (секцій) системи (матриці) запускається процес контролю емісії.

Висновки. Таким чином можемо стверджувати, що розвиток ринку крипто валют буде відбуватися паралельно з попитом на процесорну техніку необхідну для учасників (майнерів) цього віртуального ринку. Наступним кроком буде розглядатися можливість виходу віртуального ринку на рівень існуючих фінансових і валютних систем. В такому випадку перед світом встане завдання необхідності перегляду основних принципів Ямайської валютної системи.

1. Nielsen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nielsen.com/>
2. Bi Intelligence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bussinessinsider.com/>
3. Mastercard Rolls out Artificial Intelligence across its global network [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bussinesswire.com/>
4. Crypto is currency day [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cryptoiscurrency.com/>
5. What is cryptocurrency? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccn.com./cryptocurrency/>
6. Cryptocurrency news [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cryptocurrencynews.com/>

References

1. Nielsen, www.nielsen.com. Accessed 30 Mar. 2018.
2. "Bi Intelligence." Bussinessinsider.com, www.bussinessinsider.com. Accessed 31 Mar. 2018.
3. "Mastercard Rolls out Artificial Intelligence across its global network." BussinessWire, www.bussinesswire.com. Accessed 30 Mar. 2018.
4. "Crypto is currency day." Crypto IS Currency, www.cryptoiscurrency.com. Accessed 31 Mar. 2018.
5. "What is cryptocurrency?" CNN, www.ccn.com./cryptocurrency. Accessed 31 Mar. 2018.
6. Cryptocurrency news, www.cryptocurrencynews.com. Accessed 30 Mar. 2018.

Рецензент:

Ткачук І.Г. – д.е.н., професор ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

УДК 330.142.26 : 658.15.011.4
ББК 65.29

Царенко О.В.

АНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЄВОСТІ ТА ЦІЛЕОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Таврійський національний університет імені
В.І.Вернадського,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра обліку та аудиту,
вул. І. Кудрі, 33, м. Київ,
01001, Україна,
тел.: 050-341-57-18,
e-mail: tsarenko28@ukr.net

Анотація. У статті розглянуто сутність оборотних активів, та ризики, пов'язані з процесом формування їх оптимальної структури. Визначено вплив прискорення обіговості оборотних активів на фінансові результати діяльності підприємства. Аргументовано процедури постійного моніторингу і аналізу ефективності використання оборотних активів, що забезпечує керівництво підприємства своєчасною інформацією та дозволяє прийняти обґрунтовані управлінські рішення щодо оптимального формування обсягу оборотних активів. Розкрито дефініцію оборотних (мобільних) активів як системоутворюючого елемента поліфункціональних змін масштабів розвиненості структурних одиниць з одного боку – комерційного продукту(послуги) за ознакою його матеріально-речової форми, з іншого – як діяльність з безпосереднього його створення та реалізації в безперервному кругообігу форм власності, що забезпечує: агломерацію різних за природою суб'єктно-орієнтованих відносин та ущільнення взаємодії між усіма ієрархічними рівнями. З'ясовано, що коли підприємства знаходяться на повному самофінансуванні, визначення оптимальної потреби в оборотних активах як в цілому, так і по кожній складовій, має важливе значення. Збільшення суми оборотних активів вище за цей оптимум приводить до збитку через зайві кошти та невикористання наявних матеріальних ресурсів. У той же час зменшення оборотних активів підприємств, в порівнянні з їх оптимальним значенням, спричиняє простої устаткування і інші втрати, пов'язані з відсутністю тих або інших необхідних матеріальних ресурсів. Рациональне управління оборотними активами припускає їхню оптимізацію виходячи з потреби підприємства. Обґрунтовано напрями підвищення ефективності використання оборотних активів в залежності від стадії кругообігу, що включають економічно-фінансові детермінанти, джерела та інструментарій регулювання для створення результативної політики управління оборотними активами у загальній стратегії управління активами підприємства для формуванні необхідного обсягу і складу оборотних активів, оптимізації джерел їхнього фінансування. Опрацьовано критерії підвищення ефективності використання оборотних активів, що включають: прискорення їх обіговість за допомогою підвищення обсягу реалізованої продукції з забезпеченням довгострокового її випуску на замовлення, а також ретельної і своєчасної добірки продукції на відвантаження; використання методів нормування оборотних активів – метод прямого розрахунку, аналітичний (дослідно-статистичний) метод, коефіцієнтний метод; підвищенням ліквідності та платоспроможності підприємства; дотримання оптимального співвідношення власних і позикових оборотних активів, а також складання бюджетів поточних надходжень і витрат.

Для системної оптимізації структурних одиниць визначені такі шляхи управління дебіторською заборгованістю, як надання знижок за швидку оплату; факторинг; контроль стану розрахунків з покупцями при відстроченій(простроченій) дебіторській заборгованості;

системний аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості; класифікація дебіторської заборгованості залежно від її якості та створення резервів безнадійних боргів; проведення моніторингу дебіторської заборгованості і порівняння її показників з такими ж показниками по галузі, конкурентів та даними минулих років. В залежності від стадії кругообігу визначено пріоритетні шляхи підвищення ефективності використання оборотних активів: скорочення матеріальних запасів на складах за рахунок зниження наднормативних запасів матеріалів, внаслідок поліпшення постачання, за рахунок зниження норм витрат матеріалів на одиницю продукції; зменшення тривалості циклу виробництва основної продукції за рахунок застосування нової техніки і технології, підвищення продуктивності праці, норм витрат ресурсів, зменшення часу перебування в заділах деталей, складальних одиниць; скорочення залишків нереалізованої продукції через прискорення реалізації, підвищення ефективності роботи служби маркетингу, удосконалення розрахунків, поліпшення комплектності постачань; підвищення ритмічності виробництва внаслідок рівномірності випуску і відвантаження продукції, удосконалення планування і організації виробництва.

Ключові слова: оборотні активи, управління оборотними активами, обіговість, ефективність, використання, прискорення, кругообіг, фінансування, структурні одиниці, аналіз, оптимальність, політика.

Tsarenko O.V.

ANALYTICAL INSTRUMENT FOR THE EFFICIENCY OF THE USE OF RESTRUCTURING ASSETS FOR PROVISION OF ACTIVITY AND SELF-DEVELOPED ENTERPRISE DEVELOPMENT

Taurian National University named after V.I. Vernadsky,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Accounting and Audit
I. Kudri str., 33, Kyiv,
01001, Ukraine
tel.: 050-341-57-18,
e-mail: tsarenko28@ukr.net

Abstract. The article discusses the essence of current assets, and the risks associated with the process of forming their optimal structure. The influence of acceleration of turnover of circulating assets on the financial results of the enterprise activity is determined. The procedures of constant monitoring and analysis of the efficiency of the use of circulating assets are argued, which provides the management of the enterprise with timely information and allows to make informed managerial decisions on the optimal formation of the volume of circulating assets.

The definition of reversible (mobile) assets as a system-forming element of polyfunctional changes in the scale of development of structural units on the one hand - a commercial product (service) on the basis of its material and material form, on the other - as activity of its direct creation and realization in the continuous cycle of ownership forms, which ensures: the agglomeration of different entities by the nature of the subject-oriented relations and the consolidation of interaction between all hierarchical levels.

It is shown that when enterprises are fully self-financing, determining the optimal demand for working assets as a whole and for each component is important. An increase in the amount of current assets above this optimum leads to a loss due to excessive funds and the non-use of available material resources. At the same time, the reduction in working capital of enterprises, compared with their optimal values, causes simple equipment and other losses associated with the lack of certain or other necessary material resources.

Rational management of working assets involves their optimization based on the needs of the enterprise. The directions of increase of efficiency of use of circulating assets depending on the cycle of work are grounded, which include economic-financial determinants, sources and regulatory tools for creation of effective policy of management of circulating assets in the general strategy of asset

management of the enterprise for formation of necessary volume and composition of working assets, optimization of sources of their financing .

The criteria for increasing the efficiency of use of circulating assets are worked out, which include: acceleration of their turnover by increasing the volume of products sold with the provision of its long-term release to order, as well as a thorough and timely selection of products for shipment; the use of methods for the valuation of current assets - a method of direct calculation, analytical (experimental-statistical) method, coefficient method; increase of liquidity and solvency of the enterprise; observance of the optimal ratio of own and borrowed working assets, as well as budgeting of current revenues and expenditures.

For system optimization of structural units, the following ways of managing receivables, such as providing discounts for quick payment, are defined; factoring; control of payments settlements with buyers in the case of deferred (past due) receivables; system analysis of the ratio of receivables and payables; classification of receivables depending on its quality and creation of bad debt reserves; monitoring of accounts receivable and comparing its indicators with the same indicators by industry, competitors and data of past years.

Depending on the cycle of work, the priority ways to increase the efficiency of the use of working assets are determined: reduction of inventory in warehouses due to the reduction of excess inventory of materials, due to improved supply, by reducing the cost of materials per unit of output; reduction of the duration of the production cycle of the main products due to the use of new technology and technology, increase of productivity, norms of expenses of resources, decrease of time of stay in parts of parts, assembly units; reducing the balances of unrealized products through accelerating sales, increasing the efficiency of the marketing service, improving the calculations, improving the completeness of deliveries; increasing the rhythm of production due to the uniformity of release and shipment of products, improvement of planning and organization of production.

Keywords: current assets, management of current assets, turnover, efficiency, use, acceleration, circulation, financing, structural units, analysis, optimality, policy.

Вступ. Зараз Україна перебуває у нелегкому фінансовому положенні, через подолання недавньої економічної кризи та великі зовнішні борги, що призводить до дефіциту фінансових ресурсів, замалу купівельну спроможність суб'єктів господарювання. Впровадження конкурентного середовища на українському ринку викликає потребу у постійному вдосконаленні методів ведення бізнесу. Розвиток ринкових відносин в країні залежить напряду від результатів діяльності підприємств, раціонального та ефективного формування і використання оборотних активів. Ефективне використання оборотних активів суб'єктів господарювання – дозволяє регулювати необхідну їх величину для виконання виробничої програми з випуску продукції та оплати праці. Нестача в оборотних коштах призводить до зриву виробничої програми, затримок з оплати праці. Наявність оборотних активів понад необхідний рівень веде до вилучення грошових активів з обігу, до застою фінансових ресурсів, зростання дебіторської заборгованості та інших проблем.

Визначено, що управління оборотними активами – один із найважливіших напрямків фінансової діяльності підприємства, що включає в себе: аналіз руху цих активів, їх прогнозування, визначення оптимального рівня наявності грошових активів та короткострокових фінансових активів, організацію та контроль за цими коштами. Одержання прибутку сьогодні – це результат ефективних рішень про пропорції вкладення капіталу в оборотні кошти, прийнятих ще до початку операційної діяльності підприємства. Оборотний капітал бере участь у процесі виробництва і є одним з основних питань керування на підприємстві. Раціональне й ощадливе використання оборотних активів є першочерговим завданням підприємства. У зв'язку із цим особливого значення набуває дослідження проблем, пов'язаних з підвищенням ефективності використання оборотних активів підприємств. Основою цього в ринкових умовах є оперативний аналіз оборотних активів, який займає значне місце в аналітичній роботі керівників підприємств. У наш час, кожен господарюючий суб'єкт, незалежно

від виду основної діяльності і форми власності підприємства, повинен реально оцінювати, як власний фінансовий стан, так і фінансовий стан потенціальних партнерів або контрагентів. У зв'язку із цим особливого значення набуває дослідження проблем, пов'язаних з підвищенням ефективності використання оборотних активів підприємств.

Питання теорії і практики управління, формування, використання та оцінки ефективності оборотних активів підприємств розглядається в роботах таких вітчизняних і зарубіжних науковців: О. М. Алімова, Е.В. Авраменко, О.С. Бондаренко, А.П. Гречан, С.О. Гуткевич, В.О. Маргасова, К.С. Чала, Н.О. Цицюра та інші. Проте невирішеним питанням і до сьогодні залишається впровадження сучасної моделі багаторівневого управління оборотними активами в умовах деструктивних факторів внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, та визначення пріоритетних напрямів підвищення ефективності їх використання, що свідчить про актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є визначення сутності та змісту поняття оборотних (мобільних) активів та розробка шляхів підвищення ефективності використання оборотних активів за рахунок виявлення найважливіших чинників впливу на кожній стадії їх кругообігу, що дасть змогу поліпшити органічність функціонування діяльності підприємств, зробити її більш ефективною та збалансованою.

Результати. Розглянуто, що поняття оборотних активів визначається їхньою економічною сутністю, необхідністю забезпечення відтворювального процесу, що включає як процес виробництва, так і процес обігу. Оборотні активи, це грошові кошти і їх еквіваленти, що не обмежені у використанні а також інші активи підприємства, призначені для реалізації або споживання протягом операційного циклу чи протягом 12 місяців із дати складання балансу [1].

Встановлено, що складовими оборотних активів є оборотні фонди та фонди обігу, що відображають розміщення їх за сферами відтворення у процесі руху, і разом з тим самостійними економічними категоріями. Економічною категорією, що об'єктивно існує, є оборотні активи. Для з'ясування економічного змісту оборотних активів необхідно розмежувати їх функціональні форми, яких вони постійно набирають і змінюють, проходячи через сфери виробництва та обігу, пов'язувати рух (зміну) цих функціональних форм з рухом їх речових носіїв, а також розглядати оборотні активи як категорію в русі .

Якщо процес виробництва на кожному підприємстві неперервний, то оборотні активи, що обслуговують його, у кожний момент перебувають одночасно як у сфері виробництва у вигляді виробничих запасів, незавершеного виробництва, так і у сфері обігу у вигляді готових виробів та грошових активів. Крім того, зі сфери виробництва вони переходять у сферу обігу і навпаки, тобто постійно перебувають у русі, проходячи три стадії кругообігу - грошову, товарну та виробничу [2].

Співвідношення оборотних активів у сфері виробництва і сфері обігу залежить від особливостей організації виробництва, постачання, збуту, а також системи розрахунків. Структура оборотних активів галузей промисловості різна. Це обумовлюється багатьма факторами, зокрема особливостями організації виробничого процесу, умовами постачання і збуту, місцезнаходженням постачальників і споживачів, структурою витрат на виробництво. У сучасних умовах, коли підприємства знаходяться на повному самофінансуванні, визначення оптимальної потреби в оборотних активах як в цілому, так і по кожній складовій, має важливе значення. Збільшення суми оборотних активів вище за цей оптимум приводить до збитку через зайві кошти та невикористання наявних матеріальних ресурсів [3]. У той же час зменшення оборотних активів підприємств, в порівнянні з їх оптимальним значенням, спричиняє простої

устаткування і інші втрати, пов'язані з відсутністю тих або інших необхідних матеріальних ресурсів. Раціональне управління оборотними активами припускає їхню оптимізацію виходячи з потреби підприємства. Нижче в таблиці 1 наведені ризики для підприємства, пов'язані з нестачею або надлишком оборотних активів.

Підприємству необхідно періодично оцінювати свої потреби в оборотних коштах і прагнути втримувати їх на мінімально необхідному рівні.

Фінансове становище організації перебуває в безпосередній залежності від того, наскільки швидко кошти, вкладені в активи, перетворюються в реальні гроші.

Таблиця 1

Ризики для підприємства, пов'язані з недоліком чи надлишком оборотних активів

Table 1

The risks to the enterprise are related to the shortfall or excessive current assets

Деструктивні чинники, що пов'язані з недоліком оборотних активів	Видатки й ризики пов'язані з надлишком оборотних активів
Затримки в постачанні сировини й матеріалів і як наслідок збільшення тривалості, виробничого циклу та зростання витрат	Запаси можуть зіпсуватися фізично, або морально застаріти
Зниження обсягів продажу через недостатні запаси готової продукції	Зростання видатків на зберігання надлишків запасів
Додаткові витрати на вирішення питань фінансування	Боржники можуть відмовитися платити або збанкрутувати
	Банки, у яких зберігаються кошти, можуть збанкрутувати
	Більш високий обсяг товарно-матеріальних запасів і готової продукції збільшує податок на майно
	Інфляція може значно зменшити реальну вартість дебіторської заборгованості й активів

Джерело: складено автором на основі [4;6]

Такі важливі показники, як обсяг реалізованої продукції, прибуток – безпосередньо залежать від швидкості обертання оборотних активів. Збільшення частки неплатежів ускладнює ритмічну діяльність організації і веде до збільшення дебіторської заборгованості. Зайве відволікання активів у виробничі запаси, незавершене виробництво, готову продукцію призводить до “замороження” ресурсів і неефективному використанню оборотного капіталу [5].

Результати дослідження доводять, що оборотні активи підприємства можна розглядати як сукупність системоутворюючих елементів матеріальних і фінансових активів, які шляхом структурної трансформації здійснюють поліфункціональні зміни масштабів розвиненості структурних одиниць та безперервний кругообіг форм вартості з метою постійного відновлення процесу виробництва, одержання прибутку,

підтримки нормальної ліквідності підприємства і які повинні повністю використовуватися протягом одного календарного року або операційного циклу для ущільнення взаємодії між усіма ієрархічними рівнями .

Доведено, що їх основними складовими є: запаси; дебіторська заборгованість та розрахунки; грошові кошти та їх еквіваленти. Прискорення обіговості оборотних активів є першочерговим завданням підприємств у сучасних суб'єктно-орієнтованих відносинах і досягається різними шляхами, адже кожна складова оборотних активів підприємства має свої фактори, що впливають на її обіговість.

На обіговість запасів впливають: а) рівень вдосконаленості техніки та технології; б) нормативи споживання сировини; в) матеріальна забезпеченість виробництва; г) вид продукції, що виробляється та попит на неї; д) маркетингові дії, спрямовані на залучення нових покупців [6].

Слід відмітити, що на обіговість дебіторської заборгованості та інших розрахунків впливають як якість дебіторської заборгованості, створення резервів на списання дебіторської заборгованості, так і фінансовий стан боржника-дебітора.

Поряд з цим, визначаючи вплив факторів на обіговість грошових активів та їх еквівалентів, слід відмітити такі, як: швидкість обертання оборотних активів та раціональне розміщення активів; визначення мінімальної достатньої для роботи величини оборотних активів; ліквідність та платоспроможність підприємства, а також оптимальність співвідношення власних та позикових оборотних активів.

Для аналізу ефективності використання оборотних активів використовується коефіцієнтний метод і визначаються такі основні показники: коефіцієнт обіговості; коефіцієнт завантаження; період одного обігу. Необхідно зауважити, що для поліпшення використання оборотних активів важливим є забезпечення їх економії. Раціональне та економне використання оборотних засобів має велике економічне й соціальне значення для кожного підприємства, оскільки сприяє суттєвому зниженню витрат на виробництво і збут продукції, отриманню більшого прибутку за рахунок зниження собівартості продукції, підвищенню конкурентоспроможності продукції, поліпшенню загального фінансового стану підприємства [7]. Ефект, який спричиняє прискорення обіговості оборотних активів, полягає у тому, що збільшення обсягу виробленої продукції на кожен грошову одиницю поточних витрат підприємства дає можливість вивільнити частину активів і за їх рахунок створити додаткові резерви для розширення виробництва. З'ясовано, що через те, що оборотні активи – не простий елемент, а системоутворюючий елемент поліфункціональних змін масштабів розвиненості структурних одиниць, що мають низку впливаючих на них факторів, тож і шляхи підвищення ефективності використання оборотних активів поділяються в залежності від приналежності до кожної складової, а також в залежності від стадії кругообігу.

З'ясовано, що на стадії створення виробничих запасів прискорення обіговості досягається за рахунок: 1) впровадження економічно обґрунтованих норм запасів та раціонального їх використання; 2) ліквідації наднормативних запасів матеріалів; 3) формування такого обсягу та структури запасів, які б забезпечили неперервність і стабільність виробничого процесу при мінімальних витратах на утримання запасів; 4) поліпшення організації постачання, у тому числі через установлення чітких договірних умов та їх виконання; 5) оптимального вибору постачальників, налагодження роботи транспорту; 6) формування і реалізація ефективної кредитної політики; 7) поліпшення організації господарства, зокрема впровадження комп'ютеризації і механізації та автоматизації вантажно-розвантажувальних операцій на складах.

Впровадження цих кроків дасть можливість не тільки підвищити ефективність використання оборотних активів, а і зробити відповідними обсяги їх придбання – обсягам їх використання.

Досліджено, що на стадії незавершеного виробництва підвищення ефективності використання оборотних активів забезпечується наступними нормативно-мотиваційними параметрами (рис.1).

Прискорення обіговості оборотних активів дає змогу зекономити значні суми і збільшити обсяги виробництва та реалізації продукції без залучення додаткових фінансових ресурсів [8].

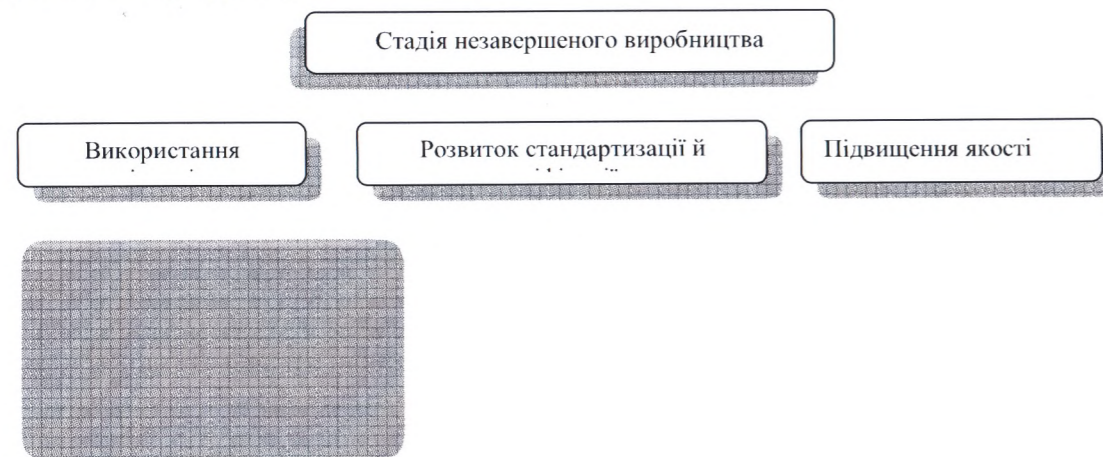

Рис. 1. Систематизація нормативно-мотиваційних параметрів для ідентифікації ефективності використання оборотних активів [8]

Fig. 1. Systematization of normative-motivational parameters for the identification of the efficiency of the use of working assets [8]

На стадії обігу можливості покращення ефективності використання оборотних активів можуть бути такі, як: а) раціональна організація збуту готової продукції; б) застосування прогресивних форм розрахунків; в) своєчасне оформлення документації та прискорення її руху; г) дотримання договірної та платіжної дисципліни.

Досліджено, що підприємницька діяльність неможлива без використання оборотних активів. Для підвищення ефективності діяльності підприємства необхідно правильно визначити потребу в оборотних активах. Їх величина повинна бути мінімальною, але достатньою для забезпечення безперебійного фінансування планових витрат на виробництво і реалізацію продукції, а також на здійснення розрахунків у встановлений термін. Завищення оборотних активів веде до зайвого їх відволікання в запаси, заниження в свою чергу – до перебоїв у виробництві та реалізації продукції, несвоєчасного виконання своїх зобов'язань. Для підвищення ефективності їх використання є доцільним використовувати такі критерії:

1. Прискорити їх обіговість за допомогою підвищення обсягу реалізованої продукції з забезпеченням довгострокового її випуску на замовлення, а також ретельної і своєчасної добірки продукції на відвантаження;
2. Використовувати методи нормування оборотних активів такі як: метод прямого розрахунку, аналітичний (дослідно-статистичний) метод, коефіцієнтний метод.
3. Підвищити ліквідність та платоспроможність підприємства;
4. Дотримуватись оптимального співвідношення власних і позикових оборотних активів.
5. Скласти бюджети поточних надходжень і витрат.

Значних успіхів у зниженні загальної потреби в оборотних коштах можна досягти і шляхом зменшення невиправданої дебіторської заборгованості, перевищення її певного рівня може призвести до втрати ліквідності та погіршення стану виробництва [2]. Нами визначено такі шляхи управління дебіторською заборгованістю: а) надання знижок за швидку оплату; б) факторинг; в) контроль стану розрахунків з покупцями при відстроченій(простроченій) дебіторській заборгованості; г) орієнтація на більшу кількість покупців для зменшення ризику несплати одним чи кількома великими покупцями; д) системний контроль за співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості; е) класифікація дебіторської заборгованості залежно від її якості та створення резервів безнадійних боргів; ж) проведення моніторингу дебіторської заборгованості і порівняння її показників з такими ж показниками по галузі, конкурентів та даними минулих років.

Висновки. Таким чином, політика управління оборотними активами являє собою частину загальної стратегії управління активами підприємства і полягає у формуванні необхідного обсягу і складу оборотних активів, оптимізації джерел їхнього фінансування. Обґрунтування дефініції оборотних (мобільних) активів підприємства як системоутворюючого елемента поліфункціональних змін масштабів розвиненості структурних одиниць, що в безперервному кругообігу форм власності забезпечує агломерацію різних за природою суб'єктно-орієнтованих відносин та ущільнення взаємодії між усіма ієрархічними рівнями, дало можливість визначити пріоритетні шляхи підвищення ефективності використання оборотних активів в залежності від приналежності до кожної складової, а також в залежності від стадії кругообігу:

- скорочення матеріальних запасів на складах за рахунок зниження наднормативних запасів матеріалів, внаслідок поліпшення постачання, за рахунок зниження норм витрат матеріалів на одиницю продукції;
 - зменшення тривалості циклу виробництва основної продукції* за рахунок застосування нової техніки і технології, підвищення продуктивності праці, норм витрат ресурсів, зменшення часу перебування в заділах деталей, складальних одиниць;
 - скорочення залишків нереалізованої продукції через прискорення реалізації, підвищення ефективності роботи служби маркетингу, удосконалення розрахунків, поліпшення комплектності постачань;
 - підвищення ритмічності виробництва внаслідок рівномірності випуску і відвантаження продукції, удосконалення планування і організації виробництва;
 - розвиток концентрації, спеціалізації і кооперування;
 - аналіз та раціональне управління дебіторською заборгованістю, а також організація та узгодженість процесів аналізу оборотних активів підприємства в попередньому періоді, планування і нормування оборотних активів, контроль за виконанням планів щодо ефективності використання оборотних активів підприємства.
- Отже, кожне підприємство обирає для себе певний тип політики формування оборотних активів залежно від реальної ситуації на ринку, аналізує зовнішні і внутрішні фактори, від яких залежить величина і стан оборотних активів підприємства, визначає гнучку модель розрахунку необхідного обсягу оборотного капіталу, що буде ефективною саме для цього підприємства.

1. Авраменко Е.В. Анализ состава, структуры и источников формирования оборотных средств / Е.В. Авраменко // Вісник ХДЕУ. – 2003. – №4. – С.25-30.
2. Маргасова В.О. Ефективне формування та використання оборотних активів / В.О. Маргасова // Сіверянський літопис. – 2012. – №1(31). – С. 214-218.
3. Чала К.С. Підвищення ефективності використання оборотних активів за рахунок введення процедур інвентаризації виробничих запасів / К.С. Чала // Сталий розвиток економіки. – 2008. – №10. – С. 219-225.

4. Бондаренко О.С. Методологічні основи управління оборотними активами підприємств / О.С. Бондаренко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – №4. – С. 40-44
5. Гуткевич С.О. Управління економічними ресурсами підприємства / С.О. Гуткевич // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №7. – С. 99-105
6. Камінська Н.П. Механізм управління дебіторською заборгованістю / Н.П. Камінська // Збірник наукових праць студентів НУК. – 2014. – №1 – С. 145-149.
7. Цицора Н.О Шляхи підвищення ефективності використання оборотних активів на підприємстві / Н.О. Цицора, В.А. Петренко // Альянс наук: учений – ученому: международная научно-практическая интернет-конференция. – Д., 2011. – Теоретичні та практичні питання економіки. – С. 130-132.
8. Гречан А. П. Стан управління оборотними активами в економіці України / А. П. Гречан, О.С. Бондаренко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №6. – С. 209–214.

References

1. Avramenko, E.V. "Analysis of structure, structure and sources of working capital formation." *Visnyk KhDEU*, vol. 4, 2003, pp. 25–30.
2. Margasova, V.O. "Effective formation and use of current assets." *Siverians'kyj litopys*, vol. 1(31), 2012, pp. 214–218.
3. Chala, K.S. "Increasing the efficiency of using current assets through the introduction of inventory inventory procedures." *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 10, 2008, pp. 219–225.
4. Bondarenko, O.S. "Methodological bases of management of current assets of enterprises." *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 4, 2011, pp. 40–44.
5. Gutkevich, S.O. "Management of economic resources of the enterprise." *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 7, 2009, pp. 99–105.
6. Kaminskaya, N.P. "The mechanism of management of accounts receivable." *Zbirnyk naukovykh prats' studentiv NUK*, vol. 1, 2014, pp. 145–149.
7. Tsitsura, N.O and V.A. Petrenko. "Ways to increase the efficiency of using working assets at the enterprise." *Alliance of Sciences: scientist-scientist: international scientific-practical Internet conference*, 2011, pp. 130–132.
8. Grechan, A.P. and O. S. Bondarenko. "State of working assets management in the economy of Ukraine." *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 6, 2009, pp. 209–214.

Рецензенти:

Ткач О.В. – д.е.н., професор, зав. кафедри менеджменту і маркетингу ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника".

УДК 347.72.036
ББК 65.291.21-97

Полянська А. С.

ЧИННИКИ УДОСКОНАЛЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ КОНКУРЕНЦІЇ

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту і адміністрування,
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ,
76019, Україна,
тел.: (0342) 50-76-23,
e-mail: parvs@ukr.net

Анотація. У статті розглянуто актуальність, передумови та напрями удосконалення корпоративного управління у вітчизняній практиці. Узагальнено особливості корпоративного управління у вітчизняній практиці. Обґрунтовано доцільність застосування конкурентного

підходу до удосконалення корпоративного управління шляхом підвищення ефективності корпоративного сектору економіки та стимулювання інвесторів вкладати капітал у реальний сектор вітчизняної економіки. Звернено увагу, що удосконалення корпоративного управління на засадах конкурентного підходу дозволяє враховувати як чинники зовнішнього середовища, що формуються успішними корпораціями та створюють конкурентні переваги на міжнародному рівні, так і внутрішнього середовища, що формує стійкі конкурентні переваги кожної корпорації відповідно до діючої системи управління в організації. Узагальнено ключові шляхи удосконалення корпоративного управління для вітчизняних підприємств та виділено групи чинників, які мають вплив на управління корпораціями.

Ключові слова: корпоративне управління, чинники удосконалення, принципи, акціонерне товариство, конкурентний підхід, конкурентний потенціал, зацікавлені сторони (стейкхолдери).

Polianska A.S.

FACTORS FOR CORPORATE MANAGEMENT IMPROVEMENT AT ENTERPRISES IN COMPETITIVE CONDITIONS

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and Administration,
Karpatska str., 15, Ivano-Frankivsk,
76019, Ukraine,
tel.: (0342) 50-76-23,
e-mail: parvs@ukr.net

Abstract. The article considers the urgency, preconditions and directions of improvement of corporate management in domestic practice. General peculiarities of such activity in Ukrainian practice are summarized. The expediency of a competitive approach applying to improve the corporate governance by substantiating the efficiency of the corporate sector of the economy and encouraging investors to invest in the real sector of the national economy is substantiated. Attention is drawn to the fact that corporate governance improving on the basis of a competitive approach allows us to take into account both the factors of the external environment formed by successful corporations and creating the competitive advantages on the international level, and the internal environment, which forms a stable competitive advantages of each corporation in accordance with the operating system of management in the organization. The key ways of improving corporate governance for domestic enterprises are summarized and groups of factors that have an impact on the management of corporations are highlighted.

Key words: corporate governance, factors of perfection, principles, joint-stock company, competitive approach, competitive potential, stakeholders (stakeholders)

Вступ. Корпоративне управління – одна з сфер, в якій реформи в нашій країні тривають. З кожним днем Україна просувається в освоєнні загальноприйнятих у світі, привабливих для інвесторів технологій управління бізнесом. Беручи до уваги те, що в країні відбуваються реформи та формується модель економічних відносин на засадах ринкових принципів господарювання, особливої уваги заслуговують питання забезпечення здійснення трансформацій в корпоративному секторі економіки.

Досягнення ефективності функціонування системи корпоративного управління залежить від відповідності умов розвитку корпоративних відносин і корпоративного середовища рівню їх розвитку у країнах, що демонструють суттєві переваги такого управління. Проведення системних змін у даній сфері охоплює не тільки використання відповідних норм і форм поведінки на інституційному рівні управління корпораціями,

але і підвищення ефективності корпоративного управління на рівні організацій через такі інструменти менеджменту як управління вартістю, корпоративна культура, етика поведінки, ефективність взаємодії суб'єктів корпоративних відносин.

Постановка завдання. У розвиток питання корпоративного управління прийнято ряд нормативних актів, які визначають базові положення менеджменту в умовах залучення інвесторів у формі акціонерного капіталу; досліджено принципи корпоративного управління; вивчено зарубіжний досвід застосування принципів корпоративного управління. Разом з тим, аналіз літературних джерел дозволив зробити висновок про те, що увага науковців зосереджена на загальних положеннях корпоративного управління та його відповідності світовій практиці. Проте, вітчизняна практика окрім формування ефективної національної моделі корпоративного управління на рівні інституційного середовища вимагає удосконалення корпоративного управління на рівні самих корпорацій, що б дозволило максимально реалізувати потенціал розвитку корпоративного бізнесу.

Метою даної роботи є узагальнення особливостей корпоративного управління на сучасному етапі розвитку в Україні та виділення чинників корпоративного управління, які дозволять підвищити ефективність корпоративного управління в умовах конкуренції.

Результати. У широкому розумінні корпоративне управління розглядають як систему, за допомогою якої спрямовують та контролюють діяльність товариств, сформованих на основі залученого капіталу. Належна система корпоративного управління дозволяє інвесторам бути впевненими у тому, що керівництво товариства розумно використовує їх інвестиції для фінансово-господарської діяльності і, таким чином, збільшує вартість частки участі інвесторів у залученому капіталі.

Належне корпоративне управління не обмежується виключно відносинами між інвесторами та менеджерами, а передбачає також урахування законних інтересів та активну співпрацю із зацікавленими особами, які мають легітимний інтерес у діяльності товариства (працівниками, споживачами, кредиторами, державою, громадськістю тощо). Це пов'язано з тим, що товариство не може існувати незалежно від суспільства, в якому воно функціонує, і кінцевий успіх його діяльності залежить від внеску всіх зацікавлених осіб.

Таким чином, сутністю корпоративного управління є система відносин між інвесторами-власниками товариства, його менеджерами, а також зацікавленими особами для забезпечення ефективної діяльності товариства, рівноваги впливу та балансу інтересів учасників корпоративних відносин.

Хоча у світі немає єдиної моделі корпоративного управління, але існують загальноприйняті принципи (стандарти), які лежать в основі ефективного корпоративного управління і можуть бути застосовані у широкому діапазоні правових, економічних та політичних умов [1].

Принципи корпоративного управління мають рекомендаційний характер та розраховані на добровільне застосування. Головним стимулом щодо їх дотримання товариствами є економічна доцільність та об'єктивно існуючі вимоги ринку щодо залучення інвестицій. Базуючись на положеннях цього документа та індивідуальних особливостях, товариства повинні творчо і гнучко запроваджувати власні системи корпоративного управління, постійно їх оцінювати та вдосконалювати. Принципи корпоративного управління мають еволюційний характер і будуть вдосконалюватися з урахуванням розвитку законодавства про акціонерні товариства. Запровадження на практиці Принципів корпоративного управління здійснюється товариствами через: повсякденне добровільне застосування принципів та рекомендацій щодо ефективного корпоративного управління; включення до внутрішніх документів товариства положень

Принципів; розкриття на рівні річного звіту інформації щодо дотримання положень Принципів.

Краще зрозуміти досвід застосування принципів корпоративного управління дозволяє ознайомлення із його особливостями за результатами проведених досліджень. Зокрема, у травні 2016 року Рейтинговим агентством IBI-Rating проведено дослідження корпоративного управління в компаніях реального сектору України. Для дослідження було обрано 55 підприємств, серед яких 12 – акції яких розміщено на міжнародних фондових біржах (іноземні компанії з активами в Україні) [2]. В рамках дослідження проаналізовано внутрішні публічно доступні документи компаній за 3 останні роки. Дослідження проводилось за такими напрямками: захист прав акціонерів; наглядова рада; менеджмент, аудит та контроль; розкриття інформації та прозорість; власні ініціативи та взаємодія з регулятором. За результатами дослідження встановлено, що:

– компанії, акції яких розміщено на міжнародних біржах, демонструють найвищий рівень стандартів корпоративного управління;

– середньозважений рівень відповідності передовим міжнародним та вітчизняним практикам та принципам ефективного корпоративного управління компаній, акції яких торгуються на вітчизняних фондових біржах, вказує на наявність значного ризику для акціонерів, інвесторів і стейкхолдерів та відповідає помірному рівню ризику;

– більшість компаній, акції яких допущені до торгів на вітчизняних фондових біржах, дотримуються обов'язкових вимог законодавства в частині корпоративного управління; разом з тим, загалом показники, що відображають стан корпоративного управління у вітчизняному корпоративному секторі, характеризують рівень захисту міноритарних акціонерів та стейкхолдерів (інвесторів) як недостатній.

Посилення впродовж останніх років регуляторних вимог сприяло покращенню корпоративного управління загалом по аналізованих компаніях. Попри це, далеко не всі установи опираються на передові принципи корпоративного управління. Варто зазначити, що більшість компаній виконують лише обов'язкові вимоги законодавства щодо питань, пов'язаних зі сферою корпоративного управління, тоді як офіційні рекомендації втілюються частково.

Виходячи із динаміки кількості акціонерних товариств протягом 2010-2017 років можемо підсумувати, що зміни у діяльності вітчизняних акціонерних товариств позначились на динаміці їх кількості (рис. 1).

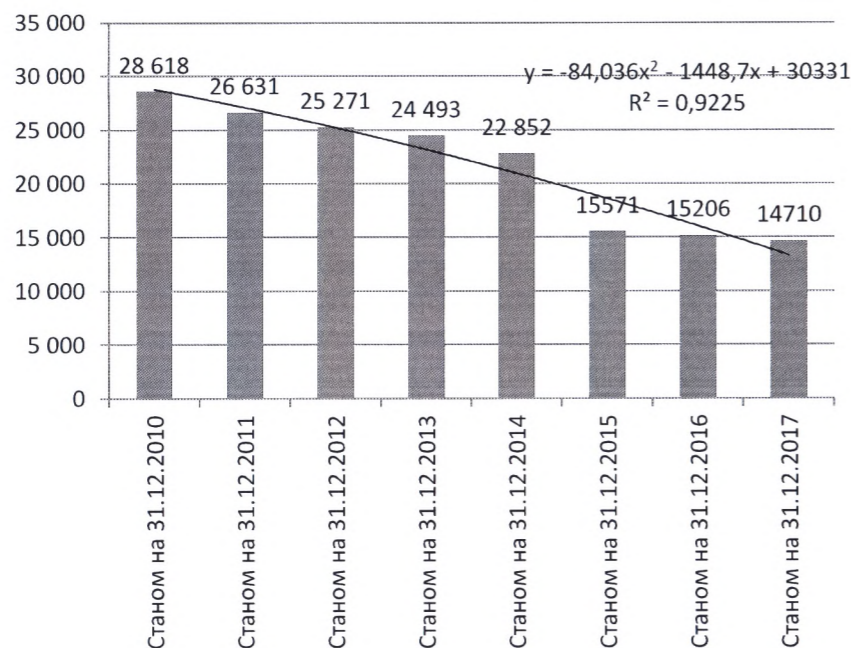

Рис.1 Кількість акціонерних товариств в Україні в 2010-2017 роках [3]

Fig.1 Number of joint-stock companies in Ukraine in 2010-2017[3]

Як видно з рис. 1, протягом аналізованого періоду кількість акціонерних товариств зменшилась у порівнянні із 2010 роком на 13908 одиниць, або на 48,6 %. І як можна простежити із тенденції розвитку даного процесу, кількість акціонерних підприємств зменшуватиметься. Враховуючи переваги корпоративного управління з точки зору формування потенціалу розвитку вітчизняних підприємств, можна узагальнити, що країна втрачає інвестиційний потенціал, зокрема за рахунок додаткового залучення іноземних інвестицій та можливостей використання цінного досвіду розвинених країн. Така ситуація вимагає відповідних змін.

Удосконалення діяльності вітчизняних корпорацій, на нашу думку, пов'язане із підвищенням ефективності їх роботи, зокрема за рахунок організації належної взаємодії суб'єктів управління. Одним із підходів досягнення вищої ефективності, який розглядається в економічній літературі є конкурентний підхід. Даний підхід передбачає дослідження залежності ефективності від того, чиїм інтересам цей критерій відповідає. Звичайно акціонери, постачальники, клієнти, менеджери, персонал різних структурних підрозділів розглядають корпорацію з різних точок зору. Важко назвати кращий критерій для оцінки ефективності корпорації, оскільки нема єдиної погодженої мети з різними зацікавленими сторонами, чиї інтереси носять суб'єктивний характер. У цілому діяльність корпорації розглядають як рівнодійну невеликого числа економічних агентів, безпосередньо зацікавлених у її результатах [4, с. 54].

Використання конкурентного підходу до удосконалення корпоративного управління слід розглядати через формування та використання достатнього конкурентного потенціалу корпорації для задоволення вимог і очікувань усіх зацікавлених сторін. Характер очікувань, їх якісні та кількісні характеристики не є уніфікованими. Проте у даному питанні вагоме значення має концепція розвитку, яку формують для себе корпорації і дотримання якої є орієнтиром у діяльності та взаємодії усіх зацікавлених сторін.

У досягненні конкурентних переваг корпорації застосовують різні конкурентні стратегії. Зокрема, диверсифіковані корпорації орієнтують свої бізнес-одиниці на роботу на визначеному ринку кінцевих продуктів і націлюють їх на світове лідерство. Однак в конкурентному середовищі границі ринку змінюються, відтак цілі можуть зазнати змін. Деякі компанії виявляються успішними у відкритті нових ринків, швидкому проникненні на створювані ринки та зміні споживчих смаків на усталених ринках. Такі компанії є новаторами, які важливою задачею корпоративного управління розглядають пропозицію продукції з надзвичайними властивостями або створення таких продуктів, які потрібні споживачам, але яких вони собі ще навіть не уявляють [5].

З позицій акціонерної власності використання конкурентного підходу спрямоване на підвищення спроможності акціонерів досягати своїх цілей, покращуючи рівень і якість життя усіх зацікавлених сторін. Підвищення здатності корпорації створювати для цього необхідні умови розглядається як власне розвиток самої корпорації [6, с. 30]. Таким чином, корпорація відповідальна перед собою та перед усіма іншими зацікавленими сторонами за досягнення цілей та їх узгодженість. Подолання виникаючих конфліктів між різними рівнями зацікавлених сторін сприятиме врахуванню і реалізації їх інтересів та досягненню високого рівня ефективності та відповідно конкурентоспроможності діяльності корпорації.

На сьогодні ми маємо можливість ознайомитись із значним досвідом розвитку великих корпорацій, які здобули суттєві конкурентні переваги і досягли цього за рахунок формування власного бачення шляхів власного розвитку. Звернемо увагу на ті, що на нашу думку заслуговують на увагу. Зокрема, компанія Тойота практикує виробничу систему "Тойота", яка базується на трьох складових, які забезпечують конкурентні переваги компанії: технічні інструменти ("кайдзен" ЛТ, "дзідока", "хейдзунка" та інші); філософія, яка визначає принципи мислення у компанії; управління, яке визначає пріоритети, інструменти та технології впливу на діяльність шляхом залучення людей до досягнення цілей [7].

Досвід компанії "Дженерал Електрик" дозволив сформулювати ключові положення в корпоративному управлінні, застосування яких забезпечило їй світовий успіх. Зокрема, для досягнення стійкого конкурентного успіху необхідно знайти найкращу концепцію бізнесу, дібрати людей на відповідні місця, які б змогли якісно виконувати поставлені завдання та вибрати найкращі методи роботи, що дозволили б втілити вибрану концепцію в життя [8]. Зарубіжні дослідники зазначають, що ефективний корпоративний менеджмент потенційно володіє конкурентними перевагами. Проведені емпіричні дослідження засвідчують, що ефективність управлінських можливостей має позитивний вплив на продуктивність фірм [9]. А це своєю чергою підвищує рівень конкурентоспроможності корпорації.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи викладене вище, визначальними чинниками удосконалення корпоративного управління в умовах конкуренції є:

- глобалізація: дозволяє запозичити у передових світових компаніях ряд стандартів та принципів ефективного корпоративного управління, з одного боку, а з іншого – присутність міжнародних корпорацій потребує адаптації вітчизняних корпорацій до якісно нових умов функціонування з метою підтримки відповідного рівня конкурентоспроможності;
- інституційне середовище: проведення системних інституціональних змін включає використання відповідних норм і форм поведінки, підвищення корпоративної культури, етики поведінки всередині компанії, розширення функцій інститутів фондового, страхового ринку, розвиток інфраструктури ринку;
- формування ефективної системи корпоративного менеджменту: в умовах корпоративного управління зростають вимоги до менеджменту в організаціях. Наголос

робиться на те, що кожна компанія має зосередити увагу на формуванні власної моделі корпоративного управління, враховуючи при цьому передовий досвід та об'єктивні вимоги сучасного конкурентного середовища.

1. Принципи корпоративного управління. Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Київ, 2004. – 72 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/law/18922>
2. Річний звіт НКЦПФР “Ринок цінних паперів. Європейський вибір: нові можливості та зростання” за 2011-2015 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua>
3. Кількість суб'єктів економіки за організаційними формами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Мороз О. В. Корпоративне управління на підприємствах України: постприватизаційний етап еволюції: монографія / Мороз О. В., Карачина Н. П., Халімон Т. М. – Вінниця : УНІВЕРСУМ - Вінниця, 2007. – 180 с.
5. Основная компетенция корпорации. С. К. Prahalad, Gary Hamel "The Core Competence of the Corporation" Переклад з англійської статті. – Режим доступу: <http://www.management.com.ua/strategy/str006-u.html>
6. Акофф Р. Л. Планирование будущего корпораций / Р. Акофф. – М.: Прогресс. – 1985. – 326 с.
7. Moses Acquaah. Corporate Management, Industry Competition and the Sustainability of Firm Abnormal Profitability / Moses Acquaah // Journal of Management and Governance. – 2003. – 7. – PP. 57-85. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://link.springer.com/>
8. Джері К. Лайкер. Філософія TOYOTA. 14 принципів роботи злагодженої команди / Джері К. Лайкер; пер. з англ. Н. Валевська. – К. : Наш формат, 2017. – 424 с.
9. Велч Джек. Переможець. Усе, що ви хотіли знати про роботу керівника, але боялися запитати / Дж. Велч, С. Велч; пер. з англ. Т. Заволоко. – К. : Наш формат, 2017. – 264 с.

References

1. State Commission on Securities and Stock Market. *Principles of corporate governance*, 2004, www.nssmc.gov.ua/law/. Accessed 10 Mar. 2018.
2. “Annual Report of the National Securities and Stock Market Commission “Securities Market. European Choice: New Opportunities and Growth for 2011-2015.” National Securities and Stock Market Commission, www.nssmc.gov.ua. Accessed 10 Mar. 2018.
3. “Number of economic entities by organizational forms.” State Statistics Service of Ukraine, www.ukrstat.gov.ua/. Accessed 10 Mar. 2018.
4. Moroz, O. V., Karachina, N. P., and T. M. Khalimon. *Corporate governance at Ukrainian enterprises: Post-privatization stage of evolution*, UNIVERSUM, 2007.
5. Prahalad C. K., and Gary Hamel. *The Core Competence of the Corporation*, 1990. www.management.com.ua/strategy/str006-u.html. Accessed 10 Mar. 2018
6. Akoff, R. L. *Planning for future corporations*, Progress, 1985.
7. Moses, Acquaah. “Corporate Management, Industry Competition and the Sustainability of Firm Abnormal Profitability.” *Journal of Management and Governance*, issue 7, 2003, pp. 57-85. Springer link, link.springer.com. Accessed 10 Mar. 2018.
8. Licker, Jerry C. *TOYOTA philosophy. 14 Principles of a Collaborative Team*. Our format, 2017.
9. Welch, Jack. *The winner. Everything you wanted to know about the work of the manager, but were afraid to ask*, Our format, 2017.

Рецензент:

Петренко В. П. – д.е.н., професор кафедри публічного управління та адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

УДК 631.11 (477.87)

ББК 65.9(4Укр)321

Шеленко Д. І.

РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра обліку і аудиту,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76010, Україна,
тел.: +380990662326,
e-mail: diantysya@ukr.net

Анотація. Стаття спрямована на дослідження ролі організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств на пореформеному етапі розвитку сільського господарства. Згруповано теоретичні основи організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств та на основі цього виділено основні причини, цілі, принципи й тенденції для формування стратегічних пріоритетів їх розвитку.

Аргументовано основні проблеми та причини гальмування розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств України.

Досліджено основні функції організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. Доведено, що важливе місце в розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств повинно приділятися їх цілям та завданням.

Ключові слова: організаційно-правових форми, сільськогосподарські підприємства, тенденції, розвиток, конкурентоспроможність.

Shelenko D. I.

THE DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Accounting and Audit,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76010, Ukraine,
tel.: +380990662326
e-mail: diantysya@ukr.net

Abstract. The article is aimed at the study of the role of organizational and legal forms of agricultural enterprises under the conditions of heterogeneity. The theoretical foundations of organizational and legal forms of agricultural enterprises have been grouped, and on the basis of this the main causes, goals, principles, and tendencies for formation of strategic priorities of their development have been singled out.

The main problems and causes of development inhibition of organizational and legal forms of agricultural enterprises in Ukraine have been substantiated.

The basic functions of organizational and legal forms of agricultural enterprises have been investigated. It has been proved that an important place in the development of organizational and legal forms of agricultural enterprises should be given to their intended goals and objectives.

Key words: organizational and legal forms, agricultural enterprises, trends, development, competitiveness.

Вступ. Перехід до ринкових умов господарювання потребує нових підходів до розуміння ролі організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств на пореформеному етапі розвитку сільського господарства. Теоретико-методологічні аспекти концепцій і стратегій розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств відображені в працях низки вчених-економістів, зокрема: І. Ф. Баланюка, П. С. Березівського, О. Г. Булавки, К. В. Васківської, Ю. Е. Губені, В. В. Зіновчука, І. В. Прокопи, В. М. Скупого, П. Т. Саблука, Л. В. Шевченко, В. В. Юрчишина та ін.

На думку П. С. Березівського, правильним напрямком подальшого розвитку сільськогосподарських підприємств стане кооперація з іншими організаційно-правовими формами, що в кінцевому результаті створить синергічне середовище для функціонування ефективних організаційно-правових структур, які відповідають певному ринковому середовищу [1, с. 9]. Дане бачення знаходить широке використання у наукових колах учених.

У цьому контексті доречними є базові концепції управління підприємствами, розроблені Ю. І. Головною [2]. Запровадження їх дозволить правильно розробляти стратегічні й тактичні плани, а також поширити передовий досвід серед інших сільськогосподарських підприємств.

Постановка завдання. Актуальність визначених питань та необхідність більш глибоких і всебічних досліджень механізму розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств із врахуванням специфічних умов аграрного сектора зумовила вибір теми та завдань статті. Завданням даної статті є розгляд та узагальнення ролі організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств агропромислового розвитку.

У ході проведеного дослідження нами було використано такі методи, зокрема, індукції та дедукції (теоретичні узагальнення й формулювання висновків); аналізу і синтезу (визначення проблем, що стримують розвиток сільськогосподарських підприємств та окреслюють напрямки їх подолання); системного аналізу, наукової абстракції та порівняльній.

Результати. На сьогодні в сільському господарстві діють такі організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств: господарські товариства (АТ, ТзОВ), виробничі сільськогосподарські кооперативи, приватні (приватно-орендні) підприємства, фермерські господарства [3].

Державний класифікатор “Класифікації організаційно-правових форм господарювання” вказує, що господарські товариства це підприємства або інші суб'єкти господарювання, які можуть бути створені юридичними особами та/або громадянами за рахунок спільного об'єднання їх майна та участі в підприємницькій діяльності товариства і мають на меті одержання прибутку [4]. До складу господарських товариств відносять: акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю.

Вивчаючи особливості створення акціонерних товариств, виділимо, що вони бувають двох видів: приватне та публічне.

Товариствам характерні такі особливості: обмежена відповідальність; статутний капітал поділено на обговорену кількість часток; пропорційний характер голосування; інформація по випуск акцій; прозорість ведення справ.

Організаційно-правові форми також представлені приватними підприємствами, які є реальними власниками землі й самостійно розпоряджаються належною їм власністю.

Як особливий напрямок доцільно виокремити розвиток сільськогосподарських кооперативів, які нами розглядатимуться, як певна форма взаємодії між різними

власниками сільськогосподарської продукції в основу яких покладено ресурси та зусилля для досягнення своїх економічних інтересів. Програмою розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період 2013 – 2020 рр., передбачено заходи які будуть стосуватися збереження та відродження українського села за рахунок розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Дана програма передбачає сприяння та поліпшення організаційних, соціальних, правових й економічних умов, а також формування інфраструктури аграрного ринку яка б сприяла створенню та розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [5, с. 10]. Впровадження в дію даної програми сприятиме системному удосконаленню розвитку кооперації та стимулюванню зайнятості сільського населення.

Організаційно-правова форма аграрного виробництва, як вважає М. В. Оліховська, це економічно та юридично відокремлений та визнаний вид організації виробничої діяльності, який відповідає певній формі власності й характеризується економічними взаємовідносинами, способами та структурою виробництва, а також доводить, що кожне підприємство потребує окремого підходу з урахуванням можливостей і потреб власника [6, с. 177].

У понятті “сільськогосподарське підприємство” І. Б. Смолинець виокремлює три складові: економічну (володінні чи користуванні наявними ресурсами, вмілому їх поєднанні та раціональному використанні з метою одержання економічного ефекту), організаційна (наявності назви, садиби, організаційної структури, фізичних меж, самостійності діяльності) та правові (здатність підприємства здійснювати діяльність відповідно до правових норм і актів) [7, с. 6].

Проводячи дослідження основних наукових думок, щодо теорії організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств, згруповано їх теоретичні основи розвитку, та на основі цього виділено основні причини, цілі, форми власності, тенденції формування стратегічних пріоритетів їх розвитку (рис. 1).

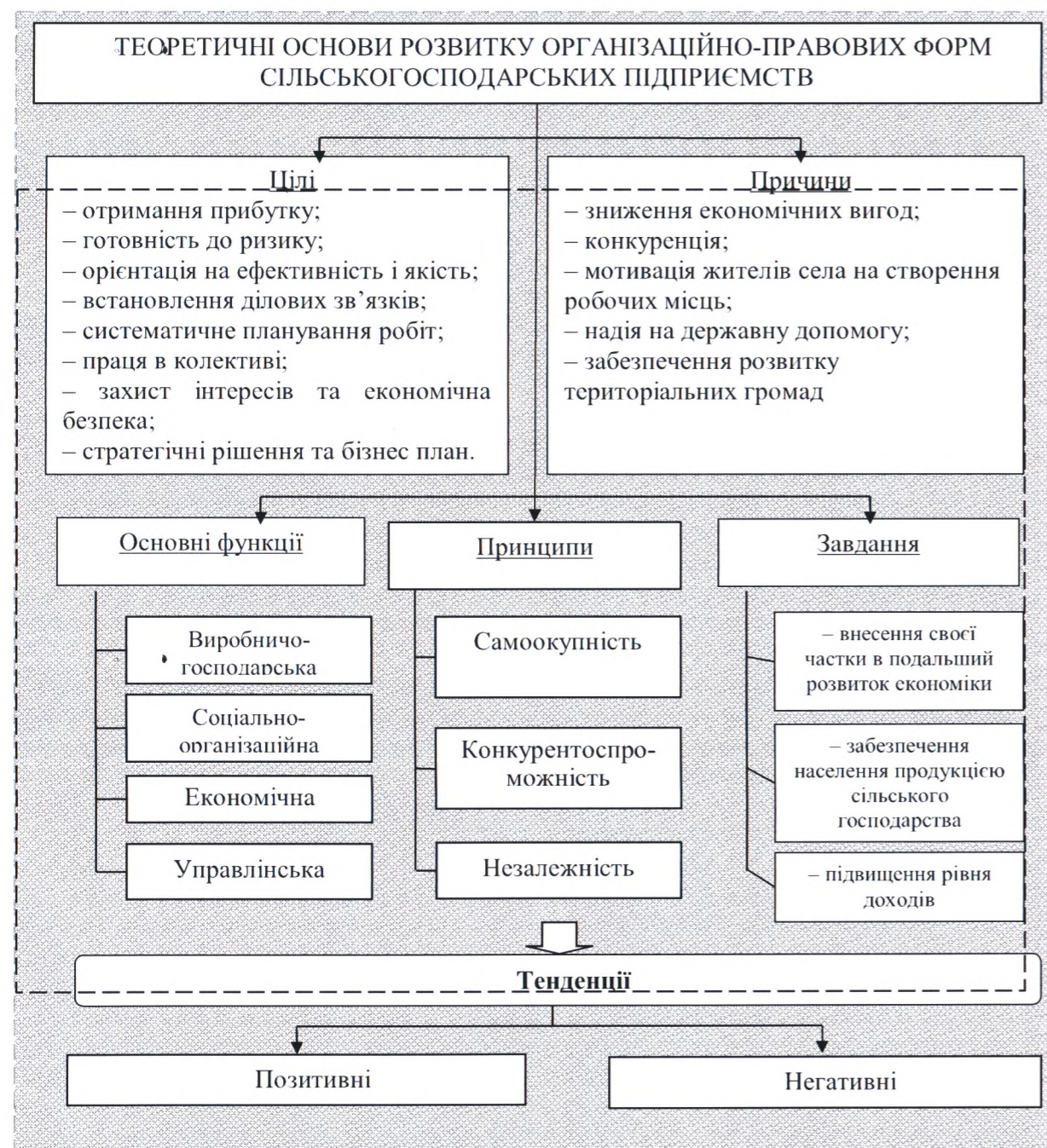

Рис. 1. Теоретичні основи розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств

Fig. 1. Theoretical basis of development of organizational and legal forms of agricultural enterprises

Джерело: власна розробка автора

Важливе місце в розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств повинно приділятися їх цілям: отримання прибутку; готовність до ризику; орієнтація на ефективність і якість; встановлення ділових зв'язків; систематичне планування робіт; праця в колективі; захист інтересів та економічна безпека; стратегічні рішення та бізнес план.

Формування господарювати по новому не можливе без урахування причини, які позитивно або негативно впливають на розвиток організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. До них можна віднести: зниження економічних вигод; конкуренція; мотивація жителів села на створення робочих місць; надія на державну допомогу; забезпечення розвитку територіальних громад.

До основних функції організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств, можна віднести найважливіші.

Виробничо-господарська функція включає впровадження досягнень науково-технічного процесу, прогресивних технологій, передового досвіду, а також інтеграційні процеси (тобто взаємовигідна кооперація). Виробничо-господарська функція повинна стимулювати зростання виробництва товарної продукції у сільськогосподарських підприємствах, а також збільшення виробництва сільськогосподарської продукції і високоякісних продовольчих товарів за рахунок раціонального використання біокліматичного і ресурсного потенціалу. Широке застосування фінансових, трудових та матеріально-технічних ресурсів, забезпечує виробничо-технічні можливості для використання прогресивних технологій, ефективного освоєння виробничих потужностей та ресурсів й підвищення відповідальності колективу підприємства за кінцеві результати.

Соціально-організаційна функція забезпечує здійсненню соціальних заходів на селі. Саме поліпшення соціальних умов сприятиме підвищенню рівнів зайнятості і доходів сільських жителів. Своєчасність при розрахунках за орендовані ними земельні та майнові паї з селянами, а також їх реальна вартість, виступатимуть також передумовою для поліпшення соціального добробуту села. Дана функція також включатиме: створення організаційних умов для пошуку ринків збуту; організація продажу продукції переробним підприємствам; вивчення та аналіз ринкових потреб; організація контрольних процедур за кількістю і якістю вироблюваної продукції, а також впровадження організаційних заходів, щодо забезпечення охорони навколишнього середовища й техніки безпеки на сільськогосподарських підприємствах. Добре поставлена організація та вміння господарювати по-новому, сприятиме більшості організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств досягти значних успіхів. Не менш важливим є розвиток господарської ініціативи, спрямованої на подальше піднесення сільськогосподарського виробництва і підвищення на цій основі матеріального добробуту селян.

Економічна функція відображає зв'язок сільськогосподарських підприємств із селянами, які проживають на території де воно розміщено. Сільськогосподарські підприємства мають можливість успішно вирішувати великомасштабні завдання, щодо значного збільшення виробництва вироблюваної ними продукції. Саме погіршення економічного стану організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств, та спад купівельної спроможності селян негативно позначається на соціальній інфраструктурі села.

Управлінська функція сприяє успішному виконанню всіх попередніх функцій, шляхом застосування правильних управлінських рішень у вирішенні поставлених задач. Тобто правильне управлінське рішення, а потім і управлінський контроль значно знизить прийняття необдуманих рішень.

До основних принципів діяльності організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств можна віднести: самоокупність, конкурентоспроможність та незалежність. Дані принципи повинні реалізовуватись за умови вирішення проблем, які є на макрорівні: зниження податкового тиску на товаровиробника, взаєморозрахунки, а також доповнюючі принципи: прозорість та цивілізованість.

Важливими елементами діяльності організаційно-правових форм будуть виступати завдання, які вони повинні успішно вирішувати:

- внесення своєї частки в подальший розвиток економіки;
- забезпечення населення продукцією сільського господарства;
- підвищення рівня доходів.

До позитивних тенденцій розвитку організаційно-правових форм сільсько-господарських підприємств можна віднести:

- забезпечення продукцією рослинництва, тваринництва та переробки на державному рівні;
- забезпечення жителів села роботою;
- матеріально-технічне забезпечення, збут продукції, логістика;
- вивчення ринку та конкурентів;
- налагодження розвитку партнерських стосунків;
- інтенсивний розвиток біоенергетичних ресурсів;
- встановлення торгових зв'язків із міжнародними торговими фірмами;
- розвиток диверсифікаційних процесів.

До негативних тенденцій розвитку організаційно-правових форм сільсько-господарських підприємств можна віднести:

- низька їх конкурентоспроможність на вітчизняному та світовому ринках;
- низькі темпи технологічної модернізації галузей сільського господарства;
- нестабільність ринків сільськогосподарської продукції;
- незадовільний рівень розвитку ринкової інфраструктури;
- слабкий розвиток страхових послуг при виробництві сільськогосподарської продукції.
- нееквівалентність обміну продукцією між галузевими комплексами;
- відсутність адекватного сільськогосподарському виробництву підприємницького середовища;
- дефіцит кваліфікованих кадрів;
- присутність на внутрішньому ринку імпортової продукції;
- незадовільний стан маркетингової політики;
- низький рівень інформаційного забезпечення.

Таким чином, перераховані обставини розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств повинні сприяти прискоренню темпів зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції на основі підвищення її конкурентоспроможності, а також створенню дієвого організаційно-економічного механізму однакової відповідальності усіх ланок за кінцеві результати виробництва.

Основні проблеми та причини гальмування розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств України наведено в табл. 1.

Прийняття основних напрямів бюджетної політики на 2018-2020 рр. повинно спонукати до розвитку сприятливого бізнес-середовища та інвестиційно-інноваційної підтримки в малий та середній агробізнес; збільшенню капітальних вкладень в ремонт доріг; технічному переоснащенню за рахунок компенсації аграрним підприємствам вартості сільськогосподарської техніки, надання бюджетних дотацій фермерським господарствам, а також створення стимулюючого оподаткування [8].

Таблиця 1

Основні проблеми та причини гальмування розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств України

Table 1

The main problems and causes of inhibition development of organizational and legal forms of agricultural enterprises of Ukraine

Проблема	Причина	Характер проблеми
Гальмування розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств	Практична відсутність значних капітальних вкладень	Іноземні інвестори очікують сприятливої економічної ситуації на аграрному ринку країни
Низьке фінансове оздоровлення	Відсутність чіткої програми підтримки розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств	Недосконалість фінансового законодавства
Незадовільна інфраструктура збуту	Незадовільне транспортне сполучення, а в деяких випадках дороги практично не відремонтовані	Відповідні державні органи повинні стимулювати ремонту під'їзних шляхів
Недосконалість податкового забезпечення	Відсутність сприятливої податкової політики	Скасування спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість та ускладнення механізму податкового адміністрування ПДВ

Джерело: власна розробка автора

Подальшого розвитку потребуватиме удосконалення раціонального управління сільськогосподарським підприємством та оптимального залученням до виробничого процесу інтелектуального капіталу, зокрема людського та соціального, які повинні бути спрямовані на збереженням довкілля та природних ресурсів.

Висновки. Отже, створення та функціонування організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств відповідатиме інтересам усіх суб'єктів ринку:

- для держави – сприятиме розвитку вітчизняного товаровиробника і цим самим забезпечить доступність основних продуктів харчування у їх достатній кількості й вільному доступі;
- для регіонів – забезпечуватиме створення нових робочих місць та збереження соціальної перспективи;
- для оптових покупців – доступність закупівельних цін, постійна робота і заробіток, низький ризик можливість налагодження зв'язків із сільськогосподарськими товаровиробниками;
- для споживачів – сприятиме забезпеченню якісними і натуральними продуктами харчування по доступним цінам.

1. Березівський П. С. Регіональні зрушення у розвитку організаційно-правових форм господарювання Львівської області. / П. С. Березівський // Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С. З. Гжицького.– 2012. – № 1 (51). – Т. 14. – Ч. 1. – С. 3-10.

2. Головня Ю.І. Завдання, принципи і методи управління підприємствами з перероблення сільськогосподарських продуктів / Ю.І.Головня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11017/19-Golovnya.pdf?sequence=1> (дата звернення 01.03.2018). – Назва з екрана.
3. Офіційний сайт Agroua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category-125/doc-211/> (дата звернення 09.03.2018). – Назва з екрана.
4. Державний класифікатор “Класифікації організаційно-правових форм господарювання” Офіційний сайт Бухгалтер com.ua. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://buhgalter.com.ua/dovidnik/kspovo/kopfg/> (дата звернення 04.12.2017). – Назва з екрана.
5. Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період 2013 – 2020 рр. – Режим доступу: http://www.coop-union.org.ua/wp-content/uploads/ProgrammSOK_new_ver.pdf (дата звернення 14.03.2018) – Назва з екрана.
6. Оліховська М. В. Сутність аграрних підприємств різних організаційно-правових форм та їхні особливості / М. В. Оліховська // 36. наук.-техн. праць. Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.7. – С. 176-180.
7. Смолинець І. Б. Організаційно-економічні основи розвитку підприємницької діяльності в сільському господарстві: автореф. дис. ... кандидата екон. наук : 08.00.04 / НЛТУ. – Львів: НЛТУ, 2015. – 20 с.
8. Основні напрями бюджетної політики на 2018-2020 роки. Міністерство фінансів. – Режим доступу: <https://minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/ОНБП%202018-2020.pdf> (дата звернення 14.03.2018) – Назва з екрана.

References

1. Berezivskiy, Petro. “Regional shifts in the development of organizational and legal forms of economic management in Lviv region”. *Naukovyi visnyk LNUVMBT im. S. Z. Hzhyskoho*, vol. 14, no. 1 (51), 2012, pp. 3-10.
2. Holovnia, Yulia. “Objectives, principles and methods of management of enterprises for the processing of agricultural products.” *Naukova elektronna biblioteka periodychnykh vydan NAN Ukrainy*, dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11017/19-Golovnya.pdf?sequence=1 Accessed 01 Mar. 2018
3. *The official site of Agroua*, agroua.net/economics/documents/category-125/doc-211/ Accessed 09 Mar. 2018
4. “The state classifier “Classifications of organizational and legal forms of management”.” Official website Accountant com.ua, buhgalter.com.ua/dovidnik/kspovo/kopfg/ Accessed 04 Dec. 2017
5. “Program for the development of agricultural servicing cooperatives for the period 2013-2020 years.” *Silskohospodarska obsluhovuiucha kooperatsiia Ukrainy*, www.coop-union.org.ua/wp-content/uploads/ProgrammSOK_new_ver.pdf. Accessed 14 Mar. 2018
6. Olikhovska, Marta. “The essence of agrarian enterprises of various organizational and legal forms and their peculiarities.” *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, issue 19.7, 2009, pp. 176-180.
7. Smolynets, Ihor. *Organizational-economic bases of development of entrepreneurial activity in agriculture”: author's abstract. dis ... candidate of economics. Sciences: 08.00.04*, NLTU, 2015.
8. Ministry of Finance of Ukraine. The main directions of budget policy for 2018-2020 years, minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/ОНБП%202018-2020.pdf Accessed 14 Mar. 2018.

Рецензенти:

Балашок І.Ф. – д.е.н., професор, зав.кафедри обліку і аудиту ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім.В.Стефаника”;

Ціцька Н. Є. – к.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Львівського національного аграрного університету.

УДК 658.5:005

ББК 65.9 (4 УКР)

Станьковська І. М.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ТА ЯКІСТЮ НА ЗАСАДАХ TQM

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту і адміністрування,
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ,
76019, Україна,
тел.: 0667776777,
e-mail: irinastankovska@i.ua

Анотація. В статті досліджуються тенденції розвитку концепції TQM, набули подальшого розвитку питання пов'язані із впровадженням концепції TQM на енергетичних підприємствах. Встановлено, що TQM є динамічною концепцією, яка постійно розвивається, включаючи в себе нові сучасні методи та підходи ефективного ведення бізнесу і є запорукою його розвитку та конкурентоспроможності. Підходи TQM є гнучкими, це філософія управління, яка визначає базові концепції підприємства, залишає свободу вибору шляхів їх реалізації. Із застосуванням методу бенчмаркінгу, розглянуто індекс якості енергопостачання споживачам (SAIDI). Для покращення виробничих процесів запропоновано застосовувати основні підходи системи TPS, що забезпечить можливість ефективної реалізації концепції TQM на підприємствах енергоринок.

Ключові слова: концепції TQM та TPS, управління конкурентоспроможністю, управління якістю, принципи сучасного виробництва, енергоринок, енергетичні підприємства

Stankovska I. M.

MODERN TRENDS TO MANAGEMENT COMPETITIVENESS AND QUALITY ON THE BASIS OF TQM

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and Administration,
Carpatka str., 15, Ivano-Frankivsk
76019, Ukraine,
tel.: 0667776777,
e-mail: irinastankovska@i.ua

Abstract. In the article the tendencies of the development of the concept of TQM are studied, further development of the issue related to the implementation of the concept of TQM in energy companies. Established that TQM is a dynamic concept that is constantly evolving, including new modern methods and approaches for effective business conduct, and is the key to its development and competitiveness. TQM approaches are flexible, this philosophy of management, which defines the basic concepts of the enterprise, leaves the freedom to choose the ways of their implementation. Using the benchmarking method, the Consumer Power Supply Quality Index (SAIDI) has been considered. In order to improve production processes, it is proposed to apply the main approaches of the TPS system, which will ensure the effective implementation of the concept of TQM in energy market enterprises.

Key words: TQM and TPS concepts, competitiveness management, quality management, principles of modern production, energy markets, energy enterprises

Вступ. Сучасні конкурентні умови, тенденції розвитку світових ринків, вплив глобалізації на суспільні та економічні процеси, розширення співпраці з ЄС вимагають від підприємств застосування сучасних концепцій управління виробництвом, якістю та конкурентоспроможністю.

Однією з таких концепцій, що втілила багаторічний досвід управління якістю підприємств та організацій різних країн та забезпечила їм конкурентоспроможність на довготривалій період є концепція TQM (Total Quality Management).

Підходи до контролю якості продукції, комплексного управління якістю розглянуто в роботах Дж. Джурана, Е. Демінга, А. Фейгенбаума [1] та інших, проблемам розроблення, впровадження та функціонування систем управління якістю приділено увагу в роботах [2, 3] та інших. За результатами аналізу досліджень розвитку та впровадження TQM в діяльність підприємств різних галузей закордонними та вітчизняними науковцями можна зробити висновок, спираючись на твердження дослідників, що TQM – це комплексна система, зорієнтована на постійне покращення якості, мінімізацію витрат, збільшення продуктивності та постачання продукції точно в терміни [4]. Саме перераховані ознаки, що характеризують TQM, є невід’ємними умовами забезпечення конкурентоспроможності підприємств.

Питання забезпечення конкурентоспроможності та якості продукції, наданих послуг є актуальними завданнями і для підприємств енергетики. Створення конкурентного ринку в сфері енергетики [5] та впровадження рівних конкурентних умов для всіх його учасників [6], призведе до того, що конкуренція на енергоринку України буде розвиватися та поступово загострюватися. З огляду складових, що входять до ПЕК (паливно-енергетичний комплекс), потреби споживача можуть бути забезпечені різними джерелами енергії, зокрема і альтернативними. В даний час на енергоринку вже проявляють себе функціональна, міжфірмова внутрішньогалузева та міжгалузева конкуренції [7], що вимагає від підприємств, не дивлячись на те, що в даний час вони, в основному, є монополістами, застосовувати та розвивати сучасні концепції управління конкурентоспроможністю та якістю на засадах TQM.

Постановка завдання. З метою забезпечення ефективної діяльності енергетичних підприємств та їх потенційної конкурентоспроможності на енергетичному ринку доцільно проаналізувати якість надання послуг, запропонувати та обґрунтувати необхідність впровадження сучасних підходів до управління якістю на засадах TQM; вибрати найбільш прийнятні сучасні концептуальні складові TQM, що забезпечать покращення якості у системі виробництва та надання послуг на підприємствах ПЕК.

Результати. Концепція TQM може розглядатися як філософія ефективного ведення бізнесу. Дана концепція передбачає участь керівництва в управлінні якістю, впровадження систем якості на підприємствах, залучення всього персоналу до процесу забезпечення якості та реалізації функцій менеджменту з чітким поділом повноважень, відповідальності та взаємодії всіх рівнів управління. TQM передбачає якість як у всіх внутрішніх процесах, так і якість у задоволенні інтересів стейкхолдерів: споживачів, постачальників, акціонерів, службовців, суспільства та конкурентів при потребі співробітництва в інтересах підприємства чи організації. Основна ціль TQM – планомірна систематична реалізація поставлених завдань через постійне покращення процесів діяльності за рахунок якості менеджменту в організації. Дану концепцію можна вважати інтегральною концепцією успішного розвитку організації.

На сучасному етапі розвитку TQM знайшла своє відображення в концепціях “бізнесу світового класу”, в основу яких, поряд із основними принципами TQM, взято філософію фірми Тойота. В основу виробничої системи Тойота (TPS), розробленої в 50-роках покладено ряд принципів, спрямованих на постійне вдосконалення процесу

виробництва за рахунок поетапного контролю якості, зменшення витрат виробництва, оптимізацію кожної технологічної операції і пошуку найбільш функціональних способів обслуговування виробництва на кожному етапі.

Філософія виробництва та надання послуг за системою Тойота передбачає реалізацію ряду принципів [8], серед них: кайдзен, точно вчасно (just-in-time), каракурі (karakuri), дзідока (Jidoka), дзикотей канкетсу (Jikotei-kanketsu), андон (andon), пока-йоке (рока-йоке), генчі генбуцу (gentchu genbutsu).

Єдина система управління виробничими процесами, дотримання її основних принципів, чітка послідовність операцій і строгий контроль на кожному етапі виробництва є гарантом якості та передумовою забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Розглянемо зміст основних принципів сучасного виробництва. [9]

Принцип “кайдзен” передбачає постійне вдосконалення всіх етапів виробництва або надання послуг, що призводить до оптимізації виробничого процесу і контролю якості. Кайдзен дає можливість оцінити, як окремі технологічні операції, так і виробничий процес в цілому, мінімізувати ресурсні та часові втрати.

Принцип “каірію” використовують для технологічних та організаційних перетворень, його реалізація потребує, на противагу “кайдзен”, значних фінансових інвестицій та малої кількості залученого персоналу.

Принцип “порядку” вводить строгий контроль за дотриманням чистоти і порядку на всіх етапах виробничого процесу, який забезпечує організацію ергономічних робочих місць і систему зберігання інструменту.

Принцип “точно-вчасно” (just-in-time) це - точна координація постачання і виробництва необхідних деталей і матеріалів в необхідній кількості в точні терміни, що поставлений в основу системи канбан. Канбан (kanban) - включає унікальну систему карточок, що дозволяє планувати своєчасне постачання продукту точно-вчасно. За зібраними інформаційними картками, забраними через певні періоди часу, оператори можуть прорахувати точну кількість продукту та час, коли він потрібен. Система дозволяє скоротити витрати на утримання і обслуговування складських приміщень.

Важливими є принципи, що дають можливість покращити виробничий процес та запобігти невідповідностям, а саме:

– каракурі (karakuri) – впровадження і використання механічних пристроїв, часто функціонуючих за рахунок сили гравітації, створених для полегшення праці робітників, скорочення часу на виконання певного завдання і оптимізації робочого простору;

– дзідока (Jidoka) – впровадження в процес виробництва додаткових пристроїв, що дозволяють зупинити роботу обладнання і при виникненні порушень в процесі виконання технологічних операцій;

– дзикотей канкетсу (Jikotei-kanketsu) – технологія виробництва «завершеність і якість, вбудовані в процес». Це принцип, при якому на кожен наступний етап передається тільки повністю перевірений виріб, що гарантує якість і надійність.

Для реалізації якісної роботи та управління процесами виробництва відповідно до принципів системи управління виробництвом Тойота (TPS) використовують системи андон, канбан та принципи пока-йоке, генчі генбуцу.

Андон (andon) це – система, що є засобом інформаційного управління станом виробництва, яка дає уяву про поточний стан протікання виробничого процесу та при необхідності створює візуальне та звукове попередження про виникнення дефектів. Даний інструмент є одним із головних принципів організації виробництва дзідока - зупинка процесу з метою покращення якості.

Пока-йоке (рока-йоке) передбачає застосування пристроїв, що не дають можливості продовжити виробничий процес, якщо операція не була закінчена або

виконана некоректно. Це дає можливість оператору вчасно сповіщати відповідального за техпроцес керівника про виявлення дефекту або порушення в роботі обладнання і не дозволити відходженням вплинути на наступний технологічний етап.

Застосування принципу генчі генбуцу (*gentchu genbutsu*) – “піді і подивися”, інколи використовують термін *гемба* – місце, вимагає особистої присутності працівника чи відповідальної особи на місці виникнення недоліків в реальній виробничій ситуації, що дозволяє побачити ситуацію повністю, провести детальний аналіз, виявити та ефективно ліквідувати причину відхилень технологічного процесу. Такий підхід дає можливість уникнути похибок при передачі інформації та є запорукою прийняття правильного кваліфікованого рішення стосовно конкретної проблеми.

Застосування систем та підходів TPS забезпечує можливість ефективної реалізації концепції TQM на підприємствах, забезпечить конкурентоспроможність та розвиток підприємств за рахунок покращення якості управління, процесів, продукції, послуг.

Сучасні тенденції розвитку концепції TQM, її реалізація на підприємствах повинна відбуватися з одночасним врахуванням сучасних факторів економічних та конкурентних переваг, таких як: якість, знання, інформація, люди.

Впровадження концепції TQM, та ефективних систем управління виробництвом на підприємствах ПЕК є необхідною умовою зменшення витрат виробництва, покращення показників якості, та реалізація принципів TQM, які охоплюють управління усіма аспектами діяльності організації: гармонізацію взаємовідносин та орієнтацію на результат, який повинен задовольняти інтереси зацікавлених сторін; співпрацю із споживачами та постачальниками; лідерство та відповідність цілям – розвиток культури, цінностей організації; управління, що ґрунтується на процесах і фактах, коли поточне управління та вдосконалення приймається на підставі достовірної інформації, розробленої системи показників, система планування відслідковування та вдосконалення показників, використання комплексної методики прийняття рішень; розвиток персоналу, його навчання, інформування, стимулювання, залучення до вдосконалення та надання повноважень; відповідальності перед суспільством.

Для реалізації основних принципів TQM, як уже зазначалося необхідно володіти фактичними даними. Для прикладу, для аналізу показників якості енергопостачання застосуємо один із методів, що використовують в TQM – метод бенчмаркінгу, для прикладу, в таблиці 1 представимо тривалість перерв в електропостачанні у 2016 році (індекс SAIDI). SAIDI – індекс середньої тривалості перебоїв у системі, що характеризує середній час, протягом якого мали місце перерви в електропостачанні споживачам. Дана інформація доводиться споживачам відповідно до постанови НКРЕКП від 30.03.2017 р. №464 “Про щорічне забезпечення споживачів ключовою інформацією про послуги у сферах енергетики та комунальних послуг”.

Таблиця 1

SAIDI, тривалість перерв в електропостачанні у 2016 році

Table 1

SAIDI, Duration of power breaks in 2016

	ПАТ “Прикарпаттяобленерго”		Україна		Країни ЄС	
	планові	непланові	планові	непланові	планові	непланові
Тривалість перерв, хв	1107	909	522	690	153	190

Складено автором на основі [www.nerc.gov.ua]

Покращення даного інтегрального показника вимагає аналізу значної кількості процесів, що приймають участь у електропостачанні споживачам. З метою усунення

невідповідностей доцільно застосувати вище зазначені принципи концепцій TQM та TPS.

Висновки. В статті набули подальшого розвитку питання пов’язані із впровадженням концепції TQM на енергетичних підприємствах. Встановлено, що TQM є динамічною концепцією, яка постійно розвивається, включаючи в себе нові сучасні методи та підходи ефективного ведення бізнесу, є запорукою його розвитку та конкурентоспроможності. Підходи TQM є гнучкими, це філософія управління, яка визначає базові концепції підприємства, залишає свободу вибору шляхів їх реалізації. Запропоновано застосовувати основні підходи системи TPS, що забезпечить можливість ефективної реалізації концепції TQM на підприємствах.

1. Фейгенбаум А. Контроль качества продукции / А.Фейгенбаум. – М.: Экономика, 1986. – 471 с.
2. Лapidус В. А. Всеобщее качество в российских компаниях / В. А. Лapidус. Гос. Ун-т управления; Нац. фонд подготовки кадров. – М.: ОАО “Типография “Новости”, 2000. – 432 с.
3. Шаповал М. І. Менеджмент якості: підручник / М. І. Шаповал. – К.: Знання, 2006. – 471 с.
4. Bergman В. Quality: from customer needs to customer satisfaction. – London, Mc Graw-Hill book company, 1994. – 478 p.
5. Директива 2001/77/ЄС щодо створення сприятливих умов продажу електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел, на внутрішньому ринку електричної енергії. – Режим доступу: <http://enref.org/docs/page/4/>
6. Станьковська І. М. Критерії забезпечення конкурентоспроможності на енергоринку України в рамках Європейського співробітництва / І. М. Станьковська, І. Хомішак // Ukraine –EU. Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 2. – Chernihiv: CNUT, 2016. – p.175-177.
7. Станьковська І. М. Теоретичні та прикладні засади управління якістю виробництва та надання послуг підприємствами ПЕК для забезпечення їх конкурентоспроможності / І. М. Станьковська // Вісник Одеського національного університету. – 2016. – Том 21. – Вип. 4. – С. 109-113.
8. Лайкер Джеффри. Дао Toyota: 14 принципів менеджмента ведущей компанії мира / Джеффри Лайкер; Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 402 с.
9. Станьковська І. М. Теоретичні засади реалізації WCM системи в управлінні конкурентоспроможністю / І. М. Станьковська // Економічний розвиток держави, регіонів, підприємств і підприємництва: проблеми та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (6 травня 2017 року). – Запоріжжя: Запорізька державна інженерна академія, 2017. – С. 114-115.

References

1. Feigenbaum, A. *Quality Control*, Economics, 1986.
2. Lapidus, V. *Universal quality (TQM) in Russian companies*, JSC “Typography “news”, 2000.
3. Shapoval, M. *Quality Management*, Knowledge, 2006.
4. Bergman, B. *Quality: from customer needs to customer satisfaction*, Mc Graw-Hill book company, 1994.
5. “Directive 2001/77 / EC on the creation of an environment conducive to the sale of electricity from renewable sources in the internal electricity market.” Energetychni reformy, enref.org/docs/page/4/ Accessed 1 Mar. 2018.
6. Stankovska, I. M. “Criteria for ensuring competitiveness on the energy market of Ukraine within the framework of European cooperation.” *Ukraine -EU. Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 2.*, 2016, pp.175-177.
7. Stankovska, I. M. “Theoretical and applied principles of quality management of production and provision of services by enterprises of the fuel and energy complex to ensure their competitiveness.” *Visnyk of the Odessa National University*, no.21, 2016, pp.109-113.
8. Laker, Geoffrey. *Tao Toyota: 14 Principles of Management of the World's Leading Company*, Alpina Business Busks, 2005.
9. Stankovska, I. M. “Theoretical principles of the implementation of the WCM system in the management of competitiveness.” *Economic development of the state, regions, enterprises and entrepreneurship: problems and perspectives: materials of the International Scientific and Practical Conference (Zaporozhye, May 6, 2017)*, Zaporizhzhya State Engineering Academy, 2017, pp.114-115.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, заслужений діяч науки і техніки України;

Криховецька З.М. – к.е.н., доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

УДК 334. 012.64
ББК 65.290

Рішчук Л.І.

ПРОБЛЕМИ І ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту і адміністрування,
вул.Шопена 1, м.Івано-Франківськ,
76000, Україна
тел.: +380501762296
e-mail: rishchuk.l@gmail.com

Анотація. Охарактеризовано особливості та проблеми розвитку підприємництва в регіоні, адже за останні роки спостерігається тенденція до зменшення кількості підприємств в області. Охарактеризовано регіональну цільову програму розвитку підприємництва, реалізація якої сприятиме створенню нових та розвитку існуючих об'єктів інформаційної та інфраструктурної мережі підтримки підприємництва, збільшенню фінансово-кредитної підтримки, залученню суб'єктів підприємницької діяльності до участі у проєктах міжнародної технічної допомоги. Обґрунтовано пропозиції ефективного розвитку малого та середнього підприємництва на регіональному рівні.

Ключові слова: мале підприємництво, середнє підприємництво, підприємництво, програма розвитку підприємництва, проблеми малих підприємств, переваги та недоліки малих підприємств.

Rishchuk L.I.

PROBLEMS AND FEATURES OF DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN IVANO-FRANKIVSK REGION

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Shopena str.1, Ivano-Frankivsk,
7600, Ukraine
tel.: +380501762296
e-mail: rishchuk.l@gmail.com

Abstract. The peculiarities and problems of entrepreneurship development in the region are characterized, because in recent years there has been a tendency to reduce the number of enterprises in the region. The regional target program of entrepreneurship development is described, implementation of which will promote creation of new and development of existing objects of information and infrastructure network of support of entrepreneurship, increase of financial and credit support, involvement of business entities in participation in projects of international technical assistance. The proposals of effective development of small and medium enterprises on the regional level are substantiated.

Key words: small business, medium entrepreneurship, entrepreneurship, business development program, problem of small businesses, advantages and disadvantages of small enterprises.

Вступ. Одним з пріоритетних напрямків стратегії розвитку Івано-Франківської області визнано підприємництво. Розвиток підприємництва пов'язано з вирішенням питань соціально-економічного характеру, адже сприяє наповненню місцевого та державного бюджетів, зменшує рівень безробіття в регіоні та сприяє соціально-економічному розвитку регіону. Активізація підприємництва та ефективність його функціонування є одним із головних чинників економічного пожвавлення та підвищення якості життя населення на регіональному рівні. В ефективному розвитку малих та середніх підприємств зацікавлені територіальні громади, органи місцевого самоврядування та регіонального управління, бізнесові структури тощо. Тому результативність функціонування малих підприємств значною мірою залежить від їх підтримки як на державному, так і регіональному рівнях.

Вагомий внесок у дослідження проблем і особливостей функціонування та розвитку підприємництва, визначення його ролі в економічному розвитку країни та регіонів зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як З.С. Варналій, Л.І. Вороніна, В.М. Гець, Б.М. Данилишин, В.І. Кредісов, Кужель О. В., Ляпін Д. В., Г.М. Рижаківа, Е.М. Лібанова, З.В. Герасимчук та ін. У їх працях розглянуто процес та особливості становлення підприємництва в Україні, визначені основні причини гальмування розвитку підприємництва та перспективи на регіональному і державному рівнях. Проте велика мінливість зовнішнього середовища та динамічність розвитку малого та середнього підприємництва зумовлюють необхідність проведення подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем і особливостей розвитку малого та середнього підприємництва в області, дослідження програми розвитку підприємництва в регіоні та пошук пріоритетних шляхів і напрямків розвитку підприємницьких структур на регіональному рівні.

Результати. Підприємництво є обов'язковим елементом розвитку та ефективного функціонування економіки та засобом досягнення якісно нового рівня життя населення. Розвиток малого і середнього підприємництва забезпечує стабільність економіки та підвищення рівня життя громадян. У результаті відкриття власної справи та самозайнятості знижується рівень безробіття та водночас підвищується рівень доходів населення, що сприяє зростанню сукупного попиту та збільшенню обсягу виробництва.

Основними перевагами малого підприємництва є:

1) економіко-виробничі (гнучкість, динамізм, сприйнятливність до нововведень, швидке насичення ринку, пристосування до мінливості технологій, компактність управлінської команди і багатофункціональність менеджерів, відсутність громіздких управлінських структур, простота інформаційних зв'язків та неформальний характер планування і контролю; невеликий обсяг використання фінансових ресурсів та висока оборотність капіталу; спрощена система збуту);

2) інституціональні (відкритість доступу та легкість входження до цього сегменту підприємництва);

3) соціально-економічні (забезпечення соціальної стабільності, насичення ринку праці новими робочими місцями);

4) соціально-психологічні (подолання відчуження від засобів виробництва та кінцеві результати виробничої діяльності, мотивація до праці, єдність права власності і безпосереднього управління підприємством) [1, с.79].

Проте, незважаючи на ряд переваг, малому підприємству притаманні й певні недоліки:

- хронічна нестача фінансових коштів, що пов'язано з низькою часткою власного капіталу і необхідністю залучення позичкових коштів;
- обмеженість масштабів використовуваних засобів виробництва, зокрема неадекватність технічного оснащення і забезпечення сировиною, порівняно з великими підприємствами;
- надчутливість до коливань економічної кон'юнктури та політичної ситуації, великий ступінь залежності від системи підтримки малого підприємства;
- значна залежність від окремих великих замовників;
- слабе сегментування власної долі ринку й недостатньо міцні позиції на ньому;
- високий ризик та схильність до банкрутства [2, с. 39; 3, с. 107].

В Івано-Франківській області малий і середній бізнес становить основу підприємства, зокрема за даними Головного управління статистики у 2016 році 99,9% усіх підприємств були малими та середніми. З них 6587 (95,7%) належали до малих, 289(4,2%) – до середніх підприємств. На цих підприємствах працюють 90,4% (80637осіб) найманих працівників .[4]

Малим підприємством у 2016 році займалися 37,4 % від загальної кількості зайнятих працівників, тоді як у країнах з розвинутою ринковою економікою чисельність зайнятих у цій сфері перевищує 50, а подекуди 80 відсотків. У порівнянні з 2015 роком спостерігалася динаміка до зменшення даного показника. [5]

Малими та середніми підприємствами області у 2016 році реалізовано 79,9 відс. продукції (товарів, послуг) від загальнообласного обсягу реалізації, що на 5,8% менше показника 2015 року. Основними видами економічної діяльності у сфері малого підприємства у 2016 році, як і в попередні роки, залишаються торгівля (26,4% підприємств), промисловість (15,6 %) та будівництво (13,3 %). Для середнього бізнесу у структурі підприємств за видами діяльності у промисловості працюють 42% підприємств, 16,3% належать до підприємств сільського, лісового і рибного господарства та 14% - підприємства сфери торгівлі. До того ж має місце деяка нерівномірність концентрації суб'єктів малого та середнього підприємства в районному розрізі. Найбільша їх кількість зосереджена у містах Івано-Франківську, Калуші, Коломиї та Тисменицькому районі.

За показниками кількості підприємств за їх розмірами Івано-Франківська область займає 2 місце серед 4 сусідніх областей, поступаючись тільки Львівській області (таблиця 1)

Таблиця 1

Кількість підприємств за їх розмірами за регіонами у 2016 р.

Table 1

Number of enterprises by size and region in 2016

Назва області	Кількість підприємств, од.	Кількість середніх підприємств	Кількість малих підприємств
Львівська	15586	820	14749
Івано-Франківська	6883	289	6587
Закарпатська	5058	256	4800
Тернопільська	4249	231	4017
Чернівецька	3500	154	3345

Джерело: складено автором на основі [6]

Аналіз статистичних показників показує, що протягом 2013-2016 років відбулося зменшення кількості малих підприємств в Івано-Франківській області (рис.1)

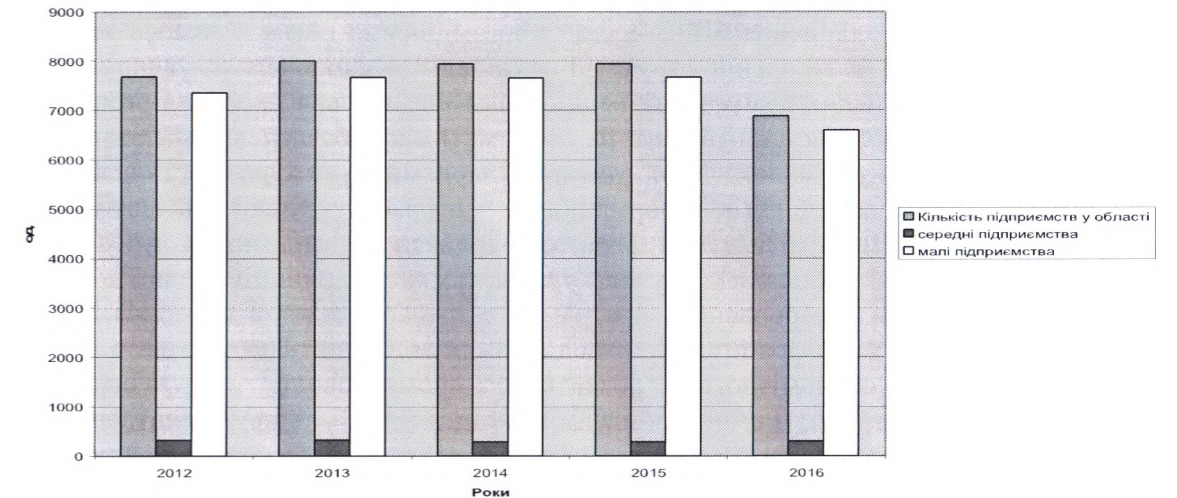

Рис. 1. Динаміка кількості підприємств в Івано-Франківській області

Fig.1. The dynamics of the number of enterprises in the Ivano-Frankivsk region

Джерело: складено автором на основі [4].

Найбільша кількість підприємств в області спостерігається в 2013 році (7996 од.), також даний рік характеризується найвищою чисельністю середніх (321 од.) та малих (7668од.) підприємств. Найменшими ці показники були в 2016 році – 6883 підприємств функціонували в області, з них малих підприємств 6587. Таким чином, в 2016 році кількість підприємств в області зменшилася на 14%, що зумовлено найперше зменшенням значної кількості малих підприємств.

Основними проблемами, які гальмують розвиток підприємства в області є:

- існування правових, економічних, адміністративних перешкод в реалізації прав на підприємницьку діяльність;
- нестабільність фінансової системи, девальвація гривні;
- низька купівельна спроможність населення, як наслідок – скорочення попиту на місцеву продукцію;
- підвищення вартості енергоресурсів, сировини, матеріалів, зростання цін постачальників та посередницьких структур;
- недостатня фінансова підтримка розвитку підприємства зі сторони державного та місцевого бюджетів.
- недосконалість нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності, складність адміністративних процедур;
- висока вартість кредитних ресурсів для суб'єктів малого і середнього підприємства, низький рівень фінансово-кредитної підтримки суб'єктів підприємницької діяльності для реалізації інноваційних проектів;
- обмеженість фінансових ресурсів для забезпечення належної роботи центрів надання адміністративних послуг, незавершеність реформування системи надання адміністративних послуг;
- недостатня ефективність роботи існуючих об'єктів інфраструктури підтримки підприємства, нерозвиненість інноваційної інфраструктури;
- недостатні можливості для пошуку нових ділових партнерів та формування ділових зв'язків, подолання бар'єрів входження на нові ринки, стимулювання збуту та забезпечення конкурентоспроможності продукції;
- недостатній кваліфікаційний рівень кадрів, що займаються підприємницькою діяльністю або бажають розпочати свою справу. [5,7,8]

З метою поліпшення бізнес-клімату та зміцнення позицій малого та середнього підприємництва в загальній структурі регіональної економіки в Івано-Франківській області через кожних два роки затверджується Регіональна програма розвитку малого та середнього підприємництва, яка на своїй меті має забезпечення належних умов для всебічного розвитку малого та середнього підприємництва шляхом створення нових та розвитку існуючих об'єктів інформаційної, інфраструктурної та кадрової мережі підтримки МСП, збільшення фінансово-кредитної підтримки, залучення суб'єктів підприємницької діяльності до участі у проектах міжнародної технічної допомоги.

Ініціатором розроблення програми є департамент економічного розвитку, промисловості та інфраструктури облдержадміністрації. Виконавцями програми є департамент економічного розвитку, промисловості та інфраструктури облдержадміністрації, Регіональний фонд підтримки підприємництва у Івано-Франківській області.

Пріоритетними завданнями Програми є спрощення системи надання адміністративних послуг, розширення можливостей доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва до отримання кредитних ресурсів, сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва, співпраця між органами влади, сектором підприємництва та громадськими організаціями з метою прийняття спільних рішень, удосконалення системи інформаційної підтримки суб'єктів підприємництва, запровадження семінарів та тренінгів щодо ведення бізнесу та підвищення кваліфікації підприємців, активізація участі суб'єктів малого і середнього підприємництва щодо написання та отримання грантів на реалізацію проектів, поширення інформації про підприємницьку діяльність з метою залучення до зайняття нею соціально незахищених верств населення.

Основними співвиконавцями програми є Івано-Франківська торгово-промислова палата, товариство з обмеженою відповідальністю "МБЕРІФ-бізнес-центр", громадський центр "Ділові ініціативи", громадський центр "Еталон", громадське об'єднання "Ділові люди Прикарпаття", територіальне відділення ВГО "Асоціація платників податків України" в області. Всього інфраструктура підтримки підприємництва області налічує 157 інституцій, в тому числі 18 бізнес-центрів, 4 бізнес-інкубатори, Регіональний фонд підтримки підприємництва та 4 його відокремлених підрозділи, 1 технопарк, 2 лізингові центри, 24 кредитні спілки. Також функціонують 53 громадські об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності та 20 координаційних рад з питань підприємництва, створених на місцевому рівні [9]

За рахунок коштів програми в 2015 році профінансовано проекти дев'яти суб'єктів підприємницької діяльності на суму 1165,1 тис.грн. За 9 місяців 2016 року з обласного бюджету виділено 754,6 тис.грн. на реалізацію семи інвестиційних проектів суб'єктів малого підприємництва, в результаті реалізації яких створено 35 нових та збережено 48 робочих місць. Проекти реалізуються у сферах зеленого туризму, переробки сільськогосподарської продукції, послуг СТО та виробництві швейних виробів. За цей же період з районних та міських бюджетів використано 438,9 тис.грн., які спрямовано, в основному, на формування інфраструктури підтримки підприємництва. [5]

Враховуючи той факт, що в Івано-Франківській області фактичні обсяги бюджетних видатків, спрямованих на підтримку МСП, є одними із найвищих по Україні, все ж таки залишається потреба у збільшенні фінансових ресурсів для реалізації програм кредитування. Доцільно було б відновити кредитування суб'єктів малого та середнього підприємництва за рахунок коштів Українського фонду підтримки підприємництва, запровадити часткову компенсацію відсотків за кредитами, отриманими в банківських установах, мікрокредитування через кредитні спілки області

на умовах співфінансування, створити фонд кредитних порук Регіонального фонду підтримки підприємництва по області

Висновки. Таким чином, для забезпечення становлення та розвитку малого та середнього бізнесу в області необхідно:

- залучати суб'єктів малого та середнього підприємництва до тендерних процедур за бюджетні кошти;
- удосконалити систему методів адміністративної підтримки реалізації інноваційно-інвестиційних проектів, упровадження новітніх технологій і заходів підприємницькими структурами;
- забезпечити формування сприятливого інвестиційного клімату, інформаційної відкритості регіону;
- організувати участь підприємців у інвестиційних, економічних форумах, спеціалізованих виставках на місцевому, регіональному та міжнародному рівнях
- забезпечити можливості навчання та стажування підприємців в Україні і за кордоном;
- удосконалити фінансово-податкову політику підтримки суб'єктів малого підприємництва (прямі гарантовані позики; пільгове оподаткування; цільове субсидювання малих підприємств тощо);
- забезпечити інформаційну підтримку бізнесу через використання сучасних інформаційно комунікаційних технологій;
- удосконалити співпрацю з громадськими організаціями, Івано-Франківською ОДА, Регіональним фондом підтримки підприємництва та іншими структурами сприяння бізнесу у напрямку вироблення шляхів покращення підприємницького середовища в місті, написання спільних проектів по програмах транскордонного співробітництва;
- вивчати вітчизняний та закордонний досвід роботи органів місцевого самоврядування щодо підтримки підприємництва;
- сприяти усуненню адміністративних бар'єрів на шляху розвитку підприємницьких структур.

1. Білик Т.О. Мале підприємництво: розвиток та прибутковість / Т.О. Білик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – № 10. – С. 78-84.
2. Благодарная Н.А. Проблемы и особенности развития предпринимательства в Украине / Н.А. Благодарная // Финансы, учет, банки: Сборник научных трудов. – 2013. - Выпуск 9. – С. 31-46.
3. Ляшенко В.І. Вплив податкового кодексу України на розвиток малого підприємництва: експертні оцінки на етапах обговорення, прийняття та внесення змін / В.І. Ляшенко, А.А. Просуленко // Вісник економічної науки України. – 2015. – № 2 (20). – С. 93-111.
4. Головне управління статистики в Івано-Франківській області [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ifstat.gov.ua>.
5. Регіональна цільова програма розвитку малого та середнього підприємництва в Івано-Франківській області на 2017-2018 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/files/uploads/4%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%202017-2018.pdf>
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Прохорова В.В. Організаційно-економічне забезпечення розвитку малого підприємництва України / В.В. Прохорова // Бізнесінформ – 2012. – № 9. – С. 132-135.
8. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З.С. Варналій. – 4-те вид., стер. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2008. – 302 с.
9. Офіційний сайт Івано-Франківської ОДА [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/>

References

1. Bilyk, T.O. "Small entrepreneurship: development and profitability." *Formation of market relations in Ukraine*, no. 10, 2014, pp. 78-84.
2. Blahodarnaia, N.A. "Problems and features of entrepreneurship development in Ukraine." *Finance, Accounting, Banks: A collection of scientific works*, issue 9, 2013, pp. 31-46.
3. Liashenko, V.I., and A.A. Prosulenko. "Influence of the Tax Code of Ukraine on the development of small business: expert assessments at the stages of discussion, adoption and amendment." *Bulletin of Economic Science of Ukraine*, no. 2 (20), 2015, pp. 93-111.
4. "Main Department of Statistics in Ivano-Frankivsk Oblast." Official site of the Ivano-Frankivsk Regional State Administration, www.ifstat.gov.ua. Accessed 1 Mar. 2018.
5. "Regional target program of development of small and medium enterprises in Ivano-Frankivsk region for 2017-2018." Official site of the Ivano-Frankivsk Regional State Administration, www.if.gov.ua/files/uploads/4%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%202017-2018.pdf. Accessed 1 Mar. 2018.
6. State Statistics Service of Ukraine, www.ukrstat.gov.ua. Accessed 1 Mar. 2018.
7. Prokhorova, V.V. "Organizational and economic support of small business development of Ukraine." *Biznesinform*, no. 9, 2012, pp. 132-135.
8. Varnalii, Z.S. *Small Business: Fundamentals of Theory and Practice*, T-"Knowledge", KOU, 2008.
9. Official site of the Ivano-Frankivsk Regional State Administration, www.if.gov.ua/ Accessed 1 Mar. 2018.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", заслужений діяч науки і техніки України;

Криховецька З.М. – к.е.н., доцент кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

УДК 658.1

ББК 63.3(4Укр)51-2

Галюк І. Б.

ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ТА ІННОВАТИЗАЦІЇ ПРАЦІ ТА УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НОВОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту і адміністрування,
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ,
76010, Україна,
тел.: 380975073311,
e-mail: irynagaliuk11@gmail.com

Анотація. Стаття спрямована на дослідження взаємозв'язку можливостей реалізації промислової революції в умовах України з існуючим рівнем інтелектуалізації та інноватизації діяльності з метою аналізу передумов забезпечення проривних результатів діяльності. На основі аналізу статистичних даних щодо наукової та інноваційної діяльності визначено, що на сьогоднішній день основні передумови для реалізації промислової революції не забезпечені. Дані питання можуть бути вирішені лише на основі аналізу тріади "інтелектуалізація – інноватизація – промислова революція" як взаємовизначаючих компонент проривних результатів діяльності.

Ключові слова: інтелектуалізація, інноватизація, промисловий розвиток, промислова революція.

Galyuk I. B.

INCREASING THE ROLE OF INTELLECTUALIZATION AND INNOVATIZATION OF JOB AND MANAGEMENT ACTIVITIES IN THE CONDITIONS OF THE NEW INDUSTRIAL REVOLUTION

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and Administration,
street Carpathian, 15, m. Ivano-Frankivsk,
76010, Ukraine
tel.: 380975073311,
e-mail: irynagaliuk11@gmail.com

Abstract. The article is aimed at studying the interconnection of the possibilities of implementing the industrial revolution in Ukraine with the existing level of intellectualization and innovation activity in order to analyze the prerequisites for ensuring breakthrough performance. On the basis of the analysis of statistical data on scientific and innovation activities, it is determined that to date, the basic preconditions for the implementation of the industrial revolution are not provided. These issues can be solved only on the basis of the analysis of the triad "intellectualization - innovation - industrial revolution" as a mutually determining component of breakthrough performance.

Key words: intellectualization, innovatization, industrial development, industrial revolution.

Вступ. Стрімкість технологічних змін, прискорення темпів суспільного розвитку, глобалізація процесів в економічному середовищі вивели на перший план вивчення таких вимог сьогоденного управління розвитком господарюючої системи як інтелектуалізація, інноватизація. Промислова політика держави вимагає нових підходів до її реалізації. Дані підходи інтегрують надбання теорії та практики господарювання на фоні новітніх підходів до їх застосування і розглядаються як "промислова революція", що виступає основою економічного розвитку та благополуччя держави. Однак, реалізація даних підходів можлива лише за умови постійного росту інтелектуального рівня працівників усіх сфер господарювання, тобто росту рівня інтелектуалізації праці. З іншої сторони, "революційні прориви" можливі тільки за умови інноватизації діяльності, основною передумовою якої є інтелектуалізація діяльності. І на кінець, промислова революція можлива лише за наявності двох названих компонент. В іншому випадку, жодних змін і проривів не може бути.

Постановка завдання. Метою даної статті є розгляд і характеристика тріади "інтелектуалізація – інноватизація – промислова революція" у взаємодії та взаємозалежності її компонент. З даною метою використано такі методи дослідження як історичний і логічний методи, системний, аналізу статистичних даних.

Результати. На світових ринках на сьогодні спостерігається етап загострення конкурентних змагань в усіх сферах діяльності. На перший план у забезпеченні ефективності діяльності виносяться вміння, знання, розуміння і, саме головне, швидкість прийняття та реалізації рішень. В економічних колах популярності набирає вислів, зміст якого зводиться до того, що у конкурентній боротьбі перемагає не більший чи сильніший, а швидший.

Швидкість руху та розвитку економічної системи визначаються її здатністю швидко "думати" та "приймати" інноваційні рішення. Тобто, інтелектуалізація та інноватизація діяльності є запорукою забезпечення швидкості розвитку економічної системи.

Промисловий розвиток на сьогодні теж не може вже відбуватись у рамках звичайних трансформаційних процесів перетворення сировини у продукцію. Інновативність процесів розвитку лежить в основі “нової промислової революції” [1] і забезпечує проривні результати на основі використання конвергентних технологій.

Такі підходи до організації державної підтримки промислового розвитку представлено у працях багатьох вітчизняних науковців: О. Амоша, І. Благун, В. Геєць, Я. Жаліло, М. Кизим, О. Лапко, М. Чумаченко та ін. Особливості економічного розвитку в умовах нової промислової революції висвітлено у роботах українських науковців: Г. Андрощук, А. Гальчинський, М. Кизим, О. Мазур, І. Матюшенко, А. Поручник, В. Соловійов, В. Хаустова, А. Чухно та ін., та у працях зарубіжних дослідників даних питань: С. Глазєв, Б. Мільнер, Ю. Яковец, П. Дракер, Л. Едвінсон, О. Тоффлер, Д. Мідоуз, К. Перес та ін.

Напрацювання розвинених держав світу таких як США, країни Євросоюзу, Японія, Південна Корея, Китай та інші представляють конвергентні технології основним інструментом вирішення глобальних проблем людства, а саме: депопуляція і старіння населення; нестача продовольства; екологічні проблеми і захист навколишнього середовища; вичерпання природних ресурсів і нова енергетика; перехід до нового технологічного укладу [2-3]. Вітчизняні вчені теж розглядають дану можливість як одну з найбільш ефективних на сьогоднішній день. Однак, для її реалізації необхідними є наявність кількох умов.

По-перше, структура промисловості повинна включати високотехнологічні галузі, продукція яких може забезпечувати як задоволення внутрішнього попиту, так і необхідну частку експорту.

По-друге, наявність інноваційного потенціалу, здатного забезпечувати функціонування і розвиток високотехнологічних галузей.

По-третє, інституційне забезпечення як основа розвитку інноваційного потенціалу та високотехнологічних галузей.

По-четверте, державна підтримка даної політики у вигляді організаційних та економічних методів стимулювання.

Розглянемо дані умови більш детально.

Сьогоднішня структура промисловості України далека від ідеалу. Якщо до військових дій в Україні частка високотехнологічних галузей становила близько 22 %, що дозволяло нашій державі посідати 24-те місце серед 38-ми країн світу, причому частка високотехнологічних галузей в експорті становила 30,41 % (30-те місце серед 38-ми країн світу) [4], то сьогоднішня ситуація є більш критична.

Інноваційний потенціал промисловості на сьогодні є вкрай обмежений внаслідок втрати великої кількості спеціалістів під час економічної кризи останніх років та десятиліть.

Нарощування інноваційного потенціалу передбачає, насамперед, розвиток освітнього потенціалу, з чим в Україні теж сутужно внаслідок критичного скорочення витрат на освіту та науку в рамках державного бюджету. Так, кількість дослідників на 1 млн. населення становить 1,5 тис. чол. У той час, як у розвинених державах цей показник коливається від 6,3 (Німеччина) до 10,2 (Данія) тис. чол. на 1 млн. населення. Якість науково-дослідних установ України за шестибальною шкалою оцінюється на 3,6 бали, а спроможність до інновацій - на 3,2 бали. [1; 5]

Інновативність промисловості держави визначається на основі аналізу частки наукових та технічних виробів у ВВП. В Україні даний показник становить близько 13,9 %. Для порівняння, у Данії – 67,1 %, Великобританія – 43,0 %, Німеччина – 29,1 %. Наш найближчий сусід Польща досягнув показника 26,6 % дещо відставши від Німеччини. [7, с.64-65]

В загальній кількості вітчизняних промислових підприємств високо- і середньо високотехнологічні виробництва складають 18,4 %. Для розвинених держав даний показник коливається від 33,8 % до 62,3 %.[1, с. 374-375]

Практика активізації інноваційного розвитку твердить, основними рушіями, генераторами ідей є представники малого та середнього бізнесу. Саме в їх середовищі викристалізуються починання, які можуть бути доведені до масовості у великому бізнесі. В Україні малий та середній бізнес представлені масштабно, однак представників даного прошарку підприємництва, які продукують інноваційні товари, є лише 1,3 %. У світовій економічній спільноті ця частка перебуває в межах від 13,1 % (що практично в 10 разів вище показника в Україні) до 42,4 %.[1, с.374-375]

За даними Держкомстату України у 2016р. частка виконавців НДР (у загальній кількості зайнятого населення становила 0,60%, у тому числі дослідників – 0,39%. У той же час за даними Євростату, у 2014р. найвищою ця частка була у Данії (3,07% і 2,09%), Фінляндії (2,95% і 2,12%), Норвегії (2,73% і 1,90%), Нідерландах (2,18% і 1,29%) та Словенії (2,12% і 1,23%); найнижчою – у Румунії (0,48% і 0,31%), Кіпрі (0,69% і 0,50%), Туреччині (0,76% і 0,65%) та Болгарії (0,77% і 0,54%). [8, с.1-2]

Не вдаючись до подальшого аналізу, можемо бачити, що рівень інноваційності промисловості України, а отже, й інновації є вкрай низький. Дана ситуація пояснюється спадом рівня інтелектуалізації як інноваційної сфери загалом, так і інноваційного виробництва зокрема. Жодна із чотирьох умов реалізації промислової революції не виконується.

Висновки. Перспективи реалізації промислової революції в реаліях України ускладнюються відсутністю основних передумов для даного процесу. На відміну від розвинених держав світу, не достатньо уваги приділяється розвитку існуючого та нарощуванню можливого потенціалу для підвищення рівня інтелектуалізації та інновації діяльності, без чого практичне впровадження політики промислової революції є неможливим. Усі ці питання є предметом розгляду державної політики економічного розвитку і потребують детального опрацювання з метою забезпечення державного супроводу процесів активізації розвитку інноваційного та інтелектуального потенціалів, що в результаті створить основу для революційних змін у структурі промисловості та результатах її діяльності.

1. Матюшенко І. Ю. Розробка і впровадження конвергентних технологій в Україні в умовах нової промислової революції: організація державної підтримки: монографія / І. Ю. Матюшенко. – Х. : ФОП Александрова К. М., 2016. – 556 с.
2. Кизим М. О. Проблеми та цілі розвитку України у світі глобальних проблем світової спільноти: монографія. / М. О. Кизим, П. В. Проноза, Ш. А. Омаров; ВД «ІНЖЕК». – Харків, 2010. – 96 с.
3. Матюшенко І. Ю. Оцінка глобальних і специфічних національних проблем, що потребують вирішення в Україні / І. Ю. Матюшенко, М. О. Кизим // Актуальные вопросы развития инновационной деятельности: материалы XVI междунар. науч.-практ. конф. – 2011. – С. 30-38.
4. Хаустова В. Є. Промислова політика в Україні: формування та прогнозування: монографія / В.Є. Хаустова. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2015. – 384 с.
5. Кваша Т. К. Моніторинг реалізації пріоритетів інноваційної діяльності в Україні / Т. К. Кваша, О. Ф. Паладченко // Технологічний аудит та резерви виробництва. – 2015. – № 4-5 (24). – С. 84-88.
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 140 с.
7. Обстеження інноваційної діяльності в економіці України за період 2014-2016 років. Доповідь. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm.
8. Здійснення наукових досліджень і розробок у 2016 році. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm.

References

1. Matiuchshenko, I.Yu. *Development and implementation of convergent technologies in the Ukraine in the new industrial revolution: the organization of state support: monograph*. FOP Alexandrova K. M., 2016.
2. Kizim, M.O., Pronos, P.V., and S.A.Omarov. *Problems and goals of Ukraine's development in the world of global problems of the world community: monograph*, VD "INZHEK", 2010.
3. Matyushenko, I.Yu. "Assessment of global and specific national problems to be resolved in Ukraine." *Actual questions ynnovatsyonnoy development activities, materials XVI Internat. scientific practice. conf*, 2011, pp. 30-38.
4. Khaustova, V.E. *Industrial Policy in Ukraine: Forming and Forecasting*, VD "INZHEK", 2015.
5. Kvasha, T.K., and A.F. Paladchenko. "Monitoring the implementation of priorities of innovation activity in Ukraine." *Technology audits and production provisions*, no. 4-5 (24), 2015, pp. 84-88
6. *Scientific and innovation activity in Ukraine. Statistical Collection*, State Statistics Service of Ukraine, 2017.
7. "Investigation of innovation activity in the Ukrainian economy for the period of 2014-2016. Report." State Statistics Service of Ukraine, www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm. Accessed 1 Mar. 2018.
8. "Implementation of scientific research and development in 2016." State Statistics Service of Ukraine, www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm. Accessed 1 Mar. 2018.

Рецензенти:

Полянська А.С. — д.е.н., професор каф. менеджменту і адміністрування ІФНТУНГ;

Вербовська Л.С. — к.е.н., доцент каф. менеджменту і адміністрування ІФНТУНГ

УДК 37.015.6

ББК 65.04:65.011

Подлужна Н.О.

МОНІТОРИНГ ПРОЦЕСІВ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

ДВНЗ "Донецький національний технічний університет",
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту,
пл. Шибанкова, 2, м. Покровськ,
85300, Україна,
тел.: +38 (050) 926-13-36,
e-mail: Nataliia.podluzhna@donntu.edu.ua

Анотація. Досягнення стану економіки знань на регіональному рівні можливо тільки при умові активного використання інформаційно-комунікаційних технологій у виробничо-комерційної діяльності підприємств. Метою дослідження є визначення стану процесів інформатизації підприємств задля оцінки потенційних можливостей становлення економіки знань у регіонах України. Об'єктом дослідження є процеси інформатизації, які властиві діяльності підприємств. Для вирішення поставленої мети у роботі використано методи зведення та групування статистичних даних, табличний та графічний методи. Виявлено тенденції щодо процесів інформатизації та комп'ютеризації бізнесу, залучення персоналу до новітніх технологій, використання локальних та широкомасштабних корпоративних мереж, застосування мережі Internet. Запропоновано заходи щодо підвищення ефективності процесів інформатизації на підприємствах з метою сприяння найшвидшому формуванню економіки знань в країні та регіонах.

Ключові слова: економіка знань, регіон, інформатизація, інформаційно-комунікаційні технології, корпоративні мережі, комп'ютеризація.

Podluzhna N. O.

MONITORING OF INFORMATION PROCESSES OF ENTERPRISES AS THE BASES OF FORMING KNOWLEDGE ECONOMY AT REGIONAL LEVEL

State Higher Education Establishment
"Donetsk National Technical University",
Department of management,
Shybankova Square, 2, Pokrovsk, Donetsk region,
85300, Ukraine,
tel.: +38 (050) 926-13-36,
e-mail: Nataliia.podluzhna@donntu.edu.ua

Abstract. Achieving the state of knowledge economy at the regional level is possible only under the condition of active use of information and communication technologies in the production and commercial activities of enterprises. The purpose of the study is to determine the state of the processes of information of enterprises in order to assess the potential opportunities for the establishment of knowledge economy in the regions of Ukraine. The object of the research is the processes of information, which are inherent in the production and commercial activity of enterprises. In order to achieve this goal, methods of data compilation and grouping, tabular and graphical methods are used. The tendencies in the processes of information and business computerization, the attraction of personnel to the new technologies, the use of local and large-scale corporate networks, and the use of the Internet network are revealed. Measures have been proposed to increase the efficiency of information processes at enterprises in order to facilitate the fastest formation of knowledge economy in the country and regions.

Keywords: knowledge economy, region, information, communication and information technologies, corporate networks, computerization.

Вступ. Прискорення процесів становлення економіки знань (далі – ЕЗ) у регіонах України можливо відбуватися в умовах інформатизації підприємств будь-якого розміру та сфери функціонування. Збільшення інтенсивності процесів проникнення інформаційно-телекомунікаційних технологій (далі – ІКТ) в сферу бізнесу буде сприяти додатковим можливостям зростання обсягів виробництва й реалізації продукції та послуг, створення нових робочих місць, вдосконалення системи розвитку персоналу та його самоосвіти, підвищення продуктивності праці, прискорення швидкості бізнес-процесів, генерації й поширення знань серед робітників і партнерів підприємств, примноження інтелектуального, людського та інноваційного капіталів. Тому питання використання ІКТ з метою підвищення економічного розвитку всіх рівнів управління, що базується на знаннях, являються досить актуальними.

Достатню кількість праць українських та зарубіжних вчених присвячено дослідженню впливу ІКТ на формування ЕЗ в країні та регіонів. Так, у монографії В. Тищенко визначено значення інформації як стратегічного ресурсу в процесі розбудови ЕЗ, а саме досліджує стан розвитку галузі ІКТ у регіонах України [1, с. 106-126]. У колективному дослідженні, авторами якого були В. Брижко, В. Цимбалюк, М. Швець, М. Коваль та Ю. Базанов, встановлено проблемні аспекти розвитку ІКТ на різних рівнях управління економікою, визначено основні напрями е-майбутнього країни, зроблено оцінку процесів індустріалізації й комп'ютеризації в Україні [2]. Багато зарубіжних науковців зосереджують увагу у дослідженнях на визначенні впливу ІКТ на знаннєвий розвиток у країні. Так, Д. Арайя (D. Araya) визначає мережеву економіку, яка функціонує на основі використання ІКТ, як одну з основних форм ЕЗ та наголошує увагу на широких можливостях ієрархічного колективного обміну та розповсюдження інформації [3, с. 51-75]. При цьому залишаються нерозв'язаними

проблеми оцінки стану використання ІКТ підприємствами у регіонах України, визначення характеристик цього процесу, які стримують або сприяють знанневому розвитку.

Постановка завдання. Визначення основних тенденцій проникнення ІКТ у діяльність українських підприємств базується на дослідженні динаміки абсолютних і відносних показників кількості підприємств та їх штатних і позаштатних працівників, які використовували комп'ютери та мали доступ до мережі Internet. Отже метою дослідження є визначення стану процесів інформатизації підприємств задля оцінки потенційних можливостей становлення ЕЗ у регіонах України.

Результати. У результаті дослідження встановлено, що у цілому, протягом 2011-2016 рр. в Україні спостерігалася тенденція зменшення кількості підприємств, які використовують комп'ютери у своїй діяльності. Таке загальне зменшення у 2016 р. порівняно з 2011 р. становило 11306 од. підприємств, при цьому, скорочення для групи підприємств з чисельністю від 10 до 49 осіб дорівнювало 7030 од., з чисельністю від 50 до 249 осіб – 3252 од. і з чисельністю 250 і більше осіб – 1021 од. [4, с. 5; 5, с. 37]. У той же час тенденція до скорочення кількості підприємств, які застосовують комп'ютери для потреб виробничо-комерційної діяльності, не дає можливості стверджувати про негативні зрушення у процесах комп'ютеризації суб'єктів господарювання в Україні. Об'єктивність висновків щодо тенденцій комп'ютеризації українських підприємств ослаблюється тим, що під дослідження потрапили не усі юридичні особи в Україні. Обстеження проводилися за рекомендаціями Євростату та під оцінку потрапляє тільки частина підприємств з визначеними видами економічної діяльності у відповідності з класифікацією КВЕД-2010 та КВЕД-2005 [5, с. 7; 6, с. 2]. Отже не можливо зробити чітких висновків щодо загального стану процесів комп'ютеризації на українських підприємствах на основі абсолютних показників, наведених у статистичних бюлетенях, присвячених оцінці використання ІКТ [4-8]. Таким чином не зважаючи на недостатню презентативність вибірки, висновки щодо недостатніх тенденцій комп'ютеризації підприємств України є достатньо правомірними.

Аналогічну тенденцію та вплив перелічених чинників також було виявлено при аналізі динаміки значень абсолютного показника кількості підприємств, які мали доступ до мережі Internet. Так, загальне його зменшення протягом 2011-2016 рр. становило 5022 од. або 11,5% [4, с. 6; 5, с. 16]. Проте трактування висновків на основі визначення означеної негативної тенденції щодо оцінки процесів підключення підприємств до Всесвітньої мережі є необ'єктивним у зв'язку з неоднорідною вибіркою підприємств у статистичному дослідженні [4-8]. Тому при врахуванні того переліку чинників, які впливають на динаміку абсолютних показників оцінки процесів комп'ютеризації та активізації використання мережі Internet у виробничо-комерційної діяльності підприємств, пропонується більшу увагу зосередити на відносних показниках оцінки стану використання ІКТ, як дієвого інструменту формування ЕЗ в країні [9].

Частка українських підприємств, які використовували комп'ютери, до загальної кількості підприємств, які взяли участь в обстеженні, має тенденцію до збільшення та у 2016 р. становила 95,1% (рис. 1), що на 7,4% більше, ніж у базовому 2011 р. [4, с. 5; 5, с. 13].

Стабільно високий рівень використання комп'ютерів зберігається у практиці функціонування великих (з кількістю працюючих 250 і більше осіб) та середніх (з кількістю працюючих 50-249 осіб) підприємств та дорівнює 99,6% та 98,7% відповідно. При цьому, малі підприємства (з кількістю працюючих 10-49 осіб) демонструють у своїй практиці швидку активізацію процесів комп'ютеризації, що підкреслює їх гнучкість та адаптивність до зовнішнього середовища й швидку реакцію до підвищення

зацікавленості у використанні ІКТ. Так, на протязі 2011-2016 рр. частка малих підприємств, які використовували комп'ютери у їх загальній обстеженій кількості зросла на 9,7% та у 2016 р. склала 93,7% [4, с. 21; 5, с. 38].

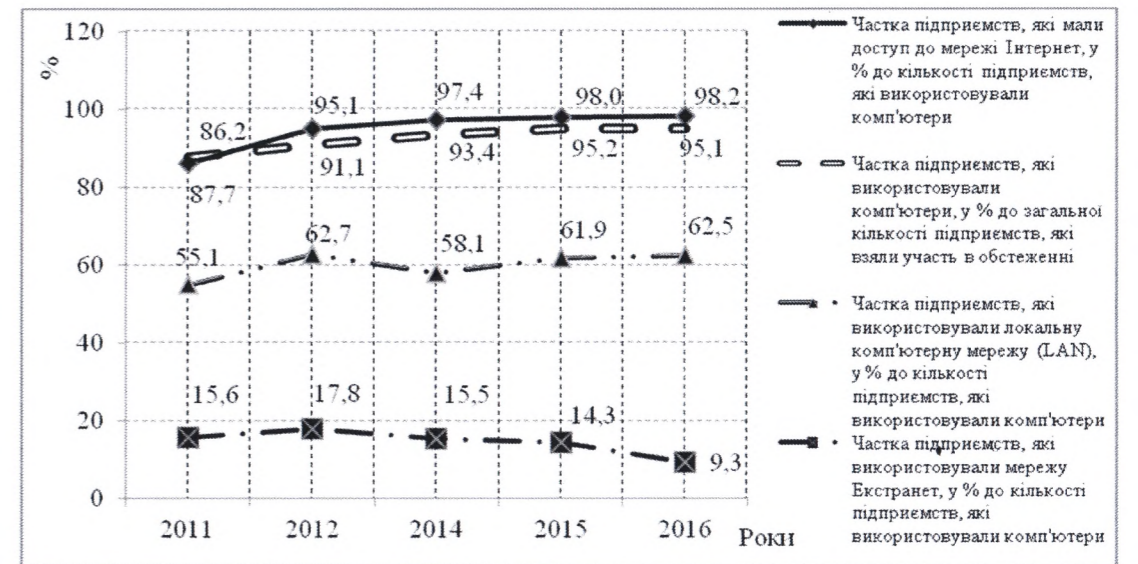

Рис. 1. Аналіз динаміки показників оцінки використання ІКТ суб'єктів господарювання України*

Fig. 1. Analysis of the dynamics of indicators of estimation of ICT use of economic entities of Ukraine

*Побудовано та розраховано на основі [4, с.5-7; 5, с.13, 16, 37; 6, с.2, 7, 18; 7, с.8, 13, 23]

Майже усі підприємства, які використовують у виробничо-комерційної діяльності комп'ютер, мають доступ до мережі Internet. Тому можна стверджувати, що усі підприємства мають рівні різноаспектні можливості до більш швидкої обробки інформації, придбання та обміну знаннями, інтенсивного розвитку діяльності, налагодження відносин зі своїми клієнтами та контрагентами, прискорення процесів взаємодії та розвитку співпраці з ними, що відкриваються при активному використанні ІКТ. Проте не всі підприємства використовують цю можливість на повну силу. Так за період 2011-2016 рр. частка підприємств, які мали доступ до мережі Internet, до кількості підприємств, які використовували комп'ютери, зросла на 12,0% та у 2016 р. становила у 98,2% [4, с. 6; 5, с. 16]. При цьому тенденція зростання частки підприємств, які використовують Internet, є характерною для суб'єктів господарювання різних сфер економічної діяльності та різних розмірів.

Однак не дивлячись на високий рівень використання комп'ютерів та мережі Internet підприємствами в Україні зберігається незначною частка чисельності персоналу, який використовував комп'ютер у середній кількості працівників підприємства. Так, у 2016 р. в Україні частка середньої кількості штатних і позаштатних працівників, які використовували комп'ютери професійній діяльності, до середньої кількості працівників підприємства, становила всього 30,9% [4, с. 5], що свідчить про недостатній рівень комп'ютеризації робочих місць, відсутність достатнього рівня технологічних навичок у персоналу, збереження рутинної праці і з паперовими документами та низьку мотивацію бізнесу у напрямі е-розвитку. При цьому найбільшого значення цей показник досяг у сферах "Інформація та телекомунікації" і "Професійна, наукова та технічна діяльність" та становив відповідно

80,4% та 65,2%, що є вагомим чинником формування ЕЗ в країні [4, с. 5]. Найбільша інтенсивність залучення персоналу до процесів комп'ютеризації спостерігається на малих підприємствах та загальне підвищення цього значення становило 8,0% на протязі 2011-2016 рр., що підкреслює їх схильність та швидку реакцію до впровадження новачій у процеси організації праці та виробництво.

При повільних темпах зростання ступеня залучення персоналу до процесів комп'ютеризації, спостерігається прискорення темпів використання мережі Internet. Протягом досліджуваного періоду відбулося збільшення частки середньої кількості штатних і позаштатних працівників, які використовували комп'ютер із доступом до мережі Internet від середньої кількості працівників, що користувалися комп'ютером на 18,7%. При цьому, стабільно високий рівень показника був характерним для сфери «Інформація та телекомунікації» та коливався у межах 96,1-96,6%, а для сфери «Професійна, наукова та технічна діяльність» його зростання становило 3,9% на протязі 2014-2016 рр. та 87,2% у 2016 р. [4, с. 6; 5, с. 14]. Тенденції швидкого зростання зацікавленості у доступі до мережі Internet спостерігаються для персоналу українських підприємств усіх розмірів. Тобто, можна констатувати, що кожний працівник, який має робоче місце за комп'ютером, працює з доступом до мережі Internet. Отже такі закономірності зростання показників оцінки залучення персоналу до комп'ютеризованих робочих місць із доступом до мережі Internet свідчать про суперечливість абсолютних і відносних даних щодо процесів корпоративної мережевої комп'ютеризації.

Однак для того, щоб об'єктивно оцінити стан використання ІКТ на підприємствах України, необхідно дослідити якісні параметри використання мережі Internet та обґрунтувати напрями його практичного застосування. Тобто у подальших дослідженнях необхідно дати відповідь на питання: «Наскільки корисною є мережа Internet для інноваційного розвитку підприємств та його персоналу?».

Велике значення для прискорення, своєчасності та повноти процесів розповсюдження інформації й нагромадження професійних знань персоналу, а потім їх результативного використання, має застосування комп'ютерних мереж у діяльності підприємства, серед яких є локальна комп'ютерна мережа, мережі Інтранет і Екстранет. Ефективність дієвості корпоративних комп'ютерних мереж відбувається за рахунок об'єднання групи комп'ютерів на основі телекомунікаційних систем, що дозволяє працівникам у режимі он-лайн обмінюватися даними, мати доступ до корпоративних ресурсів, при чому локальна комп'ютерна мережа (LAN) передбачає об'єднання комп'ютерів, що встановлені у одній будівлі або у близько розташованих будівлях, мережа Інтранет – внутрішній зв'язок на підприємстві на веб-основі, мережа Екстранет – внутрішній і зовнішній зв'язок серед персоналу підприємства та його партнерів [4, с. 29].

Найбільшою популярністю серед підприємств України користується мережа Інтранет. Так, кількість підприємств-користувачів цієї мережею зросла у 2016 р. у 2,6 рази порівняно з 2014 р. та склала 66,0% від загальної кількості підприємств, які використовують комп'ютери [7, с. 23; 4, с. 7]. Проте розширена корпоративна комп'ютерна мережа Екстранет має значно меншу ступінь поширення – у 2016 р. її частка у загальній кількості підприємств, які використовують комп'ютери, склала всього 9,0%. Локальною комп'ютерною мережею (LAN) користуються 63,0% підприємств, що мають комп'ютери. Отже, підприємства розширюють можливості передачі та розповсюдження інформації й знань серед співробітників, але менше уваги та зусиль спрямовують на обмін ними із партнерами, серед яких є споживачі, постачальники, дилери, установи освіти різних рівнів підготовки, науковці, що значно гальмує процеси співпраці з ними, скорочує можливості кластеризації,

виявлення спільних інтересів із представниками зовнішнього оточення. Таким чином, організаційні знання концентруються у межах підприємства та відбувається затримка процесів дифузії знань серед можливих партнерів.

Низький рівень розвитку електронної комерції серед українських підприємств також свідчить про нерозвиненість основних форм ЕЗ – мережевої та цифрової економіки. Так, у 2016 р. лише 6,5% підприємств, які мали доступ до мережі Internet, отримували замовлення на продаж та 18,4% здійснювали закупівлі товарів (послуг) на його основі (табл. 1). Найбільш прогресивними у просуванні е-торгівлі є підприємства у сфері «Інформація та телекомунікації» та великі підприємства з кількістю персоналу більш ніж 250 осіб.

Низький рівень використання ІКТ у виробничо-комерційній діяльності підприємств обумовлений також недостатнім рівнем знань персоналу з новітніх технологій у цій сфері й низькою грамотністю фахівців усіх напрямів підготовки у галузі застосування інформаційних систем. Знання щодо застосування програм Word, Excel та мережі Internet є необхідними сучасними вимогами для працевлаштування на вакантну посаду, а використання ІКТ не обмежується лише цим переліком компетенцій та передбачає більший їх рівень та якість.

Таблиця 1

Оцінка процесів застосування електронної комерції в виробничо-комерційній діяльності суб'єктів господарювання України у 2016 р.*

Table 1

Evaluating the processes of e-commerce using in the production and commercial activity of business entities of Ukraine in 2016 *

Показники	Кількість підприємств мали доступ до мережі Internet, од.	Кількість підприємств та їх частка від загальної кількості, які мали доступ до мережі Internet			
		отримували замовлення через Internet на продаж товарів (послуг)		здійснювали закупівлі через Internet товарів (послуг)	
		од.	%	од.	%
Загальна кількість	38825	2503	6,5	7147	18,41
у т.ч. в сфері «Інформація та телекомунікації»	1820	224	12,31	478	26,26
«Професійна, наукова та технічна діяльність»	2839	107	3,77	595	20,96
у т.ч. з кількістю персоналу					
10-49 осіб	28428	1628	5,73	4514	15,88
50-249 осіб	8277	666	8,05	2007	24,25
250 і більше осіб	2120	209	9,86	626	29,53

*Складено та розраховано автором за даними [4, с. 6, 20, 21, 28

При цьому, тільки 26,4% підприємств, які використовували комп'ютери у своїй діяльності, мали фахівців у сфері ІКТ; 5,3% та 5,0% проводили навчання у сфері ІКТ для фахівців та для інших співробітників відповідно [4, с. 22]. Тобто існуючий рівень підготовки випускників ВНЗ та системи розвитку персоналу на підприємствах не дають можливості працівникам придбати навички щодо ефективного використання у практичній діяльності ІКТ. Підвищення рівня цифрового інтелекту персоналу потребує залучення коштів для інвестування у процеси освіти молоді та розвитку персоналу підприємств.

Таким чином, пропонується на рівні регіональної і державної політики стимулювати учасників сфери бізнесу до застосування новітніх технологій та на основі

цього підвищувати результативність виробничо-комерційної діяльності і прискорювати бізнес-процеси. Також обґрунтовано основні напрями впливу ІКТ на знаннєвий розвиток підприємств, що підвищить, прискорить та згладить асиметричний соціально-економічний розвиток регіонів України (рис. 2).

Рис. 2. Основні напрями впливу ІКТ на знаннєвий розвиток регіонів України*
 Fig. 2. The main ways of the influence of ICT on the development of knowledge of the regions of Ukraine *

*Розроблено автором

Висновки. Таким чином, у результаті аналізу поширення процесів використання ІКТ на підприємствах України та визначення їх впливу на формування ЕЗ на державному та регіональному рівнях, встановлено, що спостерігається збільшення

частки українських підприємств, які використовували комп'ютери у виробничо-комерційній діяльності та серед них майже усі мають доступ до мережі Internet.

При цьому, зберігається незначною частка чисельності персоналу у його середній кількості, яка використовує комп'ютер у практичній діяльності. Встановлено, що у своїй діяльності українські підприємства використовують корпоративні локальні та розширені мережі LAN, Інтранет й Екстранет, найбільшою популярністю серед є мережа Інтранет. Визначено, що підприємства розширюють можливості передачі та розповсюдження знань серед персоналу, проте менш уваги та зусиль спрямовують на обмін спеціальною інформацією із партнерами, до складу яких відносяться споживачі, постачальники, дилери, установи освіти різних рівнів підготовки, науковці.

Таким чином, організаційні знання концентруються у межах підприємства, в наслідок чого гальмуються процеси дифузії знань серед можливих партнерів у регіонах України та за їх межами, що буде сприяти регіональному розвитку та згладжування його асиметричного прояву. Наступні дослідження мають бути присвяченими визначенню диспропорцій регіонального розвитку у напрямі формування ЕЗ в Україні.

1. Тищенко В. Ф. Економіка знань як актуальна основа сучасного розвитку України та її регіонів: монографія / В. Ф. Тищенко. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2014. – 272 с.
2. Е-майбутнє та інформаційне право / В. Брижко, В. Цимбалюк, М. Швець, М. Коваль, Ю. Базанов; за ред. М. Швеця. – [2-ге вид., доп.] – К. : НДЦПІ АПрН України, 2006. – 234 с.
3. Araya D. Rethinking US Education Policy. Paradigms of the Knowledge Economy / D. Araya. – New York: Palgrave Macmillan, 2015. – 184 p.
4. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах. Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України; [Відп. за випуск О. О. Кармазіна]. – К., 2017. – 30 с.
5. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах України. Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. [Відп. за випуск Калачова І.В.]. – К., 2011. – 43 с.
6. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах. Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. [Відп. за випуск О. О. Кармазіна]. – К., 2016. – 24 с.
7. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах України. Статистичний бюлетень Державна служба статистики України. [Відп. за випуск О.О. Кармазіна]. – К., 2015. – 28 с.
8. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах України. Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. [Відп. за випуск Калачова І.В.]. – К., 2013. – 44 с.
9. Захарова О.В. Систематизація підходів до оцінки ступеня досягнення економікою країни стану економіки знань // О.В. Захарова, Н.О. Подлужна // Соціально-трудові відносини: теорія і практика. Збірник наукових праць. ДВНЗ "КНЕУ ім. В. Гетьмана". – 2016. – №2. – С.91-99.

References

1. Tyshhenko, V.F. *Ekonomika znanj jak aktualjna osnova suchasnogho rozvytku Ukrainy ta ii reghioniv: monohrafija*, KhNEU, 2014.
2. Bryzhko, V., Tsybaliuk, V., Shvets, M., Koval, M., and Yu. Bazanov. *E-Future and Information Law*. Edited by M. Shvets. NDCPI APrN Ukrainy, 2006.
3. Araya, D. *Rethinking US Education Policy. Paradigms of the Knowledge Economy*, Palgrave Macmillan, 2015.
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. *Use of information and communication technologies at enterprises. The statistical bulletin*, 2017.
5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. *Use of information and communication technologies at enterprises. The statistical bulletin*, 2011.
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. *Use of information and communication technologies at enterprises. The statistical bulletin*, 2016.
7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. *Use of information and communication technologies at enterprises. The statistical bulletin*, 2015.

8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. *Use of information and communication technologies at enterprises. The statistical bulletin*, 2013.
9. Zakharova, O.V., and N.O. Podluzhna. "The systematization of approaches to assessing the degree of achievement of the country's economy of knowledge economy." *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka. Zbirnyk naukovykh prats. DVNZ "KNEU im. V. Hetmana"*, no.2, 2016, pp.91-99.

Рецензенти:

Захарова О.В. – д.е.н., професор, зав. кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету;

Тарасенко О.Ю. – к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування Донецького державного університету управління.

УДК 631.17 : 330.131 : 338.432

ББК 65.321

Сас Л.С.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ ВИРОБНИЦТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра обліку і аудиту,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76010, Україна,
тел: +380971798462,
e-mail: sas_lyudmyla@ukr.net

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність здійснення технологічного оновлення виробництва у сільськогосподарських підприємствах з огляду на його ефективність. З'ясовано сутність поняття ефективності. Розглянуто ефективність технологічного оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств як комплексне поняття.

Визначено й аргументовано аспекти розгляду ефективності щодо процесу технологічного оновлення виробництва у сільськогосподарських підприємствах, зокрема: з точки зору співвідношення ефекту та витрат; з огляду на досягнення мети; з точки зору зацікавлених сторін; як зовнішнє і внутрішнє поняття; з позиції результативності та мінімізації витрат; як максимально можливий результат при заданому наборі ресурсів; як якісний, кількісний та вартісний показник виробництва; як багаторівневе поняття; як комплексне поняття.

Ключові слова: технологічне оновлення виробництва, сільськогосподарські підприємства, ефективність, інноваційний розвиток.

Sas L.S.

EFFICIENCY OF TECHNOLOGICAL UPGRADING OF PRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Accounting and Audit,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76010, Ukraine,
tel.: +380971798462,
e-mail: sas_lyudmyla@ukr.net

Abstract. The paper deals with the necessity of the technological updating of production in agricultural enterprises in terms of its efficiency.

The essence of the notion "efficiency" has been defined. The efficiency of technological updating of production in agricultural enterprises as a complex concept has been considered.

The aspects of considering the efficiency, in particular concerning the process of technological updating of the production in agricultural enterprises, have been identified and substantiated. Among them we have outlined the following ways of understanding the efficiency: in terms of the ratio of effect and cost; in view of the achievement of the goal; in view of stakeholders; as an external and internal concept; from the standpoint of performance and cost minimization; as the maximum possible result for a given set of resources; as a qualitative, quantitative and costly indicator of production; as a multi-level concept; as a complex concept.

Key words: technological updating of production, agricultural enterprises, efficiency, innovative development

Вступ. В сучасних умовах господарювання, забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств практично неможливе без застосування інновацій, зокрема у процесі виробництва. Невід'ємною складовою інноваційного розвитку агроформувань є технологічне оновлення виробництва, від раціональності здійснення якого залежатиме ефективність їх функціонування в цілому.

Так, С.І. Гончаренко, опираючись на досвід країн з розвинутою ринковою економікою зазначає, що інноваційна діяльність є рушійною силою всього господарського життя і переважний приріст сільськогосподарського виробництва забезпечується саме за рахунок впровадження в господарську практику інноваційних технологій. Крім цього, інновації в агропромисловому комплексі є найважливішим фактором інтенсифікації виробництва, збільшення конкурентоспроможності та економічної ефективності [1, с. 131-132].

Питання ефективності сільськогосподарського виробництва є предметом розгляду таких дослідників, як: Н.М. Бондаренко, Н.А. Бочарова, С.І. Гончаренко, Н.І. Дучинська, К.А. Лядова, С.М. Пилипенко, А.В. Підгорний, К.В. Прокоф'єва, Є.М. Стрілець, А.В. Череп та ін.

Постановка завдання. Діяльність підприємства в цілому, її складові та виробничі процеси спрямовуються на досягнення ефективності. З огляду на важливість сільськогосподарської галузі для продовольчої безпеки держави, питання ефективності сільськогосподарського виробництва набуває особливої актуальності. Процес технологічного оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств, як складову їх інноваційного розвитку, також слід здійснювати, орієнтуючись на його ефективність.

Завданням статті є з'ясування сутності ефективності технологічного оновлення виробництва у сільськогосподарських підприємствах на основі вивчення та узагальнення підходів до її розгляду.

У процесі дослідження використано методи узагальнення, систематизації, індукції, дедукції, аналізу, синтезу з метою визначення та обґрунтування аспектів розгляду ефективності технологічного оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств.

Результати. В економічних джерелах поширений багатоаспектний підхід до розгляду ефективності. Однак, переважно її трактують як складну, комплексну, узагальнюючу характеристику діяльності підприємства, яка свідчить про раціональність здійснення певних заходів. Дослідники також одноставні у тому, що не існує єдиного підходу до оцінки ефективності.

Вивчення економічних джерел з питань ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах дозволило виокремити аспекти розгляду ефективності технологічного оновлення виробництва, наведені нижче.

1. *Ефективність з точки зору співвідношення ефекту та витрат.* Класичним підходом до розуміння ефективності є відношення (співставлення) ефекту до витрат, пов'язаних з його досягненням, тобто розгляд ефективності з позиції результативності. При цьому ефектом вважається отриманий результат певної діяльності, а витратами – затратені види ресурсів на її реалізацію.

Сучасний міжнародний стандарт управління ISO: 9000:2015 трактує ефективність як співвідношення між досягнутим результатом і використаними ресурсами, а результативність розглядає як ступінь реалізації запланованих робіт і досягнення запланованих результатів [2, с. 16].

К.В. Прокоф'єва, серед інших тлумачень, також розглядає ефективність в значенні результативності, тобто, яких результатів досягнуто, за яку ціну, яких ресурсів і скільки витрачено на їх здобуття [3, с. 256].

Н.І. Дучинська, Н.М. Бондаренко, К.А. Лядова, досліджуючи ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств, акцентують увагу на кінцевому результаті їх діяльності – досягненні стратегічного прибутку на кожному етапі розвитку аграрного підприємства при забезпеченні фінансової сталості та платоспроможності, оптимального співвідношення рентабельності та ризику [4], тобто теж орієнтуються на отриманий результат.

Прихильниками цього підходу до розгляду ефективності була низка зарубіжних та вітчизняних дослідників, зокрема: А. Азрилиан, М. Альберт, С. Брю, О. Воронін, Р. Дорнбуш, Г. Емерсон, В. Петті, А. Калина, Ф. Кене, Є. Коротков, Х. Лібенштайн, К. Макконелл, Х. Мескон, С. Мочерний, І. Павленко, В. Паретто, В. Петті, С. Покропивний, Д. Рікардо, С. Фішер, С. Хачатуров, Ф. Хедоурі, Р. Шмалензі, Й. Шумпетр.

Таким чином, ефективність технологічного оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств можна трактувати з позиції співвідношення ефекту, отриманого від його здійснення, до витрат та ресурсів, що були задіяні у цьому процесі. При цьому необхідно враховувати використання земельних ресурсів, як основного засобу сільськогосподарського виробництва; трудових ресурсів; виробничих фондів та поточних виробничих витрат.

2. *Ефективність з позиції досягнення мети, як порівняння отриманого результату із поставленою метою.* Як зазначає К.В. Прокоф'єва, існує потреба визначення близькості отриманого результату до заданої мети, чи надасть отриманий результат можливість досягти мети [3, с. 256]. Зазначений підхід підтримують А. Віварец, Л. Дістергефт, Е. Долан, П. Друкер, Я. Зеленецький, Ю. Сурмін, Д. Хан.

Ефективність технологічного оновлення виробництва також доцільно розглядати з позиції досягнення мети та цілей діяльності підприємства. Серед цілей технологічного оновлення виробництва може бути максимізація прибутку, розширення цільового ринку, підтримання конкурентних позицій на ринку відповідної продукції, лідерство на ринку та ін. Тому, механізм технологічного оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств повинен передбачати співставлення отриманого результату від його здійснення із заздалегідь поставленими цілями.

3. *Ефективність з точки зору зацікавлених сторін.* Н.А. Бочарова звертає увагу на те, що ефективність залежить від результатів, які отримують від діяльності підприємства різні зацікавлені групи: споживачі, власники, персонал, постачальники, партнери, суспільство, а тому існують різні точки зору на поняття ефективності для різних зацікавлених сторін [5, с. 133-143]. У процесі технологічного оновлення

виробництва сільськогосподарських підприємств необхідно, насамперед, враховувати інтереси підприємства в особі його власників та працівників, а також споживачів продукції, які є відмінними, однак часто переплітаються.

4. *Ефективність як зовнішнє і внутрішнє поняття.* Поширеним серед зарубіжних авторів є розгляд ефективності як внутрішнього поняття (М. Альберт, М. Мескон, Ф. Хедоурі), досягнутого в рамках підприємства, за умови співставлення виробітку до затрачених ресурсів, а також як зовнішнього (Р. Дорнбуш, С. Фішер, Р. Шмалензі) – беручи до уваги наявні зовнішні ресурси та фактори, а також отриманий за цих умов результат.

З огляду на те, що процес технологічного оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств зачіпає інтереси як зовнішніх, так і внутрішніх сторін, за відношенням до підприємства і процесу його здійснення, ефективність технологічного оновлення виробництва необхідно характеризувати як зовнішнє і внутрішнє поняття.

5. *Ефективність з позиції результативності та мінімізації витрат.* Багато авторів виходять з позиції розгляду ефективності як досягнення максимального результату за мінімальних витрат. Так, А.В. Череп та Є.М. Стрілець трактують економічну ефективність як максимальну вигоду, яку можна отримати при мінімальних затратах в процесі економічної діяльності [6].

Українські економісти кінця ХХ ст. також дотримувались думки, що ефективність відображає досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої й уречевленої праці [7, с. 126; 8, с. 288]. А.В. Підгорний розглядає ефективність виробництва як найліпший вихід якісної продукції при найменших витратах засобів і праці [7, с. 127].

Зважаючи на те, що технологічне оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств вимагає значних фінансових ресурсів на розробку або придбання технологічного рішення, технічне переоснащення виробництва, сировинно-матеріальне забезпечення, навчання персоналу та ін., доречним при розгляді ефективності його здійснення є орієнтація на їх мінімізацію без шкоди для якості самого процесу. При виборі технології у сільськогосподарському виробництві слід орієнтуватися на досягнення максимальної кількості продукції відповідної якості з одиниці сільськогосподарських угідь та від однієї голови худоби за найменших витрат ресурсів. Однак, вважаємо, що ефективність технологічного оновлення виробництва слід розглядати як комплексну категорію, а тому не можна зводити її розуміння тільки до мінімізації витрат.

6. *Ефективність як максимально можливий результат при заданому наборі ресурсів.* Е. Долан та Д. Ліндсей дотримуються думки, що ефективність виробництва передбачає такий стан, за якого неможливо виробити додаткову кількість одного товару, не зменшуючи кількість іншого. Г. Черевко та В. Лукаш, торкаючись соціального аспекту ефективності зазначають, що ефективність виробництва зумовлює ситуацію неможливості зміни стану справ на користь однієї людини, не порушуючи бажання іншої [7, с. 126-130].

Ефективність технологічного оновлення виробництва також можна розглядати як результат, отриманий при заданому наборі ресурсів. Адже технологічне оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств здійснюється в межах відповідних ресурсів, доступних підприємству та опосередковується особливостями сільськогосподарського виробництва, зокрема: землею – як основним засобом виробництва, залежністю від природно-кліматичних умов та сезонністю виробництва.

7. *Ефективність як якісний, кількісний та вартісний показник виробництва.* С.В. Мочерний називає ефективність якісним показником суспільного виробництва

[9, с. 214]. У Вікіпедії ефективність виробництва розглядається як найважливіша якісна характеристика господарювання на всіх рівнях; ступінь використання виробничого потенціалу, що виявляється співвідношенням результатів і витрат суспільного виробництва [10].

Н.І. Дучинська, Н.М. Бондаренко, К.А. Лядова ефективність виробництва вважають узагальнюючою економічною категорією, якісна характеристика якої відображається у високій результативності використання живої та уречевленої праці в засобах виробництва [4].

Ефективність технологічного оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств слід розглядати як якісний показник, адже даний процес покликаний максимально раціоналізувати виробництво сільськогосподарської продукції з орієнтацією на її високі якісні параметри. Крім цього, технологічне оновлення виробництва є складовою інноваційної діяльності, яка завжди спрямовується на досягнення якісних результатів.

А.В. Череп та Є.М. Стрілець наголошують на розгляді ефективності як вартісного показника ефективності виробництва, тобто такого співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва. Ресурси і результати можуть відображатись у вартісній формі; ресурси – у вартісній, а результати – у натуральній формі або навпаки [6].

Ефективність технологічного оновлення виробництва можна розглядати як кількісний показник, оскільки для її оцінки використовують низку критеріїв і показників ефективності. Крім цього, можна провести співставлення отриманого результату на одиницю використаних ресурсів.

8. *Ефективність як багаторівневе поняття.* А.В. Підгорний наголошує на багаторівневості поняття ефективності, з огляду на можливість її вивчення на різних рівнях – галузей економіки; сільськогосподарського виробництва; окремих галузей сільського господарства; виробництва на сільськогосподарських підприємствах; внутрішньогосподарських підрозділах; виробництва окремих сільськогосподарських культур, галузевої продукції, виконання операцій та ін. [7].

Ефективність технологічного оновлення виробництва позначається на ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства в цілому. Крім цього, технологічне оновлення є відображенням його інноваційної діяльності та процесу виробництва.

9. *Ефективність як комплексне поняття.* Переважна більшість дослідників рідко дотримується одного аспекту розгляду поняття ефективності. Частіше автори послуговуються ефективністю як комплексним поняттям, яке охоплює декілька зазначених вище підходів її розгляду. С.М. Пилипенко вважає ефективність складним і багатоаспектним економічним поняттям, яку слід розглядати як результативність діяльності, що визначається відношенням отриманого ефекту до витрачених ресурсів; як комплексну оцінку результатів використання всіх видів ресурсів та як міру досягнення поставлених цілей [11, с. 455-456]. Н.А. Бочарова, незважаючи на пріоритетність розгляду ефективності з точки зору зацікавлених осіб, все ж наголошує, що ефективність виробництва є комплексним відображенням результатів перетворення ресурсів у результати в рамках підприємства, що вимірюється за допомогою системи показників, які враховують очікування різних зацікавлених груп, і спрямована на мінімізацію ресурсів, що затрачуються [5, с. 134-135].

Інші автори, схиляючись до тлумачення ефективності в одному з наведених вище аспектів, також є прихильниками комплексності цієї категорії.

З огляду на перелічені підходи до визначення ефективності технологічного оновлення виробництва вважаємо, що дане поняття потребує комплексного підходу до його вивчення.

Висновки. Таким чином, ефективність технологічного оновлення виробництва у сільськогосподарських підприємствах визначено як системне поняття, яке характеризує результативність його діяльності, раціональність використання ресурсів, відображає досягнення мети цього підприємства та зацікавлених в його діяльності осіб, а також характеризується якісними, кількісними та вартісними параметрами.

1. Гончаренко С.І. Інноваційні ресурсозберігаючі технології як фактор підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / С.І. Гончаренко. – С. 131-142. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journals.uran.ua/index.php/wisn021/article/view/99398/94533>.
2. ISO 9000:2015, IDT Системи управління якістю : Основні положення та словник термінів. – Київ: ДП “УкрНДНЦ”. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://khoda.gov.ua/image/catalog/files/%209000.pdf>.
3. Прокоф'єва К.В. Теоретична сутність економічної категорії “ефективність діяльності підприємства” / К.В. Прокоф'єва. – С. 255-258. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/255.pdf>.
4. Дучинська Н.І. Ефективність сільськогосподарського виробництва: сутність та шляхи підвищення / Н.І. Дучинська, Н.М. Бондаренко, К.А. Лядова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vestnikdnu.com.ua/archive/201372/duchinska.html>.
5. Бочарова Н.А. Визначення ефективності функціонування підприємства з позиції різних зацікавлених груп / Н.А. Бочарова // Економіка транспортного комплексу. – 2011. – № 18. – С. 133-143. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/v/viznachennya-efektivnosti-funktsionuvannya-pidpriemstva-z-pozitsiyi-riznih-zatsikavlenih-grup>.
6. Череп А.В. Ефективність як економічна категорія / А.В. Череп, Є.М. Стрілець. – 2013. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727>.
7. Підгорний А.В. Ефективність виробництва – головний показник результативності функціонування сільськогосподарського підприємства / А.В. Підгорний. – С. 126-130. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?..
8. Газенко К.В. Економічна ефективність виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району Миколаївської області / К.В. Газенко. – 2016. – Вип. 10. – С. 288-291. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/61.pdf>.
9. Мочерний С.В. Основи економічних знань / С.В. Мочерний. – К: Академія, 2000. – 303 с.
10. Вікіпедія – вільна енциклопедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
11. Пилипенко С.М. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства / С.М. Пилипенко. – 2016. – Вип. 10. – С. 452-456 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/94.pdf>.

References

1. Honcharenko, S.I. “Innovative resource-saving technologies as a factor of increasing the efficiency of agricultural production.” *Naukova periodyka Ukrainy*, journals.uran.ua/index.php/wisn021/article/view/99398/94533. Accessed 15 Mar. 2018.
2. ISO 9000:2015, IDT *Quality Management Systems: Key Terms and Glossary*. Khersonska oblasna derzhavna administratsiia, khoda.gov.ua/image/catalog/files/%209000.pdf. Accessed 18 Mar. 2018.
3. Prokofieva, K.V. “Theoretical essence of the economic category “efficiency of the enterprise”. *Poltavska derzhavna finansova akademiia*, www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/255.pdf. Accessed 19 Mar. 2018.
4. Duchynska, N.I., Bondarenko, N.M., and K.A. Liadova. “Efficiency of agricultural production: the essence and ways to increase.” *Herald of the Dnepropetrovsk National University*, vestnikdnu.com.ua/archive/201372/duchinska.html. Accessed 15 Mar. 2018.
5. Bocharova, N.A. “Determine the effectiveness of the operation of the enterprise from the standpoint of various interest groups.” *Cyberleninka*, cyberleninka.ru/article/v/viznachennya-efektivnosti-funktsionuvannya-pidpriemstva-z-pozitsiyi-riznih-zatsikavlenih-grup. Accessed 18 Mar. 2018
6. Cherep, A.V., and Strilets, Ye.M. “Efficiency as an economic category.” *Efektivna ekonomika*, www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727. Accessed 19 Mar. 2018.

7. Pidhornyi, A.V. "Efficiency of production - the main indicator of the effectiveness of the functioning of the agricultural enterprise." Vernadski National library of Ukraine, www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?.. Accessed 18 Mar. 2018.
8. Hazenko K.V. "Economic efficiency of crop production in agricultural enterprises of Voznesensky district of Mykolaiv region." *Global and National Problems of Economy*, global-national.in.ua/archive/10-2016/61.pdf. Accessed 19 Mar. 2018.
9. Mochernyi, S.V. *Fundamentals of Economic Knowledge*. Academy, 2000.
10. *Wikipedia is a free encyclopedia*, uk.wikipedia.org/wiki/. Accessed 15 Mar. 2018
11. Pylypenko, S.M. "Theoretical principles of the estimation of efficiency of activity of the enterprise." *Global and National Problems of Economy*, no.10, 2016, pp. 452-456, global-national.in.ua/archive/10-2016/94.pdf C. Accessed 19 Mar. 2018.

Рецензенти:

Балашок І.Ф. – д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника";

Ціцька Н.Є. – к.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Львівського національного аграрного університету

УДК 658:65.015.3

ББК 65.053

Шкроміда В.В.

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ "РЕПУТАЦІЯ"

ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника",
Міністерство освіти і науки України,
кафедра обліку і аудиту,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: (0342) 55-32-32,
e-mail: secco@i.ua

Анотація. Наведено актуальність дослідження сутності "репутація" особистості та підприємства як в суспільному, так і господарському житті сьогодення. Встановлено, в спеціалізованій літературі налічується різноманітна кількість наукових підходів дослідження категорії "репутація", зокрема психологічний, соціологічний, політичний, юридичний, економічний. Визначено, наведені наукові підходи дослідження характеризуються багатовекторністю розуміння, що у підсумку дозволяє на основі дисциплінарного зв'язку більш точно окреслити теоретичні грані такого феномену як "репутація", виокремити існуючі властивості щодо формування та розробити рекомендації у напрямку її використання на перспективу задля досягнення поставлених цілей і завдань.

Ключові слова: репутація, інформаційна економіка, наукові підходи дослідження, поставлені цілі, результати діяльності.

Shkromyda V.V.

**SCIENTIFIC APPROACHES TO THE STUDY OF THE CATEGORY
"REPUTATION"**

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Accounting and Audit,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,

76018, Ukraine,
tel.: (0342) 55-32-32,
e-mail: secco@i.ua

Abstract. The relevance of the study of the essence of «reputation» of personality and enterprise in both social and economic life of the present is presented. Established in the specialized literature, there are a variety of scientific approaches to the study of the category of "reputation", in particular psychological, sociological, political, legal, and economic. It is determined that the scientific research approaches presented are characterized by a multidirectional understanding, which ultimately allows, on the basis of a disciplinary connection, to more accurately outline the theoretical facets of such a phenomenon as "reputation", to distinguish existing properties in relation to formation and to develop recommendations in the direction of its use in perspective in order to achieve the set tasks.

Key words: reputation, information economy, scientific research approaches, goals, results of activity.

Вступ. Все більше теоретиків та практикуючих фахівців засвідчують факт значимості репутації людини та підприємства і впливу останньої на результати діяльності та, одночасно, збільшується кількість наукових досліджень і практичних рекомендацій у напрямку формування репутації, її покращення та ефективного управління.

Підтвердженням вищенаведеного є проведений огляд пошукових запитів за допомогою сервісу Google Trends, який показує, що найбільша популярність запиту «репутація» простежується у 2012 році та в подальшому рівень його волатильності коливається в межах 70-85 відсотків [1]. Вважаємо, вказаний показник є достатньо високим та таким, що підтверджує постійний інтерес зацікавлених користувачів інтернет-середовища та актуальність формування і використання репутації як особистості, так і господарюючого суб'єкта.

Постановка завдання. Для здійснення детального вивчення репутації людини чи господарюючого суб'єкта як феномену інформаційної економіки є правильний вибір методів наукового пошуку, прийомів оцінювання і способів аналізу, передумовою застосування яких є визначення сутності об'єкта дослідження, його змісту, характерних ознак та відмінностей.

Станом на сьогодні у спеціалізованій літературі налічується ряд публікацій, які присвячені проблематиці управління репутацією як специфічного активу особистості та підприємства. Одночасно, слід відзначити існуючу багатогранність думок вчених-економістів з приводу сутності репутації, їх неузгодженість щодо її конструювання, властивостей формування, оцінювання, а також використання у досягненні поставлених цілей і завдань.

У цьому контексті, вважаємо, за необхідне провести систематизацію наукових підходів дослідження репутації людини та господарюючого суб'єкта, виокремити спільні риси і відмінності та спробувати упорядкувати їх з метою підсилення теоретичних засад і розробки практичних рекомендацій ефективного управління репутацією як особистості, так і підприємства.

Результати. Внаслідок проведених наукових досліджень встановлено, еволюція поглядів щодо сутності "репутації" та її значення у діяльності людини чи підприємства підтверджує багатовекторність застосування та різноманітність галузей науки, в яких вона вивчається.

Доведено, репутація як дефініція характеризується наступними підходами тлумачення та дослідження (рис. 1).

Відповідно до історичної хронології, академічне трактування сутності та наукове розуміння значення і ролі «репутації» належить древній галузі знань – психології.

Психологічний підхід визначення сутності «репутації» полягає у тому, що остання базується на психоемоційному сприйнятті та визначається як когнітивно-оціночна система зафіксованих думок і суджень одних суб'єктів про інших. При цьому розглядаються наступні взаємно протилежні категорії:

– природне і штучне. “Природне” полягає у тому, що репутація особистості формується поступово і звично у вигляді оцінки її поведінки та діяльності в соціальному середовищі. У той же час “штучне” криється у цілеспрямованому формуванні “бажаної, вигідної” репутації у колі свого оточення за допомогою спеціальних психотехнічних і соціальних засобів та способів;

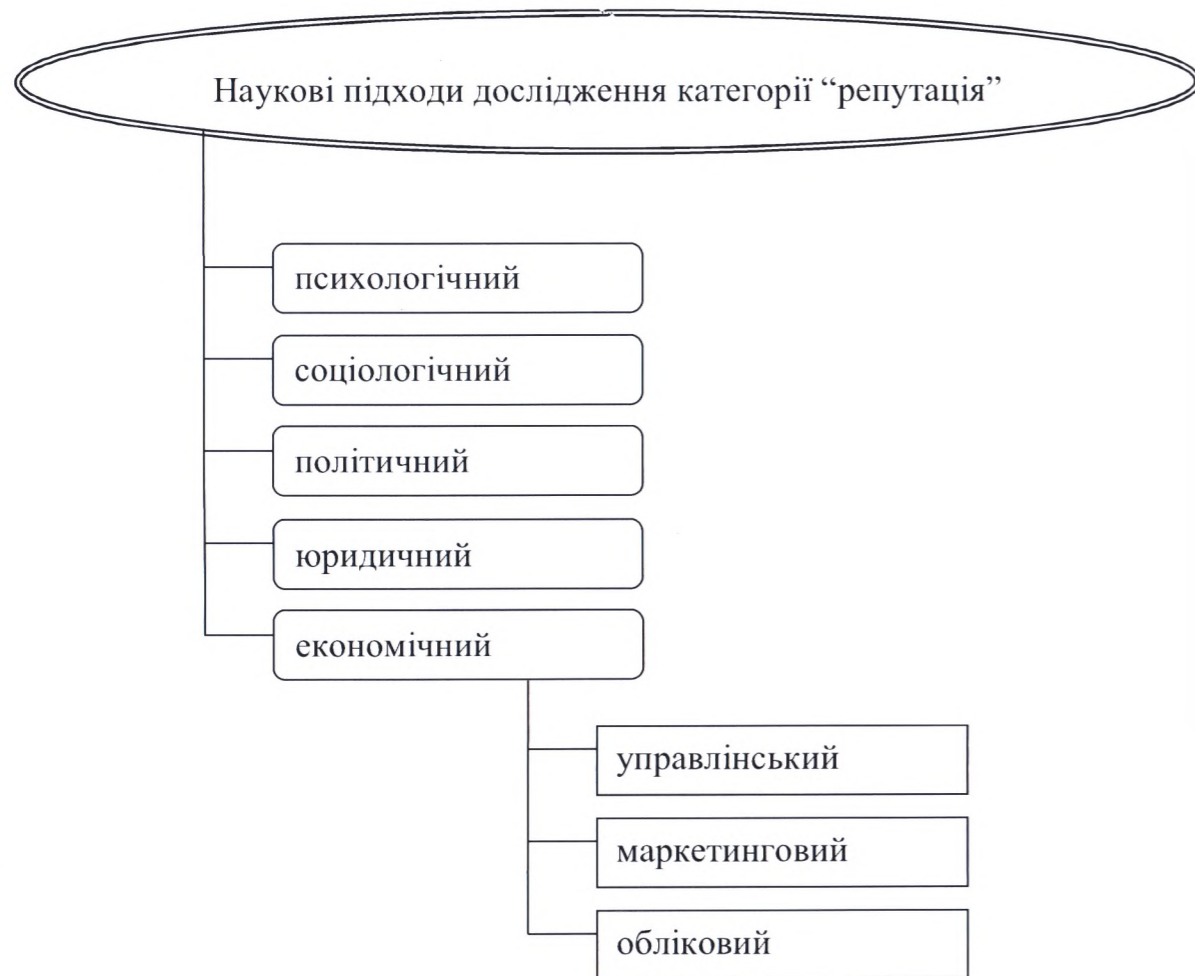

Рис. 1. Типологія наукових підходів дослідження категорії “репутація”
 Fig. 1. Typology of scientific approaches to the study of category “reputation”

– об'єктивне і суб'єктивне. Репутація може виражати змістове наповнення індивідуальної або масової свідомості, в той час яка може не відповідати набору критеріїв та атрибутів носія чи здобувача репутації. Іншими словами, розуміння «репутації» її джерелами і носіями можуть різнитися;

– когнітивне і емоційне. Мається на увазі, що формування репутації відбувається за рахунок як когнітивних елементів (спостереження через зір, слух та ін.), так і емоційних складових (почуття, переживання тощо).

У наукових працях з соціології поняття і значення «репутації» досліджується з прив'язкою як до людини-індивідуума, так і до соціальних груп. Під “репутацією” соціологи розуміють локальний рівень суспільної думки, яка виражає міру соціальної значимості носія чи здобувача репутації. Зазвичай термін «репутація» у соціологічних дослідженнях супроводжується з цілою низкою соціально важливих якостей особистості: світоглядних, професійних, комунікативних тощо. Одночасно, неоднорідність простежується серед джерел репутації, тобто суспільного оточення чи середовища носія, яке об'єднане за різними цільовими групами з різними наборами критеріїв та очікування. У цьому контексті соціологи відзначають проблему правильного вибору цільових груп для проведення оцінки репутації, не загубивши при цьому найбільш цінних та вагомих.

На сучасному етапі провідні фахівці з питань соціологічних досліджень відзначають дві проблеми вимірювання репутації:

– по-перше, полягає у викривленні результатів таких досліджень. Адже відомо, репутація притаманна кожному, проте замовляти вказані виміри спроможні тільки ті, для яких вона є політичним ресурсом або економічним капіталом. У такому випадку вказані дослідження виконуються не соціологами, а, як правило, спеціалістами PR-технологій, що у підсумку виражає результати зовсім не соціологічного оцінювання;

– по-друге, проблема криється у замовнику дослідження його репутації, якого в більшості випадків цікавить лише ділові якості і характеристики, ігноруючи при цьому інші критерії та звужуючи спектр оцінювання.

Політичний підхід пояснення сутності і значення «репутації» ґрунтується на беззаперечній важливості останньої у політичних процесах та явищах як минулого, так і сьогодення. Активне наукове дослідження політичної репутації починається одночасно з дослідженням політичного іміджу, яке припадає на середину ХХ століття та співпадає з початком наукової популярності поведінкової психології. За таких обставин політична діяльність досліджується через поведінкову призму, де політична репутація виражається відповіддю на соціальні запити громадянського суспільства. Також слід відмітити, спершу тривалий час поняття “репутація” вчені-політологи розглядали як моральну характеристику політичної особи чи організації і вважали її синонімом слів «честь», «гідність», «авторитет».

Проведений огляд наукових праць дозволяє стверджувати, що сучасні політологи у своїх дослідженнях виділяють особову та колективну репутацію, яка ґрунтується на репутації політика, репутації політичної партії та, відповідно, політичної репутації держави. Одночасно простежується різноманітність та відмінність поглядів вчених-політологів щодо змістового і структурного наповнення вищезгаданих понять, порядку формування і використання у досягненні політичних цілей, а також побудови механізму забезпечення політичної репутації у довгостроковому періоді.

Досить детально та всебічно «репутація» досліджується в юридичній площині, захист якої законодавчо закріплений як для людини, так і для юридичних осіб.

Так, міжнародним документом, в якому з'являються перші норми регламентації “репутації” є Загальна декларація прав людини (1948 р.), в якій зазначено, що “... ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію” [2, ст. 12]. Також про захист репутації згадується у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) [3, ст. 10]. Встановлено, спільним у наведених міжнародних документах є те, що жоден з них не роз'яснює сутність і розуміння «репутації».

У вітчизняному законодавстві регламентовані норми захисту репутації з'явилися у Цивільному кодексі УРСР (1993 р.), де відводиться окрема стаття 7 “Захист честі і

гідності та ділової репутації”, в якій останню віднесено до складу нематеріальних благ та підлягає захисту від розповсюдження відомостей, які не відповідають дійсності або є неправдивими [4].

В цілому слід відзначити, поняття «репутація» як правова категорія конструюється з двох складових:

- об’єктивної складової, яка виражається у вигляді немайнового блага;
- суб’єктивної складової, яка ґрунтується на інформації оточуючих про людину або господарюючий суб’єкт.

Досить багатограними дослідженнями у наукових працях і публікаціях супроводжується економічний підхід, який характеризується неузгодженістю думок вчених-економістів з приводу як змістового теоретичного наповнення репутації господарюючого суб’єкта, так і практичних методів її оцінювання та управління.

Слід відзначити, носіями поняття “репутація” в економічних дослідженнях розглядаються та застосовується як до держави, регіону територіальної одиниці, державних і місцевих органів влади, так і до суб’єктів господарювання та їх учасників (власників, керівників, працівників підприємства). До речі, репутація останніх, на думку багатьох вчених, значною мірою визначає рівень репутації компанії в цілому, в якій вони працюють.

Введення поняття “репутації” в галузь економічних знань, зрозуміло, належить зарубіжним дослідникам, які в період 1970-1990 рр. присвятили ряд наукових праць у заданому напрямку.

Основоположником наукового напрямку дослідження репутації компанії вважається Чарльз Фомбран (Charles Fombrun), який здійснив перші спроби узагальнення існуючих на той час поглядів науковців, систематизував їх та довів важливість репутації компанії у сучасних умовах ведення бізнесу. Так, підтвердженням цього є опубліковані вказаним науковцем такі праці як “Репутація: усвідомлення цінностей через корпоративний імідж” (Reputation: Realizing Value from the Corporate Image, 1995) [6] та “Репутація” (Reputation, 1996) [7].

Також не менш авторитетним дослідником в галузі репутації компаній вважається австралійський професор Грем Даулінг (Grahame Dowling), який видав відому книгу “Репутація фірми: створення, управління та оцінювання ефективності” [8]. Професор Г. Даулінг значну увагу приділяє дослідженню причинно-наслідкових зв’язків між репутацією компанії та її фінансовими показниками, де відзначає, що добре напрацьована репутація у часі може сприяти досягненню високих фінансових показників діяльності компанії та, одночасно, високі показники фінансової звітності значною мірою впливають на рівень ділової репутації господарюючого суб’єкта.

Досить усесторонніми поглядами характеризуються наукові доробки вітчизняних вчених-економістів, які також по-різному трактують сутність репутації, її змістове наповнення та значення у господарському житті.

З рис. 1 видно, що економічний науковий підхід деталізується на окремі напрями дослідження, а саме вивчення і застосування з точки зору менеджменту, маркетингу, фінансового і управлінського обліку. Як об’єкт вивчення у системі менеджменту, маркетингу та обліку репутація підприємства набуває специфічних ознак, які в сукупності видозмінюють порядок ідентифікації останньої та її структурних компонентів, способи вимірювання величини та методи управління нею. Проте, одночасно слід відмітити існуючий тісний дисциплінарних зв’язок, який полягає у спільній поставленій меті – максимальне використання напрацьованої репутації підприємства задля одержання в майбутньому економічних вигод (лояльності споживачів, збільшення сегменту на ринку, підвищення рентабельності діяльності тощо).

Так, управлінський підхід полягає у розумінні репутації як економічного активу компанії, який є аналогом будь-якого іншого наявного ресурсу, а отже може бути контрольованим, релевантним щодо прийняття рішень та приносити економічні вигоди. Одночасно, репутація розглядається як орієнтир компанії, відповідно до якої розробляється та досягається стратегія розвитку на відповідному ринку.

У свою чергу, маркетинговий підхід передбачає, що репутація тісно корелює з іміджем та брендом компанії, внаслідок чого часто застосовується маркетингологами для здійснення PR-заходів та просування товарів, робіт, послуг.

Бухгалтерський підхід дослідження полягає у складності визначення вартості репутації компанії як нематеріального активу, а також відображення в обліку і звітності тісно пов’язаних витрат, таких як витрати на науково-дослідні розробки, рекламу, підвищення кваліфікації працівників та ін.

Висновки. Визначено, поняття “репутація” як суспільне явище та об’єкт господарського життя є актуальною темою дослідження та такою, що має практичне значення, особливо в умовах глобальної інформатизації. Наведені наукові підходи дослідження “репутації” та описані їх особливості, як бачимо, демонструють багатовекторність розуміння, що у підсумку дозволяє на основі дисциплінарного зв’язку більш точно окреслити теоретичні грані такого феномену як “репутація”, виокремити існуючі властивості щодо формування та розробити рекомендації у напрямку її використання на перспективу задля досягнення поставлених цілей і завдань.

1. Офіційний сайт Google [Електронний ресурс] : Результати пошукового запиту “репутація” у сервісі Google Trends. – Режим доступу: <https://trends.google.com/trends/>
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015/print1390808884452218.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р. (втратив чинність) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>
5. Шкроміда В.В. Ділова репутація підприємства: проблеми оцінки та необхідність обліку / В.В. Шкроміда. // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. Наук. Збірник [за ред. І.Г. Ткачук]. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2012. – Вып. 8. – Т. 2. – С. 207-211
6. Fombrun, C. J. (1995). Reputation: Realizing Value from the Corporate Image.
7. Fombrun, C. (1996). Reputation. John Wiley & Sons, Ltd.
8. Даулинг Г. Репутация фирмы: создание, управления и оценка эффективности / Г. Даулинг. (пер. с англ.) – М.: ИНФРА-М., 2003. – 367 с.

References

1. The results of the “reputation” search query in Google Trends. Google Official Site, trends.google.com/trends/ Accessed 9 Apr. 2018.
2. “The Universal Declaration of Human Rights of December 10, 1948.” Verkhovna Rada of Ukraine, zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015/print1390808884452218. Accessed 9 Apr. 2018.
3. “Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950.” Verkhovna Rada of Ukraine, zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004. Accessed 9 Apr. 2018.
4. “Civil Code of the RSFSR dated 18.07.1963.” Verkhovna Rada of Ukraine, zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1540-06. Accessed 9 Apr. 2018.
5. Shkromyda, V.V. “Business reputation of an enterprise: problems of estimation and necessity of accounting.” *Current problems of the region's economy development. Science Collection*, vol. 2, issue. 8, pp. 207-211.
6. Fombrun, C.J. *Reputation: Realizing Value from the Corporate Image*, 1995
7. Fombrun, C. *Reputation*, John Wiley & Sons, Ltd., 1996.
8. Dowling, G. *Reputation of the firm: creation, management and evaluation of efficiency*, INFRA-M., 2003.

Рецензенти:

Благуш І.С. – д.е.н., професор кафедри економічної кібернетики ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Гнатюк Т.М. – к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

УДК 330.101:620.91-027.236

ББК 65.28 (4 УКР)

Климчук М.М.

**УНІФІКАЦІЯ СИСТЕМ ФІНАНСОВОГО ТА УПРАВЛІНСЬКОГО
ОБЛІКУ: КОГЕРЕНТНО-КОГЕЗІЙНА МОДИФІКАЦІЯ ПРОГРАМ
ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА**

Київський національний університет будівництва і архітектури,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра організації та управління будівництвом,
проспект Повітрофлотський, 31, м.Київ,
03680, Україна,
тел:0663398973,
e-mail: klimarinchuk@gmail.com

Анотація. Досліджено проблематику уніфікації управлінського та фінансового обліку на основі концепту інтегрованої звітності через принцип цілісності економіко-аналітичного забезпечення реалізації програм енергозбереження підприємства. Визначено, що одним з основних факторів, який чинить значний вплив на рівень ефективності системи управління енергозбереженням підприємства є економіко-аналітичне забезпечення. Представлено когерентно-когезійну модель економіко-аналітичного забезпечення системи управління енергозбереженням на підприємстві, що надасть можливість створити спільний інформаційний простір для стейкхолдерів.

Ключові слова: енергозбереження, фінансовий облік, когезія.

Klimchuk M.M.

**UNIFIATION OF SYSTEMS OF FINANCIAL AND MANAGEMENT ACCOUNTS:
COHERENT-KOGEZYNY MODIFICATION OF THE ENERGY SAVINGS
PROGRAM OF THE ENTERPRISE**

Kyiv National University Engineering and Architecture,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of organization and construction management,
ave Povitroflotsky, 31, Kyiv,
03680, Ukraine,
tel.: 0663398973,
e-mail: klimarinchuk@gmail.com

Abstract. The problems of unification of managerial and financial accounting on the basis of the concept of integrated reporting through the principle of the integrity of the economic and analytical support of the implementation of energy saving programs of the enterprise are investigated. It is determined that one of the main factors that has a significant impact on the level of efficiency of the energy saving management system of the enterprise is economic and analytical support. The coherent-cohesive model of economical and analytical provision of the energy saving management system at

the enterprise is presented, which will provide an opportunity to create a common information space for stakeholders.

Keywords: energy saving, financial accounting, cohesion.

Вступ. В сучасних формаціях постіндустріального розвитку суспільства, як пріоритет актуалізується трансформація парадигми енергозбереження на основі симбіозу економіки й навколишнього середовища. Із загостренням паливно-енергетичної, екологічної, економічної криз потребує розроблення дієвий науково-методичний підхід до економіко-аналітичного забезпечення реалізації програм енергозбереження на підприємстві [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань управління енергозбереженням на підприємствах займалися вчені: Д. В. Зеркалов, Л. Х. Мухомінова, П. Д. Неміш, С. В. Пономарьов, О. М. Суходоля, М. К. Сухонос, І. Р. Щекин та ін. Однак, малодослідженим залишається проблематика уніфікації управлінського та фінансового обліку на основі концепту інтегрованої звітності через принцип цілісності економіко-аналітичного забезпечення реалізації програм енергозбереження підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення проблематики уніфікації управлінського та фінансового обліку на основі концепту інтегрованої звітності через принцип цілісності економіко-аналітичного забезпечення реалізації програм енергозбереження підприємства.

Результати. За результатами проведеного контент-аналізу концепції інтегрованої звітності [4; 5; 6] актуалізуємо, що в сучасних формаціях розвитку економіки виникає потреба у формуванні збалансованих облікових даних про роботу виробничо-економічної системи. Проведене дослідження базових принципів концепції інтегрованої звітності в частині підвищення рівня енергоефективності підприємства, надало можливість зробити висновок про доцільність розвивати інтегроване мислення в частині звітності, та інкорпорувати принцип цілісності економіко-аналітичного забезпечення реалізації програм енергозбереження підприємства.

Можливості використання релевантної інформації (облікової, аналітичної, контрольної) при формуванні інтегрованих звітів на будівельних підприємствах є фрагментарною і не в повній мірі показує зв'язок між фінансовою та нефінансовою інформацією, між кількісними і якісними показниками, між ключовими показниками ефективності при реалізації системного підходу, особливо при уніфікації систем управлінського і фінансового обліку.

Виникає потреба в розробці когерентно-когезійної моделі економіко-аналітичного забезпечення системи управління енергозбереженням на підприємстві, що обумовлено значною кількістю видів внутрішньої й зовнішньої звітності будівельних підприємств, які формуються для стейкхолдерів (інформація є різного обсягу, структури та характеру), що призводить до втрати часу й фінансових ресурсів при пошуку релевантної інформації. Розробка такої моделі надасть можливість створити спільний інформаційний простір для вирішення поставлених завдань розвитку системи управління енергозбереженням на будівельних підприємствах, а також сприяти уніфікації систем управлінського та фінансового обліку.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що економіко-аналітичне забезпечення управління енергозбереженням на будівельному підприємстві доцільно реалізувати виходячи з наступних аспектів:

– розробки дієвої концепції інформаційно-аналітичного забезпечення управління енергозбереженням на будівельному підприємстві;

– економія на всіх стадіях споживання енергоресурсів;

- упровадження прогресивних норм енергомосткості будівельної продукції;
- у виробництві будівельних матеріалів залучення новітніх технологій, що надають можливість заощаджувати енергоресурси;
- на всіх рівнях (виробник, споживач) використання прогресивних систем обліку енергоресурсів;
- пошук та залучення інвестицій;
- надання пільг, преференцій для тих будівельних підприємств, що успішно реалізують заходи енергозбереження й економлять енергоресурси [2].

Дослідженню питання енергоефективності приділяється значна увага науковців, які вважають що вона є невід'ємною складовою покращення розвитку економічних суб'єктів на різних рівнях господарської системи країни. Також деякі з них припускають, що сучасні тенденції розвитку енергетики в світі спрямовані на вирішення трьох завдань:

- 1) енергозабезпечення (безперебійність енергопостачання та надання якісної енергії та послуг);
- 2) енергодоступності (за ціною та енергоощадністю);
- 3) енергоприйнятності (за мінімальним впливом на довкілля) [4].

Аналізуючи питання енергозбереження для всіх суб'єктів господарювання слід зазначити, що функціонування кожного з них залежить від рівня їх енергоефективності. На думку вчених, які займаються питанням енергозбереження, енергетичний сектор забезпечує життєдіяльність усіх галузей національного господарства країни, без продукції якого неможливий стійкий розвиток країни. Адже, саме енергетика є основним індикатором соціально-економічного стану суспільства і визначає зрушення до змін в розвитку економіки [8].

З метою сприяння ефективному функціонуванню системи управління енергозбереження на будівельному підприємстві пропонуємо когерентно-когезійну модель економіко-аналітичного забезпечення, що позитивно впливає на її розвиток (рис. 1). Структура запропонованої моделі утворює зв'язки її суб'єктів і цілей, зміст та вектори інформаційних потоків для вирішення поставлених завдань на кожному рівні економічної системи. Зростання рівня конкуренції та глобалізація ринків актуалізують проблематику скорочення термінів упровадження енергозберігальних заходів будівельними підприємствами, що пов'язане із зростанням витрат та зменшенням енергомосткості виготовленої продукції. Проте, як пріоритет і на стадії планування, так і на наступних стадіях життєвого циклу проектів енергозбереження доцільно ретельно відслідковувати тенденції та аналізувати потоки інформації.

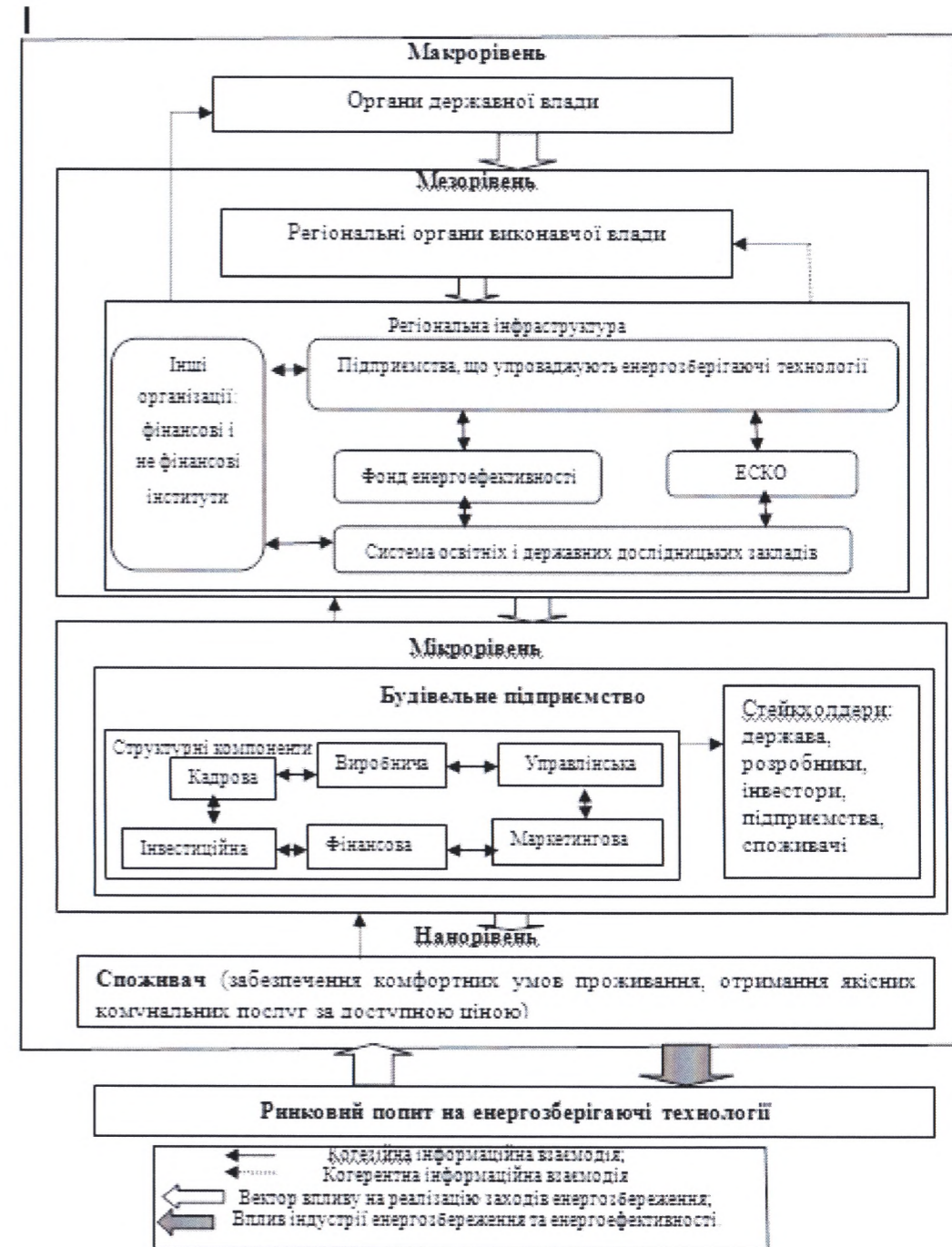

Рис. 1. Когерентно-когезійна модель економіко-аналітичного забезпечення реалізації програм енергозбереження на підприємстві
 Fig. 1. Coherent and kogezyну model of economic and analytical support of the implementation of the energy savings program of the enterprise

Провідні експерти [10-11] однастайні в думці, що успішний хід реалізації енергозберігальних технологій на будівельних підприємствах багато в чому залежить від обсягу і виду інформації, що поставляється зовнішнім й внутрішнім користувачам.

В результаті синергії представлених рівнів утворюється обсяг інформації обліково-аналітичної системи управління енергозбереженням й реалізується

комплексний підхід до системи збору, узагальнення, контролю та аналізу даних. В рамках даної системи симбіоз облікової та контрольної підсистем характеризує поточний контроль реалізації проектів енергозбереження на рівні держави, регіонів, виробничо-комерційних систем й окремих споживачів. Взаємодія облікової та аналітичної підсистем являє собою поточне регулювання і планування [7, с. 44]. Поєднання аналітичної та контрольної підсистем утворює потужну базу для оцінки і виявлення ризиків управління енергозбереженням.

Висновки. Представлено когерентно-когезійну модель економіко-аналітичного забезпечення реалізації програм енергозбереження на підприємстві, що надасть можливість сформувати спільний інформаційний простір для всіх стейкхолдерів. Досліджено проблематику уніфікації управлінського та фінансового обліку на основі концепту інтегрованої звітності через принцип цілісності економіко-аналітичного забезпечення реалізації програм енергозбереження підприємства. Визначено, що одним з основних факторів, який чинить значний вплив на рівень ефективності системи управління енергозбереженням підприємства є економіко-аналітичне забезпечення.

1. Зеркалов Д. В. Энергозбереження: Организация выращивания энергоресурсов: довідник / Д. В.Зеркалов. – К. : Основа, 2009. – 396 с.
2. Климчук М. М. Економіко-організаційні засади управління енергозбереженням на будівельних підприємствах : моногр. / М. М. Климчук. – Івано-Франківськ, вид-во “Фоліант”, 2017. – 372 с.
3. Консультационный проект международной структуры [Э/р]. – Р/д: www.ir.org.ru/attachments/article/13/23.11.12 – Consultation Draft of the International Framework-Russian. pdf.
4. Махуренко Г. С. Методологические основы проектной деятельности // Управление проектами та розвиток виробництва. Збірник наукових праць. Під ред. Рач В.А.: – 2004. – №3(9) – С. 98-108.
5. Международный стандарт по интегрированной отчетности [Э/р]. – Р/д: www.pwc.ru/International Integrated Reporting Framework
6. Мухсинова Л. Х. Приоритетные направления устойчивого развития мировой энергетики [Текст] / Л. Мухсинова // Вестник ОГУ. – 2013. – №12 (161).
7. Неміш П. Д. Сутність, оцінка та напрями підвищення ефективності механізму енергозбереження АПК [Текст] / П. Д. Неміш // Інноваційна економіка. – 2013. – № 7. – С. 46-53.
8. Пономарьов С. В. Оцінка ефективності інвестицій в енергозбереження на підприємствах ПЕК [Текст] / С. В. Пономарьов // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – 2012. – № 12 (106). – С. 36-42.
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.07.2016 “Про схвалення Концепції впровадження механізмів стабільного фінансування заходів з енергоефективності” № 489-р – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249189954>
10. Самохвалова Е. В. К вопросу об идентификации категорий когезии и когерентности в дискурсе [Э/р]. – Р/д: <http://www.rusnauka.com/>
11. Суходоля О. М. Энергоеффективность экономики в контексте национальной безопасности: методология та механізми реалізації [Текст] / О. М. Суходоля. – К. : НАДУ, 2006. – 424 с.
12. Сухонос М. К. Система показателей энергоэффективности энергоинфраструктуры предприятия /М. К. Сухонос // Энергосбережение. Энергетик. Энергоаудит. –2011.– №7.– С.25-84.
13. Щекин И. Р. Повышение энергетической эффективности вентиляционно-отопительных систем : учебное пособие / И. Р. Щекин. – Х. : Изд-во “Форт”, 2003. – 164 с.
14. “Towards Integrated Reporting – Communicating Value in the 21st Century”[Э/р]. – Р/д: www.ir.org.ru/attachments/article-IR Discussion Paper-2011.pdf.

References

1. Zerkalov, D. V. *Energy saving: Organization of growth of energy resources*. Osnova, 2009.
2. Klymchuk, M. M. *Economic and organizational principles of energy saving management at construction enterprises*. vyd-vo “Foliant”, 2017.
3. International Design Consultancy Project, www.ir.org.ru/attachments/article/13/23.11.12 – Consultation Draft of the International Framework-Russian. pdf. Accessed 4 Apr. 2018.
4. Mahurenko, G. S. “Methodological bases of project activity.” *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva. Zbirnyk naukovykh prats*, no.3(9), 2004, pp.98-108.

5. “International Standard for Integrated Reporting.” PWC, www.pwc.ru. Accessed 4 Apr. 2018.
6. Muhsynova, L. H. “Priority directions for the sustainable development of the world energy.” *Vestnik OGU*, no.12 (161), 2013.
7. Nemish, P. D. “The essence, estimation and directions of increase of efficiency of the mechanism of energy saving of agrarian and industrial complex.” *Innovaciina ekonomika*, no.7, 2013, pp. 46-53.
8. Ponomariov, S. V. “Estimation of efficiency of investments in energy saving at enterprises of the fuel and energy complex.” *Energoberezhennje. Energetika. Energoaudit*, no. 12 (106), 2012, pp. 36-42.
9. “On Approval of the Concept for the Implementation of Mechanisms for Sustainable Financing of Energy Efficiency Measures. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 13.07.2016 № 489-r.” Cabinet of Ministers of Ukraine, www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249189954. Accessed 9 Apr. 2018.
10. Samohvalova, E. V. “On the question of identifying categories of cohesion and coherence in discourse.” Publishing house Education and Science s.r.o, www.rusnauka.com/ Accessed 9 Apr. 2018.
11. Suhodolia, O. M. *Energy efficiency of the economy in the context of national security: methodology and implementation mechanisms*, NADU, 2006.
12. Suhonos, M. K. “The system of indicators of energy efficiency of the energy infrastructure of the enterprise.” *Energoberezhennje. Energetika. Energoaudit*, no.7, 2011, pp.25-84.
13. Shchiokin, I. R. *Increasing the energy efficiency of ventilation and heating systems*, Yzd-vo “Fort”, 2003.
14. “Towards Integrated Reporting – Communicating Value in the 21st Century.” *Integrated reporting*, www.ir.org.ru/attachments/article-IR Discussion Paper-2011.pdf. Accessed 4 Apr. 2018.

Рецензенти:

Рижакова Г.М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту в будівництві Київського національного університету будівництва і архітектури;

Тугай О.А. – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри організації та управління будівництвом Київського національного університету будівництва і архітектури.

**ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
УКРАЇНИ**

УДК 330.341.1

ББК 65.9 (4 УКР)

ВИДИ ІННОВАЦІЙ В УМОВАХ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН*Вербицька Г.Л.*

Національний університет “Львівська політехніка”,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва,
вул. С. Бандери, 12, м. Львів,
79013, Україна,
тел.: 0969494069,
e-mail: galinaverbicka@ukr.net

Анотація. Метою статті є розробка класифікації інновацій підприємств, які функціонують в умовах міжнародних економічних відносин. В процесі дослідження використовувалися такі методи: табличний (для наочного представлення результатів дослідження); аналітичний і структурно-логічний (при розробці класифікації інновацій). Отримано такі результати: запропоновано класифікацію інновацій, яка включає узагальнені основні ознаки та види інновацій; визначено сутність кожної з інновацій та притаманні їй власні якісні характеристики. Наукова новизна дослідження полягає у використанні комплексного підходу до обґрунтування ключових ознак та видів інновацій підприємств. Отримані результати можуть бути використані в процесі формування інноваційної стратегії підприємства в умовах міжнародних економічних відносин.

Ключові слова: інновація, підприємство, нововведення, інноваційна діяльність, класифікація інновацій.

Verbytska H.L.

**TYPES OF INNOVATION IN THE CONDITIONS OF INTERNATIONAL
ECONOMIC RELATIONS**

National University “Lviv Polytechnic” of Lviv,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of management and international
entrepreneurship,
S. Bandery str., 12, Lviv,
79013, Ukraine,
tel.: 0969494069,
e-mail: galinaverbicka@ ukr.net

Abstract. The purpose of the article is to develop a classification of innovations of enterprises that operate in conditions of international economic relations. In the process of research, the following methods were used: tabular (for visual presentation of the research results); analytical and structural-logical (in developing the classification of innovations). The following results are obtained: the classification of innovations is proposed, which includes generalized main features and types of innovations; the essence of each of the innovations and its own qualitative characteristics are determined. The scientific novelty of the study is to use a comprehensive approach to substantiating key features and types of enterprise innovations. The obtained results can be used in the process of formation of an innovative strategy of the enterprise in the conditions of international economic relations.

Key words: innovation, enterprise innovation, innovation, classification of innovations.

Вступ. Розвиток промисловості в умовах міжнародних економічних відносин неможливий без впровадження інновацій. Дослідження проблематики класифікації інновацій зустрічаємо у працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема слід виділити Буковецьку Ю.І. [1], Дідченко О.І. [2], Куц Л.Л. [4], Нестеренко О.С. [5], Підлипну Р.П. [6], Шумпетера Й. [7], Менша Г. [8]. Однак, в економічній літературі нами виявлено більше сорока ознак, які об'єднують численну кількість видів інновацій. Тому існує потреба в систематизації основних видів інновацій за ключовими ознаками.

Постановка завдання. Дослідження теоретичних основ та прикладних проблем щодо класифікації інновацій в умовах міжнародних економічних відносин зумовлює постановку таких цілей: дослідити підходи вітчизняних та зарубіжних вчених до класифікації інновацій; розробити власну класифікацію інновацій за основними класифікаційними ознаками.

Результати. Основоположником класифікації інновацій був австрійський вчений Й. Шумпетер. Він розподіляв інновації на п'ять видів: новий продукт; новий метод виробництва; новий ринок збуту; нове джерело сировини; нова організація [7]. Німецький вчений Г. Менш поділяв інновації на три групи: базові; покращуючі; псевдоінновації [8]. Відповідно до [3] виділяють чотири види інновацій: продуктові; процесові; маркетингові; організаційні.

Різноманітність підходів до класифікації інновацій [1-8] пов'язана з складністю їх характеру та багатогранністю. Кожній з інновацій притаманні власні якісні характеристики, набір яких і дає змогу визначити величину впливу інновації на розвиток підприємства. Тому нами розроблена класифікація (табл. 1), яка включає основні ознаки та характерні їм види інновацій, що дасть змогу підприємству правильно сформулювати інноваційну стратегію в умовах міжнародних економічних відносин.

Таблиця 1

**Пропонована класифікація інновацій в умовах міжнародних економічних
відносин**

Table 1

**The proposed classification of innovations in the conditions of international economic
relations**

№ з/п	Ознаки класифікації	Види інновацій
1	2	3
1	За сферою застосування	1.1. Продуктові. 1.2. Процесні.
2	За обсягом новизни	2.1. Радикальні. 2.2. Покращуючі. 2.3. Псевдоінновації.
3	За масштабами впливу	3.1. Глобальний рівень. 3.2. Державний рівень. 3.3. Регіональний рівень. 3.4. Корпоративний рівень.
4	За причинами появи	4.1. Реактивні. 4.2. Стратегічні.
5	За середовищем використання	5.1. Внутрішні. 5.2. Зовнішні.
6	За предметною основою	6.1. Науково-технічні. 6.2. Технологічні. 6.3. Економічні. 6.4. Маркетингові.

		6.5. Соціальні. 6.6. Управлінські. 6.6. Екологічні. 6.7. Інформаційні. 6.8. Логістичні.
7	За поширенням	7.1. Разові. 7.2. Дифузійні.
8	За джерелом виникнення	8.1. Відкриття. 8.2. Винахід. 8.3. Ноу-хау. 8.4. Раціоналізаторська пропозиція тощо.
9	За джерелом капіталовкладень	9.1. Державного фінансування. 9.2. Фінансування за рахунок власних коштів підприємств. 9.3. Фінансування за рахунок коштів замовників. 9.4. Фінансування за рахунок банківських кредитів. 9.5. Фінансування за рахунок вітчизняних або закордонних інвестицій. 9.6. Фінансування за рахунок інших джерел.
10	За характером задоволення потреб	10.1. Для задоволення існуючих потреб. 10.2. Для задоволення новостворених потреб.
11	За місцем в системі підприємства	11.1. На вході підприємства. 11.2. На виході з підприємства. 11.3. Системної структури підприємства.
12	За часом досягнення конкурентних переваг	12.1. Довгострокових переваг. 12.2. Середньострокових переваг. 12.3. Короткотермінових переваг.
13	За комерційним результатом	13.1. Високоприбуткові. 13.2. Середньоприбуткові. 13.3. Малоприбуткові. 13.4. Неприбуткові. 13.5. Збиткові.
14	За рівнем ризикованості капіталовкладень	14.1. Високоризикові. 14.2. Середньоризикові. 14.3. Помірноризикові. 14.4. З низьким рівнем ризику.
15	За процесом виникнення інновації	15.1. Планові. 15.2. Спонтанні.

Продуктові інновації спрямовані на створення нових або модифікованих товарів завдяки застосуванню в процесі їх виробництва нових матеріалів, напівфабрикатів чи комплектуючих. Процесні інновації полягають у впровадженні нових технологій на виробництві, нових методів організації праці у виробничому процесі або в процесі управління.

Радикальні інновації з'являються завдяки піонерним досягненням в створенні нового продукту, нової технології виробництва, нового методу управління. Покращуючі інновації удосконалюють радикальні інновації, завдяки їм створюються нові покоління техніки, моделі автомобілів тощо. Псевдоінновації інновації покликані продовжити життєвий цикл продукції підприємства, полягають у несуттєвих видозмінах товару, зокрема в зміні дизайну, компонентів виготовлення тощо.

Інновації глобального рівня впливу – це інновації, які здійснюють промисловий прорив у світовому масштабі. Інновації державного рівня впливу дають можливість підприємству досягти конкурентних переваг у межах власної країни. Інновації регіонального рівня впливу сприяють виходу підприємства на ринок певного регіону. Інновації корпоративного рівня впливу дають змогу підприємству покращити свій фінансовий стан та стан конкурентоспроможності на ринку.

Реактивні інновації – це вимушені інновації, що виникають як реакція підприємства на дії конкурентів. Стратегічні інновації – це інновації, які здійснюються завдяки реалізації інноваційної стратегії підприємства. Їх основною метою є досягнення майбутніх конкурентних переваг на ринку.

Внутрішні інновації призначені для використання в межах підприємства (удосконалення технології виробництва, впровадження нових методів організації праці тощо). Зовнішні інновації – це інновації для продажу, які можуть бути представлені як в матеріальній формі, так і в вигляді нематеріальних технологій.

Разові інновації це унікальні нововведення на підприємстві, які не повторюються після їх реалізації. Дифузійні інновації – це інновації, які набувають масового розповсюдження, в т.ч. і за рахунок трансферу технологій.

Інновації на вході підприємства – це зміни, які передбачають нові підходи до формування ресурсів перед їх надходженням на підприємство. Інновації на виході з підприємства – це нововведення, що втілені в кінцевих результатах виробничої діяльності підприємства. Інновації структури підприємства – це процесні зміни, які полягають в удосконаленні виробничих, організаційно-управлінських, збутових та інших процесів на підприємстві.

Висновки. Впровадження інновацій є основною передумовою покращення конкурентоспроможності продукції підприємств в умовах міжнародних економічних відносин. Розмаїття поглядів дослідників щодо класифікаційних ознак, їх назв та видів інновацій, які вони включають значно ускладнює можливість ідентифікації інновацій на підприємстві. В результаті проведених досліджень нами була запропонована класифікація інновацій, яка включає основні ознаки та види інновацій, що дасть змогу вдало сформулювати інноваційну стратегію підприємства в умовах міжнародних економічних відносин. Перспективами подальших досліджень в цьому напрямку є визначення напрямів стимулювання інноваційної діяльності промислових підприємств.

1. Буковецька Ю.І. Сучасні підходи до визначення сутності та класифікації інновацій / Ю.І. Буковецька // Економічний аналіз: зб. наук. праць. – 2014. – Т. 17. – № 1. – С. 32-37.
2. Дідченко О.І. Сутність та класифікація інновацій / О.І. Дідченко, О.Ю. Бибочкіна // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2013. – Вип. 4. – С. 48–58.
3. Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження N 1-інновація "Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства", затверджена Наказом Держкомстату від 01.10.2008 р. N 361, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 29 жовтня 2008 р. за №1047/15738.
4. Куц Л.Л. Види інновацій підприємств / Л.Л. Куц, Л. С. Окопний // Інноваційна економіка. – 2013. – № 8. – С. 95-100.
5. Нестеренко О.С. Класифікація видів інновацій / О.С. Нестеренко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 4. – С. 112-117.
6. Підліпна Р.П. Класифікація інноваційних процесів / Р.П. Підліпна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.14. – С. 210-214.
7. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Исследование предпринимательской прибыли, капитала и цикла экономической конъюнктуры / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1992. – 231с.
8. Mensch G. Stalemate in Technology: Innovation Overcome the Depression. – Cambridge, Mass., 1979.

References

1. Bukovetska, Yu.I. "Modern approaches to the definition of the nature and classification of innovations." *Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats*, vol. 17, no. 1, 2014, pp. 32-37.

2. Didchenko, O.I. "Essence and classification of innovations." *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, no. 4, 2013, pp. 48-58.
3. Obstezhennia innovatsiinoi diialnosti promysloвого pidpriemstva. Instruktisiia shchodo zapovnennia formy derzhavnoho statystychnoho sposterezhennia N 1-innovatsiia. Nakaz Derzhkomstatu vid 01.10.2008 r. N 361.
4. Kuts, L.L. and L.S. Okopnyi. "Types of enterprise innovations." *Innovatsiina ekonomika*, no. 8, 2013, pp. 95-100.
5. Nesterenko, O.S. "Classification of types of innovations." *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 4, 2013, pp. 112-117.
6. Pidlypna, R.P. "Classification of innovative processes." *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 23.14, 2013, pp. 210-214.
7. Shumpeter, I. *The theory of economic development. The study of entrepreneurial profit, capital and the cycle of economic conjuncture*. Progres, 1992.
8. Mensh, G. *Stalemate in Technology: Innovation Overcome the Depression*, 1979.

Рецензенти:

Кузьмін О.Є. – доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Національного університету "Львівська політехніка";

Мельник О.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності Національного університету "Львівська політехніка".

УДК 339.7.9:330.322(477)

ББК 65.263

Руденко В.В.

**ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ
МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГІВ**

Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного
університету,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
вул. Гонти, 37, м. Вінниця,
21017, Україна,
тел.: (0432) 55-49-55,
e-mail: vitarudenko@ukr.net

Анотація. У статті розглянуто методики міжнародних дослідних організацій щодо визначення інвестиційної привабливості держави. Проведено оцінку інвестиційної привабливості України на основі міжнародних рейтингів та визначено фактори, що характеризують привабливість держави для інвесторів. В результаті дослідження встановлено, що Україна, на думку міжнародних дослідницьких організацій, має непривабливі умови для реалізації інвестицій та потребує нагальних і радикальних реформ. Наукова новизна пов'язана із визначенням переваг і недоліків використання міжнародних рейтингів для оцінки інвестиційної привабливості держави. Практична значущість зводиться до надання конкретних пропозицій щодо перспектив України у сфері залучення вітчизняних та іноземних інвестицій.

Ключові слова: інвестиції, інвестори, інвестиційна привабливість, міжнародні дослідні організації, міжнародні рейтингів.

Rudenko V.V.

**EVALUATION OF INVESTMENT ATTRACTION OF UKRAINE BASED ON
INTERNATIONAL RATINGS**

Vinnitsia Educational and Scientific Institute of Economics of
Ternopil National Economic University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance, Banking and Insurance,
Honty str., 37, Vinnitsia,
21017, Ukraine,
tel.: (0432) 55-49-55,
e-mail: vitarudenko@ukr.net

Abstract. In the article the methods of international research organizations in determining the investment attractiveness of the state are reviewed. The investment attractiveness of Ukraine on the basis of international ratings is carried out and the factors characterizing the attractiveness of the state for investors are determined. As a result of the study, it was found that Ukraine, according to international research organizations, has unattractive conditions for investment and needs urgent and radical reforms. Scientific novelty is related to the definition of the advantages and disadvantages of using international ratings to assess the investment attractiveness of the state. The practical significance is to offer concrete proposals on the prospects of Ukraine in attracting domestic and foreign investment.

Key words: investments, investors, investment attractiveness, international research organizations, international ratings.

Вступ. У міжнародній діловій практиці для рішень про здійснення інвестицій у певну країну широко використовуються результати рейтингів, які ранжують держави за ступенем їх відповідності певним критеріям. Рейтинг розраховується щорічно або з іншою періодичністю з використанням незмінного набору показників, обраного рейтинговими агентствами, та розрахунку на його основі інтегральної оцінки, що характеризує рівень інвестиційної привабливості держави. В свою чергу інвестиційна привабливість визначає масштаби та напрями вкладення капіталу, від яких значною мірою залежить розвиток національної економіки та вирішення соціально-культурних питань. З огляду на це оцінка інвестиційної привабливості України на основі міжнародних рейтингів набуває особливої актуальності.

Проблемам оцінювання інвестиційної привабливості держави багато уваги приділено у працях зарубіжних і вітчизняних науковців, а саме: М. Вовка, Г. Гринчишин, Н. Коваль, Н. Марченко, О. Орусової, О. Федорчак, Ю. Хватова, М. Шуби, А. Яценко та інших. Віддаючи належне напрацюванням вчених у цій сфері, варто зауважити, що питання аналізу інвестиційної привабливості України за допомогою міжнародних рейтингів не втрачають актуальності та потребують подальших розробок.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка позицій України у міжнародних інвестиційних рейтингах, визначення основних факторів, що визначають привабливість держави для інвесторів, а також обґрунтування перспектив України у сфері залучення вітчизняних та іноземних інвестицій.

Результати. Наразі різними міжнародними дослідними організаціями розраховуються, публікуються та активно використовуються аналітиками кілька найпоширеніших рейтингів інвестиційної привабливості, які, ґрунтуючись на різних методиках і базах об'єктивних й суб'єктивних первинних даних, відображають ступінь інвестиційної привабливості великої кількості держав. Ці індекси характеризують сукупність політичних, економічних, соціальних, культурних, організаційно-правових і географічних факторів, що спонукають або відштовхують інвесторів вкладати свої кошти у певну державу, та розрізняються за своїми завданнями: одні спрямовані на вимірювання рівня конкурентоспроможності, другі оцінюють ступінь економічної свободи, а треті відображають легкість реалізації бізнесу у різноманітних державах.

Оцінка інвестиційної привабливості України на основі міжнародних рейтингів має низку переваг, серед яких: високий ступінь довіри інвесторів до рейтингів міжнародних дослідних організацій; велика кількість методик ранжування дозволяє інвесторам отримати інформацію відносно усіх аспектів інвестиційної привабливості держави; прозорість і відкритість інформації щодо методик оцінки дозволяє державі впливати на майбутні результати рейтингів у разі здійснення відповідних реформ. Однак, внаслідок використання єдиних для всіх держав стандартів, міжнародні рейтинги мають низку суттєвих недоліків: міжнародні рейтинги не завжди враховують національну специфіку та існують випадки дискримінації учасників рейтингів з політичних міркувань. При цьому при виборі переліку показників здійснюється орієнтація або на групи найбільш розвинених країн, або на невелику кількість країн, резиденти яких володіють значним капіталом. Крім того, на результати опитувань міжнародних дослідних організацій впливають ступінь прискіпливості, країна проживання та “виховні роботи” з респондентами.

Одним із найвідоміших міжнародних рейтингів інвестиційної привабливості держави є доповідь “Ведення бізнесу” (Doing Business Report) – щорічне, починаючи з 2003 р., дослідження групи Світового банку, що оцінює у країнах простоту ведення підприємницької діяльності на основі 10 індикаторів. Доповідь присвячена аналізу правового забезпечення, що регулює діяльність невеликих і середніх підприємств упродовж усього життєвого циклу, та порядку їх впровадження на практиці. Крім того, у доповіді не тільки вказуються проблемні моменти, що заважають розвитку бізнесу, а й визначаються їх причини та містяться пропозиції щодо проведення реформ [1, с.148].

За даними доповіді “Ведення бізнесу” у 2014-2018 роках інвестиційна привабливість України зростала: у 2014 р. держава посідала 112 місце із 189 країн, у 2015 р. – 96 місце із 189 країн, у 2016 р. – 81 місце із 189 країн, у 2017 р. – 80 місце із 190 країн, у 2018 р. – 76 місце із 190 країн (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг інвестиційної привабливості України згідно доповіді “Ведення бізнесу” у 2014-2018 роках*

Rating of investment attractiveness of Ukraine according to the report “Doing Business” in 2014-2018*

Table 1

Індикатори	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Створення підприємств	47	35	24	20	52
Одержання дозволів на будівництво	68	140	137	140	35
Підключення до системи електропостачання	182	185	140	130	128
Реєстрація власності	88	59	62	63	64
Отримання кредитів	14	17	19	20	29
Захист міноритарних інвесторів	107	109	101	70	81
Оподаткування бізнесу	157	108	83	84	43
Міжнародна торгівля	153	154	110	115	119
Забезпечення виконання контрактів	44	43	93	81	82
Вирішення питань неплатоспроможності	141	142	148	150	149
Загальний рейтинг	112	96	81	80	76
Кількість країн у рейтингу	189	189	189	190	190

* Складено автором на основі [2]

* Compiled by the author on the basis of [2]

Значне зростання позицій України у рейтингу, відображеному у доповіді “Ведення бізнесу”, на думку експертів групи Світового банку, було обумовлено проведенням низки реформ у 2013–2017 роках: у 2013 р. спрощено підходи до

створення підприємств, одержання згод на будівництво, підключення до систем електропостачання, реєстрацій власності, одержання позик, оподаткування бізнесу, міжнародної торгівлі та розв’язання проблем неплатоспроможності; у 2014 р. спрощено оподаткування бізнесу; у 2015 р. полегшено процедуру створення підприємств; у 2016 р. посилено захист міноритарних інвесторів і спрощено забезпечення виконання контрактів; у 2017 р. спрощено одержання дозволів на будівництво, посилено захист міноритарних інвесторів і вдосконалено оподаткування бізнесу.

Вагомим показником інвестиційної привабливості держави є Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), який, починаючи з 2004 р., розраховується для різних країн Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum).

Методика визначення Індeksu глобальної конкурентоспроможності включає в себе розрахунок 114 показників, які об’єднані в 12 основних груп – факторів конкурентоспроможності. 34 показника розраховуються на основі відкритих статистичних даних (з досліджень ЮНЕСКО, МВФ, ВООЗ), а решта – за оцінками спеціального опитування понад 14 тисяч керівників середніх і великих підприємств [3, с. 38].

За Індексом глобальної конкурентоспроможності Україна у 2013-2017 роках належала до числа країн із середньою конкурентоспроможністю: у 2013 р. держава посідала 84 місце із 148 країн, у 2014 р. – 76 місце із 144 країн, у 2015 р. – 79 місце із 140 країн, у 2016 р. – 85 місце із 138 країн, у 2017 р. – 81 місце із 137 країн (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинг інвестиційної привабливості України за Індексом глобальної конкурентоспроможності у 2013-2018 роках*

Table 2

Rating of Ukraine's investment attractiveness by the Global Competitiveness Index in 2013-2018*

Індикатори	2013-2014 р.	2014-2015 р.	2015-2016 р.	2016-2017 р.	2017-2018 р.
Основні вимоги	91	87	101	102	96
– якість інститутів	137	130	130	129	118
– інфраструктура	68	68	69	75	78
– макроекономічна стабільність	107	105	134	128	121
– охорона здоров’я та початкова освіта	62	43	45	54	53
Підсилювачі продуктивності	71	67	65	74	70
– вища освіта і професійна підготовка	43	40	34	33	35
– ефективність ринку товарів і послуг	124	112	106	108	101
– ефективність ринку праці	84	80	56	73	86
– розвинутість фінансового ринку	117	107	121	130	120
– технологічний рівень	94	85	86	85	81
– розмір внутрішнього ринку	38	38	45	47	47
Інновації та фактори вдосконалення	95	92	72	73	77
– конкурентоспроможність бізнесу	97	99	91	98	90
– інноваційний потенціал	93	81	54	52	61
Загальний рейтинг	84	76	79	85	81
Кількість країн у рейтингу	148	144	140	138	137

* Складено автором на основі [4]

* Compiled by the author on the basis of [4]

Експерти Всесвітнього економічного форуму відносять Україну до країн з другою стадією розвитку економіки, які орієнтовані на ефективність. Особливістю цієї групи є орієнтованість на базові вимоги до конкурентоспроможності: розвинутість

інфраструктури, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я та початкова освіта. Однак у критичному стані знаходяться рівень розвитку фінансового ринку, ефективність ринку товарів і послуг та ринку праці, оснащення новітніми технологіями.

Відомим міжнародним рейтингом інвестиційної привабливості є доповідь «Щорічник світової конкурентоспроможності» (The IMD World Competitiveness Yearbook) – щорічне, починаючи з 1996 р., дослідження провідного в Європі Інституту розвитку менеджменту (Institute of Management Development, IMD).

Методика рейтингу передбачає, що кожна держава оцінюється на основі аналізу 333 критеріїв за чотирма основними показниками: стан економіки, ефективність влади, ефективність бізнесу і стан інфраструктури. Кожен показник має рівну вагу і включає в себе п'ять факторів. Таким чином, сукупний рейтинг конкурентоспроможності заснований на 20 різних індикаторах з чотирьох ключових аспектів економічного життя країни. Для цього використовуються дані міжнародних організацій та партнерських інститутів по всьому світу. Рейтингування здійснюється на основі такого співвідношення: дві третини – статистичні дані та одна третина – експертні оцінки [5, с.46-47].

За даними доповіді «Щорічник світової конкурентоспроможності» у 2013-2017 роках інвестиційна привабливість України знижувалася: у 2013 р. держава посідала 49 місце із 60 країн, у 2014 р. – 49 місце із 60 країн, у 2015 р. – 49 місце із 61 країни, у 2016 р. – 59 місце із 61 країни, у 2017 р. – 60 місце із 63 країн (табл. 3).

Таблиця 3

Рейтинг інвестиційної привабливості України згідно доповіді «Щорічник світової конкурентоспроможності» у 2013-2017 роках*

Table 3

The rating of investment attractiveness of Ukraine in accordance with the report “The IMD World Competitiveness Yearbook” in 2013-2017*

Індикатори	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Стан економіки	30	48	49	50	52
Ефективність уряду	57	52	51	53	55
Ефективність бізнесу	51	49	50	52	53
Стан інфраструктури	45	44	44	43	43
Загальний рейтинг	49	49	49	59	60
Кількість країн у рейтингу	60	60	61	61	63

* Складено автором на основі [6]

* Compiled by the author on the basis of [6]

Експерти Інституту розвитку менеджменту зазначають, що практично останні позиції України у рейтингу світової конкурентоспроможності пов'язані із негативним впливом збройного конфлікту з Російською Федерацією та супутніми йому явищами нестабільності економіки.

Ще одним із найважливіших міжнародних рейтингів інвестиційної привабливості держави є доповідь «Міжнародний бізнес-компас» (BDO International Business Compass) – щорічне, починаючи з 2012 р., дослідження міжнародної мережі аудиторських і консалтингових компаній BDO в співпраці з Гамбургським інститутом світової економіки (Hamburg Institute of International Economics).

Методика рейтингу характеризує інвестиційну привабливість країни в трьох аспектах: економічному, політико-правовому та соціально-культурному. Кожен аспект охоплює від 6 до 8 показників, які приводять до зіставних одиниць виміру (у балах від 1 до 100). Чим ближче значення отриманого показника до 100, тим краще оцінюється країна з позиції цього показника. Наступний етап передбачає обчислення середнього

арифметичного значення показників у межах кожного з аспектів. З отриманих значень розраховується загальне значення рейтингу інвестиційної привабливості держави шляхом обчислення середнього геометричного значення згаданих трьох основних компонентів [7, с.7-8].

За даними доповіді «Міжнародний бізнес-компас» у 2013-2017 роках інвестиційна привабливість України знижувалася: у 2013 р. держава посідала 99 місце із 174 країн, у 2014 р. – 109 місце із 174 країн, у 2015 р. – 89 місце із 174 країн, у 2016 р. – 130 місце із 174 країни, у 2017 р. – 134 місце із 170 країн (табл. 4).

Таблиця 4

Рейтинг інвестиційної привабливості України згідно доповіді «Міжнародний бізнес-компас» у 2013-2017 роках*

Table 4

The rating of investment attractiveness of Ukraine according to the report “BDO International Business Compass” in 2013-2017*

Індикатори	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Економічні умови	71	102	20	95	112
Політико-правові умови	127	125	140	153	151
Соціально-культурні умови	96	89	83	97	102
Загальний рейтинг	99	109	89	130	134
Кількість країн у рейтингу	174	174	174	174	174

* Складено автором на основі [8]

* Compiled by the author on the basis of [8]

Експерти міжнародної мережі аудиторських і консалтингових компаній BDO відзначають, що різке падіння позицій України у рейтингу у 2016–2017 роках пов'язане із погіршенням усіх економічних показників. В першу чергу, подібні результати обумовлені політичною кризою та подіями в східній частині країни, які авторитетна німецька аналітика, на жаль, розглядає, як громадянську війну.

Вагомим показником інвестиційної привабливості держави є Індекс інвестиційної привабливості ЕВА, який, починаючи з 2002 р., розраховується для різних країн Європейською Бізнес Асоціацією (European Business Association).

Важливим показником інвестиційної привабливості є Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom), який, починаючи з 1995 р., щорічно розраховується для різних країн американським дослідницьким центром «Фонд спадщини» (The Heritage Foundation) спільно з журналом The Wall Street Journal.

Методика визначення Індексу економічної свободи базується на розрахунку середньої арифметичної із 10 показників різних «свобод». Кожен показник оцінюється в балах – від 0 до 100. Чим вищий рівень економічної свободи в країні за даним показником, тим більша кількість балів. У підсумку всі країни розділені на п'ять груп [9, с. 137]:

- I. Країни з вільною економікою (від 80 до 100 балів).
- II. Країни з переважно вільною економікою (від 70 до 79,9 балів).
- III. Країни з помірно вільною економікою (від 60 до 69,9 балів).
- IV. Країни з переважно невільною економікою (від 50 до 59,9 балів).
- V. Країни з репресивною економікою (від 0 до 49,9 балів).

За Індексом економічної свободи Україна у 2013-2017 роках належала до країн з репресивною економікою: у 2014 р. індекс становив 49,3, у 2015 р. – 46,9, у 2016 р. – 46,8, у 2017 р. – 48,1, у 2018 р. – 51,9 (табл. 5). Така ситуація, на думку експертів американського дослідницького центру «Фонд спадщини» зумовлена тим, що розвиток економіки України значно сповільнився та залишався дуже нестабільним, скорочення експорту та значний відтік капіталу здійснювали значний тиск на міжнародні валютні

резерви, суттєво підриваючи стабільність грошово-кредитної системи, загальна ефективність фіскальної політики суттєво погіршилась, а державний дефіцит і борг різко зросли. Висока прихильність України до структурних реформ, спрямованих на зменшення корупції та подальше відкриття економіки для західних фінансово-інвестиційних інститутів, буде відігравати визначальну роль для стабілізації економіки.

Таблиця 5

Рейтинг інвестиційної привабливості України за Індексом економічної свободи у 2014-2018 роках*

Table 5

The rating of investment attractiveness of Ukraine by the Index of Economic Freedom in 2014-2018*

Індикатори	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Права власності	30,0	20,0	25,0	41,4	41,0
Ефективність законодавства	-	-	-	22,6	29,5
Чесність влади	21,9	25,0	26,0	29,2	29,0
Рівень оподаткування	79,1	78,7	78,6	78,6	80,2
Державні видатки	37,5	28,0	30,6	38,2	45,0
Фіскальна свобода	-	-	-	67,9	75,9
Свобода бізнесу	59,8	59,3	56,8	62,1	62,7
Свобода праці	49,8	48,2	47,9	48,8	52,8
Грошово-кредитна свобода	78,7	78,6	66,9	47,4	60,1
Торговельна свобода	86,2	85,8	85,8	85,9	81,1
Інвестиційна свобода	20,0	15,0	20,0	25,0	35,0
Фінансова свобода	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0
Загальний рейтинг	49,3	46,9	46,8	48,1	51,9

* Складено автором на основі [10]

* Compiled by the author on the basis of [10]

Вагомим показником інвестиційної привабливості держави є Індекс інвестиційної привабливості ЕВА, який, починаючи з 2002 р., розраховується для різних країн Європейською Бізнес Асоціацією (European Business Association).

Методика визначення Індексу інвестиційної привабливості ЕВА передбачає його розрахунок на основі щоквартального опитування керівників українських і закордонних компаній-членів Європейської Бізнес Асоціації, які працюють на українському ринку, та складається з балів, які набирає країна – від 0,5 до 5. Кожну відповідь респонденти оцінюють за п'ятибальною шкалою, яка має такі градації: 1 – вкрай негативно; 2 – негативно; 3 – нейтрально; 4 – позитивно; 5 – вкрай позитивно. Індекс інвестиційної привабливості ЕВА розраховується як середнє арифметичне значення відповідей експертів [11, с.24].

За Індексом інвестиційної привабливості ЕВА Україна у 2013-2017 роках покращувала свої позиції: значення індексу зросло з негативного 2,12 у 2013 р. до нейтрального 3,03 у 2017 р. (рис. 1).

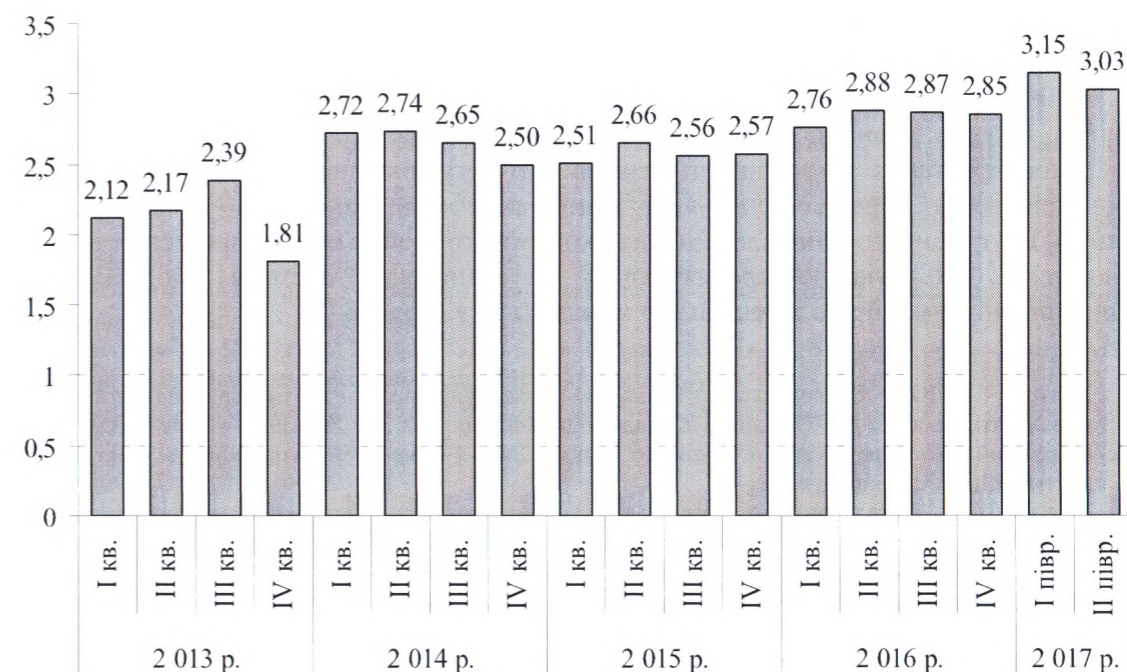

Рис. 1. Рейтинг інвестиційної привабливості України за Індексом інвестиційної привабливості ЕВА у 2013–2017 роках*

Fig. 1. The rating of Ukraine's investment attractiveness by the Investment attractiveness index of EBA in 2013–2017*

* Складено автором на основі [12]

* Compiled by the author on the basis of [12]

Експерти Європейської Бізнес Асоціації у числі позитивних факторів зростання інвестиційної привабливості України вбачають прискорення дерегуляції, відкритість державних даних і впровадження електронних сервісів, спрощення дозвільних процедур при будівництві, впровадження інституту приватних виконавців судових рішень та інше. У той же час негативними факторами, на думку експертів, залишаються військові дії на сході країни, незадовільні темпи реформ (включаючи боротьбу з корупцією, земельну і судову реформи), а також високий рівень тіньової економіки.

Висновки. У ході дослідження встановлено, що існуючі позиції України у міжнародних рейтингах інвестиційної привабливості у 2013–2018 роках були неоднозначними. Так, за даними доповіді “Щорічник світової конкурентоспроможності” та доповіді “Міжнародний бізнес-компас” інвестиційна привабливість України знижувалася, що пов'язано із веденням бойових дій на території держави, низькою ефективністю уряду, складністю отримання дозвільних документів, слабкою розвиненістю фінансового ринку та ринку товарів і послуг, складністю і несталістю системи оподаткування. За даними доповіді “Ведення бізнесу” та за Індексом інвестиційної привабливості Європейської Бізнес Асоціації у 2013–2018 роках інвестиційна привабливість України зростала, що пов'язано із проведенням економічних реформ, боротьби з корупцією, законодавчими змінами та іншими важливими заходами на шляху подолання кризових явищ. Крім того, у 2013–2018 роках за Індексом економічної свободи Україна належала до країн з репресивною економікою, а за Індексом глобальної конкурентоспроможності Україна входила до числа країн із середньою конкурентоспроможністю.

Зростання інвестиційної позиції у міжнародних рейтингах не повинно стати самоціллю держави. Досягнення певного рейтингового місця не сприяє реальному

поліпшенню ситуації. Однак вивчення міжнародних рейтингів відкриває можливості формування комплексу заходів щодо ліквідації інституційних обмежень економічного зростання та розробки заходів, що сприяють підвищенню інвестиційної привабливості України, зокрема: якісне покращення організаційно-правового базису щодо здійснення інвестицій; зростання ефективності державного регулювання економіки; скорочення адміністративних перешкод для залучення інвесторів; зниження рівня корупції; розвиток внутрішнього ринку; зміцнення економічної стабільності; спрощення доступу економічних суб'єктів до кредитування; удосконалення системи оподаткування; поширення інформації про інвестиційні можливості в державі.

1. Хватов Ю. Ю. Сравнительный анализ международных рейтингов инвестиционной привлекательности / Ю. Ю. Хватов // Академічний огляд. – 2013. – №2 (39). – С. 147-153.
2. Офіційний сайт проекту групи Світового банку “Doing Business” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://doingbusiness.org>.
3. Капустина Л. М. Методические подходы к оценке инвестиционной привлекательности страны для иностранных компаний / Л. М. Капустина, Н. А. Портнов // Известия Уральского государственного экономического университета. – 2014. – №2 (52). – С. 35-41.
4. Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reports.weforum.org>.
5. Марченко Н. А. Інвестиційна привабливість України: теорія і практика / Н. А. Марченко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – №4 (62). – С. 43-49.
6. Офіційний сайт Інституту розвитку менеджменту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imd.org>.
7. Мельник О. Г. Гармонізація інформаційного та методичного забезпечення діагностики інвестиційної привабливості бізнес-структур в умовах європейської інтеграції / О. Г. Мельник, М. С. Адамів // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – №2. – С. 5-11.
8. Офіційний сайт міжнародної мережі аудиторських і консалтингових компаній BDO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bdo-ibc.com>.
9. Шуба М. В. Україна в міжнародних рейтингах інвестиційної привабливості: аналіз поглядів світових агенцій та організацій / М. В. Шуба // БізнесІнформ. – 2015. – №9. – С. 135-139.
10. Офіційний сайт дослідницького центру США «The Heritage Foundation» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.heritage.org/index>.
11. Федорчак О. В. Міжнародні індекси інвестиційної привабливості України / О. В. Федорчак // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія: Державне управління. – 2016. – №3. – С. 21-28.
12. Офіційний сайт Європейської Бізнес Асоціації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://eba.com.ua>.

References

1. Khvatov, Yurii. “Comparative analysis of international ratings of investment attractiveness”. *Academic review*, no. 2 (39), 2013, pp. 147-153.
2. The official website of the World Bank Group project “Doing Business”, doingbusiness.org. Accessed 1 Mar. 2018.
3. Kapustina, Larisa, and Nikolay Portnov. “Methodical approaches to evaluation the country's investment attractiveness for foreign companies. ” *News of Ural State University of Economics*, no. 2 (52), 2014, pp. 35-41.
4. The official website of the World Economic Forum, reports.weforum.org. Accessed 1 Mar. 2018.
5. Marchenko, Nataliia. “Investment attractiveness of Ukraine: theory and practice. ” *Bulletin of the Chernihiv State Technological University. Series: Economic Sciences*, no. 4 (62), 2012, pp. 43-49.
6. The official website of the Institute for Management Development, www.imd.org. Accessed 1 Mar. 2018.
7. Melnyk, Olha, and Marta Adamiv. “Harmonization of information and methodical support of investment attractiveness diagnostics of business-structures in conditions of European integration.” *Investments: practice and experience*, no. 2, 2016, pp. 5-11.
8. The official website of the international network of audit and consulting companies BDO, www.bdo-ibc.com. Accessed 1 Mar. 2018.
9. Shuba, Maryna. “Ukraine in the international ratings of investment attractiveness: an analysis of the

- views of world agencies and organizations.” *BusinessInform*, no. 9, 2015, pp. 135-139.
10. The official website of the US Research Center “The Heritage Foundation”, www.heritage.org/index. Accessed 1 Mar. 2018.
 11. Fedorchak, Olha. “International indexes of investment attractiveness of Ukraine.” *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Series: Public Administration*, no. 3, 2016, pp. 21-28.
 12. The official website of the European Business Association, eba.com.ua. Accessed 1 Mar. 2018.

Рецензенти:

Мельник В. М. – д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

Погріщук Г. Б. – д.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Вінницького навчально-наукового інституту ТНЕУ.

УДК 330.5

ББК 65.011

Фуфалько І. Ю.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВВП ТА НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА ЯК КЛЮЧОВИХ ІНДИКАТОРІВ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: +380508850714,
e-mail: ivan.fufalko@aiesec.net

Анотація. Стаття присвячена дослідженню економічного значення таких ключових показників Системи національних рахунків як Валовий внутрішній продукт (ВВП) та Національне багатство та їх ролі в процесі аналізу економічного стану країн. Проаналізовано взаємозв'язок та взаємозалежність між даними індикаторами економічного розвитку та визначено ключові чинники, що впливають на ефективність та продуктивність використання національного багатства як сукупності природного, виробничого (промислового) та людського капіталів у сто сорока країнах світу.

Для розрахунку ефективності використання національного багатства країни використано такий економічний показник як ROE, що розраховується діленням ВВП на Національне багатство скориговане на величину чистих іноземних активів. Серед 140 країн світу середній рівень ефективності використання національного багатства у ТОП-10 найрозвиненіших країн становить 6,98%, у ТОП-40 – 7,08%. Середній рівень ефективності використання національного багатства у країнах із 40 по 90 рейтингове місце становить 7,92%, а у країн із 91 по 140 місце, тобто у найбільш розвинених та найменш економічно розвинених країн – 5,37%.

Ключові слова. Національне багатство, валовий внутрішній продукт, природний капітал, промисловий капітал, людський капітал.

Fufalko I. Yu.

CORRELATION OF GDP AND NATIONAL WEALTH AS KEY INDICATORS OF COUNTRY'S ECONOMIC DEVELOPMENT

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance,

Shevchenko Str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: +380508850714
e-mail: ivan.fufalko@aiesec.net

Abstract. The article investigates the economic importance of the key indicators of the national accounts system as a gross domestic product (GDP) and national wealth and their role in assessing the country's economic situation. National wealth is defined as the aggregate of natural, industrial (industrial) and human capital in one forty countries of the world. Interdependence and interdependence between these indicators of economic development are analyzed. The main factors influencing the efficiency and productivity of the use of national wealth are determined.

To measure the effectiveness of using the country's national wealth, an economic indicator such as ROE is calculated by dividing GDP into national wealth adjusted for the value of net foreign assets. Among the 140 countries in the world, the average level of use of national wealth in the TOP-10 most developed countries is 6.98%, in the top-40 - 7.08%. The average level of national wealth productivity in countries with a 40 to 90 rating position is 7.92%, while in the 50 poorest and least developed countries, it stands at 5.37%.

Keywords. National wealth, gross domestic product, natural capital, industrial capital, human capital.

Вступ. Основним завданням держави в сучасному світі є забезпечення добробуту за рахунок підвищення рівня та якості життя населення. В економічному словнику знаходимо наступне визначення: добробут – ступінь (повнота) забезпеченості населення країни, окремої соціальної групи, сім'ї, особи *життєво необхідними засобами, матеріальними, соціальними, культурними й духовними благами*. Якщо розглядати економічну площину поняття «добробут», то маємо на увазі таку категорію як рівень життя, який залежить від *рівня розвитку продуктивних сил¹, економічного стану держави, виробничих відносин та принципів розподілу результатів праці²*.

Як бачимо, високий рівень життя передбачає забезпеченість населення різного роду благами. В сучасному світі основним економічним вимірником рівня життя населення виступає валовий внутрішній продукт (далі – ВВП), який береться за основу при оцінці рівня розвитку країн та якості життя в них. Саме ВВП в розрахунку на душу населення характеризує стан забезпеченості громадян різного роду благами: товарами, роботами та послугами. Втім, варто зазначити, що ВВП є лише поточним індикатором стану економіки країни, оскільки демонструє річний рівень доходів всіх економічних суб'єктів відповідно до обсягів створеної ними доданої вартості, але він не дає інформації про довгострокові тенденції та перспективи розвитку економіки відповідної країни, про її стабільність та стійкість в стратегічному аспекті.

Постановка проблеми. Якщо розглядати добробут та економічну спроможність будь-якого економічного суб'єкта: чи то підприємства, чи домогосподарства, то недостатньо володіти лише інформацією про рівень його доходів в поточному періоді. Коли мова заходить про економічну стійкість та фінансову спроможність, необхідно брати до уваги також наявність та стан активів, що перебувають у власності економічного суб'єкта, оскільки це надає інформацію про його здатність подолати економічні труднощі чи кризові явища в разі виникнення непередбачуваних ситуацій та зміни економічної кон'юнктури.

Таким чином, об'єктивно оцінити фінансово-економічний стан та стійкість до ризиків у разі настання кризових ситуацій можливо лише володіючи повною інформацією як про рівень доходів, так і про стан активів та пасивів відповідного економічного суб'єкта. Очевидним є той факт, що дане твердження стосується як домогосподарств чи підприємств, так само й держави. Відповідно тому, в Системі національних рахунків присутній крім ВВП і такий показник як Національне багатство.

Саме тому виникає потреба більш чіткого визначення економічного значення вищезгаданих макроекономічних показників, виявлення взаємозв'язку між ними, що дозволить виявити можливі шляхи пришвидшення та оптимізації процесів економічного зростання.

Результати. Серед категорій, які характеризують процеси суспільного відтворення, національному багатству притаманне те, що з одного боку воно безпосередньо пов'язане з виробництвом національного доходу та його відтворенням: воно зростає за рахунок вказаного доходу в тому разі, коли він відтворюється на розширеній основі. З іншого боку, від його обсягів та якісного складу значною мірою залежать масштаби розширеного відтворення, рівень добробуту народу. Обсяги національного багатства є свідченням економічної потужності країни.

Національне багатство - сукупність матеріальних і духовних благ у грошовій формі, нагромаджених за всю історію функціонування національної економіки. В економічній науці існують два концептуальні підходи до його розуміння і визначення.

В основу першого покладено концепцію балансу народного господарства, відповідно до якої національне багатство постає як сукупність матеріальних благ, якими розпоряджається суспільство та які створені працею людей за попередній період розвитку.

Відповідно до концепції національних рахунків національне багатство визначається як сума чистого власного капіталу всіх суб'єктів господарювання, тобто в нього входять, крім матеріальних благ і ресурсів, також невикористані матеріальні активи (авторські права, ліцензії і т. п.), фінансові активи (без фінансових зобов'язань).

У широкому розумінні слова до національного багатства слід включати те, чим в тій чи іншій формі володіє нація. При такому розумінні змісту цієї категорії до його складу зараховують не лише матеріальні блага, а й усі природні ресурси, твори мистецтва тощо [1].

Якщо звернути увагу на масштаби національного багатства країн та рівні їх ВВП, то в основному спостерігається їх значна кореляція, що знову ж таки підтверджує той факт, що національне багатство є первинним чинником добробуту, а ВВП похідним від нього. Вбачає очевидним зв'язок національного багатства й темпів розвитку економіки вітчизняний науковець С.С. Шумська.

Відповідно до останнього дослідження Світового банку “Зміна багатства націй 2018” [3], його фахівці зазначають, що рівень доходів та добробуту нації забезпечується активами країни, іншими словами – її багатством. Науковці стверджують, що сталий економічний розвиток вимагає інвестування, тобто капіталовкладень, а також управління відповідним портфелем капітальних активів.

В даній науково-аналітичній роботі до складу Національного багатства країни окрім *природного та виробничого капіталів включають також людський капітал та чисті іноземні активи*. Варто зазначити, що в даній праці вперше було проведено оцінку людського капіталу на основі принципу дисконтування доходів, які отримує людина протягом всього її життя. Це дозволило удосконалити оцінку національного багатства, оскільки на сучасному етапі розвитку суспільних відносин саме людський капітал є основою створення максимальної доданої вартості, а людина стає найціннішим капіталом підприємства та держави. Підтвердженням цього слугує той факт, що в розвинених країнах частка людського капіталу в національному багатстві сягає 70 відсотків, а в цілому серед всіх країн – не менше 40.

Як бачимо із складових національного багатства, то його основою є капітал в різних його формах. Термін капітал в економічній теорії має чимало визначень, але найбільш вживано визначення американського економіста Ірвінга Фішера (1867–1947), який визначає його як запас економічних благ і економічних ресурсів (тобто

багатство), використання якого обертається зворотним потоком доходів. Інституціоналісти додають до запасу благ і ресурсів також права. За бухгалтерським визначенням, капітал - це активи за вирахуванням пасивів [2].

Згідно П(С)БО 1 активи – це ресурси, контрольовані підприємством в результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигід у майбутньому. Якщо висловитись простіше, то актив – це власність, яка приносить дохід. Таким чином, збільшення активів (розширене відтворення) за рахунок власних ресурсів, тобто без зростання зобов'язань (пасивів), забезпечує збільшення капіталу, а отже і багатства економічного суб'єкта. Попри це сама лише наявність активів не є гарантією отримання доходів та нарощення капіталу. Капітал – це активи, які спрямовані на створення доданої вартості, а формування багатства відбувається шляхом розширеного відтворення, а не просто використання активів для створення доходу. Капітал – це не просто вартість, а самозростаюча вартість. Спрямування активів в сферу виробництва чи надання послуг з метою отримання прибутку називається капіталовкладеннями або інвестиціями.

Виходячи з визначення поняття активу робимо висновок, що дохід є похідним від активу. Інтерпретували це в контексті економіки держави, розуміємо, що ВВП як агрегований індикатор рівня доходу всіх економічних суб'єктів є похідним від величини активів. Тоді як національне багатство є вартістю чистих активів, тобто активів за мінусом зобов'язань.

Враховуючи той факт, що різні види активів можуть спрямовуватись у різних пропорціях у різні сфери діяльності, які мають різну ефективність, вбачаємо за доцільне дослідити продуктивність національних капіталовкладень різних країн світу. Відтак, щоб визначити ефективність економіки країни та продуктивність її активів необхідно обсяг доходів (ВВП) розділити на вартість активів, за рахунок використання яких він був створений. До складу останніх входять внутрішні активи країни (національне багатство), а також зовнішні активи – залучені, тобто активи, що належать іноземним суб'єктам. Вони власне і відображаються рівнем чистих іноземних активів. Якщо чисті іноземні активи додатні, це означає, що національне багатство країни використовується для створення доданої вартості в іншій країні, а отже його необхідно відняти при розрахунку ефективності економіки за показником ВВП.

Якщо ж говорити про ефективність використання національного багатства, то тут можна брати до уваги не ВВП, а ВВП, оскільки він власне демонструє обсяги створеної доданої вартості національними підприємствами, які власне і формують національне багатство країни.

Для визначення рівня ефективності економіки країни скористаємось таким аналітичним економічним показником як рентабельність активів (ROA), з урахуванням чистих іноземних активів. В корпоративних фінансах коефіцієнт ROA вираховується як прибуток розділений на вартість активів підприємства. Враховуючи той факт, що ВВП включає в себе вартість кінцевих товарів та послуг, тобто за мінусом собівартості, тоді розуміємо, що ВВП в контексті суспільних фінансів власне і є аналогом прибутку підприємства. Таким чином, розділивши ВВП на Національне багатство за мінусом чистих іноземних активів, отримаємо показник ефективності використання активів держави.

У вище згаданому дослідженні Світового банку аналізувались показники національного багатства 141 країни за 2014 рік. Доповнивши ці дані інформацією про ВВП країни за цей же рік, отримано базу даних, на основі якої проводились розрахунки ефективності використання національного багатства країн світу. В таблиці 1 наведено вибіркового перелік країн, які були проаналізовані. В основі градації країн за

рейтинговою шкалою покладено ВВП на душу населення, як базовий показник визначення рівня життя в країні.

Проаналізувавши відповідні параметри ефективності використання національного багатства в країнах світу бачимо, що середній рівень ефективності використання національного багатства у ТОП-10 найрозвиненіших країн становить 6,98%, у ТОП-40 – 7,08%. Середній рівень ефективності використання національного багатства у країнах із 40 по 90 рейтингове місце становить 7,92%, а у країн із 91 по 140 місце, тобто у найбідніших та найменш економічно розвинених країн – 5,37%. Варто припустити, що саме зростання продуктивності національного багатства у країнах з доходами вище середнього у період з 1995 по 2014 роки може виступати причиною того, що їх частка в світовому багатстві зросла з 19 до 28%, тоді як частка національного багатства країн з високими доходами зменшилась із 75 до 65 %.

У ТОП-30 найрозвиненіших країн знаходяться 14 із 15 країн, чії чисті іноземні активи на душу населення перевищують 10 000 доларів США, тобто це ті країни, які активно інвестують свої ресурси в активи інших країн. Це можна пояснити тим, що їх власні економіки настільки розвинені, що більш ефективним стає інвестування в інші, менш розвинені країни задля розширення свого впливу та більш ефективного розміщення ресурсів.

Серед 30 найрозвиненіших країн зустрічаються також 6, які мають досить низьку ефективність використання національного багатства на рівні 5,19%. Це Австралія, США, Канада, Ісландія, Кувейт та Саудівська Аравія. Важко однозначно сказати, що є причиною такої низької ефективності, проте деякі з цих країн є дуже великими за територією і володіють одними із найбільших показників національного багатства у світі. Цілком ймовірно, що поєднання цих двох чинників спричинює труднощі в управлінні ефективністю таким значним багатством на великій території, що потребує більш ґрунтовного дослідження.

З іншої сторони, ще п'ять територіально найбільших країн – Росія, Китай, Бразилія, Аргентина та Казахстан знаходяться на 40-х позиціях в рейтингу, і ефективність їх економіки є досить високою на рівні 7,33 %. Національне багатство в цих країнах на душу населення є в 5-10 разів меншим ніж у країнах з першої 20-ки, таким чином велика територія, але посередні розміри національного багатства дозволяють ефективно ним управляти. Проте ефективне управління в цих країнах не сприяє нарощенню національного багатства і відповідного зростання ВВП.

Таблиця 1

Table 1

Розрахунок продуктивності використання національного багатства за показником ВВП

National wealth productivity in terms of GDP

№	Країна	Національне багатство/ особу	Чисті іноземні активи	ВВП / особу	ROA	№	Країна	Національне багатство/ особу	Чисті іноземні активи	ВВП / особу	ROA
1	Luxembourg	1 288 607,00	38 654,00	112 156,87	8,97	39	Poland	154 932,00	- 8 912,00	14 380,93	8,78
2	Norway	1 671 756,00	140 018,00	97 376,17	6,36	40	Hungary	165 519,00	- 9 222,00	13 895,96	7,95
3	Qatar	1 597 125,00	156 323,00	96 683,11	6,71	41	Croatia	147 545,00	-11 169,00	13 486,02	8,50
4	Switzerland	1 466 757,00	79 200,00	86 955,74	6,27	42	Russian Fed.	188 715,00	2 175,00	12 915,21	6,92
5	Australia	1 046 785,00	- 31 187,00	61 557,81	5,71	49	Turkey	45 998,00	-5 921,00	10 398,20	20,03
6	Denmark	854 331,00	26 103,00	60 389,39	7,29	63	Maldives	44 991,00	-6 177,00	6 836,06	13,36
7	Sweden	886 129,00	- 4 073,00	58 800,59	6,61	122	Haiti	15 040,00	- 101,00	823,97	5,44
8	Singapore	775 196,00	123 004,00	56 319,30	8,64	123	Sierra Leone	14 742,00	- 304,00	796,91	5,30
9	United States	983 280,00	- 23 000,00	54 620,64	5,43	124	Uganda	13 732,00	- 299,00	730,91	5,21
10	Ireland	627 256,00	- 51 620,00	53 373,62	7,86	125	Burkina Faso	12 323,00	- 155,00	710,83	5,70
11	Netherlands	792 396,00	31 910,00	51 369,91	6,75	126	Rwanda	21 619,00	- 217,00	706,43	3,24
12	Austria	694 616,00	- 239,00	51 175,92	7,36	127	Mali	17 165,00	- 208,00	697,35	4,01
13	Iceland	825 857,00	- 187 717,00	50 988,74	5,03	128	Nepal	14 368,00	89,00	696,97	4,88
14	Canada	1 016 593,00	3 324,00	50 323,22	4,97	129	Togo	18 924,00	- 204,00	647,07	3,38
15	Finland	726 422,00	- 683,00	49 650,17	6,83	130	Mozambique	7 718,00	- 1 117,00	613,02	6,94
16	Germany	729 064,00	16 804,00	47 659,03	6,69	131	Ethiopia	13 125,00	- 229,00	539,77	4,04
17	Belgium	645 969,00	24 086,00	47 605,90	7,66	132	Guinea	8 943,00	- 279,00	531,87	5,77
18	Kuwait	1 123 144,00	185 408,00	45 921,78	4,90	133	Congo	12 256,00	- 119,00	463,12	3,74
19	United Kingdom	647 694,00	- 10 577,00	45 581,21	6,92	134	Liberia	10 227,00	- 1 665,00	461,27	3,88
30	Portugal	274 453,00	- 24 308,00	22 114,28	7,40	135	Madagascar	9 237,00	- 430,00	449,48	4,65
31	Greece	227 925,00	- 25 179,00	21 852,18	8,63	136	Gambia, The	5 208,00	- 496,00	427,86	7,50
32	Estonia	258 903,00	- 7 876,00	19 742,95	7,40	137	Niger	11 623,00	- 278,00	419,86	3,53
33	Slovak Rep.	213 211,00	- 11 919,00	18 449,43	8,20	138	CAR	21 055,00	- 202,00	371,75	1,75
35	Lithuania	169 046,00	- 7 047,00	16 448,15	9,34	139	Burundi	7 579,00	- 107,00	286,03	3,72
37	Latvia	236 906,00	- 9 049,00	16 034,85	6,52	140	Malawi	10 442,00	- 142,00	255,34	2,41

Якщо поглянути на країни з найвищою ефективністю використання національного багатства (див. табл. 2), то можна побачити, що в цих країнах на високому рівні розвинений морський рекреаційний туризм. Такі високі показники можуть бути зумовлені тим, що в аналізі зміни багатства народів фахівцями Світового банку не враховано частку власне морських ресурсів. Таким чином, при удосконаленні методології оцінки національного багатства і врахуванні даного елемента відбудеться корекція показника продуктивності за рахунок збільшення бази розрахунку – самого національного багатства.

Таблиця 2

Рейтинг країн з найвищою ефективністю використання національного багатства

Table 2

Rating of the countries with the highest productivity of national wealth

№ п/п	Країна	Національне багатство на душу населення	Чисті іноземні активи на душу населення	ВВП на душу населення	Продуктивність національного багатства у ВВП
1	Turkey	45 998,00	- 5 921,00	10 398,20	20,03
2	Maldives	44 991,00	- 6 177,00	6 836,06	13,36
3	Mauritius	97 018,00	10 346,00	10 500,15	12,11
4	Lebanon	65 148,00	- 12 151,00	8 894,89	11,51
5	Bosnia and Herzegovina	40 486,00	- 2 592,00	4 709,04	10,93
6	Comoros	8 836,00	- 50,00	931,18	10,48
7	Argentina	126 516,00	1 033,00	12 567,79	10,02
8	Bahrain	270 311,00	21 816,00	24 863,25	10,01
9	Azerbaijan	85 341,00	7 384,00	7 776,02	9,97
10	Macedonia, FYR	52 210,00	- 2 945,00	5 464,38	9,91

Ще одним цікавим фактом є те, що з-поміж 50 найбідніших країн світу зустрічаються багато таких (15 країн), які мають високу продуктивність національного багатства, але це не забезпечує їм нарощення активів, а відповідно і спіралеподібного розвитку та зростання економіки. Це може свідчити про недоліки в управлінні розподілом суспільного доходу та про неефективну державну економічну політику.

Виходячи з отриманих результатів дослідження можна стверджувати, що не лише розмір національного багатства має важливе значення при аналізі багатства та рівня життя населення, але й ефективність управління природними, виробничими, людськими та фінансовими активами, що спричинює різну продуктивність їх використання, а отже і різний рівень доходу на душу населення. Виходячи з доступних даних, підвищення ефективності управління національним багатством країни і відповідно його продуктивності, на прикладі України із 5 до 7% дозволить збільшити ВВП на 40%, а із 2 до 5% в Нігері забезпечить зростання ВВП на 150%.

Поясненням такої диференціації продуктивності національного багатства може бути різна економічна політика країн щодо використання наявних ресурсів та відмінності у розподілі створених відповідною економікою благ. Так, Шумська С.С. згадує у своїй праці пропозицію В.К. Фальцмана щодо застосування двоїстої оцінки економічного зростання, яка дає змогу виміряти показники “потоків продукції національного доходу і, крім того, запасів майна, природних, людських ресурсів та інноваційного потенціалу, тобто елементів багатства”[4].

Така оцінка допомагає виділити 4 типи економічної динаміки:

- 1) зростання національного продукту та багатства;
- 2) збільшення національного продукту за рахунок зменшення національного багатства;
- 3) скорочення національного продукту за приросту багатства;
- 4) зменшення як продукту, так і багатства.

За динаміки першого типу, що є найбільш прийнятною для суспільства, використання невідтворюваних ресурсів компенсується приростом інших елементів багатства. Динаміка другого типу властива періодам, коли економічне зростання супроводжується зменшенням/втратою важливих елементів національного багатства, можливо навіть втратою якісних характеристик багатства (включаючи людський капітал). Економічна динаміка третього типу можлива в практиці розвинутих країн, де навіть у періоди циклічної кризи зі скороченням темпів зростання ВВП спостерігається збереження або приріст національного багатства. Динаміка четвертого типу характерна переважно для країн, які у своєму розвитку, за відсутності чіткої стратегії, проводять реформи, відірвані від ресурсних можливостей, або, навпаки, зволікають із проведенням необхідних перетворень, "проїдаючи" нагромаджене попередніми поколіннями. Таким чином, розгляд двоїстих оцінок економічного зростання підтверджує важливість розробки довгострокової стратегії економічного розвитку країни, де у вимірі національного багатства й добробуту майбутніх поколінь стає чітко зрозумілою ціна проведених реформ і темпів економічного зростання.

Очевидно, що розглядаючи моментні точкові значення показників ВВП та національного багатства станом на 2014 рік, важко в повній мірі змоделювати кореляцію між ними, тому для більшої точності варто брати до уваги також динаміку зміни цих елементів системи національних рахунків. В той же час, виявлені розбіжності в продуктивності управління національним багатством країн та запропоновані чотири можливі типи динаміки економічних процесів створюють передумови для подальшого дослідження та з'ясування конкретних факторів впливу на зміну продуктивності використання національного багатства країн, що є важливим для забезпечення економічного зростання країн та забезпечення добробуту їх населення.

Висновок. Підсумовуючи вищесказане розуміємо, що ВВП та Національне багатство є ключовим взаємодоповнюючими та взаємопов'язаними макроекономічними індикатором економічного стану суспільства та рівня життя населення. Так, рівень ВВП країни залежить від величини національного багатства та ефективності управління активами, які до нього включаються (природний, виробничий та людський капітал, а також чисті фінансові активи). Таким чином, визначено, що забезпечення зростання ВВП можливе за рахунок наступних чинників:

1. Покращення управління національним багатством, що дозволяє більш ефективно розподіляти наявні ресурси досягаючи вищої продуктивності та забезпечуючи зростання обсягів доданої вартості на одиницю вартості активів, що веде до збільшення ВВП на душу населення.

2. Нарощення національного багатства за рахунок розширеного відтворення, тобто вкладення капіталу в створення активів, які будуть приносити додатковий дохід у наступних періодах.

В поєднанні, ці два інструменти – розширене відтворення та підвищення продуктивності активів (національного багатства) за рахунок ефективного управління забезпечують стійке зростання економічних показників та покращення рівня життя населення.

1. Федоренко В. Г., Діденко О. М., Руженський М. М., Іткін О. Політична економія: Підручник / За науковою ред. доктора економ. наук, проф. В. Г. Федоренка. – К. : Алерта, 2008. - 487 с.

2. Мікроекономіка : учебник для бакалавров / А. С. Булатов, С. А. Бартенев, О. В. Соколова, В.Б. Сулян ; под ред. А. С. Булатова. – М. : Издательство Юрайт, 2016. – 439 с.
3. Lange, Glenn-Marie, Quentin Wodon, and Kevin Carey, eds. 2018. *The Changing Wealth of Nations 2018: Building a Sustainable Future*. Washington, DC: World Bank. doi:10.1596/978-1-4648-1046-6.
4. Шумська, С. С. Національне багатство України у вимірі показників СНР [Текст] / С. С. Шумська // *Фінанси України*. – 2012. – № 4. – С. 27-40
5. Чечель О. М. Базові критерії добробуту населення / О. М. Чечель // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2011. – № 1. – С. 82-85. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_1_23.
6. Куклин В., Сиренькая А. Богатство и социальное развитие наций / В. Куклин, А. Сиренькая // *Український соціологічний журнал*. – 2016. – № 1–2. – С. 42-57.
7. Бобух І. М. Національне багатство як основа для фінансового розвитку України / І. М. Бобух // *Модернізація публічного сектору в Україні: можливості, виклики та обмеження фіскальної децентралізації* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. семінару, Київ, 11-14 квіт. 2016 р. / ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», каф. фінансів ; редкол.: В. Федосов (голова) [та ін.]. – Київ : Аграр Медіа, 2016. – С. 43–47. – Текст парал. англ.
8. Шутасва О.О. Структура та основні підходи к оцінки людського капіталу / О.О. Шутасва // *Культура народів Причорномор'я*. – 2014. – № 278, Т. 2. – С. 31-34.

References

1. Fedorenko, V., Didenko, O., Ruzhens'kii, M., and O. Itkin. *Political economy*. Alerta, 2008.
2. Bulatov, A., Bartenev, S., Sokolova, O., and V. Supian. *Microeconomics*. Yurait, 2016.
3. Lange, Glenn-Marie, Quentin Wodon, and Kevin Carey, eds. *The Changing Wealth of Nations 2018: Building a Sustainable Future*, World Bank, 2018. doi: 10.1596/978-1-4648-1046-6.
4. Shums'ka, S. "Ukrainian national wealth in measure of SNA indicators." *Finances of Ukraine*, no.4, 2012, pp 27-40.
5. Chechel, O. "Basic criteria of the population's welfare." *Investments: practice and experience*, no.1, 2011, pp. 82-85. Vernadsky national library of Ukraine, nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_1_23. Accessed 1 Mar. 2018.
6. Kuklin, V., and A. Sirenkaia. "Wealth and social development of the nation." *Ukrainian sociological journal*, no.1–2, 2016, pp. 42-57.
7. Bobuh, I. "National wealth as the basis for Ukraine's financial development." *International scientific conference "Modernization of the Ukrainian public sector: opportunities, challenges and restrictions of the fiscal decentralization"*, 2016, pp. 43-47.
8. Shutaieva, O. "Structure and main approaches to human capital assessment." *Culture of the Black Sea people*, vol. 2, no. 278, 2014, pp. 31-34.

Рецензенти:

- Ткачук І.Г. (головний редактор)** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника",
- Кропельницька С.О.** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

УДК 338.2+355.40

ББК 32.973

Король В.С. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ЗАГРОЗ ДЛЯ УКРАЇНИ

Тернопільський національний економічний університет,
Міністерства освіти і науки України,
Кафедра менеджменту і маркетингу,
вул. Дністровська, 32, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: 77-30-90,
e-mail: king_stat@i.ua

Анотація. У сучасних умовах ХХІ ст. інформаційна безпека набуває все вагомшої ролі, а питання її забезпечення стають дедалі гострішими. Стрімке впровадження інформаційних технологій у всі сфери життєдіяльності суспільства та розвиток в умовах глобалізаційних процесів актуалізує проблему визначення обґрунтованих та ефективних шляхів забезпечення інформаційної безпеки.

Досліджено проблему інформаційної безпеки України та захисту національного інформаційного простору від негативних впливів. Проаналізовано теоретичні підходи до визначення сутності поняття інформаційна безпека; всебічно досліджено види реальних і потенційних інформаційних загроз для України. Визначено практичні рекомендації щодо вдосконалення державної інформаційної політики та створення ефективної системи інформаційної безпеки України

Ключові слова: інформаційна безпека України, національний інформаційний простір; інформаційні загрози.

Korol' V.S.

INFORMATION SECURITY: ANALYSIS OF THE MAIN THREATS TO UKRAINE

Ternopil National Economic University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and Marketing,
Dnistrovs'ka str., 32, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.: 77-30-90,
e-mail: king_stat@i.ua

Abstract. In modern conditions of the XXI century, information security is becoming more and more important, and the issue of its provision is becoming more acute. The rapid introduction of information technology in all spheres of society and development in the context of globalization processes, actualizes the problem of determining reasonable and effective ways of ensuring information security.

The problem of information security of Ukraine and protection of the national information space from negative influences was investigated. The theoretical approaches to the definition of the essence of the notion of information security are analyzed; the types of real and potential informational threats for Ukraine are thoroughly investigated. The practical recommendations for improving the state information policy and creation of an effective information security system of Ukraine are defined.

Key words: information security of Ukraine, national information space; information threats

Вступ. На початку ХХІ ст. поява і швидке зростання соціальної значущості глобальної комп'ютерної мережі Інтернет детермінував безліч соціальних проблем і суперечливих ситуацій, які не мають однозначного рішення в рамках існуючої соціальної і культурної системи. Нова ера глобальних інформаційно-комп'ютерних технологій не тільки сприяє генезису глобального світопорядку, а й ставить під сумнів багато традиційних атрибутів та інституційних особливостей. Наприклад, мова йде про державний суверенітет, який піддається загрозам і викликам з боку нового глобального інформаційного світопорядку. В даний час стає очевидним, що негативний вплив на країну, її громадян може бути надано за допомогою, в тому числі, інформаційно-комунікаційного впливу (інформаційні війни, інформаційний тероризм і т.д.). Крім того, глобальна комп'ютерна мережа Інтернет сприяє стиранню просторово-часових (в тому числі і національних) меж, що негативно позначається на патріотизмі громадян, їх відношенню до власної країни.

Інформаційну безпеку, проблеми захисту національного інформаційного простору досліджували багато науковців. Зокрема, проблему відображено у працях А. Марущака, В. Петрика, В. Ліпкана, Б. Кормича, В. Почепцова та інших фахівців. Проблемні

питання забезпечення кібернетичної безпеки досліджували Р. Лук'янчук, В. Бурячок, А. Бабенко, В. Гавловський, Д. Дубов, В. Номоконов, М. Погорецький, В. Шеломенцев та інші науковці. Однак у працях вищезазначених фахівців інформаційна безпека досліджувалась, радше, як складова національної безпеки, її невід'ємний компонент. Поза увагою науковців залишилися проблеми чіткого окреслення інформаційних загроз, вивчення їхніх джерел, всебічне дослідження технологій ведення інформаційної війни.

Постановка завдання. Саме тому необхідно зосередити увагу на негативних аспектах зростання соціального впливу Інтернету та інформаційно-комп'ютерних технологій. Україна покликана боротися з виникаючими загрозами, бо в іншому випадку може виявитися під питанням і подальша доля нашої країни, як незалежної держави в умовах глобального постіндустріального світу початку ХХІ ст.

Результати. Стосовно функціонування глобальної комп'ютерної мережі Інтернет необхідно зосередити увагу на соціологічному аналізі її небезпечних інформаційних впливів на свідомість аудиторії. Такого роду дії зазвичай поділяють на два види. Перший пов'язаний з втратою цінної інформації, що, або знижує ефективність власної діяльності, або підвищує ефективність діяльності противника, конкурента. Якщо об'єктом такого впливу є свідомість людей, то мова йде про розголошення державних таємниць, вербування агентів, спеціальні заходи і засоби для підслуховування, використання детекторів брехні, медикаментозних, хімічних та інших впливах на психіку людини. Безпека від інформаційного впливу даного виду забезпечують органи цензури, контррозвідки та інші суб'єкти інформаційної безпеки.

Другий вид інформаційного впливу пов'язаний з впровадженням негативної інформації, що може не тільки привести до небезпечних помилкових рішень, а й змусити діяти на шкоду, навіть підвести суспільство до катастрофи. Інформаційну безпеку цього виду повинні забезпечувати спеціальні структури інформаційно-технічної боротьби. Вони нейтралізують акції дезінформації, припиняють маніпулювання громадською думкою, ліквідують наслідки комп'ютерних атак.

Істотні загрози можуть виникати і в аспекті так званого інтелектуального суверенітету держави. Ситуація ускладнюється і тою обставиною, що спочатку Інтернет був військовою розробкою, альтернативною інформаційно-комунікаційною мережею на випадок виникнення ядерної війни. Як свідчать публікації дослідників, на початку 1990-х років в Європейському центрі ядерних випробувань в Женеві Т. Бернерс-Лі розробив сучасний вигляд технології "Всесвітньої павутини" (World Wide Web = WWW). У другій половині 1990-х років почався стрімкий розвиток мережі Інтернет і пов'язаних з ним комунікаційних технологій. В кінці ХХ століття в глобальній мережі налічувалося понад 300 млн. постійно підключених до нього серверів.

З огляду на вищевикладене, необхідно усвідомлювати, що, не беручи участь в розробках новітніх глобальних інформаційно-комунікаційних брендів, інтегруючись в глобальне комп'ютерне середовище, можна просто не усвідомлювати глибину можливостей «архітекторів» нового інформаційного порядку. Тим часом, саме зараз необхідний детальний моніторинговий аналіз потенціалу Інтернету, його модифікацій в аспекті їх впливу на українське суспільство, його соціальні інститути і підсистеми, основні соціальні явища і процеси.

Новий рівень розвитку соціальної системи приносить і цілком зримі тривоги – як для вчених, так і для представників соціального управління. Йдеться про зміну характеру і спрямованості загроз інформаційній безпеці з боку Інтернету. В постіндустріальному, інформаційному суспільстві все менше використовується "фізична зброя" і все частіше домінує зброя інформаційна. Зараз не обов'язково

завойовувати країни фізично, досить їх завоювати ідеологічно, так як в сучасних умовах інформаційна індустрія є одним з головних джерел розвитку суспільства. Цілеспрямована зміна життєвого стилю, принципів, стандартів, моделей споживання і поведінки населення, особливо молоді, за допомогою інформаційних технологій направлено на стратегічне використання інформації, підлив держави зсередини, що не завжди і не відразу сприймається як інформаційна агресія - саме цим вона небезпечна для країни, проти якої направлена. Разом з тим, як і у випадках з іншими проявами науково-технічного прогресу, вплив інформаційно-комп'ютерних технологій виявило і свою "зворотний бік", що складається у використанні їх потенціалу в деструктивних цілях. Це проявилось у виникненні комплексу нових і трансформації традиційних загроз безпеки.

Як зазначає Р. Р. Марутян, найсуттєвішою загрозою національній безпеці України в інформаційній сфері є здійснення іноземними державами негативного інформаційно-психологічного впливу на суспільну свідомість громадян України та світову громадськість через проведення інформаційних акцій та кампаній, спеціальних інформаційних операцій. Це відбувається через систематичне поширення тенденційної, неповної або упередженої інформації про Україну та політичні процеси, що відбуваються на її теренах. Усе це впливає на зовнішню та внутрішню політику нашої держави, знижує її міжнародний імідж, має політичне та економічне підґрунтя. Метою таких інформаційних операцій є забезпечення власних національних інтересів інших держав [6]

Як зазначено у Законі України "Про основи національної безпеки" однією з основних загроз інформаційній безпеці є "намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації" [8]. У Доктрині інформаційної безпеки України, визначено такі загрози інформаційній безпеці країни: поширення у світовому інформаційному просторі викривленої, недостовірної та упередженої інформації, що завдає шкоди національним інтересам України; зовнішні деструктивні інформаційні впливи на суспільну свідомість через ЗМІ, а також мережу Інтернет; деструктивні інформаційні впливи, які спрямовані на підлив конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України; прояви сепаратизму в ЗМІ, а також у мережі Інтернет за етнічною, мовною, релігійною та іншими ознаками [3]

Отже, національний інформаційний простір України, на жаль, зазнає суттєвих загроз, викликів, які становлять небезпеку функціонування держави, її політичного та економічного розвитку, інтеграції у європейські та євроатлантичні структури.

Для істотного підвищення ефективності побудови системи інформаційної безпеки в сучасних умовах державі необхідна політична воля, а також усвідомлення і перегляд ролі політики і політичних відносин в системі інформаційної безпеки. В першу чергу мова йде про такі політичні фактори, «впливовість» яких обумовлена специфікою соціальної трансформації, визначає внутрішній вигляд і характер інформаційної безпеки, її систему в умовах соціального реформування, спрямованість її подальшого розвитку. До політичних факторів даного роду відносяться політична ідеологія, політична культура, політична соціалізація, політико-інституціональна сфера держави і громадянського суспільства, політичні відносини і процеси трансформаційної спрямованості. Саме ці чинники безпосередньо пов'язані з інформатизацією, суміжна з нею є сфера соціалізації, цілісно характеризують політичну сферу суспільного життя, що розвивається в умовах соціальної трансформації сучасної України.

Висновки. Таким чином, в завершенні вважаємо за необхідне зробити ряд висновків і узагальнень. Зокрема, основна проблема суспільства початку XXI ст., на наш погляд, полягає в невідповідності темпів техніко-технологічних і соціальних змін.

Перші демонструють високу швидкість і досить швидкими темпами змінюють життя соціуму. Однак поява Інтернету, електронних інформаційних технологій повинно супроводжуватися відповідними соціальними і соціокультурними змінами, які поки не спостерігаються в достатній мірі для досягнення соціальної стабільності. Саме тому в суспільстві виникають ефекти, подібні віртуалізації соціального простору. У міру розвитку віртуальної реальності все активніше продукуються і відповідні загрози і ризики, пов'язані з відсутністю достовірних знань, а відповідно, і апробованих управлінських технологій та ефективних рішень. Внаслідок вищевикладеного в останні роки наша країна стикається зі зростаючими загрозами інформаційній безпеці, пов'язані з інтернет-середовищем. Активність кіберзлочинності, агресивних комунікаторів часто має масу негативних наслідків і практично не карається державою. Дана проблема може значно загостритися в найближчі роки, так як технологічний розвиток прискорюється, а суспільство просто не встигає адекватно реагувати на зміни, що відбуваються.

Особливу заклопотаність у даний час викликають:

– відсутність дієвих, ефективних механізмів соціального контролю і управління в Інтернеті;

– можливості анонімних дій, маскування своєї діяльності і, як наслідок, виникнення відчуття безкарності;

– транснаціональний характер інтернет-середовища, стирання просторово-часових меж, загроза державному суверенітету.

Варто зазначити, що з метою захисту національного інформаційного простору, створення ефективної системи забезпечення інформаційної безпеки, з боку української влади здійснюються певні заходи. Зокрема, 14 січня 2015 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову, згідно з якою створено Міністерство інформаційної політики України, пріоритетними завданнями якого є протидія інформаційній агресії з боку Російської федерації; розроблення ефективної стратегії інформаційної політики держави та Концепції інформаційної безпеки України; узгодженість та координація функціонування і діяльності органів державної влади і інформаційній сфері.

В умовах нових інформаційних викликів Україна має бути готова до забезпечення своєї інформаційної безпеки, при цьому нашій державі необхідно розробити всеосяжну і чітку стратегію інформаційного захисту, що має сприяти досягненню поставлених цілей, а не перешкоджати їх досягненню. В майбутньому цю систему необхідно розвивати, враховуючи правові, технологічні, матеріально-фінансові, та інші аспекти. Адже сьогодні, коли ресурсні можливості держави обмежені. Необхідний пошук нових шляхів і напрямів забезпечення інформаційної безпеки України в умовах зростання інформаційних і військових викликів та загроз. Нині, інформаційна безпека може бути реалізована за умови створення відповідної ієрархічної організаційної структури і орієнтування на вітчизняну наукову та виробничу інфраструктуру.

1. Богуш В. Інформаційна безпека держави [Текст] / В. Богуш, О. Юдін; [гол. ред. Ю.О. Шпак]. – К. : МК-Прес, 2005. – 432 с.
2. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення [Електронний ресурс] / Ю.О. Горбань. – Режим доступу: <http://www.visnyk.academy.gov.ua/wpcontent/uploads/2015/04/20.pdf>
3. Доктрина інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>
4. Захист інформаційної безпеки як функція держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mego.info/матеріал/23-захист-інформаційної-безпеки-як-функція-держави>
5. Концепція національної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1

6. Марутян Р. Р. Рекомендації щодо вдосконалення політики забезпечення інформаційної безпеки України [Електронний ресурс] / Р. Р. Марутян. – режим доступу: http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=198%3A2014-08-13-12-55-48&catid=66%3A2010-12-13-08-48-53&Itemid=90&lang=uk;
7. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни / Г. Почепцов. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2015. – 497 с.
8. “Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України” Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14>.

References

1. Bohush, V. *State Information security*. МК-Press, 2005.
2. Horban, Yu.O. “Information war against Ukraine and means of its conduct.” <http://www.visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/04/20.pdf> Accessed 12 Mar. 2018.
3. “Doctrine of Information Security of Ukraine.” The Verkhovna Rada of Ukraine, www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514/2009. Accessed 11 Mar. 2018.
4. “Protection of information security as a function of the state.” Mego.info, www.mego.info/material/23-zakhystinformatsiinoi-bezpeky-iak-funktsiia-derzhavy. Accessed 1 Mar. 2018.
5. “The Concept of National Security of Ukraine.” The Verkhovna Rada of Ukraine, www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1. Accessed 11 Mar. 2018.
6. Marutian, R. R. “Recommendations for improving the policy of ensuring information security of Ukraine.” DSaua.org, www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=198%3A2014-08-13-12-55-48&catid=66%3A2010-12-13-08-48-53&Itemid=90&lang=uk. Accessed 12 Mar. 2018.
7. Pocheptsov, H. *Modern information wars*. Vyd.dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, 2015.
8. “On measures to improve the formation and implementation of state policy in the field of information security of Ukraine. Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine from 28.04.2014.” The Verkhovna Rada of Ukraine, www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14. Accessed 12 Mar. 2018.

Рецензенти:

Ткач О.В. – д.е.н., професор ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”;

Стефінін В.В. – к.е.н., доцент ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ І ОПОДАТКУВАННЯ

УДК: 657.212:336.274.8

ББК 65.052

Кармазіна Н.В.

ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВИРІШЕННЯ

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, Міністерство освіти і науки України, кафедра обліку та аудиту, вул. І. Кудрі, 33, м. Київ, 01001, Україна, тел.: 050-341-57-18, e-mail: natalikarma@ukr.net

Анотація. У статті виявлено проблеми, пов'язані з обліком дебіторської заборгованості що полягають у відсутності чіткого співвідношення дебіторської заборгованості та кредиторської заборгованості у загальній їх структурі; непристосованості методів визначення резерву сумнівних боргів, які передбачені в П(С)БО 10 до обліку на українських підприємствах; розмежуванні понять короткострокової та довгострокової дебіторської заборгованості тощо. Систематизовано класифікацію дебіторської заборгованості за такими критеріями, як: визначення мети, формулювання завдань, конкретизування користувачів інформації, вибір ознаки класифікації, визначення пріоритетних принципів, вибір та групування дебіторської заборгованості за оптимальним типом, а також додатково запропоновано: суб'єкт дебіторської заборгованості, сума заборгованості, вид оцінювання, причина виникнення. Це дозволило визначити такі методи оцінки заборгованості, як: історичної собівартості; вартість реалізації (погашення) – факторингове, форфейтингове оцінювання, оцінювання при дисконті векселя; на основі поточної вартості; теперішня вартість. Запропоновано комплексний методичний підхід до розрахунку резерву сумнівних боргів, що містить аналітичну і математичну моделі розрахунку. Аналітична модель полягає в оцінюванні рівня платоспроможності дебітора на основі розроблених критеріїв рівня неплатоспроможності, за результатами якого списують дебіторську заборгованість покупців і відображають списані суми як сумнівний борг. Обґрунтовано, що математична модель визначення величини резерву, що заснована на методі класифікації дебіторської заборгованості за термінами непогашення. Використання комплексного методичного підходу до розрахунку резерву сумнівних боргів забезпечує розробку комплексної політики розрахунку такого резерву, виходячи з всебічного оцінювання розмірів, складу та термінів виникнення дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги з урахуванням специфіки господарюючого суб'єкта. Аргументовано, що більшість акціонерних підприємств, звітність яких є обов'язковою, не створюють резерву сумнівних боргів, за такими причинами, як: а) це вимагає вилучення з обороту коштів, що можуть бути задіяні в інших сферах діяльності; б) підприємства не хочуть нести додаткові трудові витрати на створення цього резерву. Обґрунтовано перспективи забезпечення ефективного обліку дебіторської заборгованості. Запропоновано оптимізаційну форму бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, атрибутивні ознаки якої включають: а) наявність єдиного підходу до обліку заборгованості (дебіторської та кредиторської), що забезпечує можливість проведення порівняльного аналізу і загального оцінювання дебіторської та кредиторської заборгованості, а також пов'язаність суб'єктів обліку (будь-яке підприємство може бути у ролі дебітора і кредитора); б) високоякісний облік довгострокової дебіторської заборгованості, що передбачає наявність розробки єдиного підходу до реєстрації та обліку довгострокової дебіторської заборгованості в системі синтетичних рахунків; ведення аналітичного обліку за кожним видом довгострокової дебіторської заборгованості в розроблених відомостях аналітичного обліку; узагальнення та накопичування аналітичної інформації про довгострокову дебіторську заборгованість. В цих умовах, створення ефективної моделі обліку дебіторської заборгованості дозволить уникнути ризиків неплатоспроможності і зниження показників ліквідності внаслідок отримання об'єктивної та своєчасної інформації для прийняття оптимальних управлінських рішень.

Ключові слова: фінансові активи, управління, дебіторська заборгованість, ефективність, довгострокова дебіторська заборгованість, фінансування, неплатежі, аналіз, оптимальність, облік, модель, оцінка.

Karmazina N.V.

ACCOUNTING FOR DEBT SECURITY: PROBLEMS AND WAYS OF ITS DECISION

V.I. Vernadsky Taurian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Accounting and Audit,
I. Kudri str., 33, Kyiv,
01001, Ukraine,
tel.: 050-341-57-18,
e-mail: natalikarma@ukr.net

Abstract. The article reveals problems related to accounting of receivables consisting in the absence of a clear ratio of accounts receivable and payables in their general structure; unsuitability of methods for determining the reserve of doubtful debts, which are envisaged in P (C) BO 10, for accounting at Ukrainian enterprises; differentiation of concepts of short-term and long-term receivables, etc. The classification of receivables is systematized according to the following criteria: definition of purpose, task formulation, specification of users of information, choice of classification mark, determination of priority principles, selection and grouping of receivables by the optimal type, and additionally proposed: subject of accounts receivable, amount of arrears, type of assessment, cause of occurrence. This allowed to identify such methods for assessing debt as, historical cost; cost of realization (repayment) - factoring, forfaiting estimation, valuation at the discount of a bill; based on current value; present value.

The complex methodical approach to calculating the reserve of doubtful debts is proposed, which contains analytical and mathematical model of calculation. The analytical model consists in assessing the level of solvency of the debtor on the basis of developed criteria of the insolvency level, the results of which write off the receivables buyers and reflect the written off amounts as doubtful debt. It is substantiated that the mathematical model of determining the value of the reserve, which is based on the method of classification of receivables for the terms of non-payment. Using of a comprehensive methodical approach to calculating the reserve of doubtful debts provides the development of a comprehensive policy for calculating such a reserve, based on a comprehensive assessment of the size, composition and timing of accounts receivable for products, goods, works and services, taking into account the specifics of the entity. It is argued that most of the joint-stock companies, whose reporting is compulsory, do not create a reserve of doubtful debts, for reasons such as: a). this requires the withdrawal of funds that may be involved in other areas of activity; b). enterprises do not want to incur additional labor costs to create this reserve. The prospects of ensuring efficient accounting of receivables are substantiated. The optimization form of accounting of accounts receivable, the attributive features of which include: a). the availability of a single approach to the accounting of debts (receivables and payables), which provides for the possibility of comparative analysis and general assessment of receivables and payables, as well as the association of accounting entities (any enterprise may be in the role of debtor and creditor); b) high-quality accounting of long-term receivables, which provides for the development of a single approach to the registration and accounting of long-term receivables in the system of synthetic accounts; conducting analytical accounting for each type of long-term receivables in the developed information of analytical accounting; generalization and accumulation of analytical information on long-term receivables.

In these conditions, the creation of an effective accounting model for accounts receivable will help to avoid insolvency risks and decrease of liquidity indicators due to obtaining objective and timely information for making optimal managerial decisions.

Keywords: financial assets, management, accounts receivable, efficiency, long-term receivables, financing, non-payment, analysis, optimality, accounting, model, estimation.

Вступ. Фінансова незалежність та участь вітчизняних господарюючих суб'єктів у міжнародних економічних відносинах зумовлюють необхідність безперервного забезпечення виробничого циклу оборотними засобами. Розвиток принципово нового підходу до проблем платіжно-розрахункових відносин між суб'єктами ринку зумовлює необхідність досліджувати похідну уповільнення даних відносин – дебіторську заборгованість. В сучасних умовах господарювання дебіторська заборгованість є одним із найбільш негативних явищ в економіці України. Велика сума заборгованості, яка існує між українськими підприємствами, призводить до кризи неплатежів.

Багатоаспектність дослідження проблеми обліку дебіторської заборгованості зумовлена суперечливим характером нормативних документів, а також рівнем розробок окремих теоретичних і практичних аспектів методології обліку дебіторської заборгованості, як фінансового активу підприємств. Проблема обліку дебіторської заборгованості присвячено ряд праць зарубіжних та вітчизняних учених - економістів: С.Л. Берези, Ф.Ф. Бугинця, Э.Е. Хендриксен, Т.С. Єдинак, Н.М. Грабова, В.П. Завгороднього, О.Д. Заруби, Н.В. Соловей та ін. Поряд з цим, у зв'язку із зазначеною ситуацією більшість підприємств практично не має можливості нормально функціонувати, адже наявність дебіторської заборгованості відволікає кошти з обороту. Також необхідно відзначити, що на підприємствах існують багато спірних питань, які потребують подальшого дослідження, наприклад щодо класифікації дебіторської заборгованості, визначення та формування резерву сумнівних боргів. Тому вивчення проблем обліку дебіторської заборгованості є актуальною темою дослідження.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є проблеми, пов'язаної з обліком дебіторської заборгованості з подальшою систематизацією класифікації дебіторської заборгованості за певними критеріями, обґрунтувати перспективи забезпечення ефективного обліку дебіторської заборгованості шляхом запровадження комплексного методичного підходу до розрахунку резерву сумнівних боргів, що містить аналітичну і математичну моделі розрахунку. Обґрунтовано перспективи результативного обліку дебіторської заборгованості, що включає параметричні характеристики оптимізаційної форми бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості за цільовими критеріями організаційно-функціонального узгодження платіжно-розрахункових відносин між різними ієрархічними рівнями.

Результати. Характерною особливістю сучасного розвитку економіки України є глибокі економічні перетворення в сфері виробництва на основі ринкових відносин. Ринкові відносини вимагають перегляду системи бухгалтерського обліку, одним із центральних елементів якої є облік взаєморозрахунків суб'єктів господарювання. На сьогодні одним з найбільш складних і суперечливих питань українського обліку є облік дебіторської заборгованості, що пов'язано з існуванням проблеми неплатежів.

Облік дебіторської заборгованості регулюється такими законодавчими актами, як Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", Податковий кодекс України, П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість", П(С)БО 13 "Фінансові інструменти", НП(С)БО 1 "Вимоги до складання фінансової звітності", але, незважаючи на такий контроль з боку держави, в обліку дебіторської заборгованості існує ряд проблем.

Серед основних недоліків існуючої системи обліку дебіторської заборгованості можна визначити такі:

а) для прийняття зацікавленими особами адекватних та вчасних рішень щодо існуючої політики управління істотно значення мають актуальність і якість інформації про стан розрахунків з дебіторами, що формується на базі даних бухгалтерського обліку конкретних суб'єктів господарювання. Однак форма бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, яку рекомендували нормативно, не враховує специфіки даного активу, що зумовлює наявність різних ознак його класифікації і велику кількість методів оцінювання. Крім цього, облікові реєстри, що є рекомендовані для використання, не передбачають накопичення інформації про розрахунки з дебіторами різного рівня деталізації і узагальнення. Це зумовлює неможливість

отримання інформації про дебіторську заборгованість в обсязі і вигляді, достатньому для проведення аналізу розрахунків з дебіторами зокрема і заборгованості загалом з метою прогнозування ймовірності настання платіжної кризи суб'єктів господарювання, складання рекомендацій щодо її попередження [1];

б) невирішені проблеми відображення в обліку довгострокової дебіторської заборгованості, оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи та послуги;

в) застосування у наших умовах традиційної за кордоном методики аналізу дебіторської заборгованості не завжди доцільно через відсутність необхідного обсягу вірогідної і доступної інформації щодо розрахунків з дебіторами. Крім цього, загальна криза неплатежів, характерна для сучасної української економіки, змушує сумніватися в об'єктивності, своєчасності і корисності отриманих результатів аналізу. Використання вітчизняних методик не дає змоги однозначно оцінити стан дебіторської заборгованості, а також ступінь його впливу на фінансово-господарський стан підприємств. Зазначені проблеми вказують на необхідність пошуку специфічних засобів аналізу дебіторської заборгованості, спрямованих на отримання інформації комплексного характеру, достатньої для прийняття рішень щодо глибини кризи неплатежів аналізованого суб'єкту.

На сьогодні в Україні існує чимало актуальних нерозв'язаних питань, пов'язаних з обліком дебіторської заборгованості. Це відповідно обумовлює постійний перегляд нормативних актів і регламентуючих документів, вироблення нових шляхів удосконалення організації та методики обліку розрахунків з дебіторами.

До найбільш актуальних проблем в обліку дебіторської заборгованості можна віднести:

- відсутність чіткого співвідношення дебіторської заборгованості та кредиторської заборгованості у загальній їх структурі;
- непристосованість методів визначення резерву сумнівних боргів, які передбачені в П(С)БО 10 до обліку на українських підприємствах, і, виходячи з цього, недостовірні дані при відображенні резерву сумнівних боргів в балансі;
- розмежування понять короткострокової та довгострокової дебіторської заборгованості;
- облік довгострокової дебіторської заборгованості згідно з вимогами П(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість”;
- потреба змін у будові реєстрів аналітичного і синтетичного обліку дебіторської заборгованості.

Для прийняття управлінських рішень важливе значення має повнота і об'єктивність інформації, пов'язаної з дебіторською заборгованістю. Вирішення багатьох проблемних питань дозволить значно вдосконалити організацію та методику обліку розрахунків уз дебіторами.

На нашу думку, утворення поточної дебіторської заборгованості не завжди слід пов'язувати з доходом. Дохід, як зазначають Е. Є. Хендріксен і М. Ф. Ван Бреда, вимірюється сумою очікуваних грошових надходжень, тому якщо не очікується погашення дебіторської заборгованості у звітному періоді, то наступні надходження коштів або певних матеріальних цінностей не можна вважати доходом [2, с. 98]. Так, перерахування авансів за ще непередану продукцію призводить до виникнення дебіторської заборгованості, хоча доходу тут немає. Вважаємо, що ці пропозиції повинні бути взяті до уваги при подальшому вдосконаленні нормативної бази.

Розгляд сучасних підходів до класифікації дебіторської заборгованості дало змогу виявити низку проблем. Для їх вирішення можна запропонувати методику класифікації дебіторської заборгованості, що дає можливість здійснювати порівняльний аналіз варіантів групування розрахунків з дебіторами за класифікаційними ознаками з метою розробки різних типів класифікації.

Згідно з такою методикою класифікацію дебіторської заборгованості слід проводити у такій послідовності: визначення мети, формулювання завдань, конкретизування користувачів

інформації, вибір ознаки класифікації, визначення пріоритетних принципів, надання переліку можливих типів класифікації, вибір оптимального типу, групування дебіторської заборгованості за обраним типом. Як можливі ознаки класифікації дебіторської заборгованості треба додатково запропонувати: суб'єкт дебіторської заборгованості, сума заборгованості, вид оцінювання, причина виникнення.

Базуючись на систематизації можливих варіантів групування дебіторської заборгованості, необхідно створити системний класифікатор дебіторської заборгованості з використанням таких параметрів: ознак, принципів та мети класифікації, якісної характеристики ознаки, користувачів інформації, типів класифікації. Використання даної розробки сприяє наданню якісної бухгалтерської інформації для контролю, аналізу та управління залежно від конкретних потреб користувачів у період антикризового регулювання.

Результати проведеної систематизації дають змогу визначити такі види оцінювання дебіторської заборгованості:

- на основі історичної собівартості – первісне (історичне) оцінювання, яке визначають за номінальним і спонтанним методами оцінювання [3];
- на основі вартості реалізації (погашення) – факторингове, форфейтингове оцінювання, оцінювання при дисконті векселя, для яких характерне видаткова оцінка, чисте реалізаційне оцінювання, що визначають за величиною сумнівних боргів, експертне оцінювання, при розрахунку якого використовують оцінювання продажу;
- на основі поточної вартості – оцінювання з урахуванням валютного курсу; оцінювання з урахуванням індексу цін; оцінювання з урахуванням поточної процентної ставки, яке базується на методі потоку, що дисконтувався, і для розрахунку якого запропонований порядок визначення загальної реалізаційної вартості заборгованості [5];
- на базі теперішньої вартості – теперішня оцінка на основі первісної вартості (метод оцінювання – первісний), теперішня оцінка на основі поточної вартості (метод оцінювання – поточний).

З метою мінімізації відхилень розрахункової вартості боргу від її реальної величини можна запропонувати комплексний підхід до оцінювання дебіторської заборгованості, що базується на коригуванні первісної вартості дебіторської заборгованості відповідно до коефіцієнта часу [4]. Коефіцієнт часу дає змогу оцінити заборгованість господарюючого суб'єкта у даний час з урахуванням зростання вартості в часі та зміни загальної купівельної спроможності грошових коштів. Використання в бухгалтерському обліку комплексного оцінювання дебіторської заборгованості забезпечує врахування впливу на зміну вартості водночас минулих і умовно можливих минулих тимчасових процесів, що створює можливість для прогнозування напрямків і обсягів поточних та майбутніх грошових потоків підприємства [7].

Створення ефективної системи контролю за якістю обліку розрахунків з дебіторами вимагає розробки чіткої та досконалої класифікації дебіторської заборгованості, уніфікації способів її оцінки та документів аналітичного обліку. Це, відповідно, дозволить накопичувати інформацію про розрахунки з дебіторами з різними рівнями деталізації і узагальнення.

Потребують розробки також моделі співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей і певного інструментарію, який дозволить би швидко та якісно виявляти негативні явища, що впливають на кількісні та якісні зміни цих заборгованостей. Бажаним є співвідношення, коли кредиторська заборгованість переважає дебіторську на 10-20%. Однак, як показують дослідження, на деяких підприємствах кредиторська заборгованість переважає зобов'язання дебіторів у 10 і більше разів [3, с. 61]. Тому рішенням даної проблеми є розробка моделі співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, яка дозволила б швидко та якісно виявляти негативні явища, не допустити прострочення термінів платежу та доведення заборгованості до безнадійної.

При проведенні такого аналізу потрібно враховувати специфіку підприємств і організацій, сезонність їх роботи, зв'язки з покупцями та постачальниками тощо. Варто також зважати на

принцип “Вимагай оплати якомога швидше та оплачуй якомога пізніше”, який дозволяє довший період володіти певними активами й отримувати від них вигоду. Крім цього наявність великих обсягів дебіторської заборгованості, як вірно говорить Ф. Ф. Бутинець, спричиняє низьку платоспроможність підприємства. Відзначимо, що значна сума кредиторської заборгованості не завжди є негативним явищем; зокрема, коли підприємство володіє такою кількістю високоліквідних активів, при погашенні заборгованості ними це суттєво не вплине на подальшу його діяльність [1].

Для забезпечення такого принципу бухгалтерського обліку, як “обачність”, дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи і послуги відображається в бухгалтерській звітності у чистій реалізаційній вартості, що враховує величину резерву сумнівних боргів [8]. Питання визначення величини такого резерву потребує доопрацювання в плані конкретизації методики розрахунку. Слід запропонувати комплексний методичний підхід до розрахунку резерву сумнівних боргів, розробити комплексну методику розрахунку такого резерву, що містить аналітичну і математичну моделі розрахунку.

Суть аналітичної моделі полягає в оцінюванні рівня платоспроможності дебітора на основі розроблених критеріїв рівня неплатоспроможності, за результатами якого списують дебіторську заборгованість покупців і відображають списані суми як сумнівний борг. Процес визначення величини резерву сумнівних боргів з використанням аналітичної моделі доволі трудомісткий, але він дає змогу отримувати точний розрахунок величини резерву сумнівних боргів і реальну оцінку чистої реалізаційної вартості поточної дебіторської заборгованості.

Математична модель визначення величини резерву заснована на методі класифікації дебіторської заборгованості за термінами непогашення. Розроблення математичної моделі визначення величини резерву сумнівних боргів менш трудомістке і забезпечує повне зарахування в рівних частках суми непогашеної дебіторської заборгованості в такий резерв на час визнання заборгованості безнадійною.

Використання комплексного методичного підходу до розрахунку резерву сумнівних боргів забезпечує розробку комплексної політики розрахунку такого резерву, виходячи з всебічного оцінювання розмірів, складу та термінів виникнення дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги з урахуванням специфіки господарюючого суб'єкта.

Важливо вдосконалювати методику визначення суми резерву сумнівних боргів. На нашу думку, потрібно внести зміни в діюче законодавство для стимулювання створення підприємствами цього резерву. Практика показує, що більшість акціонерних підприємств, звітність яких є обов'язковою, не створюють резерву сумнівних боргів, оскільки: це вимагає вилучення з обороту коштів, що можуть бути задіяні в інших сферах діяльності; підприємства не хочуть нести додаткові трудові витрати на створення цього резерву.

Проведені дослідження також показують, що існує потреба змін у побудові реєстрів аналітичного і синтетичного обліку дебіторської заборгованості. Сьогодні облік дебіторської та кредиторської заборгованостей ведеться в одному реєстрі – Журналі № 3, а це зовсім різні об'єкти бухгалтерського обліку, які лише частково пов'язані між собою, тому в [7] пропонується вести синтетичний облік цих заборгованостей у різних реєстрах.

Необхідно також внести зміни до Плану рахунків бухгалтерського обліку та інструкції з його використання щодо рахунка 37 “Розрахунки з різними дебіторами”. Класифікація дебіторської заборгованості на ньому не вірна. Тобто сюди увійшли різні види розрахунків із дебіторами, що можна об'єднати в групи, які неоднорідні за своєю природою.

Висновки. На підставі вищевикладеного з'ясовано, що з метою надання якісної бухгалтерської інформації про заборгованість підприємства, користувачам для прийняття рішень, можна запропонувати оптимізаційну форму бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, для якої властиві:

а) наявність єдиного підходу до обліку заборгованості (дебіторської та кредиторської), зумовленого такими його перевагами, як: можливість проведення порівняльного аналізу і

загального оцінювання дебіторської та кредиторської заборгованості; пов'язаність суб'єктів обліку (будь-яке підприємство може бути у ролі дебітора і кредитора);

б) високоякісний облік довгострокової дебіторської заборгованості, зумовлений: наявністю розробки єдиного підходу до реєстрації та обліку довгострокової дебіторської заборгованості в системі синтетичних рахунків; веденням аналітичного обліку за кожним видом довгострокової дебіторської заборгованості в розроблених відомостях аналітичного обліку; узагальненням та накопичуванням аналітичної інформації про довгострокову дебіторську заборгованість.

Отже, створення ефективної моделі обліку дебіторської заборгованості дозволить уникнути ризиків неплатоспроможності і зниження показників ліквідності внаслідок організаційно-функціональної оптимізації дебіторської заборгованості, як фінансового активу в системі управління підприємством для прийняття оптимальних управлінських рішень та мінімізації ризиків бізнес-процесів.

1. Бутинець Ф. Ф. Організація бухгалтерського обліку : підручник / Ф. Ф. Бутинець, О.П. Войналович, І. Л. Томашевська. – [4-ге вид.]. – Житомир : ПП "Рута", 2015. – 528 с.
2. Хендриксен Э.Е. Теория бухгалтерского учета / Э.Е. Хендриксен, М.Ф. Ван Бреда; перевод с англ. под ред. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 576 с.
3. Єдинак Т.С. Проблеми управління дебіторською заборгованістю підприємств в умовах фінансово-економічної кризи // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2014. – №3. – С.55-62.
4. Грабова Н. М. Бухгалтерский учет в производственных и торговых предприятиях : учебн. пособ. для студ. вузов / под ред. Н. В. Кужельного. – К. : Изд. А.С.К., 2011. – 320 с.
5. Александров Д. М. Проблеми взыскания дебиторской задолженности / Д.М.Александров // Вестник бухгалтера и аудитора Украины. – 2010. – № 21. – С. 22-25.
6. Береза С. Л. Класифікація дебіторської заборгованості: нові підходи / Береза С. Л. // Вісник ЖІТІ. – 2012. – № 14. – С. 156-160.
7. Соловей Н. В. Проблеми обліку дебіторської заборгованості / Н.В.Соловей. – К.: Центр учбової літератури, 2013.
8. П(С)БО № 10 “Дебіторська заборгованість”, затверджене наказом Міністерства фінансів України. – 2001. – № 237. – [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3125-18>

References

1. Butynets, F. F. *Organization of accounting*, PP “Ruta”, 2015.
2. Hendricksen, E. E. *Theory of accounting*, Finansy i statistika, 1997.
3. Yedinak, T.S. “Problems of management of accounts receivable enterprises in the conditions of the financial and economic crisis.” *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 3, 2014, pp. 55–62.
4. Grabova, N. M. *Accounting in production and trading enterprises*, Izd. ASK, 2011.
5. Aleksandrov, D. M. “Problems of collection of accounts receivable.” *Vestnyk bukhhaltera y audytora Ukrainy*, no. 21, 2010, pp. 22–25.
6. Bereza, S. L. “Classification of receivables: new approaches.” *Visnyk ZhITI*, no. 14, 2012, pp. 156-160.
7. Solovey, N. V. *Problems of accounts receivable*, Tsentru uchbovoi literatury, 2013.
8. “Accounts Receivable. Ministerstvo finansiv Ukrainy P (S) BO № 10.” The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon2.rada.gov.ua. Accessed 4 Febr 2018.

Рецензент:

Ткачук І.Г. – д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

УДК 336.225

ББК 65.052

Галушчак І.Є.

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ТА ЇХ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра обліку і аудиту,
вул. Шевченка, 54, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: 0342596003,
e-mail: iryna.galushchak@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто особливості здійснення та загальну характеристику податкового контролю в зарубіжних країнах. Зазначено проблеми, які виникають при податковому контролі в Україні в порівнянні із зарубіжним досвідом. Окреслено основні напрямки вдосконалення при здійсненні податкового контролю. Наведено види податкових перевірок в зарубіжних країнах. Наведено взаємодію податкових органів різних держав при здійсненні податкового контролю. Розкрито етапи розвитку практики здійснення податкового контролю в зарубіжних країнах. Найбільше поширення в практиці зарубіжних держав отримали форми податкового контролю, які передбачають проведення відповідних контрольних заходів податковими органами тієї держави, перед яким у платника податків виникає обов'язок по сплаті податків.

Ключові слова: податковий контроль, податки, правове регулювання, податкова політика.

Galushchak I.

FEATURES OF IMPLEMENTATION TAX CONTROL IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES AND THEIR LEGAL REGULATION

Vasyl Stephanyk Precarpathian national university,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Accounting and Audit,
Shevchenko str., 54, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.: 0342596003,
e-mail: iryna.galushchak@gmail.com

Abstract. The article deals with the peculiarities of implementation and general characteristics of tax control in foreign countries. The problems that arise in the field of tax control in Ukraine in comparison with foreign experience are noted. The main directions of perfection in the implementation of tax control are outlined. The types of tax inspections in foreign countries are given. The interaction between tax authorities of different states in the implementation of tax control is given. The stages of development of the practice of tax control in foreign countries are revealed. The most widespread practice of foreign countries have been forms of tax control, which provide for appropriate control measures by the tax authorities of the state, before which the taxpayer has a duty to pay taxes.

Keywords: tax control, taxes, legal regulation, tax policy.

Вступ. У зарубіжній юридичній літературі поняття податкового контролю використовується в широкому і вузькому сенсі. Розгляд податкового контролю у вузькому сенсі передбачає вивчення видів податкового контролю, повноважень податкових органів і конкретних методів його здійснення. У широкому розумінні вивчення податкового контролю також передбачає звернення до питань стратегії та

політики з відповідних питань. Найбільшого поширення в зарубіжній літературі отримало розгляд питань податкового контролю в рамках його вузького розуміння.

Постановка завдання. Метою даної статті є розглянути загальні правила, особливості та тенденції правового регулювання податкового контролю в зарубіжних країнах; особливості обліку платників податків в зарубіжних країнах; особливості правового регулювання податкових перевірок в зарубіжних країнах. Визначити тенденції розвитку правового регулювання податкового контролю в зарубіжних країнах.

Результати. У вітчизняній юридичній літературі виділяють три етапи розвитку практики здійснення податкового контролю в зарубіжних країнах. Кожен наступний етап відрізняється від попереднього вдосконаленням податкових механізмів і підвищенням значення податків як джерел державних доходів, а також розвитком системи органів державного управління та податкового контролю як їх складової частини.

Перший етап становлення податкового контролю відноситься до того періоду розвитку ранніх держав, для якого характерно введення перше, досить примітивних і переважно натуральних податків, а також їх безсистемне стягування без використання спеціального апарату державного управління. На даному етапі відсутня апарат державного управління в цілому і спеціалізований орган, відповідальний за поповнення скарбниці держави, зокрема. Відповідно, відсутнє чітке нормативно-правове регулювання порядку здійснення податкового контролю, а сам контроль проводиться несистемно.

Другий етап пов'язується з періодом формування перших у світі сучасних податкових систем в середні століття і характеризується підвищенням ролі податків у доходах держави і відносній стрункістю системи їх справляння. Саме на даному етапі, у міру розвитку і зміцнення державного апарату, відбувається централізація і посилення здійснення податкового контролю, створюються спеціалізовані органи державного апарату.

Третій етап, який бере свій початок в XIX ст., відрізняється упорядкуванням і удосконаленням механізмів оподаткування на основі отриманого історичного досвіду і проведених наукових досліджень в області фінансів і права. У цей період в зарубіжних державах проводиться цілеспрямоване і поступове реформування податкових систем і податкових органів як елементів державного фінансового контролю.

Разом з тим слід розуміти, що третій період у розвитку податкового контролю в зарубіжних країнах продовжується близько двох століть, а за цей час багато змін відбулося в нормативно-правовому регулюванні та практиці податкового контролю.

За даними ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку), однією з сучасних тенденцій у реформуванні діяльності податкових органів у державах - членах ОЕСР є модернізація обліку і контролю, що призвело до значної зміни способів контролю за останні 15 років щодо великих і складних угод. Багато в чому відповідні зміни обумовлені застосуванням технологічних інновацій, зміною розміру і структури уряду, а також введенням ефективного бюджетування та управління.

В системі правового регулювання податкового контролю в зарубіжній літературі виділяють три основних елементи:

–правові норми, завдяки яким податкові органи отримують інформацію, необхідну для здійснення податкового контролю як від платника податків, так і від третіх осіб;

–правові норми, які наділяють податкові органи необхідними повноваженнями для здійснення податкового контролю та виконання податкового обов'язку в примусовому порядку;

–правові норми, що закріплюють права і гарантії платника податків.

Стосовно до питання про правове регулювання податкового контролю слід згадати про поділ податкових законів на сутнісні (матеріальні) і процедурні. Відповідно правила здійснення податкового контролю в рамках запропонованої класифікацією належать до процедурних положень податкового законодавства.

Всі закони, якими може регулюватися податковий контроль, зарубіжні дослідники підрозділяють на три групи.

1) загальні закони, які визначають повноваження податкового органу, а також права та обов'язки платника податків в частині податкового контролю стосовно всіх податків, встановленим у відповідній державі, – при цьому мова може йти як про акт, в якому кодифікована більша частина податкового законодавства держави, в тому числі регулювання податкового контролю, або про спеціальному законі, який об'єднує правила здійснення податкового контролю;

2) спеціальні закони, які регулюють правовий статус податкового органу та платника податків стосовно до здійснення податкового контролю в частині сплати окремого податку (наприклад, ПДВ);

3) інші неподаткові закони, які в тому числі містять положення, що стосуються порядку здійснення податкового контролю [5].

Право проведення перевірок визначається зарубіжними дослідниками як можливість для адміністрації перевіряти існування і точність заявлених елементів, починаючи з бухгалтерських даних і уточнюючих документів, які зберігає платник податків.

У практиці зарубіжних країн одержали поширення схожі види перевірок, серед яких традиційно виділяють камеральні перевірки, що проводяться, за загальним правилом, за місцезнаходженням податкового органу і виїзні перевірки, що припускають виїзд на місце, проведення їх на території (у приміщенні) платника податків.

Так, наприклад, в США можливе проведення трьох основних видів перевірок. Найбільш простою формою перевірки є так звана оцінка відповідності, яка здійснюється за місцезнаходженням податкового органу щодо документів платника податків, представлених поштою, як правило, за запитом податкового органу. В рамках даної форми контролю здійснюється найпростіша перевірка, яка зазвичай обмежується перевіркою математичних обчислень.

Крім зазначеної форми контролю, податкові органи США також можуть проводити камеральні та виїзні перевірки. Дані форми передбачають більш ретельний контроль, у тому числі на предмет відповідності вимогам законодавства.

У Великобританії історично різні форми контролю переважали при перевірці правильності сплати різних податків. Так, до об'єднання податкових органів в 2005 р податкові органи, адмініструє сплату прямих податків, віддавали перевагу камеральним способам податкової перевірки з активним використанням інформації, отриманої від третіх осіб, а при адмініструванні непрямих податків більш затребуваними виявилися виїзні способи перевірки платника податків [1].

Законодавче закріплення форми перевірок практикується далеко не у всіх державах. Це призводить до того, що податкові органи самостійно визначають форму податкового контролю з урахуванням різних обставин.

Здійснення податкового контролю щодо всіх платників податків об'єктивно неможливо, тому перед податковими органами постає питання вибору платників податків, щодо яких будуть проведені контрольні заходи. У зарубіжних державах визнається необхідність організації такого контролю, при якому ризик виявлення порушення був би максимальним. Відповідно, відбір платників податків для

проведення контрольних заходів здійснюється з використанням наступних концептуальних ідей:

–відбір декларацій, що мають значні відхилення показників від аналогічних середньостатистичних значень однорідної групи платників податків;

–відбір декларацій за кількісним показником “перспективності” для виїзних перевірок, розрахованому за допомогою спеціальних форм;

–відбір платників податків для виїзних перевірок по наявності допущених у минулому податкових правопорушень;

–перевірка учасників угод з використанням інформації, отриманої в ході перевірки інших платників податків;

–відбір платників податків за галузевою ознакою та обсягом реалізації [3].

У США відбір податкових декларацій для здійснення податкового контролю здійснюється із застосуванням спеціальної комп'ютерної програми, яка на основі наявних у податкових органах даних про платника податків, а також розроблених критеріїв оцінки декларацій виявляє декларації з підвищеним ризиком здійснення донарахувань.

В Італії для відбору декларацій також використовується спеціальна програма, що дозволяє зіставити задекларовані платником податку доходи з отриманою податковими органами з різних джерел інформацією про вироблених цим платником податку витратах: при перевищенні витрат над сумою доходів більш ніж на 20% до відповідної декларації може бути звернено більш пильну увагу податкових органів.

Разом з тим у практиці зарубіжних держав досить широкого поширення набуло проведення перевірок щодо платників податків, вибір яких здійснюється випадково, без застосування будь-яких спеціальних критеріїв.

Програми здійснення перевірок на основі випадкової вибірки використовуються зарубіжними державами в різних цілях: для виявлення причин невиконання платниками податків своїх обов'язків; вдосконалення критеріїв відбору податкових декларацій з підвищеним ризиком здійснення донарахування; розробки та вдосконалення програм, що дозволяють визначати основні ризики, що виникають при проведенні податкового контролю; збору матеріалу, який буде покладено в основу пропозицій щодо зміни податкового законодавства. У програм здійснення перевірок на основі випадкової вибірки є певні недоліки, пов'язані з тим, що при довільному характері вибірки перевірка може бути здійснена в тому числі і щодо законослухняних платників податків, декларації яких не містять жодної з ознак, що свідчать про підвищений ризик несплати податку.

Однією з держав з багатою історією проведення податкових перевірок, заснованих на випадковою вибіркою підконтрольних суб'єктів, є США, де податкові органи стали здійснювати подібні заходи податкового контролю на початку 1990-х рр. Згодом випадкова вибірка стала застосовуватися набагато рідше, однак в останні роки Служба внутрішніх доходів знову приступила до активному здійсненню перевірок на основі випадкової вибірки.

У Канаді податкові органи щорічно проводять кілька програм податкового контролю на основі випадкової вибірки, узагальнені дані по яких включаються до щорічного звіту про діяльність податкових органів. Здійснення податкового контролю на основі випадкової вибірки використовується переважно для вивчення поведінки платників податків – фізичних осіб, які не дотримуються вимог податкового законодавства, а також для оцінки ефективності податкового контролю щодо платників податків, ризик несплати або неповної сплати податку у яких досить великий [1].

Правила щодо термінів проведення перевірок можуть відрізнятися для різних видів податків. Так, наприклад, у Великобританії проведення перевірки за прямими

податками, за загальним правилом, обмежено роком з моменту подання декларації, однак для податкової перевірки з ПДВ діють інші правила.

Завершуються податкові перевірки зазвичай складанням податковим органом підсумкового документа, і традиційно ініціатива про завершення перевірки належить податковому органу. З цих позицій цікавий досвід Великобританії, де платник податків наділений правом вимагати у податкових органів завершити податкову перевірку і винести відповідний підсумковий документ. Суди, як правило, підтримують платника податків у його вимозі у разі недотримання податковим органом пропорційності терміну проведення перевірки її складності [2].

Важливою складовою здійснення податкових перевірок у багатьох зарубіжних державах є спроби досягнення угоди з платником податків щодо спірних питань. Практика угод і пропозицій компромісу, коли податковий орган також може піти на певні поступки (наприклад, відмовитися від застосування санкції) застосовна у переважній більшості держав загального права (Великобританія, Ірландія, Канада, США), а також у країнах півдня Європи (Італія, Іспанія). Відповідні угоди можуть укладатися з ініціативи як платників податків, так і податкових органів, при цьому вони можуть керуватися різними причинами, у тому числі сумнівом щодо можливості отримати сприятливе рішення в суді.

Цікава практика США з питання укладення угод в рамках здійснення податкового контролю. Висновок податкових угод можливо на різних стадіях податкового контролю, а також при подальшому оскарженні його результатів. Відповідні угоди, як правило, полягають у формі, встановленій Службою внутрішніх доходів, є обов'язковими для його сторін і змінюють податкові зобов'язання платника податків.

Найбільше поширення в практиці зарубіжних держав отримали форми податкового контролю, які передбачають проведення відповідних контрольних заходів податковими органами тієї держави, перед яким у платника податків виникає обов'язок по сплаті податків. Розвиток міжнародної торгівлі поставило перед державами нові проблеми і одним із завдань стало активна взаємодія між податковими органами різних країн при здійсненні податкового контролю.

Форми взаємодії між податковими органами можуть бути самими різними - від традиційного обміну інформацією до надання іншої адміністративної допомоги, у тому числі у формі проведення одночасних перевірок податковими органами декількох держав та проведення перевірок на території іншої держави.

Висновки. Правова основа для взаємодії податкових органів різних країн закладена в першу чергу в міжнародних договорах, серед яких можна виділити як договори, спеціально присвячені регулюванню співробітництва, так і спеціально присвячені регулюванню інших питань, в які, однак, включаються окремі положення, що стосуються адміністративної допомоги з податкових питань.

1. Андрущенко В.Л. Податкові системи зарубіжних країн / В.Л. Андрущенко, О.Д. Данілов. – К. : Комп'ютерпрес, 2004. – 240 с.
2. Белоусов А. В. Процедури вирішення податкових спорів за законодавством США / А.В. Белоусов. М., 2008.
3. Лопез К. Повноваження фінансових служб Західної Європи у сфері податкового контролю та прав платників податків / К. Лопез // Право і економіка. – 2006. – № 6. – С. 87.
4. Нестеров Г.Г. Податковий контроль : навч. посіб. / Г. Г. Нестеров, М. А. Попонova, А. В. Терзіді. – М. : Ексмо, 2009. – 384 с.
5. Сопко В.В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу : підручник / В.В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2014. – 411 с.
6. Чебанова Н.В. Фінансовий облік : підручник / Н.В. Чебанова. – К. : Видавничий центр "Академія", 2013. – 702 с.
7. Череп А.В. Економічний аналіз : навчальний посібник / А.В. Череп. – К. : Кондор, 2012. – 160 с.

8. Попова Л. В. Податкові системи зарубіжних країн: навчально - методичний посібник / Л.В. Попова, І. А. Дрожжина, Б. Г. Маслов. – М. : Діло і Сервіс, 2008. – 368 с.

References

1. Andrushchenko, V.L. *Tax systems of foreign countries*, Komprespress, 2004.
2. Belousov, A.V. *Procedures for resolving tax disputes under US law*, 2008.
3. Lopez K. "The powers of financial services of Western Europe in the field of tax control and taxpayer rights." *Law and Economics*, no. 6, 2006, pp.87.
4. Nesterov, G.G. *Tax Control: Teach. Manual*, Exmo, 2009.
5. Sopko, V.V. *Organization of accounting, economic control and analysis: Textbook*, KNEU, 2014.
6. Chebanova, N.V. *Financial Accounting: Textbook*, Publishing Center "Academy", 2013.
7. Cherep, A.V. *Economic Analysis: Textbook*, Condor, 2012.
8. Popova, L.V. *Tax systems of foreign countries: educational manual*, Dilo and Service, 2008.

Рецензенти:

Якубів В.М. – доктор економічних наук, професор кафедри обліку і аудиту Івано-Франківського Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Гнатюк Т.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Івано-Франківського Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА

УДК 332.01:332.025
ББК 65.9-1

Захарченко В.І.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЙ РОЗВИТКУ ТА ПРОСТОРОВОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ ДЛЯ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ:
ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН І КОЛИШНЬОГО СРСР

Черкаський державний технологічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
бул. Шевченка, 460, м. Черкаси,
18006, Україна,
тел: (0472)-71-10-57,
e-mail: finance@chdtu.edu.ua

Анотація. Стаття спрямована на вивчення досвіду зарубіжних країн і колишнього СРСР в плані реформування економіки регіонів з використанням теорій їхнього розвитку та просторової організації. З цією метою відповідні теорії згруповані за їх приналежністю до основних шкіл економічної думки та практичною спрямованістю. Також розкрито досвід їх позитивного застосування. Так, теорії першої групи, що мають в основі класичну політичну економію, маржиналізм і неокласику та зорієнтовані на удосконалення просторової організації господарства (теорії розміщення виробництва і просторової організації економіки), найбільше застосування знайшли у Німеччині і колишньому СРСР. Теорії другої групи (планово-економічного і кейнсіанського типу), що передбачають масштабну державну допомогу відсталім регіонам, як, наприклад, теорія державного регулювання розвитку регіонів, широко практикувались у СРСР і США. Теорії третьої групи (інституційного напрямку), які націлені здебільшого на міжрегіональний перерозподіл економічного зростання (регіональної науки, "полосів зростання", кластерів та ін.), використовувались у більшості країн світу, але особливо цінним для України є досвід їх застосування у Франції, Італії та Фінляндії. Теорії четвертої групи (на базі неокласичного синтезу), що передбачають збалансоване використання ресурсного потенціалу регіонів (передусім теорія сталого саморозвитку регіонів), знайшли широке застосування в країнах ЄС і тому можуть стати особливо затребуваними в Україні у зв'язку з її свроінтеграційними устремліннями. Саме остання група теорій має стати «ядром» в ансамблі теорій, на які доцільно спиратися в процесі реформування економіки регіонів України.

Ключові слова: економіка регіону, економічна теорія, економічні реформи, розвиток регіонів, просторова організація економіки, зарубіжний досвід.

Zakharchenko V.I.

USE OF THEORY OF DEVELOPMENT AND SPACE
REGIONAL ECONOMIC ORGANIZATIONS FOR ITS REFORM: EXPERIENCE
OF FOREIGN COUNTRIES AND THE EXTERNAL USSR

Cherkasy State Technological University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance,
Blvd. Shevchenko, 460, Cherkasy
18006, Ukraine,
tel.: (0472) -71-10-57,
e-mail: finance@chdtu.edu.ua

Abstract. The article is aimed at studying the experience of foreign countries and the former USSR in terms of reforming the economy of the regions, using theories of their development and

spatial organization. To this end, the corresponding theories are grouped according to their belonging to the main schools of economic thought and practical orientation. Also, the experience of their positive application is revealed. Thus, theories of the first group, which are based on classical political economy, marginalism and neoclassicism, are oriented towards the improvement of the spatial organization of the economy (theories of production placement and the spatial organization of the economy), the greatest application was found in Germany and the former USSR. Theories of the second group (planned economic and Keynesian type), envisaging large-scale state aid to backward regions, such as the theory of state regulation of the development of regions, were widely practiced in the USSR and the United States. Theories of the third group (institutional direction), which are aimed primarily at interregional redistribution of economic growth (regional science, "growth poles", clusters, etc.), were used in most countries of the world, but their experience in France, Italy and Finland. Theories of the fourth group (based on the neoclassical synthesis), which envisage the balanced use of the resource potential of the regions (primarily the theory of sustainable self-development of the regions), have become widespread in the EU countries and may therefore become particularly popular in Ukraine in connection with its Euro-integration aspirations. It is the latter group of theories that should become the "core" of the ensemble of theories, which it is advisable to rely on in the process of reforming the economy of the regions of Ukraine.

Key words: economics of the region, economic theory, economic reforms, development of regions, spatial organization of economy, foreign experience.

Вступ. На важливості практичної зорієнтованості економічної науки й, зокрема, просторової економіки наголошував ще А. Льюїс: "Переді мною витає такий образ економічної науки, який подібно до архітектора, а не історика архітектури, не стільки описує, скільки творить" [1, с. 508].

Зрозуміло, що при реформуванні економіки регіонів важливо сповна використовувати "архітектурні" (конструктивні) можливості теорій їх розвитку і просторової організації, хоча вони й часто розроблялися тільки для пояснення певних явищ і особливостей.

Конструктивний потенціал теорій розвитку і просторової організації економіки регіонів відмічали Н. Белікова, В. Василенко, І. Возняк, Ю. Гаджієв, О. Гейман, О. Гранберг, Б. Данилишин, І. Дегтярьова, М. Джаман, В. Дорогов, Є. Качан, В. Король, Л. Лимонов, Є. Матвійшин, В. Медвідь, О. Нема, І. Підричева, В. Реутов, С. Романюк, І. Сторонянська, М. Фащевський, Л. Чернюк та ін. Однак тільки у працях небагатьох авторів відмічається, яким саме чином і в яких країнах він використовувався.

Постановка завдання. При реформуванні економіки регіонів України цінним може бути досвід використання теорій їх розвитку і просторової організації в зарубіжних країнах і колишньому СРСР. Отже, він потребує узагальнення як в розрізі окремих теорій, так і загалом.

Результати. Основні теорії розвитку і просторової організації економіки регіонів за їх приналежністю до течій економічної думки і практичною спрямованістю логічно об'єднати в чотири групи:

перша – теорії, орієнтовані на класичну політичну економію, маржиналізм і неокласику та призначені насамперед для оптимізації просторової організації господарства (сільськогосподарського штандорту Й. фон Тюнена, промислового штандорту А. Вебера, просторової організації господарства А. Льюїса та ін.);

друга – теорії планово-економічного та кейнсіанського напрямів, які передбачають зміну спеціалізації регіонів, невідкладну державну допомогу кризовим регіонам тощо (спеціалізації регіонів, планування територіального розвитку, регіональної економіки планового типу, державного регулювання розвитку регіонів та ін.);

третья – теорії інституційного напрямку, що орієнтовані на міжрегіональний перерозподіл економічного зростання (регіональної науки, кумулятивного зростання,

“полосів зростання”, “центр – периферія”, “дифузії нововведень”, інноваційного розвитку регіонів, кластерів, регіональної конкурентоспроможності та ін.);

четверта – теорії на основі неокласичного синтезу, що передбачають збалансоване використання ресурсного потенціалу регіонів за активної участі органів регіональної і місцевої влади (агломерації, нової економічної географії, людського розвитку, сталого розвитку, саморозвитку регіонів, нового регіоналізму та ін.).

Розглянемо як використовувалися в зарубіжних країнах і колишньому СРСР основні теорії розвитку і просторової організації економіки регіонів в аспекті її реформування (удосконалення структури і територіальної організації, підвищення ефективності виробництва тощо). І почнемо з теорій першої групи.

Не виключено, що *теорія сільськогосподарського ітандорту* Й. фон Тюнена, згідно з якою по мірі віддалення від міста, як центра споживання аграрної продукції, питомі витрати землі, праці й основних фондів швидко зростають внаслідок чого формуються концентричні кола (кілця) сільськогосподарської спеціалізації, слугувала самому автору для інтенсифікації й підвищення ефективності виробництва у його маєтку Телло (біля м. Росток у Німеччині).

В колишньому СРСР теорія Тюнена хоча й відносилася до розряду буржуазних, однак в неявному вигляді все ж використовувалася, зокрема при територіальній організації приміських аграрних та аграрно-промислових комплексів: ближче до міст вирощувалися більш інтенсивні сільськогосподарські культури, а з віддаленням від них – менш інтенсивні, з нижчою ефективністю виробництва. Це, до речі, підтвердило й спеціальне дослідження радгоспів Московської та Ленінградської областей. Воно показало, що приміські землі використовувалися більш інтенсивно, що дозволяло радгоспам підвищувати фондоозброєність. Завдяки цьому радгоспи залишались рентабельними навіть в умовах більш дорогої робочої сили [2].

О. Гранберг вважає, що модель “кілець Тюнена” в 1980-х рр. використовувалися на Кубі в якості схем розміщення нових плантацій на рівнині навколо населених пунктів – місць проживання аграріїв. При різних умовах конкретний склад поясів буде іншим, але принцип їх чергування зберігався [3, с. 43].

Уніфікована сільськогосподарська модель Тюнена (на базі моделей нової економічної географії) дозволяє поширити її використання на промисловий і транспортний сектори [4].

Теорія промислового ітандорту А. Вебера дозволила з наукових позицій підійти не тільки до визначення оптимальних пунктів розміщення промислових підприємств із врахуванням факторів місцеположення (зокрема робочої орієнтації), фактора відстані до джерел сировини і споживачів продукції (транспортної орієнтації) та агломерації (ефекту від їх просторового зосередження), але й до обґрунтування промислового розвитку регіонів. Не випадково, ця теорія знайшла широке застосування, як у країнах з розвиненою ринковою економікою, так і в колишньому СРСР. Її практична спрямованість у країнах з ринковою економікою добре видна на прикладі бізнес-планів промислових підприємств, обов'язковим пунктом яких є обґрунтування місця розташування промислового бізнесу, зокрема того, що започатковується. У колишньому СРСР теорію Вебера, хоча й високо оцінювали (М. Баранський, М. Морозов та ін.), однак безпосередньо (як буржуазну) не використовували. Водночас при розміщенні промислових підприємств усі “веберівські” та й інші фактори враховувалися, зокрема у формулі приведених витрат: $P_v = C + EK + T$, де C – річні поточні витрати (на сировину, робочу силу тощо в місцях локалізації виробництва), E – постійна норма дисконту, K – капітальні вкладення, T – річні транспортні витрати. Ця формула використовувалася при розміщенні всіх великих промислових підприємств, хоча й одержані результати сильно коригувалися політичною необхідністю. Так,

наприклад розрахункові приведені витрати для Волжського автозаводу в Тольятті були не мінімальними (мінімум припадав на Мінськ [5]), однак завод все ж побудували там, тому що необхідно було працевлаштувати працівників, які вивільнялися після завершення будівництва Волжської ГЕС.

На відміну від теорій розміщення виробництва, *теорія просторової організації господарства* А. Льоша мало значно ширше поле для практичного застосування, оскільки в її рамках була зроблена спроба вирішення багатьох проблем розміщення не окремих підприємств, а підприємств усіх галузей, відштовхуючись від принципу загальної економічної рівноваги Вальраса [1]. На противагу А. Веберу, А. Льош більшого значення надавав ринкам збуту готової продукції (як головному чиннику розміщення підприємств), категорично стверджуючи, що правильним є таке розміщення, яке забезпечує максимальні прибутки. Він же ввів і новий критерій оцінки розміщення підприємств різних галузей – інтереси всього господарства країни. Тому й нині багато теоретичних положень і пропозицій А. Льоша можна використати при виборі найбільш вигідних пунктів розміщення нових підприємств у заданому економічному районі, а формули, які він запропонував, – при аналізі окремих чинників розміщення, коло яких він значно розширив [6, с. 28].

Теорії другої групи вказують на велику роль у реформуванні економіки регіонів держави та її окремих інституцій, тому й не дивно, що їх щонайбільше використовували в країнах з централізованою, або дуже розбалансованою (кризовою) економікою.

Теорія економічного районування найбільше застосування знайшла у колишньому СРСР – через великі розміри його території і, зрозуміло, плановий характер економіки. Економічні райони, виділені ще в Плані ГОЕЛРО та в наступних схемах районування країни, використовувалися для розбивки народногосподарських планів по окремих територіях або розроблення планів розвитку самих районів. Оскільки ядро кожного економічного району складали чи в перспективі мали складати (у слабоосвоєних районах) один чи декілька територіально-виробничих комплексів (ТВК), то, звичайно, вагоме практичне значення мала відповідна теорія. Основи теорії ТВК заклав М. Колосовський. Цією теорією в колишньому СРСР керувалися і при реформуванні економіки староосвоєних районів (при модернізації її техніко-технологічної бази) і при освоєнні нових районів. З опорою на неї були створені потужні ТВК в Росії, Казахстані, Таджикистані.

Теорія спеціалізації регіонів, що базується на загальноекономічних теоріях абсолютних переваг А. Сміта і порівняльних переваг Д. Рікардо, слугувала наріжним каменем структурної перебудови економіки майже усіх економічних районів і республік колишнього СРСР. Ця теорія є “правильною”, якщо спеціалізація районів не набуває гіпертрофованих форм. Прагнення ж колишнього СРСР зліквідувати залежність від імпорту бавовнику з Єгипту, Мексики, США та інших країн призвело саме до такої форми спеціалізації на його вирощуванні республік Середньої Азії, особливо Узбекистану, та, меншою мірою, Казахстану. В результаті основні запаси води найбільших рік регіону (Аму-Дар'ї і Сир-Дар'ї) спрямовувались на бавовникові поля, які стали швидко засолювалися. При цьому плесо солоного Аральського моря відступило вглиб на 60 км, а саме море поділилося навпіл. Колекторно-дренажні води, що надходили з полів в русла річок, стали причиною відкладень з пестицидів, гербіцидів та солі на площі в 54 тис. км² колишнього морського дна. Пилові бурі розносили сіль, пил і отрутохімікати на відстань до 500 км. Але найбільш складною екологічна ситуація й досі залишається на морському узбережжі [7]. Все це вказує на те, що теорією спеціалізації регіонів слід користуватися дуже виважено.

Теорія планування територіального розвитку, що поєднує теорії економічного

районування, ТВК і спеціалізації регіонів, у колишньому СРСР була орієнтована на обґрунтування радикальних зрушень у розміщенні продуктивних сил, у структурі економіки регіонів на основі розроблення і реалізації регіональних програм і великих інвестиційних проектів. “Золотий вік” цієї теорії припадає на 1957-1965 рр., коли система управління і планування економіки СРСР базувалася на територіальному принципі.

Теорія регіональної економіки (планового типу), яку в колишньому СРСР започаткував М. Некрасов, була синтетичною і не мала самостійної сфери практичного застосування. Водночас вона мала на меті зблизити теорії розвитку і просторової організації регіонів планового і ринкового типів, аби з більшою повнотою використати конструктивний потенціал і одних, і других.

Зрозуміло, що теорії розвитку економіки регіонів планового спрямування, які мали широке застосування в СРСР, в т. ч. і для обґрунтування заходів з її реформування, не могли мати безпосереднього застосування в країнах ринкового типу, хоча окремі їх положення і знайшли відгук у відповідних теоріях кейнсіанського напрямку, в т. ч. і щодо їх практичної орієнтації.

Загострення проблем розвитку регіонів, поглиблення асиметрії в рівнях їхнього розвитку навіть самих ліберальних економіках вимагає відповідних дій з боку державних органів. Тому *теорія державного регулювання розвитку регіонів* донині залишається досить затребуваною. Вона передусім передбачає державну підтримку проблемних регіонів. Ця підтримка особливо необхідною була у 30-х рр. ХХ ст., коли провідні країни світу попали у “лещата” жорсткої кризи. Для подолання диспропорцій в рівнях розвитку регіонів, розвантаження столичних і великих міст А. Льош пропонував стимулювати розвиток відсталих регіонів на основі розміщення в них нових підприємств на пільгових умовах [1]. Більш радикальним був Е. Деннісон, який зауважував, що ключовим у економічному зростанні відсталих регіонів є людський фактор, який потребує підвищення рівня зайнятості населення, рівня його освіченості і професійності [8].

У США підтримка депресивних регіонів здійснювалася з використанням таких інструментів, як позики приватним підприємцям і місцевим органам влади, проведення громадських робіт тощо. У Франції для підприємств, які розміщувались не в столичному регіоні, передбачалися субсидії та податкові пільги. У Російській Федерації для стимулювання розвитку регіонів зі складним кліматичними умовами введено регіональні коефіцієнти надбавок до заробітної плати. Досвід цих країн може бути корисним для України в плані випереджуючого розвитку проблемних регіонів (старопромислових, сільських, гірських, екологічного лиха та ін.).

Подальший розвиток регіонів, особливо проблемних, економіка яких щонайбільше потребує заходів із реформування економіки, в умовах ринкової економіки здійснюється шляхом розробки регіональних програм (комплексних і галузевих) згідно *теорії планування регіонального розвитку*. Перша така програма була розроблена і реалізована на практиці у США, де 1933 р. президент країни Ф. Рузвельт підписав акт TVA (Tennessee Valley Authority Act of 1933) про заснування повністю державної корпорації з управління майном (body corporation), яка одночасно була і державною корпорацією з територіального розвитку. Програма територіального розвитку економіки долини річки Теннессі передбачала її модернізацію за допомогою цілого ряду великих інфраструктурних проектів: створення електростанцій, будівництва доріг і каналів. На перших етапах реалізації програми роботу було надано 40 тис. громадян. Для захисту довкілля проводилися лісонасадження, велася боротьба з ерозією ґрунтів, контролювалася викиди промисловості. Пік фінансування програми

припав на 1950-1955 роки. Цікаво, що TVA, як держкорпорація, функціонує й донині [9].

У післявоєнний період теорія планування регіонального розвитку, збагачена некейнсіанськими і, почасти, інституціональними ідеями, отримала “друге дихання”. У Франції з 1960-х рр. вона дала поштовх розвитку регіонів, що були утворені після проведення адміністративно-територіальної реформи. А для стимулювання розвитку проблемних регіонів було створено Агентство з питань координації та планування регіонального розвитку (DATAR). Воно відповідало за реалізацію регіональних аспектів розвитку національної економіки. Крім того, це агентство розподіляло кошти спеціального фонду регіонального розвитку (FIAT) – на реалізацію проектів розвитку інфраструктури. У Японії також широко поширена практика розробки планів розвитку окремих територій. Одним із таких планів став план реконструкції Японських островів (крім чотирьох основаних). У Росії традиційно розробляються програми розвитку як регіонів мезорівня (окремих областей і республік), так і макрорівня (“Сибір”, “Далекий Схід”).

Теорії третьої групи вирізняються тим, що вони поєднують положення не тільки економічної, а й ряду суміжних наук (що загалом характерно для інституціоналізму).

Так, засновник *регіональної науки* (комплексної міждисциплінарної науки) У. Ізард (Айзард) досліджував розвиток регіонів з економічних, соціальних, політичних, історичних, екологічних та інших позицій. Разом з В. Леонтьєвим, Р. Страутом та іншими ученими розробив моделі (в т. ч. гравітаційні) оптимального розміщення виробництва та формування промислових комплексів, які були покладені в основу створення регіональних програм економічного розвитку в США, Великій Британії та інших країнах. Значна частина цих програм була успішно виконана. На їх розробку були зорієнтовані й регіональні економетричні моделі: КК (Кейнса – Клейна), РВ (Філіпса – Бергстрема), WJ (Вальраса – Йохансена), WL (Вальраса – Леонтьєва), MS (Муса – Сарджента) та ін. Отже, заслугою У. Айзарда та його послідовників є те, що вони досягнення теорії регіональної науки втілили у конкретні програми і проекти регіонального розвитку.

Широкі можливості щодо практичного застосування має базова модель *кумулятивної теорії* Г. Мюрдаля. Вона зазвичай використовується в тих країнах, які бачать необхідність у збільшенні конкурентних переваг певних регіонів (за рахунок їх спеціалізації, ефекту масштабу тощо). Так, в Ірландії конкурентоспроможність графства Клер була значно підвищена у зв'язку з будівництвом у м. Шеннон міжнародного аеропорту та створення вільної промислової зони, в якій були розміщені потужні виробництва високотехнологічних компаній.

Теорія “полосів зростання” Ф. Перру та його послідовників застосовувалася передусім для активізації розвитку регіонів, особливо депресивних, шляхом розміщення в них підприємства лідируючих галузей, які стають полюсами тяжіння факторів виробництва, оскільки забезпечують найбільш ефективно їх використання. Вона виявилася особливо затребуваною в об'єднаній Європі (найбільше у Франції, Іспанії та Італії), Туреччині, Австралії, Бразилії, Колумбії, Китаї, нових індустриальних країнах та ін. У більшості країн вона принесла позитивні результати, особливо в плані розвитку проблемних регіонів. В Іспанії, наприклад, колись відстала Каталонія завдяки розвитку (в “полосній” формі) мікроелектроніки та телекомунікацій стала одним із світових лідерів в цих галузях і одним з найбільш розвинених регіонів країни [10].

Водночас деякі автори відмічають, що штучне насадження «полосів зростання», коли вони не вписуються за багатьма характеристиками (залучення робочої сили, забруднення довкілля та ін.) у зовнішнє середовище регіонів, то це не приносить очікуваних результатів. В цьому випадку вони виглядають як «замки в пустелі».

Такими, на думку С. Конті, є “полюси зростання” на базі нафтохімічних підприємств в регіоні Меццоджорно, що в Південній Італії [11, с. 257-259].

Але разом з тим, в умовах депресивного стану багатьох українських регіонів досвід використання теорії “полюсів зростання” може бути корисним для розробки стратегії реструктуризації та інноваційного оновлення промислових центрів, збільшення кількості динамічно зростаючих міських поселень і, відповідно, регіонів.

З теорією “полюсів зростання” кореспондує *теорія “центр – периферія”* Дж. Фрідмана. Вона слугує для обґрунтування концентрації ефективної господарської діяльності у відносно невеликих ареалах, звідки імпульси розвитку (інновації тощо) поширюються на периферійні регіони. Оскільки важливою складовою цієї теорії є процес просторового поширення інновацій, то це поєднує її з *теорією “дифузії нововведень”* Т. Хегерстранда. Обидві ці теорії знаходять широке застосування в країнах, де очевидні “провали” в рівнях розвитку окремих їх частин і регіонів, наприклад Півночі і Півдня Італії, і які ставлять за мету реформування їх економіки на інноваційних засадах.

Звичайно, цим цілям щонайбільше відповідають *теорії інноваційного розвитку регіонів* (регіональних інноваційних систем, інноваційного регіонального зростання, інноваційних мереж, “регіонів, що навчаються” та ін.). Теорії такого спрямування почали з’явитися всередині 80-х рр. ХХ ст., вони стали відповіддю на перехід від індустріального до інформаційного суспільства. Їх використання сприяло формуванню технопарків і технополісів (у США, Японії та інших країнах), активізації інноваційної діяльності у відсталих регіонів та розвитку в них інноваційних галузей. У Великобританії (в контексті теорії інноваційного регіонального зростання), компаніям, що розвивають інформаційний сектор у депресивних регіонах, надаються значні державні субсидії [12].

На сьогодні однією з найбільш затребуваних в практичному сенсі, в т. ч. і в контексті реформування економіки регіонів, є *теорія кластерів* М. Портера. Вона розглядається багатьма науковцями як наукова платформа, що забезпечує найбільш гнучкі форми кооперації, координації та інтеграції спільних зусиль економічних суб’єктів [13, с. 281-284].

У світі є досить багато прикладів створення високоефективних кластерів. Значний досвід їх створення нагромаджено у індустріально розвинених країнах. Наприклад, у США функціонують 380 кластерів. У них зайнято більше половини робочої сили США і виробляється 60 % обсягу промислової продукції країни. Деякі кластери є дуже великими. Так, до Каліфорнійського виноробного кластера входять 680 комерційних винарень, що мають прямі зв’язки з тисячами виноградарів. Чимало кластерів США мають чітко виражену фармацевтичну спеціалізацію. Більшість з них фінансується венчурним капіталом.

Особливо важливим для України, що прагне сьогодні до євроінтеграції, є досвід країн ЄС, зокрема Італії та Фінляндії. Пояснити це можна тим, що в нашій державі необхідно розрізнені, малопотужні (“парцелярні”) виробництва об’єднати у «пучки» (кластери) і, крім того, диверсифікувати структуру конкурентоспроможного сектору національної економіки, зокрема на регіональному рівні.

Кластери, що виникають на основі малих та середніх підприємств в Італії, називаються “індустріальними округами”. На них припадає 30 % усіх зайнятих. Найвідомішим у світі є індустріальний округ з виготовлення взуття, до якого входять компанії Ферагамо й Гучі та їх субконтрактні постачальники (технологічного обладнання та оснастки, шкіряних матеріалів, деталей взуття тощо). Члени індустріального округу отримують прибутки від спільної виробничо-інноваційної діяльності та маркетингових заходів.

Досвід створення кластерів у Фінляндії став зразковим прикладом диверсифікації економіки: від дерево-та металообробної промисловості – до високотехнологічних галузей. Всього було визначено 13 напрямів формування та розвитку кластерів: високотехнологічний бізнес, нанотехнології, харчова промисловість, енергозберігаючі технології, біотехнології, здоров’я та медицина, деревообробна промисловість та ін. Було також сформовано чотири високотехнологічні регіони, які об’єднують 23 регіональні кластери. Зокрема, до регіону Оулу входить інформаційно-комунікаційний кластер високого рівня, ядром якого є компанія Nokia.

Зарубіжна практика кластеризації економіки регіонів підтверджує доцільність та актуальність створення кластерних структур в Україні, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності як окремих підприємств, зокрема малих і середніх, так і регіонів та загалом країни. Це, зокрема, вказує на те, що теорія кластерів змикається з *теорією регіональної конкурентоспроможності*, яка активно розвивається як за кордоном (М. Портер, І. Бегг, Р. Камані, Дж. МакКомбі, Р. Мартін, М. Сеттерфільд, Л. Шеховцева та ін.), так і в Україні (В. Василенко, Л. Ковальська, Ю. Орловська, Л. Чернюк та ін.). В умовах глобальної конкуренції ця теорія може використовуватися в усіх країнах, особливо тих, які сильно інтегровані у світогосподарські зв’язки і гостро потребують підвищення конкурентного статусу регіонів в гео економічному просторі.

Теорії четвертої групи (на базі неокласичного синтезу) поєднують поряд з новими положеннями ключові ідеї більш ранніх теорій. Так, сучасна *теорія агломерації*, яку найбільш точно описує модель П. Кругмана і П. Ромера, враховує положення теорії А. Вебера, але пояснює причини їх виникнення та основні характеристики впливом випадкових факторів та зростаючою віддачею від масштабу. Конструктивні положення цієї теорії знайшли застосування у Великій Британії, Південній Кореї та ряді інших країн, зокрема при стимулюванні розвитку та регулюванні (в т. ч. й розвантаженні) промислових та міських агломерацій. Особливим успішним застосуванням цієї теорії виявилось у Південній Кореї. У ній вдалося добитися перенесення частини промислових підприємств із найбільших мегаполісів (Сеул, Пусан, Тегу та ін.) у міста-супутники та сільські райони [14, с. 270].

Теорія нової економічної географії П. Кругмана, яка сформувалася порівняно недавно, цілком закономірно, поки не отримала широкого практичного застосування. Однак на можливостях її застосування, зокрема в практиці освоєння економічного простору Західної Арктики, наголошують російські науковці [15, с. 190-191]. На їх думку, значущою є виявлена П. Кругманом закономірність виникнення регіональної агломерації. Економічний зміст цієї закономірності полягає в тому, що при утворенні агломерації (як основи економічного освоєння регіонального простору) більше значення має доступ до ринку (розвиненість регіональної системи комунікацій), ніж ефект від масштабу виробництва, транспортних витрат чи мобільності факторів виробництва. Водночас через розвиненість комунікацій (як, наприклад, у Бельгії та Нідерландах) бізнес розвинених країн отримав можливість переносити виробництва у менш розвинені, де, зокрема, дешевша робоча сила. Але можливий і зворотній ефект, коли розширення масштабів господарської діяльності, приміром освоєння родовищ Західної Арктики, може стати імпульсом для розвитку регіональної системи комунікацій і, отже, регіонів.

Теорія людського розвитку (в її регіональній версії) є однією із засадничих для Міжнародної організації праці, зокрема при розробці рекомендацій для країн, що входять до неї (а це 185 країн світу, в т. ч. й Україна), щодо заходів з регіональної соціальної політики. Ця теорія орієнтує на підвищення добробуту людей, розвиток соціальної інфраструктури, зняття соціально-політичної напруги, соціальний прогрес, у т. ч. й на регіональному рівні.

Країни, що підписали у 1992 р. базові документи Конференції ООН зі сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро та підтвердили їх через 20 років на конференції “Ріо+20” (а це близько 130 країн), зобов’язалися сприяти збалансованому розвитку економічної, соціальної та екологічної складових на різних рівнях – від глобального до локального. В основі їхньої діяльності лежить *теорія сталого розвитку*, базові засади якої сформульовані Комісією Г. Г. Брундтланд та Г. Дейлі.

Теорія саморозвитку регіонів П. Ромера (на основі їх ресурсного потенціалу) практикується в багатьох країнах. Найбільш успішно вона застосовується в тих із них (Франція, Польща та ін.), де під неї спеціально проведена реформа з децентралізації управління, зокрема адміністративна. Таким чином створюються передумови для формування фінансово спроможних територіальних одиниць. Так, у Франції у 80–90-х рр. ХХ ст. в результаті децентралізації регіони стали повноправними адміністративними одиницями, які уклали контракти типу “держава – регіон”. Але навіть за цими контрактами держава надає підтримку тим проектам, які передбачають зростання зайнятості, розвиток освіти, охорони здоров’я тощо. Це вказує на те, що теорія саморозвитку регіонів на практиці узгоджується з теорією державного регулювання розвитку регіонів.

У Польщі в 1990 р. задля організаційної підтримки саморозвитку регіонів була впроваджена трирівнева система адміністративно-територіального поділу (гміни, повіти, воєводства) й, відповідно, проведена децентралізація управління. Таким чином було створено засади для розвитку регіонів на принципах фінансової самодостатності, що цілком відповідає сучасним теоріям і моделям управління регіональним розвитком в ЄС.

Теорія нового регіоналізму М. Кітінга передбачає поєднання політики саморозвитку регіонів з політикою підтримки слабозвинених регіонів. Вона особливо широко застосовується в ЄС, зокрема в рамках моделі “Європа регіонів”. Ще більше вона актуалізувалася після приєднання до ЄС десяти країн Центрально-Східної Європи. Ця теорія орієнтує владні структури на подолання різко асиметричного розвитку регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності, розвиток транскордонного співробітництва тощо. А так звана ініціатива INTERREG передбачає не тільки економічну співпрацю регіонів сусідніх країн, але і взаємодію їх органів влади.

На думку Ю. Підоричевої, для ефективного реформування економіки регіонів необхідним є використання не якоїсь однієї теорії, а раціональне поєднання різних теорій, зокрема з інноваційною компонентою [16, с. 94]. На нашу думку, для цих цілей слід сформувати органічний ансамбль з теорій просторової організації господарства, державного регулювання розвитку економіки регіонів, “полосів зростання”, інноваційного розвитку регіонів, кластерів та сталого саморозвитку регіонів.

Висновки. Для успішного реформування економіки регіонів в Україні слід спиратися на відповідні теорії її розвитку і просторової організації та досвід їх застосування у зарубіжних країнах і колишньому СРСР. На сьогодні цих теорій є досить багато, тому їх логічно об’єднати в групи за приналежність до основних шкіл економічної думки та практичною спрямованістю. Відповідно можна виділити теорії, що мають в основі: класичну політичну економію, маржиналізм і неокласику (теорії розміщення виробництва і просторової організації економіки); планово-економічного та кейсіанського напрямів (державного регулювання розвитку регіонів та ін.); інституційного напрямку (регіональної науки, “полосів зростання”, кластерів та ін.); неокласичного синтезу (сталого саморозвитку регіонів та ін.). Теорії першої групи більше зорієнтовані на удосконалення просторової організації господарства (найбільший досвід їх застосування нагромаджено у Німеччині і колишньому СРСР), другої – на державну допомогу відсталим регіонам (у СРСР, США та ін.), третьої – на

міжрегіональний перерозподіл економічного зростання (у Франції, Італії та ін.) і четвертої – на збалансоване використання ресурсного потенціалу регіонів (у країнах ЄС та ін.). Для України, у зв’язку з євроінтеграційними устремліннями, найкориснішим може бути досвід використання теорій четвертої групи. Саме на їх основі слід сформувати ансамбль теорій, на які доцільно спиратися в процесі реформування економіки регіонів.

1. Lösch A. The Economics of Location / A. Lösch. – London : Yale University Press, 1952. – 520 p.
2. Региональная экономика и пространственное развитие. В 2 т. Т. 1. Региональная экономика. Теория, модели и методы [Электронный ресурс] : учебник для бакалавриата и магистратуры / под общ. ред. Л. Э. Лимонова. – М. : Юрайт, 2014. – 397 с. – Режим доступа : http://stud.com.ua/24438/ekonomika/regionalna_ekonomika_teoriya_modeli_i_metodi
3. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики : учебник для вузов / А. Г. Гранберг. – [5-е изд. стер.] – М. : изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. – 495 с.
4. Кругман П. Пространство: последний рубеж / Пол Кругман // Пространственная экономика. – 2005. – № 3. – С. 121-137.
5. Краткая история Волжского автомобильного завода [Электронный ресурс] // Livejournal. – 2013. – 3 сент. – Режим доступа : <https://auto-history.livejournal.com/599.html>
6. Сосько В. П. Рынок і регіоналістика : навч. посіб. / В. П. Сосько, В. В. Кулішов, В. І. Мустафін. – К. : Ніка-Центр, Ельга, 2002. – 380 с.
7. Аральське море [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5_%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B5
8. Dennison S. R. The Lokation of Industry and the Depressed Areas / S. R. Dennison. – London : Oxford university press, H. Milford, 1939. – 216 p.
9. Что дала США их крупнейшая госкорпорация [Электронный ресурс] // Финмаркет. – 2013. – 15 августа. – Режим доступа : <http://www.finmarket.ru/economics/article/3438577>
10. Эльканов Р. Х. Полюса развития и точки роста инновационной экономики: российский и зарубежный опыт [Электронный ресурс] / Р. Х. Эльканов // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. – 2012. – № 2. – Режим доступа : <http://www.vipstd.ru/nautch/index.php/---ep12-02/388-a>
11. Конти С. Приложение теории философов роста в региональном развитии (опыт Южной Италии) / С. Конти // Территориально-производственные комплексы: совершенствование процесса формирования / отв. ред. М. К. Бандман. – Новосибирск : Наука. Сиб. отд.-ние. 1986. – С. 253-263.
12. Матвійшин Є. Зарубіжний досвід надання державної підтримки розвитку потенціалу відсталих і депресивних територій [Електронний ресурс] / Є. Матвійшин, О. Нема // Демократичне врядування. – 2009. – Вип. 3. – Режим доступу до журн. : http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik3/fail/+Matvijishyn.pdf
13. Захарченко С. В. Конкурентоспроможність України та її регіонів: міжнародний вимір : [монографія] / С. В. Захарченко. – Вінниця : Консоль, 2016. – 413 с.
14. Нуреев Р. М. Экономика развития: модели становления и модернизации рыночной экономики : [учебник] / Р. М. Нуреев. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Норма, 2008. – 367 с.
15. Козьменко С. Ю. Новая экономическая география и обоснование рациональной газотранспортной инфраструктуры региона [Электронный ресурс] / С. Ю. Козьменко, Л. И. Гаїшутдинова // Вестник Мурманского государственного технического университета. – 2012. – Т. 15. № 1. – С. 190-194. – Режим доступа : http://www.vestnik.mstu.edu.ru/v15_1_n47/articles/190_194_kozmen.pdf
16. Підоричева І. Ю. Теорії регіонального зростання та розвитку з інноваційною доміантою / І. Ю. Підоричева // Вісник економічної науки України. – 2014. – № 1. – С. 87-94.

References

1. Lösch, A. *The Economics of Location*. London: Yale University Press, 1952.
2. *Regional economy. Theory, models and methods*. Ed. L.E. Limonov. Yurayt, 2014. stud.com.ua/24438/ekonomika/regionalna_ekonomika_teoriya_modeli_i_metodi. Accessed 1 Dec. 2017.
3. Granberg, A G. *Fundamentals of Regional Economics*, Ed. house of the Higher School of Economics, 2006.
4. Krugman, P. “Space: The Last Frontier.” *Spatial Economics*, no. 3, 2005, pp.121-137.
5. “A Brief History of the Volzhsky Automobile Plant.” *Livejournal*, 3 Sep. 2013, auto-history.livejournal.com/599.html. Accessed 4 Dec. 2017.

6. Sonko, V. P., Kulishov, V. V., and V. I. Mustafin. *The Market and Regional Studies*. Nika-Center, Elga, 2002.
7. "Aral Sea." Wikipedia, ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5_%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B5. Accessed 2 Dec. 2017.
8. Dennison, S. R. *The Lokation of Industry and the Depressed Areas*. Oxford university press, H. Milford, 1939.
9. "What did the US give their largest state corporation." *Finmarket*, 15 Aug. 2013, www.finmarket.ru/economics/article/3438577. Accessed 4 Dec. 2017.
10. Elkanov, R. Kh. "Poles of development and points of growth of innovative economy: Russian and foreign experience." *Modern science: actual problems of theory and practice*, no. 2, 2012, www.vipstd.ru/nauteh/index.php/---ep12-02/388-a. Accessed 4 Dec. 2017.
11. Conti, S. "Application of the theory of growth poles in regional development (the experience of Southern Italy)." *Territorial production complexes: improving the process of formation*, edited by M. K. Bandman, Science. Sib. separation, 1986, pp. 253-263.
12. Matviishin, E., and O. Nemma. "Foreign experience in providing state support to the development of the potential of retarded and depressed territories." *Democratic Governance*, no. 3, 2009, www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik3/fail/+Matvijishyn.pdf. Accessed 4 Dec. 2017.
13. Zakharchenko, S. V. *Competitiveness of Ukraine and its Regions: International Dimension*, Console, 2016.
14. Nureev, R. M. *Development Economics: Model of the Formation and Modernization of the Market Economy*. Norma, 2008.
15. Kozmenko, S. Yu., and L. I. Gainutdinova. "New economic geography and rationale of rational gas transport infrastructure of the region." *Bulletin of the Murmansk State Technical University*, vol. 15, no. 1, 2012, pp. 190-194, www.vestnik.mstu.edu.ru/v15_1_n47/articles/190_194_kozmen.pdf. Accessed 4 Dec. 2017.
16. Podorycheva, I. Yu. "Theories of Regional Growth and Development with Innovative Dominant." *Bulletin of Economic Science of Ukraine*, no. 1, 2014, pp. 87-94.

Рецензент:

Бондаренко В.М. – доктор економічних наук, професор, декан обліково-фінансового факультету Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ.

УДК 336.22

ББК 65.261

Волощук Р. Є.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного
університету,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
вул. Гонти, 37, м. Вінниця,
21017, Україна,
тел.: (0432) 55-49-55,
e-mail: ruslan_vin72@meta.ua

Анотація. У статті узагальнено зарубіжний досвід організації місцевого оподаткування та охарактеризовано податкові повноваження органів місцевого самоврядування. Розглянуто практику встановлення та справляння місцевих податків і зборів у Великобританії, Іспанії, Італії, Німеччині, Польщі, Франції та Швеції. В результаті дослідження встановлено, що кожна країна має свої національні особливості в сфері організації місцевого оподаткування. Наукова новизна пов'язана із визначенням характерних ознак і методики запровадження та стягнення

місцевих податків і зборів у зарубіжних країнах. Практична значущість зводиться до виокремлення позитивного досвіду розвинених держав, який можна використати для зростання ефективності організації місцевого оподаткування в Україні.

Ключові слова: місцеве оподаткування, органи місцевого самоврядування, місцеві податки і збори, місцеві бюджети.

Voloshchuk R. Ye.

FEATURES OF ORGANIZATION OF LOCAL TAXATION IN FOREIGN COUNTRIES

Vinnitsia Educational and Scientific Institute of Economics of
Ternopil National Economic University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance, Banking and Insurance,
Honty str., 37, Vinnitsia,
21017, Ukraine,
tel.: (0432) 55-49-55,
e-mail: ruslan_vin72@meta.ua

Abstract. In the article the foreign experience of organization of local taxation is generalized and the tax powers of local self-government bodies are described. The practice of establishing and collecting local taxes and fees in the United Kingdom, Spain, Italy, Germany, Poland, France and Sweden is considered. As a result of the study, it was found that each country has its own national peculiarities in the field of local taxation. Scientific novelty is related to the definition of the characteristic features and methods of establishment and collection of local taxes and fees in foreign countries. The practical significance is reduced to isolate the positive experience of developed countries, which can be used to increase the efficiency of the organization of local taxation in Ukraine.

Key words: local taxes, local self-government bodies, local taxes and fees, local budgets.

Вступ. Питання ефективної організації місцевого оподаткування, пошук оптимальних його моделей, виявлення напрямів вдосконалення місцевих податків і зборів потребують ґрунтовного дослідження. При цьому не слід нехтувати позитивними аспектами зарубіжного досвіду функціонування місцевого оподаткування. Адже доцільність вивчення тривалого і багатого досвіду справляння місцевих податків і зборів у зарубіжних країнах визначається тим, що існує необхідність реформування місцевого оподаткування в Україні на основі використання позитивних зарубіжних досягнень з урахуванням специфіки вітчизняних реалій.

Проблемам організації місцевого оподаткування у зарубіжних країнах багато уваги приділено у працях зарубіжних і вітчизняних науковців, а саме: Р. Амбруса, М. Андріюка, Т. Вотерса, К. Груфа, Р. Джиневичуса, В. Поліщук, Т. Поупа, Н. Славінскайте та інших. Віддаючи належне напрацюванням вчених у цій сфері, варто зауважити, що питання вивчення зарубіжного досвіду щодо встановлення та справляння місцевих податків і зборів не втрачають актуальності та потребують подальших розробок.

Постановка завдання. Метою дослідження є розгляд та узагальнення особливостей місцевого оподаткування у зарубіжних країнах та розробка пропозицій щодо адаптації позитивного зарубіжного досвіду для вдосконалення справляння місцевих податків і зборів в Україні.

Результати. В розвинених країнах світу законодавча влада забезпечує права та автономію територіальних утворень, зокрема в частині запровадження та стягнення місцевих податків і зборів. Органи місцевого самоврядування таких країн можуть визначати власну структуру внутрішньої адміністрації, адаптуючись до місцевих

потреб та задля ефективності роботи, що відзначається на організаційній структурі місцевого оподаткування.

Залежно від підходів щодо організації місцевого самоврядування в розвинених країнах світу розрізняють варіанти формування моделей місцевого оподаткування. На законодавчому рівні застосовують дві методики запровадження місцевих податків і зборів: відкритий реєстр податків та закритий реєстр податків [1].

Методика відкритого реєстру податків передбачає відносно повну свободу введення та стягнення податків органами місцевого самоврядування. Вони можуть встановлювати практично будь-які податки, якщо, з одного боку, немає конфлікту із конституційним законодавством, а з іншого боку, не охоплюються об'єкти оподаткування, які вже оподатковуються вищим рівнем влади (задля уникнення подвійного оподаткування). Дану методику використовують достатньо рідко, оскільки це робить податкову систему країни складною, заплутаною та менш передбачуваною. Так, в Угорщині з 1 січня 2015 р. за відкритим реєстром був запроваджений муніципальний податок. Відповідно до угорського законодавства органи місцевого самоврядування можуть справляти муніципальний податок з будь-яких об'єктів оподаткування, які не підпадають під дію випадків передбачених загальнодержавним податковим законодавством.

Методика закритого реєстру податків характеризується встановленням видів місцевих податків загальнодержавним податковим законодавством. Органи місцевого самоврядування мають право обирати з реєстру ті податки, які будуть запроваджуватися на їх території. Автономія органів місцевого самоврядування включає вибір бази оподаткування, податкових ставок, надбавок і пільг. Переважна більшість країн використовує методику закритого реєстру податків.

У свою чергу, Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) розробила концепцію «податкової влади» щодо органів місцевого самоврядування. Концепція передбачає групування місцевих податків у п'ять визначених та один невизначений вид залежно від податкових повноважень органів місцевого самоврядування (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація податкових повноважень органів місцевого самоврядування за концепцією ОЕСР*

Table 1

Classification of tax powers of local self-government bodies according to OECD concept*

Тип	Підтип (категорії)	Податкові повноваження органів місцевого самоврядування
a	a.1	Органи місцевого самоврядування встановлюють ставки та будь-які податкові пільги щодо місцевих податків
	a.2	Органи місцевого самоврядування встановлюють ставки та будь-які пільги щодо місцевих податків після консультації із органами державної влади
b	b.1	Органи місцевого самоврядування встановлюють ставки щодо місцевих податків без обмежень, встановлених органами державної влади
	b.2	Органи місцевого самоврядування встановлюють ставки щодо місцевих податків за межами, встановленими органами державної влади
c	c.1	Органи місцевого самоврядування встановлюють податкові надбавки щодо місцевих податків
	c.2	Органи місцевого самоврядування встановлюють податкові пільги щодо місцевих податків
	c.3	Органи місцевого самоврядування встановлюють податкові надбавки і

		податкові пільги щодо місцевих податків
d	d.1	Органи місцевого самоврядування визначають розподіл надходжень від місцевих податків
	d.2	Органи місцевого самоврядування мають узгодити розподіл надходжень від місцевих податків із органами державної влади
	d.3	Органи державної влади визначають механізми розподілу податків за законодавством
	d.4	Органи державної влади дають розпорядження про розподіл податків щороку
e	e	Органи державної влади встановлюють податкову ставку та базу оподаткування місцевого податку
f	f	Решта, що не підпали під типи a, b, c, d або e

* Складено автором на основі [1].

Перші три типи варіюються відповідно до права місцевої влади щодо запровадження місцевих податків шляхом визначення бази оподаткування або ставки податку (типу a, b та c). Четвертий тип передбачає розподіл податків, за яким органи державної влади визначають базу оподаткування та податкову ставку в односторонньому порядку або спільно з органами місцевого самоврядування (тип d). Місцеві податки, за якими органи державної влади визначають базу оподаткування та податкову ставку включено до типу e. Останній тип на практиці не використовується і містить невизначені або «нерозподілені» місцеві податки в контексті податкових повноважень органів місцевого самоврядування. Всього було створено 13 категорій в межах охарактеризованих типів, які охоплюють різні підходи податкової автономії органів місцевого самоврядування в країнах ОЕСР.

Незважаючи на різноманітну європейську практику місцевого оподаткування, можна виділити певні базові аналогії та розбіжності. Слід зазначити, що кількість і структура місцевих податків і зборів суттєво різняться за країнами. Внаслідок багатовікової еволюції в розвинених країнах світу склалася розгалужена система місцевих податків і зборів, характерними особливостями яких є: чисельність (кількість місцевих податків і зборів коливається від одного до кількох десятків); масовість (податки сплачуються всім дорослим населенням); регресивність (у групі країн частка місцевих податків і зборів зменшується відносно сукупного розміру доходів за зростання останніх, в інших же країнах щодо головних податків і зборів застосовується прогресивна шкала оподаткування); застосування права податкової ініціативи (в одних країнах місцеві органи влади наділені правом встановлення ставок податків, запроваджених законами, в інших – місцеві податки і збори встановлюються місцевими органами влади за обмеження їх максимальних ставок центральною владою) [2, с. 217].

Варто зазначити, що у кожній країні місцеве оподаткування набуває специфічних характеристик. Так, у Великій Британії на сьогоднішній день застосовується лише один місцевий податок – податок на майно, який було введено у 1993 році. Об'єктом оподаткування цим податком є майно, що знаходиться на території Великої Британії, а базою оподаткування є вартість майна, що встановлюється Агентством з оцінки (залежно від ринкових цін діючих за станом на 1991 р.). Органи місцевого самоврядування визначають ставку податку на своїй території, тоді як співвідношення між ставками для різних майнових груп встановлюється органами державної влади та є незмінним із часу запровадження податку. У табл. 2 відображено вісім майнових груп (залежно від ринкової вартості майна) та частку майна, що належить до кожної групи, у Великій Британії.

Таблиця 2

Підходи до встановлення ставок податку на майно у Великій Британії*

Table 2

Approaches to property tax rates in the United Kingdom*

Група	Ставка податку відносно групи D	Оцінка майна на 01.04.1991 р.	Частка майна за групами, %
A	$\frac{2}{3}$	до £40,000	24,4
B	$\frac{7}{9}$	£40,001 до £52,000	19,6
C	$\frac{8}{9}$	£52,001 до £68,000	21,8
D	1	£68,001 до £88,000	15,5
E	$1\frac{2}{9}$	£88,001 до £120,000	9,5
F	$1\frac{4}{9}$	£120,001 до £160,000	5,1
G	$1\frac{2}{3}$	£160,001 до £320,000	3,5
H	2	понад £320,000	0,6

* Складено автором на основі [3, с.33].

* Compiled by the author on the basis of [3, с.33]

Ставки податку на майно, запроваджені органами місцевого самоврядування, звичайно встановлюються як ставки для майнової групи D, а ставки для майна в інших групах, розраховуються як частки відносно майнової групи D. Оскільки більшість оподаткованого майна належить до діапазонів А-С, то більшість платників сплачують податок за ставкою нижчою, ніж ставка майнової групи D.

У Німеччині органи місцевого самоврядування мають право стягувати місцевий податок на нерухоме майно та місцевий податок на прибуток, а також місцеві податки на споживання.

Місцевий податок на нерухомість утримується за ставками, які залежать від типу нерухомості. Відповідно існує два види даного податку [4]: податок на нерухомість "А", яким оподатковується нерухоме майно, яке використовується для сільського та лісового господарства та податок на нерухомість «В», яким оподатковуються будівлі та споруди.

Розмір податку на нерухомість розраховується шляхом множення оціночної вартості нерухомості на ставку податку та на мультиплікатор органу місцевого самоврядування. Оціночна вартість нерухомості визначається фіскальними органами згідно з Німецьким Кодексом Оцінки. Ставка податку коливається від 0,26 до 1% залежно від територіального утворення, в якому знаходиться нерухомість, і призначення нерухомості. Мультиплікатор органу місцевого самоврядування дозволяє збільшувати ставку податку (максимальний рівень становить 441%). Крім того, у Німеччині може стягуватися одноразовий податок на передачу нерухомого майна, якщо вартість придбаного або переданого нерухомого майна перевищує 2500 євро. Ставка податку коливається у різних адміністративно-територіальних одиницях (від 3,5% вартості нерухомості у Баварії та Саксонії до 6,5% у Шлезвіг-Гольштайні, Саарі та Бранденбурзі).

Місцевим податком на прибуток оподатковується балансовий прибуток підприємств. Існують витрати, які зменшують базу оподаткування цим податком, серед яких: витрати на виплату процентів і оренду, збитки від участі у капіталі та витрати на землю. Одноосібні власники підприємств мають право на звільнення від оподаткування суми прибутку в розмірі 24500 євро. Ставка податку на прибуток встановлюється на рівні 3,50% від балансового прибутку підприємств та коригується на мультиплікатор органу місцевого самоврядування (мінімальний рівень становить 200%), на території якого підприємства ведуть діяльність. Розрахована таким чином сума помножена на муніципальний коефіцієнт множення міста чи містечка, в чий адміністративній зоні діє операція [5].

Місцевими податками на споживання оподатковуються алкогольні напої, розваги, подарунки, мисливство та рибальство тощо, за ставками, які самостійно встановлюють органи місцевого самоврядування. Так, до місцевих податків на споживання належить податок на собак, який є еквівалентом ліцензії на собаку. Ставки податку варіюються залежно від територіального утворення, де зареєстрована собака, та породи собаки. Окремі органи місцевого самоврядування збільшують ставки податку залежно від кількості собак з метою запобігання зростання їх чисельності.

В Іспанії органам місцевого самоврядування дозволено стягувати п'ять місцевих податків. Серед них є три обов'язкових податки: податок на підприємницьку діяльність, податок на нерухомість та податок на транспортні засоби, та два необов'язкові податки: податок на будівельні роботи та податок на підвищення вартості міських земель. За методикою закритого реєстру податків органи місцевого самоврядування можуть приймати рішення лише щодо ставок місцевих податків.

Провідну роль у системі місцевого оподаткування Іспанії відіграє податок на нерухомість, база оподаткування яким розраховується згідно з реєстром Кадастрового Управління при Міністерстві фінансів Іспанії. Цей центральний орган оцінює передусім вартість нерухомості, яка щороку зростає. Податок на нерухомість складає майже 70% надходжень від місцевих податків до місцевих бюджетів.

Кожен із двох інших обов'язкових місцевих податків складає приблизно 10% надходжень від місцевих податків до місцевих бюджетів. Податком на підприємницьку діяльність оподатковується річний оборот підприємця. Податком на транспортні засоби оподатковуються різні види транспортних засобів за диференційованими ставками. Податком на підвищення вартості міських земель оподатковується маржа між значеннями купівлі та продажу земель незалежно від їхніх ринкових цін. Податком на будівельні роботи оподатковується фактична вартість будівельних робіт, що вимагає планування або ліцензування [6].

У Швеції існує єдиний місцевий податок – податок на доходи фізичних осіб. Швеція також використовує методику закритого реєстру податків. Тобто органи місцевого самоврядування не мають права запроваджувати власні податки, а у випадку місцевого податку на доходи фізичних осіб вони можуть вибирати лише ставку податку, яка застосовується до бази оподаткування як надбавка до загальнодержавного податку. Ставки податку на доходи фізичних осіб у Швеції відображені у табл. 3.

Таблиця 3

Ставки податку на доходи фізичних осіб у Швеції*

Table 3

Rates of personal income tax in Sweden*

Розмір оподаткованого доходу	Національна ставка податку, %	Середньозважена місцева ставка податку, %
до 438900 шведських крон	0	32
від 438901 до 638500 шведських крон	20	32
понад 638501 шведську крону	25	32

* Складено автором на основі [7].

* Compiled by the author on the basis of [7]

Місцеві ставки податку на доходи фізичних осіб коливаються від 29,19% до 35,11%. Місцевий податок на доходи фізичних осіб-резидентів Швеції стягується із сукупних доходів з усіх джерел, за винятком закордонних. Особи-нерезиденти сплачують податок тільки із доходів, отриманих у Швеції, зокрема від заробітної плати, від пенсій, від підприємницької діяльності, від нерухомого майна у Швеції.

У Франції існує чотири основні місцеві податки: податок на майно на розвинутих землях, податок на майно на нерозвинутих землях, податок на житло і місцевий економічний внесок, що включає в себе внесок за комерційне майно та внесок на додану вартість бізнесу, що показані у табл. 4. До місцевих податків належить також єдиний податок на мережі підприємств, а також деякі інші додаткові податки.

Таблиця 4

Місцеві податки у Франції*

Table 4

Local taxes in France *

Податок	Об'єкт оподаткування	База оподаткування	Ставки податку
Податок на майно на розвинутих землях	Нерухомість, що включає постійні будівлі та споруди, такі як будівлі, призначені для розміщення людей або господарські споруди, інженерні споруди та транспортні маршрути, землі, необхідні для таких конструкцій тощо.	Кадастровий дохід, що дорівнює 50% від умовної орендної вартості майна, яка регулярно переглядається владою.	Визначаються кожним органом місцевого самоврядування на відповідний рік.
Податок на майно на нерозвинутих землях	Нерухомість, що розташована на нерозвинутих землях, за винятком випадків, коли існує право на постійне звільнення або тимчасова звільнення	Кадастровий дохід, що дорівнює 80% від умовної орендної вартості майна, яка регулярно переглядається владою.	Визначаються кожним органом місцевого самоврядування на відповідний рік.
Податок на житло	Мебльовані житлові приміщення та прилеглі до них об'єкти (сади, гаражі, приватні місця для паркування).	Умовна орендна вартість житлових приміщень, що вишиває з оцінок розвинутих земель, які регулярно переглядаються владою.	Визначаються кожним органом місцевого самоврядування на відповідний рік.
Внесок за комерційне майно	Нерухомість, за винятком тієї, що звільнена від податку на майно на розвинутих землях, яку платник податку використовував для комерційних цілей протягом звітного періоду.	Умовна орендна вартість майна (менше 30% для промислових підприємств).	Визначаються кожним органом місцевого самоврядування на відповідний рік.
Внесок на додану вартість бізнесу	Діяльність, яка підлягає оподаткуванню внеском на комерційне майно.	Річний оборот підприємств, що перевищує 500000 євро.	Визначаються залежно від обсягу обороту.

* Складено автором на основі [8, с. 74-81].

* Compiled by the author on the basis of [8, с. 74-81]

Єдиний податок на мережі підприємств був впроваджений у Франції у 2010 р. та стягується на користь органів місцевого самоврядування. Цим податком оподатковуються дев'ять категорій активів мережевих підприємств за фіксованою ставкою, незалежно від місця знаходження зареєстрованого головного офісу платника

податків. Конкретна база оподаткування та ставки застосовуються до кожної категорії активів. Наприклад, для електростанцій, що працюють на ядерному або добувному паливі, податок встановлений на рівні 3084 євро за мегават від виробленої електроенергії. Для рухомого складу, що використовується національною залізничною мережею для перевезення пасажирів, податок розраховується за шкалою, яка змінюється залежно від типу рухомого складу.

У Франції органи місцевого самоврядування, які збирають побутове сміття, можуть запровадити податок на побутове сміття. Податок розраховується, виходячи з бази оподаткування, що застосовується для податку на майно на розвинутих землях. Податок на побутове сміття сплачується за все майно, що належить фізичним або юридичним особам, яке підлягає оподаткуванню податком на майно на розвинутих землях. Органи місцевого самоврядування можуть запровадити стимулюючу надбавку до податку на побутове сміття, виходячи з кількості місцевого сміття, яка додається до існуючої фіксованої ставки.

З 2011 р. у Франції було впроваджено спеціальний інфраструктурний податок на користь громадського підприємства "Société du Grand Paris", а у 2015 р. – спеціальний додатковий річний податок на користь регіону Іль-де-Франс з огляду на необхідність фінансування інвестицій у громадський транспорт.

У Польщі існує два основних місцевих податки – податок на нерухомість і транспортний податок. Крім того, встановлені податки на здійснення окремих видів підприємницької діяльності – сільськогосподарську та лісництво. Короткий опис місцевих податків у Польщі наведено у табл. 5.

Таблиця 5

Місцеві податки у Польщі*

Table 5

Local taxes in Poland*

Податок	Сфера застосування	Об'єкт оподаткування
Податок на майно	земля, що використовується для підприємницьких цілей, будівля або її частини, споруда або її частини, що використовуються для ведення підприємницької діяльності	– для земель та будівель – площа – для споруд – вартість
Транспортний податок	– вантажні автомобілі понад 3,5 т, – причепа – автобуси	– допустима загальна вага транспортного засобу - для вантажних автомобілів та причепів – кількість місць для автобусів.
Лісовий податок	діяльність, що проводиться з використанням лісів	– кількість гектарів, що впливають з реєстру землі та будівель
С/г податок	орні землі, орні та кущові угіддя на ріллі, за винятком земель, які використовуються для підприємницької діяльності, крім сільськогосподарських.	– кількість гектарів, що впливають з реєстру землі та будівель. – для господарств: кількість гектарів, прийнятих для розрахунків, залежно від якості землі – для інших земель: кількість гектарів, що впливають із реєстру землі та будівель.

* Складено автором на основі [9, с. 22].

* Compiled by the author on the basis of [9, с. 22]

В Італії до основних місцевих податків належать податок на нерухомість і податок на виробничу діяльність.

Податок на нерухомість сплачується щорічно двома частинами та оподатковує вартість нерухомого майна, що належить юридичним і фізичним особам. Податок має змінну ставку в межах від 0,4% до 1,06% від вартості нерухомості, залежно від оцінки кожного органу місцевого самоврядування.

Податок на виробничу діяльність стягується з чистої доданої вартості продукції, отриманої в кожному територіальному утворенні Італії підприємствами-резидентами та філіями іноземних підприємств, що займаються підприємницькою діяльністю. Базою оподаткування є чиста додана вартість виробництва, що включає вартість продукції за вирахуванням певних витрат виробництва. Ставка податку становить 3,9% (органи місцевого самоврядування мають право змінювати цю ставку в межах 0,92%). Для банків та фінансових установ звичайна ставка становить 4,65%, а для страхових компаній ставка складає 5,9% [10, с. 16].

Крім того, різні рівні місцевого самоврядування мають право встановлювати інші місцеві податки і збори. На рівні регіонів справляються регіональний податок на виробничу продукцію, регіональна частка податку на доходи фізичних осіб, регіональний податок на транспортні засоби. На рівні провінцій справляється податок на страхування транспортних засобів, податок на реєстрацію транспортних засобів, податок на споживання електроенергії та провінційну частку податку на доходи фізичних осіб. На рівні муніципалітетів стягують муніципальну частку податку на доходи фізичних осіб, податок на видачу ліцензій на будівництво тощо. У 2014 р. було запроваджено новий єдиний муніципальний податок, який складається з трьох окремих податків: податку на нерухомість, податку на фінансові послуги місцевого значення, такі як громадське освітлення й дороги, та податку на сміття.

Висновки. Виходячи із зазначеного, можна зробити висновок, що в розвинених країнах світу при організації місцевого оподаткування враховуються рівні місцевого самоврядування, їх потреби у задоволенні суспільних благ локального характеру, стан економічного розвитку територій, національні традиції у сфері місцевого самоврядування та оподаткування. При цьому досвід розвинених країн свідчить про вагомий роль місцевих податків і зборів у забезпеченні фінансової автономії територіальних одиниць.

На наш погляд, позитивні моменти зарубіжного досвіду, які є підґрунтям створення ефективної системи місцевого оподаткування, не повною мірою реалізовані в Україні. Система місцевих податків і зборів потребує вдосконалення відповідно до обґрунтованих у зарубіжній практиці положень, серед яких: введення місцевих екологічних податків і зборів та податкових платежів із суб'єктів підприємницької діяльності; запровадження зборів із цільовим використанням одержаних коштів; розширення переліку податків і зборів, які є платою за послуги; запровадження місцевих акцизів і включення їх до переліку місцевих податків; надання певної самостійності в питаннях оподаткування місцевим органам влади; створення спеціального фонду джерелом, якого мають стати кошти від самооподаткування тощо.

1. Slavinskaitė N. Revenue autonomy of local government: fiscal decentralization aspect [Electronic recourse] / N. Slavinskaitė, R. Ginevičius // Business and Management 2016: Materials of 9th International Scientific Conference, May 12–13, 2016, Vilnius, Lithuania. – Accessed mode: <http://bm.vgtu.lt/index.php/verslas/2016/paper/viewFile/66/65>.
2. Поліщук В. Г. Регіональні особливості наповнення бюджету місцевих громад / В. Г. Поліщук, М. В. Андріюк // Економічний форум. – 2014. – №1. – С. 213-221.
3. Pope T. A survey of the UK tax system / T. Pope, T. Waters. – London: Institute for Fiscal Studies, 2016. – 65 p.
4. Офіційний сайт Агентства із зовнішньоекономічної діяльності ФРН (Germany Trade & Invest)

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gtai.de/GTAI/Navigation/EN/welcome-ru.html>.
5. Офіційний сайт податкового консалтингового агентства ФРН (WW+KN Wagner Winkler & Collegen GmbH) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wwkn.de/en/about-german-taxes/local-business-tax-gewerbsteuer>.
 6. Ambrus R. A. Local taxation in European countries [Електронний ресурс] / R. A. Ambrus, K. Gróf // Pallas Athéné Alapítványt. – 19 okt. 2017. – Режим доступу: http://www.pallasalapitvanyok.hu/data/attachments/2017/10/19/160105/megjelent-cikk_Ambrus_R_Gr%C3%B3f_K.pdf
 7. Офіційний сайт міжнародної консалтингової компанії PricewaterhouseCoopers [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://taxsummaries.pwc.com/ID/Sweden-Individual-Taxes-on-personal-income>.
 8. Overview of the French tax system. – Public finances directorate general, 2017. – 94 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.impots.gouv.fr/portail/files/media/1_metier/5_international/french_tax_system.pdf.
 9. Doing Business In Poland 2012. – Moore Stephens Central Audit, 2012. – 26 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.msca.pl/MediaLibsAndFiles/media/mscaweb.moorestephens.com/Documents/Doing-Business-2012-05-\(1\)_1.pdf?ext=.pdf](http://www.msca.pl/MediaLibsAndFiles/media/mscaweb.moorestephens.com/Documents/Doing-Business-2012-05-(1)_1.pdf?ext=.pdf).
 10. Taxation and Investment in Italy 2016: Reach, relevance and reliability. – The Deloitte International Tax Source (DITS), 2016. – 35 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cn/Documents/international-business-support/deloitte-cn-ibs-italy-tax-invest-en-2016.pdf>.

References

1. Slavinskaitė, Neringa, and Romualdas Ginevičius. "Revenue autonomy of local government: fiscal decentralization aspect." Business and Management 2016: Materials of 9th International Scientific Conference 12–13 May 2016, bm.vgtu.lt/index.php/verslas/2016/paper/viewFile/66/65. Accessed 1 March 2018.
2. Polishchuk, Vadym, and Maksym Andriiuk. "Regional features of filling the budget of local communities." *Economic forum*, vol. 1, 2014, pp. 213-221.
3. Pope, Thomas, and Tom Waters. *A survey of the UK tax system*. Institute for Fiscal Studies, 2016.
4. The official website of the Agency for Foreign Economic Activity of the Federal Republic of Germany (Germany Trade & Invest), www.gtai.de/GTAI/Navigation/EN/welcome-ru.html. Accessed 1 March 2018.
5. The official website of the tax consulting agency of the Federal Republic of Germany (WW+KN Wagner Winkler & Collegen GmbH), wwkn.de/en/about-german-taxes/local-business-tax-gewerbsteuer.
6. Ambrus, R. A., and K. Gróf. "Local taxation in European countries." Pallas Athéné Alapítványok, 19 Okt. 2017, www.pallasalapitvanyok.hu/data/attachments/2017/10/19/160105/megjelent-cikk_Ambrus_R_Gr%C3%B3f_K.pdf Accessed 1 March 2018.
7. The official website of an international consulting company PricewaterhouseCoopers, taxsummaries.pwc.com/ID/Sweden-Individual-Taxes-on-personal-income. Accessed 1 March 2018.
8. *Overview of the French tax system*. Public finances directorate general, 2017. www.impots.gouv.fr/portail/files/media/1_metier/5_international/french_tax_system.pdf. Accessed 1 March 2018.
9. *Doing Business In Poland 2012*. Moore Stephens Central Audit, 2012. [www.msca.pl/MediaLibsAndFiles/media/mscaweb.moorestephens.com/Documents/Doing-Business-2012-05-\(1\)_1.pdf?ext=.pdf](http://www.msca.pl/MediaLibsAndFiles/media/mscaweb.moorestephens.com/Documents/Doing-Business-2012-05-(1)_1.pdf?ext=.pdf). Accessed 1 March 2018.
10. *Taxation and Investment in Italy 2016: Reach, relevance and reliability*, The Deloitte International Tax Source (DITS), 2016, www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cn/Documents/international-business-support/deloitte-cn-ibs-italy-tax-invest-en-2016.pdf. Accessed 1 March 2018.

Рецензенти:

Мельник В. М. – д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

Клівіденко Л. М. – д.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Вінницького навчально-наукового інституту THEU.

УДК 316.5.011

ББК 60.155

Вербовська Л. С.

ЛІДЕРИ ОТГ - АГЕНТИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ЗМІН

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту і адміністрування,
вул. Шопена, 1, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: 0679262244,
e-mail: verlesya@gmail.com

Анотація. В статті розкриваються важливі аспекти якості регіонального лідера в об'єднаних територіальних громадах. До них віднесено: формування команди однодумців, вміння працювати в команді, долучати команду до процесу навчання, здійснювати постійний аналіз власного досвіду. За результатами дослідження встановлено, що розвиток громад залежить від лідерів ОТГ, які створюють умови для комфортного і безпечного проживання в ОТГ. Розглянуто важливі навички членів команди, що впроваджують зміни.

Ключові слова: децентралізація, лідер, регіональні лідери, об'єднана територіальна громада, конкурентоспроможність, залучення інвестицій.

Verbovska L.S.

LEADERS ATC- AGENCTS FOR DEVELOPING TERRITORIES IN CONDITIONS OF CHANGE

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Shopena str.1, Ivano-Frankivsk,
7600, Ukraine,
tel.: 0679262244,
e-mail: verlesya@gmail.com

Abstract. The article reveals important aspects of the quality of the regional leader in the united territorial communities. These include: the formation of a team of like-minded people, the ability to work in a team, join the team in the process of learning, carry out a constant analysis of their own experience. According to the results of the study, community development depends on the leaders of OTs, which will create conditions for a comfortable and safe stay in OTG. The important skills of team members implementing changes are considered.

Key words: decentralization, leader, regional leaders, united territorial community, competitiveness, attraction of investments.

Вступ. Процес децентралізації, що розпочався в Україні у 2014 році, призвів до створення нових утворень на мапі держави, а саме, об'єднаних територіальних громад (ОТГ), сьогодні створено і ефективно працює 665 громад. ОТГ функціонують в умовах невизначеності, динамічності та складності зовнішнього середовища. На семінарі "Децентралізація 2017: вектор руху" Віце-прем'єр-міністр – Міністр регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ Геннадій Зубко заявив, що розвиток громад залежить від повноважень та можливостей лідерів ОТГ, яких обрали люди. Це можливість управляти фінансами, залучати інвестиції, збільшувати доходи до місцевих бюджетів та інші. Більше відповідальності, прозорості та субсидіарності влади на місцях! Це головний принцип реформи децентралізації [2].

Постановка завдання. Процес реформ перебуває сьогодні в активній фазі. "Країні важливий регіональний розвиток. В бюджеті 2018 року [1, 3] кошти місцевого і центрального бюджетів розподілені рівномірно, по 50%. Якщо взяти до прикладу, бюджети місцевих громад – це 200 млрд грн, а ДФРР разом з субвенціями на ОТГ і соціально-економічний розвиток – це 8 млрд грн. Тому, сьогоднішній тренд – активний розвиток громад через регіональних лідерів".

Розвиток територій можливий через ефективне залучення та використання громадою ресурсів в процесі здійснення реформ. Спроможність територій досягається за умов, коли в об'єднаних громадах будуть зростати та розвиватися регіональні лідери змін. Визначено основні завдання для лідерів змін: сформувані спроможні об'єднані територіальні громади, дослідження роботи команди, розвитку бізнесу, формування молодих лідерів в ОТГ. До головних завдань лідерів змін необхідно віднести також, вміння групувати молодих осіб для розвитку своєї ОТГ, створення умов для комфортного і безпечного проживання в громаді, формування сприятливого середовища для залучення інвестицій, конкурентоспроможності громади.

Результати. В більшості літератури по лідерству зроблений акцент на характеристиках хорошого лідера. Ці характеристики, проте, є дуже загальними, щоб мати якусь практичну цінність для того, хто намагається стати більш ефективним лідером. Лідер має слідувати за дотриманням пріоритетів, рухом у правильному напрямі, досягненням ключових цілей, але не може нехтувати питаннями стосунків, відносин, налагодження дієвої взаємодії в колективі [4, 8]. Віце-прем'єр-міністр – Міністр регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ Геннадій Зубко зазначає, що "Без залучення відповідальних людей, їх активності на місцях втілити реформу децентралізації не можливо. Тому починаючи від будинку, району, області маємо створити потужні громади, в яких є активні лідери, які управляють всіма послугами й ефективно здійснюють функцію влади на місцях" [5].

Лідерство – це потужний інструмент перетворення компанії, що навчається. Головне завдання лідера – створення творчої напруги, яке виникає через чітке усвідомлення того, чого хочеться досягти; з бачення перспективи; з розуміння того, де знаходиться організація в даний момент.

У організації, що навчається найважливіші ролі лідера - ролі дизайнера, вчителі та служителя - сягають корінням у його попередню діяльність (побудова організації). Але в організації кожна з ролей набуває нового змісту і вимагає нових навичок та інструментів.

Лідер як дизайнер. Керівнику необхідно зупинитися на певній структурі компанії, включаючи встановлення політики, стратегій і форм, підтримують бажання до навчання.

Лідер як учитель – це не авторитарний експерт, завдання якого полягає в тому, щоб співробітники засвоїли "правильний" світогляд, а також допитливий і мудрий колега.

Лідер як служитель. Організації створюються лідерами-служителями, які цілком віддають себе іншим людям і своєму баченню організації. Лідерство як служіння може розглядатися в двох площинах: як служіння співробітникам організації і як служіння в ім'я таких високих цілей, як виконання місії, яка є визначальною для діяльності компанії.

В найширшому значенні лідерство можна визначити як здатність впливати на інших у напрямі досягнення певної мети. Таким чином, лідер веде співробітника або групу співробітників до певної мети.

Лідер команди, який виконує всі необхідні функції, - велика рідкість. У реальній практиці – управлінці, одні лідери будуть захоплені метою і, природно, сконцентрують

увагу на завданні, інші схильні віддавати перевагу командним взаєминам. Лише деякі люди вміють розподіляти свою увагу рівномірно - і на вирішення завдання, і на створення сприятливого командного клімату. Однак ключовим моментом є забезпечення виконання цих функцій членами команди без безпосередньої участі керівника. Лідер має слідкувати за дотриманням пріоритетів, рухом у правильному напрямі, досягненням ключових цілей, але не може нехтувати питаннями стосунків, відносин, налагодження дієвої взаємодії в колективі [4].

Також, необхідним є баланс уваги до внутрішніх та зовнішніх процесів – постійний моніторинг. Крім того, слід визнавати, що зміни – це не завжди легко, а організаційні зміни – як правило, складно. Зміни спричиняють супротив та завжди пов'язані з ризиками. За статистикою, кожна друга ініціатива може бути провальною. Для того, щоб зміни були успішними, потрібні лідери, які очолюватимуть та вестимуть зміни. Віце-прем'єр Геннадій Зубко вважає [3], що “Регіональне лідерство за поколіннями Y і Z. Сьогодні у вас є можливість вашої власної соціальної капіталізації. Уперше в новітній історії України держава відкрила громадянам великі і перспективні соціальні ліфти”. “Люди прагнуть змін і бачать їх у реформі місцевого самоврядування. Ви виграєте, якщо скористаєтеся новими можливостями. А разом із вами виграє Україна”.

Для досягнення позитивних зрушень регіональним Лідерам змін необхідно формувати команду однодумців. Команда повинна бути спроможною і мати повноваження очолювати зусилля щодо змін. Довіра потрібна як всередині команди (для становлення команди), так і до членів команди з боку інших зацікавлених сторін. Члени команди мають бути відданими агентами змін, усвідомлювати терміновість дій. Як і у будь-якій команді, вони повинні мати взаємодоповнюючі навички; тому треба знати, які сильні сторони кожен член команди привносить.

Члени команди повинні знати, що вони роблять, розуміти норми взаємодії в команді (правила гри), знати, як слід спілкуватись один з одним. На практиці часто складається ситуація, коли немає можливості вибрати команду. У цьому випадку слід використовувати те, що є. У менеджера є кілька способів підвищення ефективності діяльності групи.

Реструктурувати. Це може бути виходом для двох і більше учасників команди: обмінятися ролями чи основною частиною роботи. Якщо завдяки цьому вони отримують роль, в якій, ймовірно, більше превстигнуть, вони, швидше за все, будуть вітати зміни.

Перерозподілити обов'язки. Визначити, які завдання подобаються кожному з учасників команди. Потім розглянути можливість їх перерозподілу. Це відрізняється від повного обміну обов'язками.

Розділити конфліктуючих учасників команди. Розділити команду на кілька менших груп, кожна з яких відповідатиме за різні проекти.

Сьогодні фахівці наголошують на трьох тактиках впливу: через “голову” (факти та логіка), “серце” (емоції, почуття) та “руку” (корисність, процеси, інструменти, які можна використати). Усі ці тактики необхідно використовувати з самого початку процесу змін, таблиця 1 [4].

Члени команди повинні мати компетенції лідерства. Важливі навички членів команди, що впроваджує зміни, включають:

- навички ефективної комунікації, терпимість (для підтримки діалогу, обміну інформацією та ідеями та пошуку припущень, що можуть блокувати креативність);
- розвинені аналітичні навички, спроможність застосовувати системний підхід (здатність дивитися ширше, генерувати, розвивати та оцінювати ідеї та спільно знаходити найкращі рішення);

– спроможність до розв'язання проблем (дотримуватися процесу для примноження креативності та стратегічного мислення).

Таблиця 1

Тактики впливу (Центр креативного лідерства, CCL) [4]

Table 1

Tactics of Influence (Center for Creative Leadership, CCL) [4]

ГОЛОВА	Використання логіки	Організаційні блага, вигоди. Особисті блага, вигоди
СЕРЦЕ	Використання емоцій	Індивідуальні цілі. Особисті цінності
РУКИ	Використання взаємодії	Співпраця. Консультації. Альянси, партнерства, мережі

Для планування змін та їх впровадження може бути корисно використовувати наочну модель, яка виокремлює три ключові етапи: підготовка основ, планування реалізації, а також впровадження та моніторинг, які ґрунтуються на трьох китах провадження змін, якими є лідер (лідерство), відкрита постійна комунікація та залучення персоналу, зацікавлених сторін. Серцевиною процесу є розвиток і підтримка довіри, а також мета процесу змін, рисунок 1.

Рис.1 Матриця підготовки та впровадження змін (Університет Квінз, Школа державної служби Канади) [4]

Fig.1 The Matrix for the Preparation and Implementation of Changes (University of Queens, Canadian Civil Service School) [4]

Тож, лідери змін мають усвідомлювати потребу управління змінами, ведення змін, розуміти те, як зміни сприймаються та переживаються, які можуть бути причини

опору змінам та враховувати основні етапи процесу ведення змін. Ключовою є спроможність до розробки та комунікації бачення, формування команди, що скеровує зміни, а також необхідних партнерств, мереж тощо, здатність надихати та залучати працівників, усіх зацікавлених сторін до впровадження змін та їх усталення в організаційній культурі.

Висновки. “Децентралізація лідерства відкриває унікальні можливості стати основою нової самоврядної системи. Сьогодні, молодим лідерам не потрібен керівник, їм потрібно допомагати, скеровувати, вказувати напрям руху. І саме від них ми очікуємо нових і якісних змін на місцях” [3].

Справжні лідери перетворень відрізняються рядом особливостей, головні з яких наступні [6]:

– здатність до встановлення системоутворюючих зв'язків між трьома чинниками, які зумовлюють успіх перетворень, - ринковими реаліями, устремліннями вищого керівництва і можливостями персоналу компанії;

– вміння впливати на вище- і нижчестоящих співробітників, а також рівних за рангом колег, пробуджуючи в них найсильніші стимули до участі у реформах;

– талант винаходи нових інструментів, що забезпечують практичне впровадження намічених змін на основі постійно переглядаються підходів;

– здатність до зміни стилю лідерства.

Лідер, що навчається - це людина-перетворювач. І, незалежно від величини його об'єкта перетворень, він повинен володіти інструментами розвитку і культивувати в собі такі здібності:

– здійснювати постійний аналіз власного досвіду;

– бути готовим сумніватися і відмовлятися від фундаментальних припущень, кидати виклик "священним коровам" не тільки в період кризи, а й у відносно благополучні часи;

– постійно утворювати і оновлювати структури аналізу досвіду;

– не боротися з носіями потенційно критичної інформації;

– здобувати нові знання, які забезпечать можливість дивитися вперед;

– бути принциповим в боротьбі за розвиток і осмисленість діяльності, мислення, за рефлексивну обґрунтованість всіх проєктів;

– долучати весь персонал до процесу навчання. Знання, які забезпечують можливість діяти ефективно і бути успішними на своєму місці, мають бути однаково доступними для всіх співробітників організації.

1. Вербовська Л.С. Стратегічні плани - інструмент розвитку об'єднаних територіальних громад / Л.С. Вербовська // Міжнародна науково-практична конференція до 40-річчя кафедри менеджменту і адміністрування “Економіка та управління в нафтогазовому комплексі України: актуальні проблеми, реалії та перспективи”. Збірник тез. 21-23 вересня 2016 р., м. Івано-Франківськ.
2. Зубко Г. Розвиток громад залежить від лідерів ОТГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bukoda.gov.ua/news/rozvitok-gromad-zalezhit-vid-lideriv-otg-zubko>.
3. Зубко Г. Країні необхідна децентралізація лідерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/6845>
4. Розвиток лідерства / Л. Бізо, І. Ібрагімова, О. Кікот, Є. Барань, Т. Федорів ; за заг. ред. І.Ібрагімової. – К. : Проєкт “Реформа управління персоналом на державній службі в Україні”, 2012. – 400 с.
5. Зубко Г. Розвиток громад залежить від лідерів ОТГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=249765138&cat_id=250388954.
6. Лідерство і організація, що організація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stud.com.ua/32303/menedzhment/liderstvo_navchayetsya_organizatsiya
7. Вербовська Л.С. Стратегічне планування розвитку об'єднаних територіальних громад / Васильченко Г.В., Васильченко С.М. // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий

журнал. – Івано-Франківськ: Видавництво ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”. – 2017. – Вип. 13, Т.1. – 216 с.

8. Стеців С.Р. Вплив лідерства на реалізацію та підтримання змін в організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/8144/1/21.pdf>.

References

1. Verbovska, L.S. “Strategic plans - an instrument for the development of united territorial communities.” *International scientific and practical conference for the 40th anniversary of the department of management and administration “Economics and management in the oil and gas complex of Ukraine: actual problems, realities and perspectives”*. Collection theses, Ivano-Frankivsk, 21-23 September 2016.
2. Zubko, G. “Development of communities depends on the leaders of the OTG.” *Chernivetska derzhavna oblasna derzhavna administratsiia, bukoda.gov.ua/news/rozvitok-gromad-zalezhit-vid-lideriv-otg-zubko*. Accessed 21 Mar. 2018.
3. Zubko, G. “Country decent decentralization of leadership.” *gov.ua, decentralization.gov.ua/news/6845*. Accessed 21 Mar. 2018.
4. Bizo, L., Ibragimova, I., Kikot, O., Baran, E., and T. Fedorov. *Development of leadership*, edited by I. Ibragimov, Project “Personnel Reform in the Civil Service in Ukraine”, 2012.
5. Zubko, G. “The development of communities depends on the leaders of the OTG.” *Government portal, old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=249765138&cat_id=250388954*. Accessed 17 Mar. 2018.
6. “Leadership and organization that the organization.” *Stud.com.ua, stud.com.ua/32303/menedzhment/liderstvo_navchayetsya_organizatsiya*. Accessed 21 Mar. 2018.
7. Verbovska, L.S., Vasylychenko, G.V., and S.M. Vasylychenko. “Strategic planning for the development of united territorial .” *Actual problems of the regional economy development*, vol.1, issue. 13, 2017.
8. Stetsiv, S.R. “The Impact of Leadership on Implementing and Maintaining Changes in an Organization.” *Electronic archive of scientific materials of the National University "Lviv Polytechnic"*, ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/8144/1/21.pdf. Accessed 25 Mar. 2018.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, заслужений діяч науки і техніки України;

Криховецька З.М. – к.е.н., доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

УДК 338.2

ББК 65.05

Максимович О.В.¹, Кропельницька С. О.², Мединська Т. В.³ КЛЮЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПРИКАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ В УМОВАХ СВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

¹ Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України, Навчально-науковий центр соціологічних досліджень Прикарпатського регіону, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна, тел.: (0342)596014, e-mail: olgamaxymovych@gmail.com

²Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Міністерство освіти і науки України,

кафедра фінансів,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: (0342)752351,
e-mail: s.kropelnytska@ukr.net

³Львівський торговельно-економічний університет,
кафедра фінансів, кредиту та страхування
вул. Туган-Барановського, 10, м. Львів,
79005, Україна,
тел.: (0322)958552,
e-mail: kafedra_fks@lute.lviv.ua

Анотація. У статті систематизовано підсумки соціологічного супроводу стратегічного планування розвитку територіальної громади, розглянуто на прикладі територіальної громади Прикарпатського регіону сильні *vis-à-vis* слабкі проєкції візії на основі як кількісного так і якісного методологічних підходів. Представлено результати вивчення культурної матриці свідомості територіальної громади за методикою ціннісних профілів Ш. Шварца, а також на основі концепції спіральної динаміки розвитку культур та еволюції цінностей (В. Грейвз, Д. Бек, К. Кован) в контексті аналогічних даних по Україні в цілому, а також кризь призму замірів на теренах країн колишнього СРСР та Західної Європи. Розглянуто індикатори лояльності та задоволеності станом справ в громаді, сприйняття влади, суб'єктності, соціальної участі та повсякденні практики. Зроблено висновки про те, що з метою забезпечення ефективності процесів стратегічного планування розвитку громад, необхідно напрацьовувати автентичні підходи та практики, адаптовані до специфіки соціокультурного середовища Прикарпатського регіону.

Ключові слова: територіальна громада, стратегічне планування, розвиток, соціологічне дослідження, проєктний підхід.

Maksymovych O. V.¹, Kropelnytska S.O.², Medynska T.V.³

BASIC COMPONENTS OF STRATEGIC PLANING OF PRECARPATIAN REGION LOCAL COMMUNITIES DEVELOPMENT IN TERMS OF EUROPEAN UNION INTEGRATION PROCESS

¹ Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Kharkiv V.N. Karazin National University
Educational and Scientific Center of Sociological Research of
Precarpathian Region
Shevchenka str., 57, Ivano-Frankivsk,
76025, Ukraine,
tel.: (0342)596014,
e-mail: olgamaksymovych@gmail.com

²Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance,
Ivano-Frankivsk, Shevchenka str., 57,
76018, Ukraine,
tel: (0342)752351,
e-mail: s.kropelnytska@ukr.net

³Lviv Institute of Trade and Economics,
Department of Finance, Credit and Insurance

Tugan-Baranovsky str., 10, Lviv,
79005, Ukraine,
тел.: (0322)958552,
e-mail: kafedra_fks@lute.lviv.ua

Abstract. The article is devoted to the sociological data analysis, considering local communities strategic planning analytical support in terms of their advantages as well as disadvantages studying based on particular local community case analysis, involving both qualitative and quantitative methodological approach. Scientific data, devoted to the local communities inhabitants' cultural and consciousness patterns (based on S. Schwartz's value profiles theory as well as the cultural dynamic and evolution concept provided by V. Graves, D. Beck, K. Kovan), is introduced in the article. The analytical background, considering Ukrainian, former Soviet Union and Western European countries data is been provided. A number of indicators such as institutional tolerance, satisfaction, subjectivity, social participation and everyday practices have been analyzed. It has been concluded, that in order to implement effectiveness of local communities strategic planning process a range of approaches based on social and cultural identity of Precarpathian region should be provided.

Key words: Local Community, Strategic Planning, Development, Sociological Research, Project Approach.

Вступ. Сучасне українське суспільство перебуває в стані активного етапу впровадження реформ в різних галузях (освіта, медицина, соціальне забезпечення, державне управління і ін.), спрямованих на досягнення інституційного паритету між Україною з одного боку та країнами, які формують Європейський Союз – з іншого. Позаяк, починаючи з подій “Революції гідності” Україна задекларувала чіткий, і, головне – фактичний, а не декларативний курс на євроінтеграцію. Хоча політичний курс України на європейську інтеграцію був офіційно задекларований ще в рамках Угоди про партнерство та співпрацю з ЄС (1994), мабуть, саме Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (2014) засвідчує переломний момент в імплементації євроінтеграційного курсу країни, ставши юридичним і політичним інструментом пришвидшення процесу інтернаціоналізації, і реформа принципів та методів місцевого самоврядування посідає в даному процесі значну позицію за рангом значимості. Активна децентралізація, що зараз відбувається в Україні є важливим компонентом даного процесу, адже, саме на рівні територіальної громади в сумарному обсязі визначатиметься загальне благополуччя країни вже у недалекому майбутньому, чим і зумовлена актуалізація наукової потреби та соціальної необхідності належного розуміння, пояснення процесів стратегічного планування територіальних громад.

За даними звіту про моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування, станом на 12.03.2018 року на території України сформувалося 725 об'єднаних територіальних громад, в тому числі 23 на території Івано-Франківської області [1]. Згідно підсумків нещодавно оприлюдненого соціологічного дослідження, яке на замовлення Ради Європи в Україні виконував Київський міжнародний інститут соціології, більше половини дорослого населення країни висловлюють підтримку цій реформі, при тому, що впродовж періоду реформування відбулася стабілізація цих настроїв, а частка населення проінформованого з приводу предмету дослідження становила 71%, повідомив проф. В. І. Паніотто [2].

Постановка завдання. Проте, незважаючи на певний оптимізм та райдужні очікування, як виявилось, процеси децентралізації в сучасному українському суспільстві відбуваються із значними труднощами. З-поміж суттєвих причин, варто назвати: брак кваліфікованих спеціалістів, професійні компетенції яких дозволили б ефективно імплемувати реформу на місцях; інституційний спротив реформі,

соціально-демографічні фактори та ін. Саме тому, стан і перебіг реформи суттєво уповільнився, а ті громади, які все ж здійснили цей сміливий крок та об'єдналися одразу після завершення процесу інституційного оформлення, стикнулися з низкою проблем, як то медіація напрямів розвитку, адміністрування новоутворених територій тощо.

На нашу думку, рівень гостроти перелічених вище а також і інших проблем можна було б суттєво знизити за рахунок якісного стратегічного планування розвитку, адже, вже сам процес розробки стратегії розвитку консолідує еліти громади, сприяє комунікації та медіації проблемних напрямів.

Вивчаючи панораму наукових дискусій з приводу окресленої в статті проблеми розуміємо, що значний внесок у розвиток теоретичних засад розробки та реалізації стратегій територіального розвитку О.Берданова, Е.Блейклі, В.Вакуленко, В.Дармограй та ін. Основні аспекти фінансового забезпечення територіального розвитку розкрито у працях О.Василика, М.Гончаренко, О.Кириленко, В.Кравченка, І.Луніної, К.Павлюк, І.Ткачук та ін. Сучасні проблеми управління стратегічним розвитком територій із застосуванням проєктного підходу досліджуються у роботах О.Копитько, Т.Маматової, М.Орлатого, І.Парфьонова, Л.Хомич, С.Чернова, І.Чикаренко, О.Федорчак та ін. Водночас залишаються малодослідженими методологічні підходи підготовки, оцінки та відбору проєктів розвитку, які можуть бути включені до стратегій розвитку територіальних громад і потребують державного фінансового забезпечення [3]. Проблематичним залишається міждисциплінарний рівень аналізу питання, зокрема в частині соціологічного супроводу стратегічного планування розвитку громади з урахуванням особливостей соціокультурного розвитку регіону.

Метою статті є узагальнення досвіду застосування проєктних та стратегічних підходів у розвитку територій та аналіз соціологічного супроводу процесу стратегічного планування на прикладі однієї з громад Прикарпатського регіону.

Результати. Науковці Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника напрацювали низку розробок як теоретичного, так і емпіричного характеру [див. напр.: 4, 5, 6, 7, 8 та ін.], спрямованих на розв'язання проблем стратегічного планування в умовах євроінтеграційних процесів. Одним із таких заходів був і соціологічний супровід стратегічного планування розвитку територіальної громади смт. Богородчани Богородчанського району Івано-Франківської області, результати якого знайшли підтримку як депутатського корпусу (свідченням чого є рішення сесійного голосування) так і мешканців містечка в цілому¹. Проєкт реалізовував завдання соціологічного супроводу стратегічного планування розвитку м. Богородчани на основі синтетичної методології шляхом впровадження як кількісної, так і якісної стратегій дослідження на базі електронної системи опитування в інформаційному середовищі "LimeSurvey". Завдання проєкту реалізовувалася шляхом імплементації наступних заходів:

- кабінетне дослідження та вторинний аналіз проведених раніше досліджень;
- фокус-групові дискусії експертної групи територіальної громади смт. Богородчани;
- розробка інструментарію для формалізованого опитування та подальшої роботи із експертною групою смт. Богородчани на базі «LimeSurvey»;
- розробка вибірки та інструментарію для репрезентативного опитування мешканців смт. Богородчани на базі "LimeSurvey";
- проведення на базі "LimeSurvey" опитування мешканців смт. Богородчани.

¹ див. напр.: [9]

Методологія дослідження. По-перше, якісна стратегія реалізована шляхом фокусованого інтерв'ю із експертним середовищем територіальної громади м. Богородчани (у складі 15 осіб за напрямками: освіта, житлово-комунальне господарство, правоохоронні органи, неурядові організації, місцеве самоврядування та державне управління, бізнес, медицина, культура). Основні завдання роботи експертної групи: генерування ідей для розробки інструментарію кількісного етапу дослідження; валідація інструментарію, оцінювання практичних рекомендацій та порад; участь у розробці системи індикаторів моніторингу якості реалізації та практичної імплементації стратегічного планування розвитку смт. Богородчани в контексті євроінтеграційних процесів.

По-друге, кількісна стратегія реалізована методом інтерв'ю на базі платформи для здійснення електронних опитувань "LimeSurvey". Масив даних – 502 одиниці аналізу; вибірка дослідження відображає структуру територіальної громади м. Богородчани за ознаками: стать, вік, сектор постійного проживання. Теоретична генеральна сукупність дослідження, оцінена на основі даних Державного реєстру виборців України, становить 5480; фактична генеральна сукупність (із урахуванням прогнозованої величини відсоткової чисельності міграційних потоків населення м. Богородчани) – 4384. Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0,95) не перевищує 4, 5 %.

Акцентуємо також і деякі переваги проведення опитувань на базі інформаційного середовища "LimeSurvey", що становило суттєвий інноваційний компонент реалізованого нами проєкту, а саме:

- повне збереження конфіденційності відповідей респондентів;
- можливість проведення опитування без залучення інтерв'юєрів (наприклад, за допомогою запрограмованих сенсорних панелей);
- автоматизована система обчислення та візуалізації даних;
- за наявності бази даних електронних адрес можлива розсилка запрошень до участі в опитуванні, автоматичне опрацювання відповідей;
- наявність системи контролю доступу (система генерує індивідуальні паролі для кожного респондента), а також контролю роботи інтерв'юєрів;
- експорт даних в форматах офісних програм, в тому числі й SPSS.

Тематичні модулі дослідження реалізовані в структурі опитування: сильні vis-à-vis слабкі проєкції візії смт. Богородчани в сприйнятті територіальної громади; діагностика культурної матриці свідомості територіальної громади за методикою ціннісних профілів Ш. Шварца, а також на основі концепції спіральної динаміки розвитку культур та еволюції цінностей (В. Грейвз, Д. Бек, К. Кован); індикатори лояльності та задоволеності станом справ в громаді, сприйняття влади, суб'єктність, соціальна участь та повсякденні практики; соціально-демографічний профіль респондентів дослідження.

Дослідження зафіксувало, що на думку як експертної групи, так і мешканців загалом, соціальний простір смт. Богородчани відповідає найперше параметрам містечка, ключовими перевагами якого є ландшафт території (річка, чисте повітря, паркові зони); людський потенціал (мешканці релігійні, доброзичливі, культурні); транспортне сполучення (зручне розташування відносно Івано-Франківська); інфраструктурні можливості (храмові споруди, будинок культури, архітектурна композиція, стадіон, школи); рівень безпеки. Натомість, поміж основних недоліків мешканці номінували наступні: інфраструктурні прогалини благоустрою; організаційна дисфункція дошкільних закладів освіти; відсутність політики молодіжного дозвілля та програми дозвілля для мешканців загалом; екологічний стан водойм; громадський транспорт; проблема безпритульних тварин. Також, варто наголосити той факт, що

територіальній громаді Богородчан притаманні ознаки соціального відчуження та дистанціювання корінних мешканців відносно тих, хто недавно мешкає в Богородчанах, що може становити загрозу соціальній солідарності за умови інтенсивного розвитку містечка в майбутньому.

Стратегічні довготермінові цілі розвитку смт. Богородчани, з'ясовані за підсумками фокус-групових дискусій експертної групи, в оцінках мешканців розташувалися в такому порядку за п'ятибальною шкалою (рис. 1):

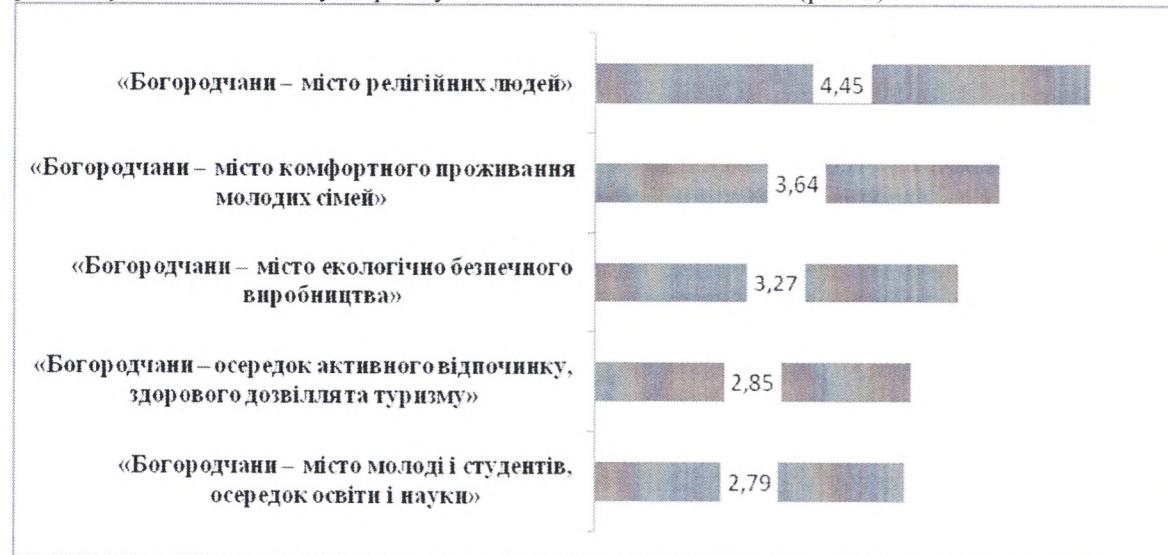

Рис. 1. “Скажіть, будь-ласка, якою мірою Ви особисто погоджуєтеся з твердженнями (оцініть, будь-ласка від 1 до 5, де 1 – “цілком не погоджуюся”; 5 – “цілком погоджуюся”)?”; (n=496; середнє арифм. знач.)

Fig. 1. “Will you please tell me, to what extent do you personally agree or disagree with following statement (please, evaluate them from 1 to 5, where “1” means totally disagree and “5” means totally agree)?”; (n=496; Arithmetic Mean)

Загалом, запропоновані експертною групою стратегічні цілі довготермінового розвитку громади були підтримані мешканцями, позаяк оцінки всіх запропонованих цілей перевищили медіанне значення, однак, порядок їхнього рангування виявився дещо відмінним відносно бачень експертів. А саме, експертна група позиціонувала смт. Богородчани найперше як місто молоді та студентів та осередок освіти і науки, тоді як згідно оцінок мешканців смт. Богородчани – це найперше містечко, в якому проживають релігійні мешканці.

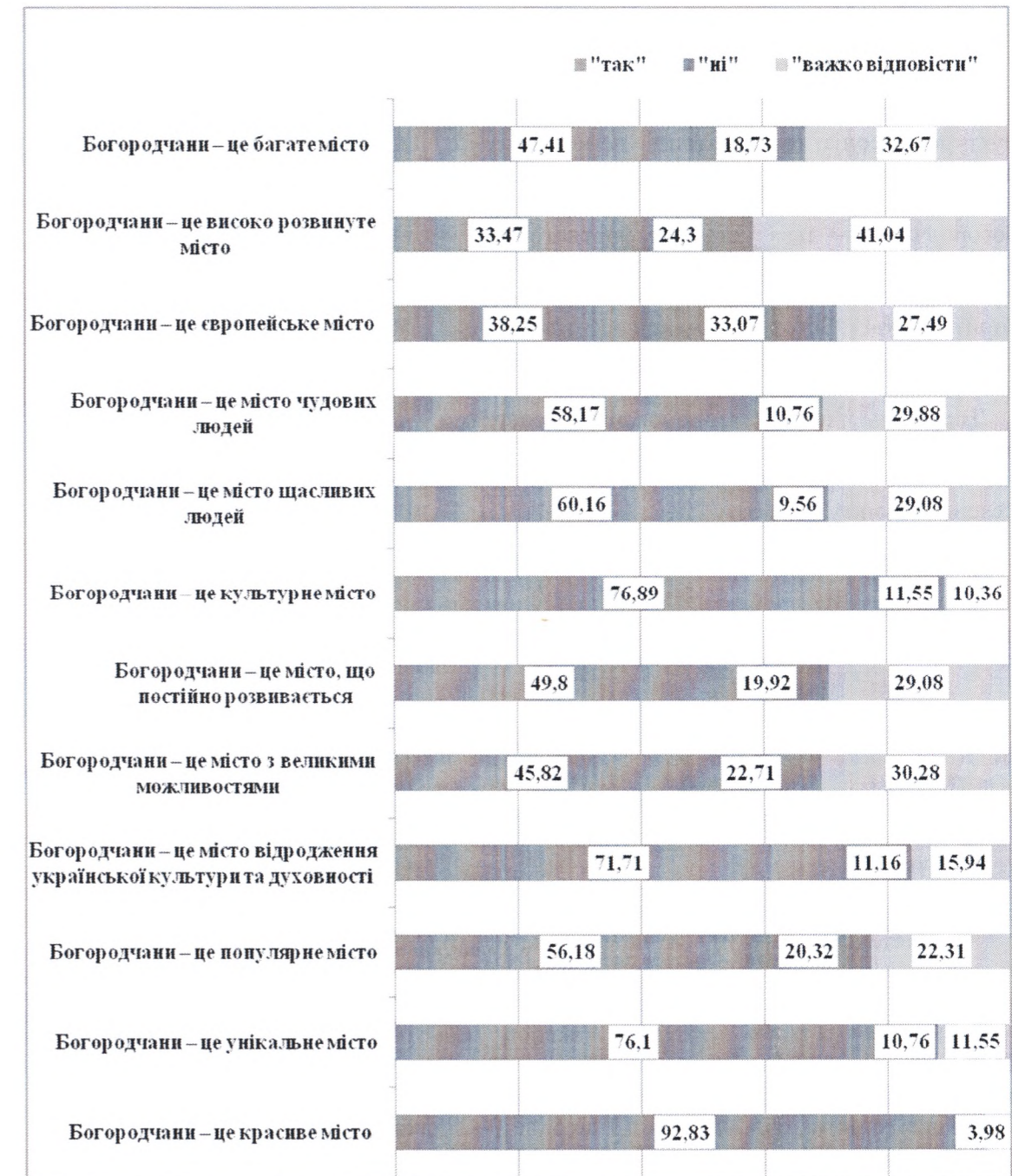

Рис. 2. Розподіл відповідей на запитання множинного вибору “Скажіть, будь-ласка, Ви особисто погоджуєтеся з твердженнями?”; (n=502; у %)

Fig. 2. Answers to the multiple-choice question “Tell me please, do you personally agree with statements mentioned above?”; (n=502; %)

Асоціативна матриця сприйняття мешканцями територіальної громади свого міста структурується так: богородчанці переважно не вважають своє місто високорозвинутим (33,5%) та європейським (38,2 %), натомість однозначно підтримують твердження, що Богородчани – це красиве місто (92,8 %), а також переважно підтримують ідею унікальності міста Богородчани (76,1 %), сприймають його як осередок відродження української культури та духовності (71,7 %), культурне місто (76,9 %); (рис. 2). Загалом, в негативному полюсі асоціативного ряду розташувалися асоціації рівня

матеріально-інфраструктурного розвитку, та благоустрою, натомість в позитивному – асоціації Богородчан як специфічного та унікального культурного середовища, виразним пріоритетом якого виступає релігійна складова.

Співставляючи вище окреслені оцінки цілей стратегічного розвитку (рис. 1) із структурою асоціативної матриці, легко помітити, що відносно першого пріоритету стратегічного розвитку («Богородчани – це місто релігійних людей») конфлікт практично відсутній, натомість ситуація дещо різниться відносно пріоритетів №2 («Богородчани – це місто комфортного проживання молодих сімей») та №3 («Богородчани – це місто екологічно безпечного виробництва»), адже в асоціативній матриці ці складові проглядаються нечітко. Натомість, конфлікт незначний відносно пріоритетів №4 («Богородчани – це осередок активного відпочинку, здорового дозвілля та туризму») та №5 («Богородчани – це місто молоді і студентів, осередок освіти і науки»).

Відродно, що запропоновані експертами дослідження сильні сторони територіальної громади смт. Богородчани (а саме: розташування, культурне розмаїття та незначний рівень деліквентної поведінки) знайшли підтримку в оцінках мешканців населеного пункту (рис. 3).

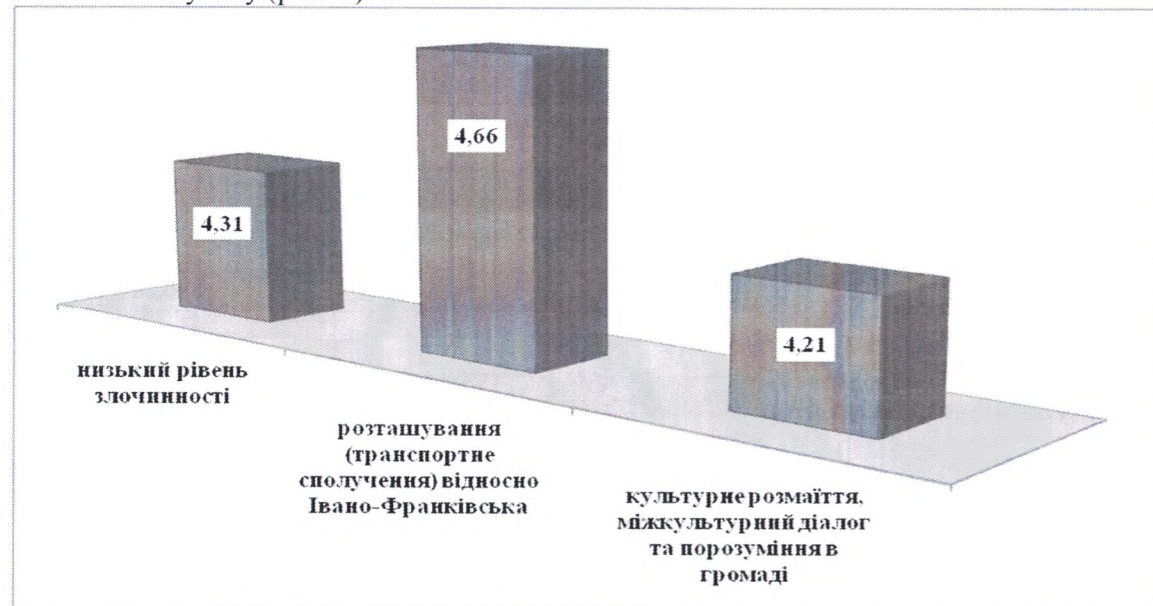

Рис. 3. “Чи погоджуєтеся Ви з тим, що до сильних сторін властивих м. Богородчани слід віднести: розташування, культурне розмаїття та низький рівень злочинності (оцініть, будь-ласка від 1 до 5, де 1 – “цілком не погоджуюся”; 5 – “цілком погоджуюся”)?”; (n= 490; сер. арифм. значення)

Fig. 3. “Do you agree that following features (such as territorial location, cultural diversity and low crime rate) should be considered in terms of advantages of local community of Bogorodchany (please, evaluate your attitude towards this issue from 1 to 5, where “1” means totally disagree and “5” means totally agree)?”; (n=490; Arithmetic Mean)

Аналогічно, висловлені експертами слабкі сторони, як то відсутність достатньої кількості робочих місць, інфраструктура міста та високі показники міграційної активності молоді були підтримані громадою, свідченням чого виступають отримані під час кількісного етапу реалізації дослідження дані (рис. 4).

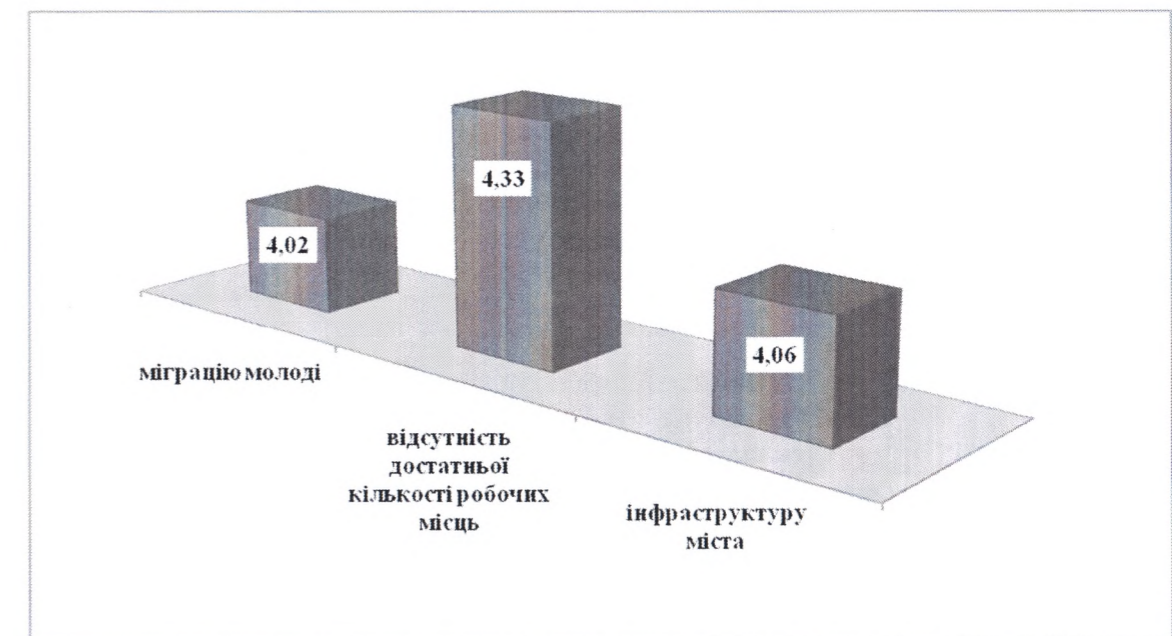

Рис. 4. “Чи погоджуєтеся Ви з тим, що до слабких сторін властивих м. Богородчани слід віднести: відсутність достатньої кількості робочих місць, інфраструктуру міста та міграцію молоді (оцініть, будь-ласка від 1 до 5, де 1 – “цілком не погоджуюся”; 5 – “цілком погоджуюся”)?”; (n= 490; сер. арифм. значення)

Fig. 4. “Do you agree that following features (such as lack of sufficient workplaces, city infrastructure and youth migration) should be considered in terms of advantages of local community of Bogorodchany (please, evaluate your attitude towards this issue from 1 to 5, where “1” means totally disagree and “5” means totally agree)?”; (n=490; Arithmetic Mean)

Загалом, вивчення оцінок сильних vis-à-vis слабких проєкцій візії смт. Богородчани в сприйнятті територіальної громади дозволяє констатувати, що виокремлені експертною групою як слабкі, так і сильні сторони властиві м. Богородчани отримали аналогічну оцінку громади, розташувавшись, згідно оцінок мешканців у аналогічному ранговому порядку. Також, виокремлені експертною групою та оцінені громадою переваги та слабкі сторони доволі гармонійно узгоджуються із асоціативною матрицею сприйняття та окресленими стратегічними цілями розвитку.

Діагностика культурної матриці свідомості територіальної громади м. Богородчани, здійснена на основі кількох методик, а саме: методика ціннісних профілів Ш. Шварца, методика ціннісних профілів Р. Інглгарта, та методика еволюції цінностей і динаміки розвитку культур (К. В. Грейвз, Д. Бек, К. Кован). Таким чином, застосована методологія дослідження дозволила діагностувати та емпірично зафіксувати структуру культурної матриці територіальної громади.

Отож, розглянемо деякі дані з цього блоку соціологічного супроводу стратегічного планування. Нагадаємо, що за методикою ціннісних профілів Ш. Шварца п'ятдесят сім індикаторів цінностей разом з групою тридцяти вартостей діляться на десять базових груп показників: безпека, конформізм, традиція, самостійність, ризик/новизна, гедонізм, досягнення, влада/багатство, доброзичливість, універсалізм. Останні, в свою чергу, об'єднуються в чотири ціннісні групи (ціннісні орієнтації другого порядку), а потім і взагалі групуються у два основні ціннісні виміри (вектори

осей координат): від збереження до відкритості (збереження-відкритість до змін); від самоствердження до турботи про людей (самоствердження-солідарність). Для зручності аналізу шкала оцінок тверджень, на підставі яких індексовано показники цінностей, перетворена в шкалу із діапазоном значень від -1 до +1, де -1 – «ознака цілком не притаманна»; +1 – «ознака цілком притаманна».

Вивчаючи ціннісний профіль територіальної громади м. Богородчани, в контексті аналогічних даних по Україні в цілому, а також у співставленні з окремими регіонами Європейського Союзу розуміємо, що аксіодискурс Прикарпатської громади різниться за низкою показників (табл. 1).

Таблиця 1

**Ціннісні профілі Ш. Шварца:
ESS-2013, Социс-2015, смт. Богородчани-2015
[складено авторами за даними: 10]**

Table 1

**Schwartz's Axiological Profiles Theory:
ESS-2013, Socis-2015, Bogorodchany-2015
[compiled by the authors according to the data: 10]**

Регіони / Показники	Західна Європа	Скандинавські країни	Південна Європа	Пострадянська Європа	Україна 2015	м.Богородчани
Безпека	0,37	0,10	0,64	0,63	0,64	0,50
Конформізм	-0,31	-0,11	-0,20	-0,03	-0,05	0,20
Традиція	-0,01	-0,17	0,25	0,12	0,06	0,10
Самостійність	0,44	0,48	0,34	0,17	-0,01	0,40
Ризик/Новизна	-0,64	-0,51	-0,83	-0,77	-0,55	-0,10
Гедонізм	-0,13	0,00	-0,45	-0,51	-0,51	0,30
Досягнення	-0,42	-0,66	-0,32	-0,13	-0,22	0,20
Влада/Багатство	-1,01	-1,08	-0,99	-0,55	-0,25	0,10
Доброзичливість	0,80	0,93	0,69	0,46	0,32	0,40
Універсалізм	0,61	0,67	0,59	0,40	0,35	0,40

А саме, мешканці смт. Богородчани радше не схильні до ризику, оскільки ставлення до нього виявилось чи не єдиним показником, який розташувався в негативній площині оцінок (- 0,1), натомість, тяжіння до безпеки виявилось головним пріоритетом в оцінках громади (+0,5); (рис. 4). Також, вагомими лишаються універсалізм, доброзичливість, самостійність, значення яких коливається в межах 0,4 бала в позитивній площині оцінок.

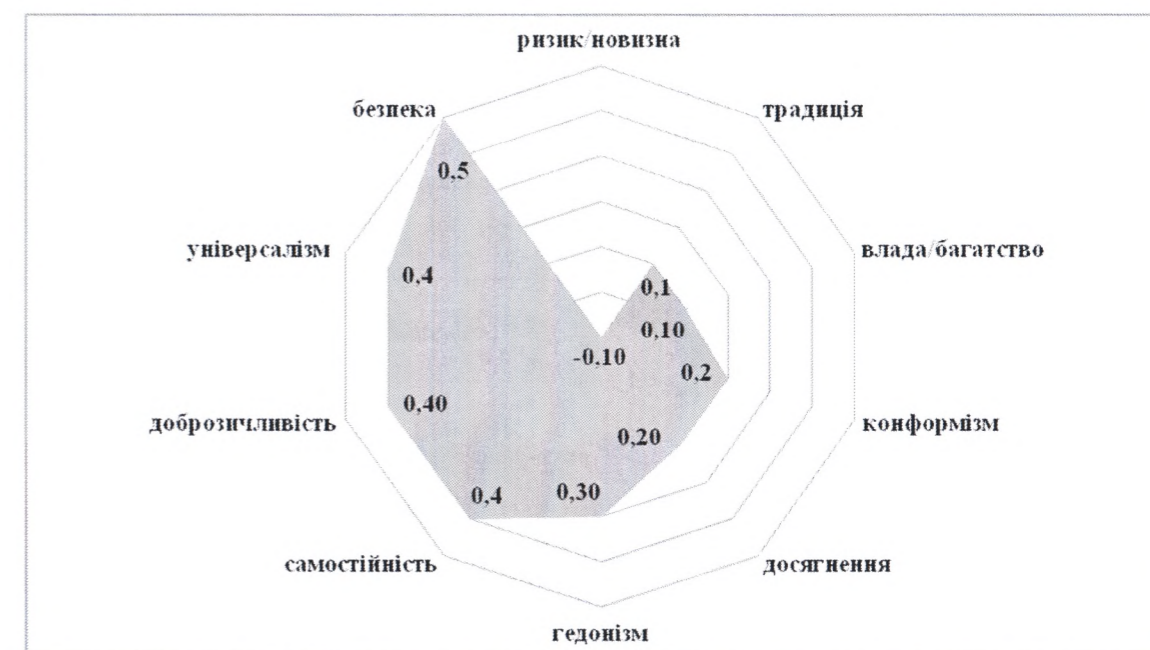

Рис. 5. Ціннісний профіль територіальної громади м. Богородчани (від -1 до +1, де -1 – ознака цілком не притаманна; +1 – цілком притаманна); (n= 490; сер. арифм. значення)

Fig. 5. Axiological Profile of Local Community of Bogorodchany (indicators rate from - 1 to +1, where “-1” means that the attribute is not inherent, “+1” means that attribute is quite inherent); (n=490; Arithmetic Mean)

Порівняно із даними за аналогічною методикою в Україні загалом, помітно, що ціннісний дискурс територіальної громади Богородчан суттєво відрізняється від загальноукраїнського. А саме, мешканці м. Богородчани в разі самостійніші, значно більше орієнтовані на досягнення, успіх, владу і багатство, переважають тенденції гедонізму. Також, мешканці Богородчан значно традиційніші ніж українці загалом. Більш-менш спільними є тенденції до безпеки, доброзичливості та універсалізму (рис. 5). Аналізуючи отримані в ході дослідження дані в європейському контексті розуміємо, що за індикатором самостійності Богородчанці скоріш за все тяжіють до європейського ціннісного континууму, ніж до українського; однак, наприклад, інтенції гедонізму виявилися сильнішими, ніж навіть у скандинавських країнах; орієнтація на успіх, як і конформізм, також в разі переважила загально-європейську тенденцію.

Вивчаючи ціннісний дискурс Богородчанців в європейському контексті переконуємося, що територіальна громада Богородчан має більше спільних рис (безпека, універсалізм, доброзичливість, традиційність) із Пострадянською Європою ніж з Україною загалом (рис. 5; рис. 6).

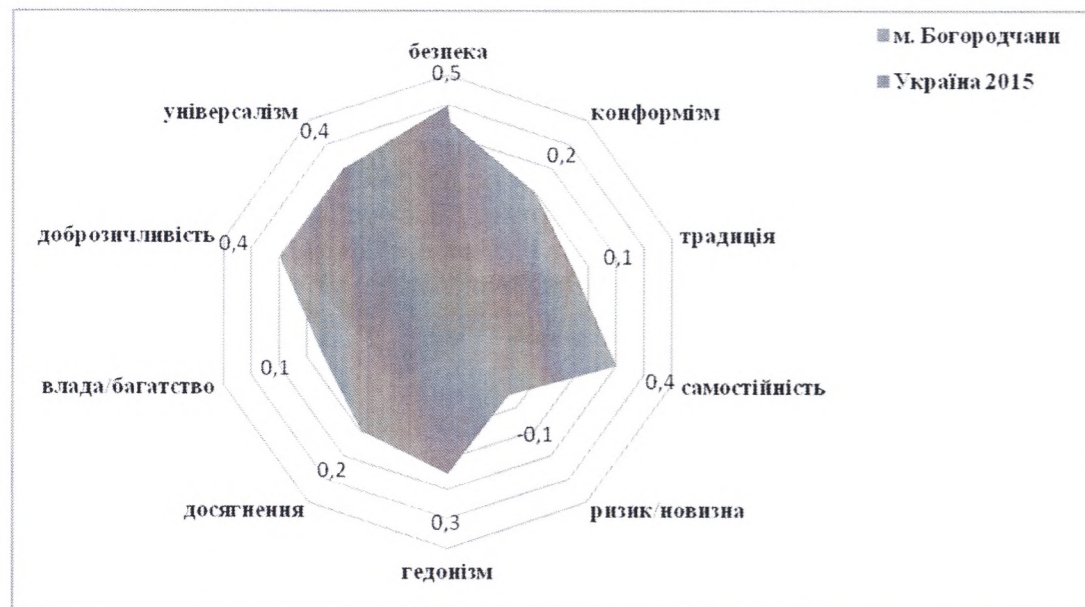

Рис. 6. Ціннісний профіль територіальної громади м. Богородчани vis-à-vis Україна-2015 (від -1 до +1, де -1 – ознака цілком не притаманна; +1 – цілком притаманна); (n= 490; сер. арифм. значення); [складено авторами за даними: 10]

Fig. 6. Axiological Profile of Local Community of Bogorodchany vis-à-vis Ukraine-2015 (indicators rate from -1 to +1, where “-1” means that the attribute is not inherent, “+1” means that attribute is quite inherent); (n=490; Arithmetic Mean); [compiled by the authors according to the data: 10]

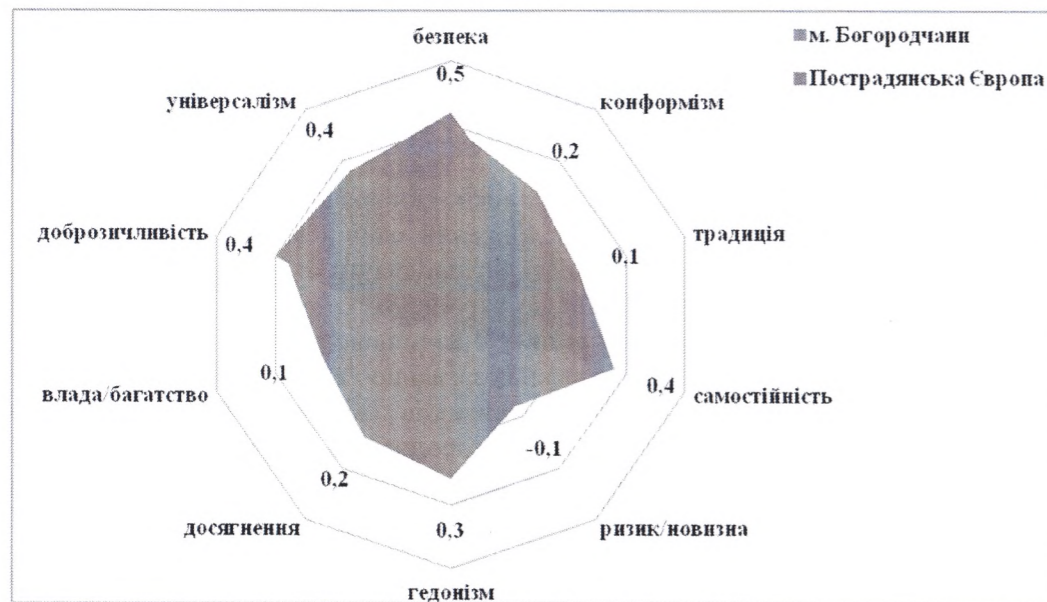

Рис. 7. Ціннісний профіль територіальної громади м. Богородчани vis-à-vis Пострадянська Європа (від -1 до +1, де -1 – ознака цілком не притаманна; +1 – цілком притаманна); *(n= 490; сер. арифм. значення); [складено авторами за даними: 10]

Fig. 7. Axiological Profile of Local Community of Bogorodchany vis-à-vis Former Soviet Countries (indicators rate from -1 to +1, where “-1” means that the attribute is not inherent, “+1” means that attribute is quite inherent); (n=490; Arithmetic Mean); [compiled by the authors according to the data: 10]

Стосовно ж спільних рис із суспільствами Західної Європи, то вочевидь рисою яка об’єднує, залишається саме доброзичливість, тоді як найбільше відмінностей саме у ставленні до влади та багатства (рис. 6).

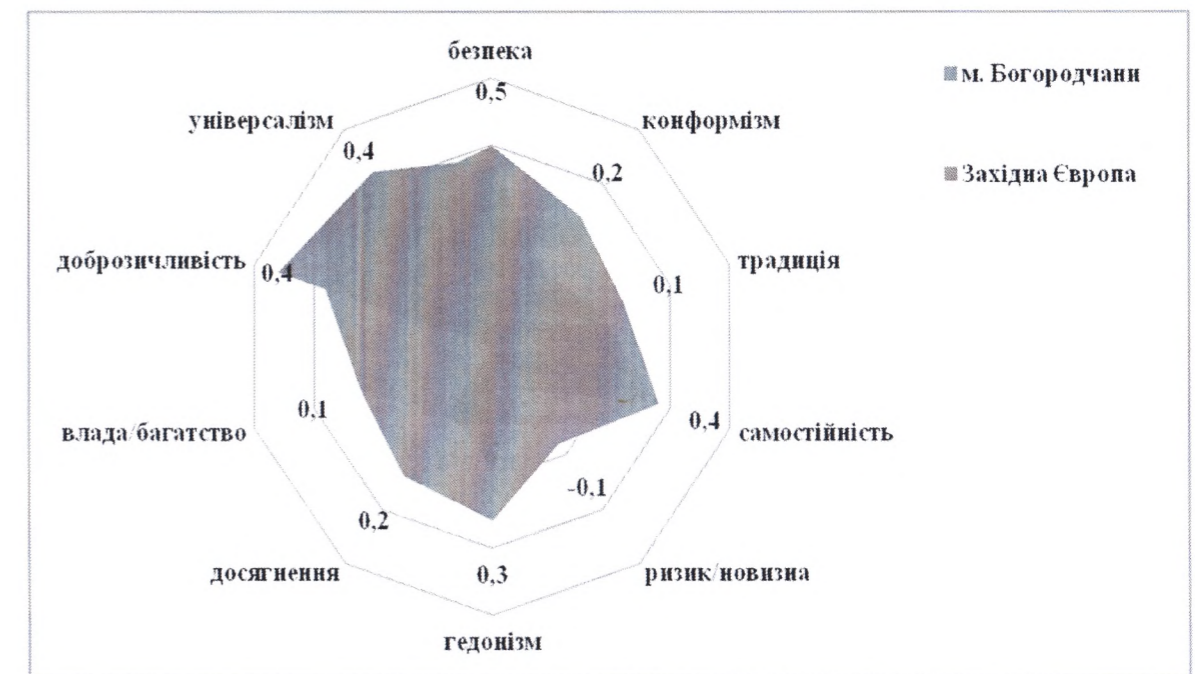

Рис.8. Ціннісний профіль територіальної громади м. Богородчани vis-à-vis Західна Європа (від -1 до +1, де -1 – ознака цілком не притаманна; +1 – цілком притаманна); (n= 490; сер. арифм. значення); [складено авторами за даними: 10]

Fig. 8. Axiological Profile of Local Community of Bogorodchany vis-à-vis Western Europe Countries (indicators rate from -1 to +1, where “-1” means that the attribute is not inherent, “+1” means that attribute is quite inherent); (n=490; Arithmetic Mean); [compiled by the authors according to the data: 10]

В цілому, підсумовуючи вивчення ціннісного дискурсу богородчанців за методикою Ш. Шварца, наголосимо, що мешканці даної громади вирізняються тенденцією до гедонізму, влади, багатства, досягнень з одного боку, та виразною тенденцією до конформізму та уникнення ризику – з іншого.

Досліджуючи в тому числі й індикатори лояльності та задоволеності станом справ в громаді, сприйняття влади, суб’єктність, соціальну участь та повсякденні практики, ми виходили насамперед з потреби накопичення максимально повного обсягу емпіричних даних задля стратегічного планування майбутнього розвитку. В руслі сказаного, варто відмітити, що територіальна громада Богородчан – це достатньо толерантна відносно діючої влади різних рівнів спільнота (адже, всі оцінки подолали медіанне значення 2, 5 бала, становлячи 3 бали і вище, однак демографічно нестійка спільнота, в котрій кожен третій мешканець задумувався над можливістю переїзду.

Мешканці Богородчан засвідчили незначний рівень колективної суб'єктності (більше половини мешканців (56,9%) вважають, що не мають можливості впливати на те, які рішення влада приймає на місцевому рівні (рис. 7).

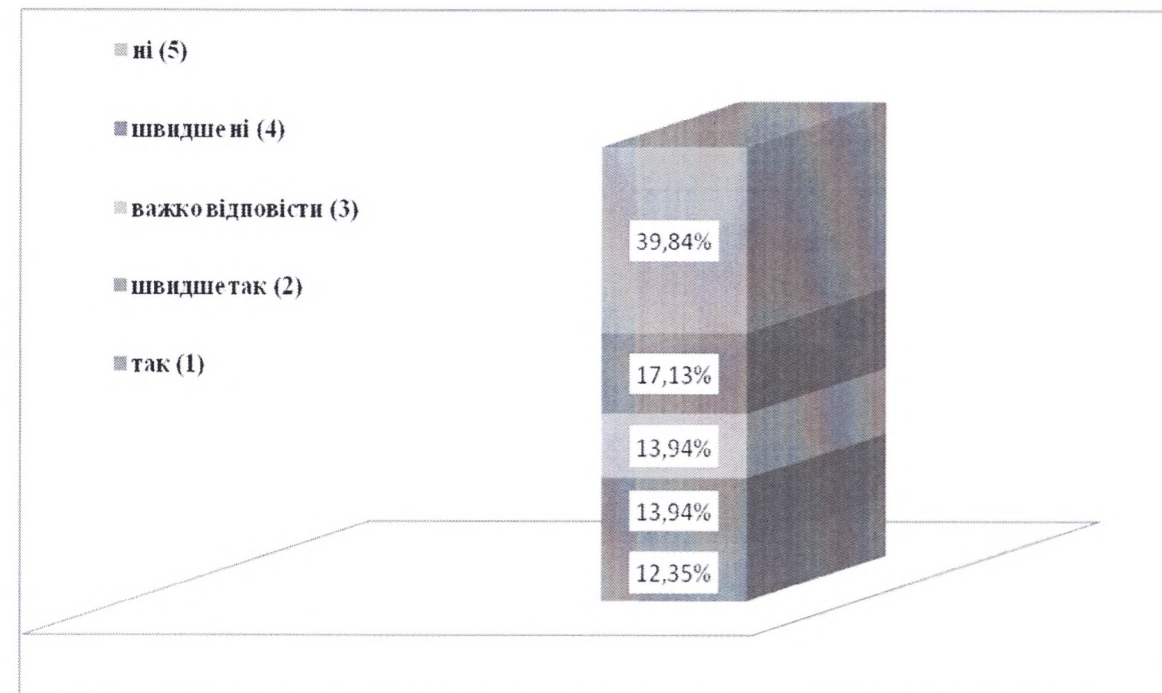

Рис. 9. Розподіл відповідей на запитання альтернативного вибору "Скажіть, будь-ласка, на Ваш погляд, чи є у Вас можливість впливати на те, які рішення приймає влада на місцевому рівні?" (n=502; у %)

Fig. 9. Answers to the alternative-choice question "From your personal point of view, do you have an opportunity to influence local authorities' decisions?"; (n=502; %)

Однак, відрадно зазначити, що на рівні індивідуальної суб'єктності простежуються високі показники (зокрема, 58,7 % мешканців вважають, що саме від них залежить те, як складається їхнє життя); (рис. 8).

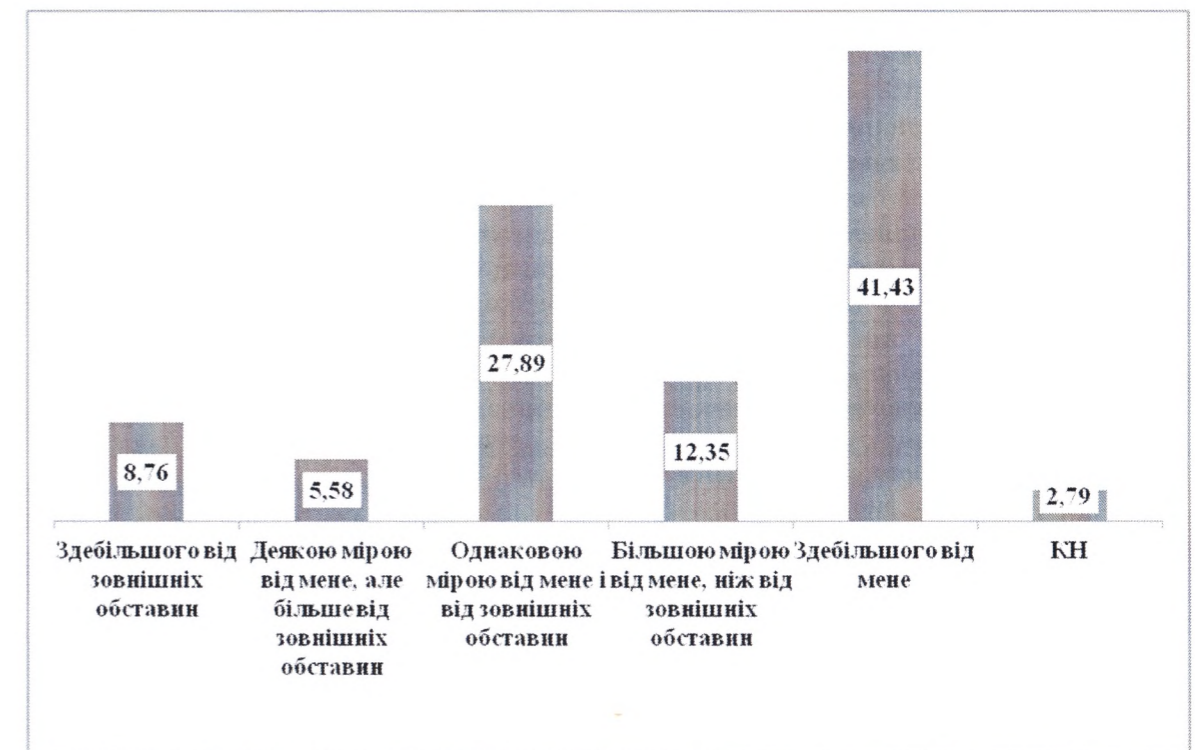

Рис. 10. Розподіл відповідей на запитання альтернативного вибору "Як Ви вважаєте, від чого залежить те, як складається Ваше життя?" (n=502; у %)

Fig. 10. Answers to the alternative-choice question "What is your personal attitude towards question from whom mainly does your personal existence mainly depend on?"; (n=502; %)

Відносно потенційної активності мешканців в напрямі стратегічного планування варто сказати, що вона виявилася задовільною. А саме, 14,3 % мешканців Богородчан підтвердили своє бажання взяти участь у подібній роботі, однак тільки половина від цієї кількості респондентів і справді залишили певні контактні дані, за якими їх можна було б розшукати у випадку потреби.

За різними напрямками побутової життєдіяльності м. Богородчани інтегральний показник вищий середнього в площині значень, однак опитування виявило і певні проблемні галузі, зокрема охорона здоров'я, земельне питання, питання працевлаштування, прозорість прийняття рішень.

Таким чином, підсумовуючи досвід соціологічного супроводу стратегічного планування територіальної громади Прикарпатського регіону на прикладі смт. Богородчани, акцентуємо, що враховуючи оцінки цілей стратегічного розвитку з одного боку (раціональна складова позиціонування) та структуру асоціативної матриці територіальної громади – з іншого (ірраціональна складова), ми рекомендували відкорегувати порядок розташування обраних експертами та громадою пріоритетів стратегічного розвитку за критерієм зменшення рівня конфронтації, розташували їх у наступному порядку (табл. 2).

SWOT-анліз візії м. Богородчани в сприйнятті територіальної громади та експертної групи (табл. 3) підводить до висновку, що саме застосування поєднання сильних сторін громади з одного боку та її можливостей з іншого дозволить максимально посилити спроможність даної громади, оскільки саме це поєднання максимально адаптивне до соціального та економічного середовища громади із

високими ресурсами, яка, однак, тільки розпочинає шлях власного стратегічного планування та розвитку.

Таблиця 2

Рангування пріоритетів стратегічного розвитку громади за підсумками соціологічного дослідження (на прикладі смт. Богородчани)

Table 2

The Strategic Development Priorities Rating in line with the Sociological Study Results (based on the case of local community of Bogorodchany)

Ранг	Стратегічний пріоритет розвитку
1	“місто релігійних людей”
2	“осередок активного відпочинку, здорового дозвілля та туризму” “місто молоді і студентів, осередок освіти і науки”
3	“місто комфортного проживання молодих сімей” “місто екологічно безпечного виробництва”

Таблиця 3

SWOT-аналіз візії територіальної громади та експертної групи (на прикладі смт. Богородчани)

Table 3

SWOT-analysis of Strategic Vision provided by Local Community and Expert Group Members (based on the case of Local Community of Bogorodchany)

сильні сторони	слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> розташування (транспортне сполучення відносно Івано-Франківська) низький рівень злочинності; культурне розмаїття, міжкультурний діалог та порозуміння в громаді 	<ul style="list-style-type: none"> відсутність достатньої кількості робочих місць інфраструктура міста міграція молоді
можливості	загрози
<ul style="list-style-type: none"> ландшафт території (людський потенціал) універсалізм, доброзичливість, релігійність територіальної громади мешканці Богородчан в разі самостійніші ніж українці загалом, що є виразною рисою схожості із громадянами ЄС; переважно орієнтовані на досягнення, успіх, владу і багатство мешканці Богородчан вважають, що найперше від них самих залежить те, як складається їхнє життя, що є виразним свідченням високої суб'єктності на індивідуальному рівні та рисою схожості із громадянами країн ЄС; мешканці Богородчан суб'єктніші ніж українці загалом. 	<ul style="list-style-type: none"> відсутність політики молодіжного дозвілля та дозвілля мешканців загалом низький індекс вартостей «ризик»/високий індекс вартостей групи «безпека» значні тенденції гедонізму традиційність конформізм присутність тенденцій соціального дистанціювання відносно некорінних мешканців містечка; домінування культури правил, виживання, сили/незначна міра присутності культури творчості, згоди, спільності, приналежності та успіху незначний рівень колективної суб'єктності територіальної громади, нестача досвіду колективної соціальної дії

Висновки. Отож, враховуючи наш досвід стратегічного планування розвитку територіальної громади Прикарпатського регіону зазначимо наступні підсумкові тези:

– слід констатувати, що стратегічний розвиток територій, структурна перебудова економіки в Україні повинна базуватися на проектно-орієнтовані підходи у поєднанні із соціологічним супроводом, які забезпечують реалізацію стратегічних пріоритетів розвитку територій, інтеграцію та кращу координацію всіх видів ресурсів (матеріальних, фінансових, інтелектуальних, технічних та інших) та можуть стати одним із дієвих механізмів підвищення ефективності реалізації національної євроорієнтованої конкурентоспроможної економічної політики;

– на прикладі територіальної громади смт. Богородчани нами з'ясовано, що практика запозичення готових моделей стратегічного планування навряд дозволить отримати стратегічно виважені, соціально та економічно ефективні результати, зважаючи на те, що територіальні громади Прикарпаття є унікальними соціокультурними феноменами, до процесу формування яких долучилася чимала кількість культур та еліт. Тому, задля забезпечення оптимального результату, на наш погляд, саме формування ініціативи «з середини», дозволить напрацювати і досягти прагматично виграшні стратегічні цілі та шляхи їх реалізації;

– застосування ціннісного підходу в процесі стратегічного планування може становити достатню умову медіації конфліктних напрямів розвитку, сприятиме налагодженню діалогу та порозумінню в громаді, дозволить інтенсифікувати та оптимізувати євроінтеграційні процеси регіону.

1. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування: станом на 12.03.2018 року. – К. : Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/184/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3_2018_12.03__1__1_.pdf . – Дата звернення: 09.04.2018.
2. Впровадження реформи децентралізації. Результати дослідження презентують Генадії Зубко та представники Ради Європи // Укрінформ: мультимедійна платформа іномовлення в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2410757-vprovadzenna-reformi-decentralizacii-rezultati-socdoslidzenna-prezentuut-gennadij-zubko-ta-predstavniki-radi-evropi.html>. – Дата звернення: 09.04.2018.
3. Крпельницька С. О. Нові підходи до відбору проектів стратегічного розвитку територій для державного фінансування. / Вісник Прикарпатського національного університету. Економіка. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2015. – Вип. XI. – С.262-270
4. Maksymovych O. Value Orientations and Social Status Aspirations of Frontier Teenagers in Eastern and Central Europe in terms of Economic Strategy of Carpathian Euroregion Development // Contemporary Socio-Economic Issues of Polish-Ukrainian Cross-border Cooperation: Collections of Abstracts of the International Research and Practical Conference. – Warsaw: PL-BY-UA 2014-2020, Center of European Projects, 2017. – P.59 – 60.
5. Сокурянська Л., Максимович О. Методичні та методичні проблеми соціологічного аналізу прикордоння // Методологія і методи соціологічних досліджень в Україні: історія та сучасні проблеми. До 70-річчя В. Паніотто: збірник статей за матеріалами конференції, 22 січня, м. Київ ; наук. ред. В. С. Бакірова та Є. І. Головахи. – К. : Інститут соціології ІАН України, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017 р. – С. 100 – 105.
6. Максимович О. В. Теоретико-методологічні підходи до соціологічного аналізу прикордоння / О.В. Максимович // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна “Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи”. – 2017. – Випуск 38. – С. 26-31.
7. Регіональна система соціально-економічного розвитку України: Колективна монографія ; за ред. Н.І. Пилипів, В.В. Стефінін. – Івано-Франківськ: Видавець Віктор Дяків, 2012. – 380 с.
8. Крпельницька С.О., Ткачук І.Г. Кластери в системі реалізації інвестицій в економіці регіону та їхня соціальна ефективність. / Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку регіону:

монографія ; за ред. Н.І.Пилипів, В.В. Стефініна. – Івано-Франківськ : Видавець Віктор Дяків, 2014. – С.231-248.

9. Відбулось засідання експертної ради // Богородчанська селищна рада. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bogo-rada.gov.ua/ua/123>. – Дата звернення: 09.04.2018.
10. Цінності українців pro et Contra реформ в Україні // Укрінформ: мультимедійна платформа іномовлення в Україні . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1850963-78799c8650906a9dd662cee6db323ee1.html . – Дата звернення: 09.04.2018.

References

1. *Monitoring of the power decentralization process and reformation of local self-government: as of March 12, 2018*, Ministerstvo rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy, 2018. decentralization.gov.ua/uploads/library/file/184/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3_2018_12.03_1_1_.pdf. Accessed 9 Apr. 2018.
2. “Implementation of the decentralization reform. The results of the study are presented by Genadiy Zubko and representatives of the Council of Europe.” Ukrinform: multymediina platforma inomovlennia v Ukraini www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2410757-vprovadzenna-reformi-decentralizacii-rezultati-socdoslidzenna-prezentuut-gennadij-zubko-ta-predstavniki-radi-evropi.html. Accessed 9 Apr. 2018.
3. Kropelnytska, S. “New approaches of strategic areas development projects selecting for public funding.” *Journal of Precarpathian National University. Economy*, issue 9, 2015, pp. 262 – 270.
4. Maksymovych, O. “Value Orientations and Social Status Aspirations of Frontier Teenagers in Eastern and Central Europe in terms of Economic Strategy of Carpathian Euroregion Development.” *Contemporary Socio-Economic Issues of Polish-Ukrainian Cross-border Cooperation: Collections of Abstracts of the International Research and Practical Conference*, PL-BY-UA 2014-2020, Center of European Projects, 2017, pp.59 – 60.
5. Sokurianskaya, L., and O. Maksymovych. “Methodological and methodological problems of the Sociological Analysis of Frontier Area” *Metodolohiia i metody sotsiologichnykh doslidzhen v Ukraini: istoriia ta suchasni problemy. Do 70-richchia V. Paniotto: zbirnyk stattei za materialamy konferentsii, 22 sichnia, m. Kyiv*. Edited by V. S. Bakirova and Ye. I. Holovakhy. Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, KhNU imeni V. N. Karazina, 2017, pp. 100 – 105.
6. Maksymovych, O. “Theoretical and Methodological Approaches to the Sociological Analysis of Frontier Area”. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina “Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody”*, issue 38, 2017, pp. 26-31.
7. *Regional system of social and economic development of Ukraine: Collective monograph*. Edited by N.I. Pylypiv and V.V. Stefinin, Vydavets Viktor Diakiv, 2012.
8. Kropelnytska, S.O. and I.G. Tkachuk. “Clusters in the investments realization system in the region's economy and their social efficiency.” *Stratehichni priorytety sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu: monohrafiia*. Edited by N.I. Pylypiv and V.V. Stefinin, Vydavets Viktor Diakiv, 2014, pp. 231-248.
9. “The meeting of the expert council was held.” Bohorodchanska selyshchna rada, bogo-rada.gov.ua/ua/123. Accessed 9 Apr. 2018.
10. “The values of Ukrainians pro et Contra reforms in Ukraine.” Ukrinform: multymediina platforma inomovlennia v Ukraini, www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1850963-78799c8650906a9dd662cee6db323ee1.html. Accessed 9 Apr. 2018.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, заслужений діяч науки і техніки України;

Сус Т.Й. – к.е.н., доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

УДК 332.1

ББК 65.04

Shehur R. I., Kokhan I. V.

FINANCIAL SUPPLY OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN DECENTRALIZATION CONDITIONS

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance,
Shevchenko str., 82, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: (0342) 59-61-76, 75-23-91,
e-mail: kfin@pu.if.ua

Abstract. The article considers conceptual implications of financial provision of socio-economic development of communities in the condition of decentralization. The dynamics of revenues is analyzed of united territorial communities in Ukraine in 2015-2017. The main financial tools are investigated of stimulation of socio-economic development of territorial communities in Ukraine.

Key words: decentralization, territorial communities, united territorial communities, socio-economic development, and financial support.

Introduction. The socio-economic development of territorial communities is characterized by uneven and contradictory results and requires the activation of structural adjustment and the search for an approach to the implementation of structural transformations. Formation of an effective economic structure is an important issue that needs a priority solution in the context of strategic tasks of macroeconomic development of the country. The main role in ensuring sustainable growth of the economy in developed countries belongs to the mechanism of regulatory influence of the state. Attention should be paid to structural changes of the regions economy, without which it is impossible to fully understand the transformational system. Structural policy is a general strategy for maximizing socio-economic development of territorial communities through the implementation of priority regional programs and projects.

As a direction of state influence on the economy, structural policy must meet the complex multidimensional structure of the economy and take into account the main objective trends of its transformation. Its directions are objectively determined by the conditions of reproduction of resources and the formation of social needs that change with the growth of economic development of society, especially in connection with the growing demands and opportunities for scientific and technological progress and non-material factors of production, such as: education, science, qualification, know-how, services and corresponding infrastructure of their provision, scientific and technical factors, competition (first of all, in markets with high potential of growth); the emergence of new socio-economic risks associated with a set of problems of scientific and technological progress, as well as under the influence of globalization of modern economic processes, interdependence of individual subjects of the world economy, a new quality of cooperation in the global economy.

To research of the problems of financial support of socio-economic development of territorial communities, as well as to strengthening their financial base are devoted the works of such scholar-economists as O. Kirilenko, V. Kravchenko, I. Lunina, V. Melnyk, V. Oparin, I. Storoniants'ka, I. Tkachuk, I. Chugunov, S. Yuriy and other. However, it requires a comprehensive study on the conceptual framework for financial provision of socio-economic development of territorial communities and the development of proposals to increase their financial capacity and autonomy.

Setting objectives. The purpose of the article is to study the financial provision of socio-economic development of territorial communities in the conditions of decentralization, as well as the development of practical recommendations for their improvement.

Results. The transition of Ukraine to the construction of decentralized relations between the levels of public administration gives the local government a new role in the development of territories. They become the main institutes of financial support for local development and social needs [1, p. 21].

The main goal of state regulation is to support economic and social stability, to strengthen the existing order within the country, to adapt it to changing conditions of functioning of society. This general purpose includes a set of subordinate goals. The combination of state regulation and market self-regulation is a rather complex system capable of self-development through overcoming contradictions. The degree of state intervention in the economy, in the market relations is constantly changing and depends on many factors, which also change under the influence of a particular economic situation. In the conditions of the existence of different forms of ownership, the role of state regulation consists, on one hand, in ensuring the legal mechanism for the realization of these forms of ownership, and, on the other, in the direct influence on the market parameters that ensure the organization and coordination of the functioning of the economic system as a whole.

The system of state regulation is being implemented (materialized) in public policy. The place of fiscal policy in the system of state regulation is determined by the goals and tasks that face the state or its separate regions at a certain period of time and is determined by the general objectives of the socio-economic policy of the state.

Budgetary regulation, in particular, the financing of individual spheres of the economy and priority activities, has a significant impact on the socio-economic development of territorial communities in a context of decentralization. For this purpose, two forms are used - direct budget financing (subsidies, subventions) of individual enterprises, types of activity, as well as certain investment programs and lending from the budget funds in the form of deferral of payments, underpayment of payments.

Priority of regional financial policy in the conditions of decentralization is to ensure the social and economic development of territorial communities. The development of local self-government with self-sufficient local budgets and the transfer of certain power to local authorities determine the formation of the budget process in accordance with European standards, which implies the search for new reserves of financial support of the region, in accordance with its resource and human potential.

It is the inadequate financial security of local governments that reduces their effectiveness in addressing the problems of regional development. The implementation of regional financial policy requires the availability of a range of economic and financial instruments at the disposal of regional and local authorities.

This has led to a large-scale administrative-territorial reform of decentralization in Ukraine, in which new institutional actors of local self-government – united territorial communities (UTC) – are being created.

The main expected results of the decentralization process launched in Ukraine are the creation of capable self-sufficient territorial communities that would have the appropriate financial, material, land resources, social infrastructure facilities necessary for improving the social needs of citizens, creating conditions for the effective development of the respective territories and rational use of the budget funds [2].

The first step towards the reform of local self-government was the challenge of financial decentralization, which began with the adoption of amendments to the Budget and Tax Codes of Ukraine, in particular the transfer of additional budgetary powers and stable sources of revenue for implementation to local governments; encouraging territorial communities to

unite and transition to direct intergovernmental fiscal relations with the state budget with appropriate resource support at the level of cities of regional importance, etc. [1, p. 21-22].

Relevant indicators, in particular, the volume of revenues of own revenues (see Table 1), are indicated in favour of the efficiency and effectiveness of fiscal decentralization. Due to changes in tax and budget legislation, in the context of decentralization, the income of local budgets of the combined communities in 2016 increased more than 5 times (or UAH 3.9 billion) compared to 2015 (from UAH 1 billion to UAH 4.9 billion in 2016), and in 2017 compared with the previous 2016 - UAH 4.3 billion. (+ 87%) [1, p. 23].

Table 1

Dynamics of revenues of own revenues of UTC in Ukraine for 2015-2017, UAH million*

Payments to the budget	Revenue			Deviation			
	2015	2016	2017	2016/2015		2017/2016	
				+/-	%	+/-	%
Income tax	43,0	1749,0	5211,7	1706,0	4067,4	3462,8	298,0
Excise tax	218,9	709,1	794,2	490,2	323,9	85,1	112,0
Fee for land use	354,1	1168,1	1402,0	814,0	329,8	233,9	120,0
Single tax	276,5	1042,0	1402,6	1015,5	376,8	360,6	134,6
Tax on Real Estate	38,3	76,8	132,5	38,5	200,5	55,7	172,5
Total	1010,9	4959,6	9275,6	3948,7	490,6	4316,0	187,0

*Compiled and calculated on the basis of data [3; 4]

In accordance with Article 64 of the Budget Code of Ukraine, UTC has received 60% of the personal income tax (as established under the law and a prospective plan for the formation of territorial communities). Income tax on personal income in 2017 amounted to UAH 5.2 billion. (+5.157 billion in comparison with 2015), payment for land - UAH 1.4 billion. (+1.05 billion UAH), the single tax – 1.41 billion UAH. (+1.13 billion UAH), excise tax on sale of excisable goods (petroleum products, tobacco and alcoholic beverages) by subjects of management of economic activity – UAH 709.1 million. (+ 92.6% in comparison with 2016) [1, p. 24].

Also, the main preconditions for the socio-economic development of the united territorial communities in the conditions of decentralization are effective and rational use of available material and financial resources, as well as implementation of innovation and investment projects that would give impetus to the development of self-sufficient and financially capable territorial communities.

In the context of the reform of financial decentralization in Ukraine, the following tools are available to local self-government bodies to stimulate socio-economic development of territorial communities:

- 1) Funds of the State Fund for Regional Development (DFRD);
- 2) Subventions from the state budget to local budgets for the implementation of measures on the socio-economic development of certain territories;
- 3) Subventions from the state budget to local budgets for the formation of the infrastructure of the united territorial communities;
- 4) State budget funds received from the EU in the framework of the implementation of the Agreement on Financing of the Sectoral Policy Support Program - Support to the Regional Policy of Ukraine.

According to Art 24-1 of the Budget Code of Ukraine, the funds of the State Regional Development Fund are directed towards implementation of investment programs and regional development projects (including projects of cooperation and voluntary association of territorial communities) aimed at the development of regions, the creation of infrastructure of industrial and innovative parks, sports infrastructure facilities and meet the priorities defined in the State Strategy for Regional Development and relevant regional development strategies [5].

Table 2
Dynamics of the use of funds from the State Fund for Regional Development in 2015-2017, UAH million*

Region	2015	2016	2017	Rate of growth, %
Vinnitsia	127,0	139,4	169,0	33,1
Volyn	86,6	84,8	102,5	18,4
Dnipropetrovsk	169,4	173,8	192,4	13,6
Donetsk	141,3	180,9	184,2	30,4
Zhytomyr	109,3	104,3	133,5	22,1
Transcarpathian	80,3	109,1	130,8	62,9
Zaporozhye	55,4	52,5	70,6	27,4
Ivano-Frankivsk	125,3	115,1	135,6	8,2
Kiev	85,0	96,5	89,0	4,7
Kirovograd	84,8	53,1	63,3	-25,4
Lugansk	20,5	108,8	172,4	741,0
Lviv	127,4	213,5	158,4	24,3
Mykolaiv	54,7	58,3	48,0	-12,2
Odessa	112,1	132,7	153,3	36,8
Poltava	71,0	77,0	90,7	27,7
Rivne	88,5	98,7	124,4	40,6
Sumy	65,4	91,4	94,2	44,0
Ternopil	95,1	91,3	100,6	5,8
Kharkiv	133,0	150,6	176,5	32,7
Kherson	57,0	87,2	102,9	80,5
Khmelnitsky	114,5	107,1	138,2	20,7
Cherkasy	67,3	67,2	77,2	14,7
Chernivtsi	67,9	77,4	98,2	44,6
Chernihiv	84,0	81,4	111,7	33,0
city of Kiev	154,2	142,4	172,3	11,7
Total	2 377,0	2 694,5	3 089,9	30,0

*Compiled and calculated on the basis of data [3]

According to table 2, we see that during 2015-2016 the volume of used and financed projects of socio-economic development of regions at the expense of the DFRR increased in almost every region, except Kirovograd and Mykolaiv regions.

We agree that the main purpose of the DFRD should be to finance real projects of strategic importance to the territorial communities, and not to co-finance from the state funds only the unfinished past periods [6].

The next important tool for stimulating the socio-economic development of the territories is a subvention for the formation of the infrastructure of the UTC. This subvention is granted for a period of five years after the creation of a corresponding UTC.

Table 3
Financing of UTC from the State Budget Subvention for Infrastructure Formation
*

Region	Number of UTC		The amount of the subvention, UAH million		Rate of growth, %
	2016	2017	2016	2017	
Vinnitsia	2	21	5,7	45,7	89,1
Volyn	5	15	26,5	50,1	32,2
Dnipropetrovsk	15	34	102,1	135,0	17,1
Donetsk	3	6	35,7	41,8	184,1
Zhytomyr	9	32	54,6	155,1	-3,3
Transcarpathian	2	3	15,1	14,6	52,1
Zaporozhye	6	16	46,6	70,9	97,3
Ivano-Frankivsk	3	11	21,9	43,2	0,0
Kiev	1	2	6,1	6,1	137,0
Kirovograd	2	5	8,1	19,2	-15,6
Lugansk	2	3	19,2	16,2	38,0
Lviv	15	22	46,0	63,5	1676,5
Mykolaiv	1	19	5,1	90,6	-16,1
Odessa	8	11	63,2	53,0	3,9
Poltava	12	18	57,0	59,2	154,2
Rivne	5	18	25,3	64,3	468,8
Sumy	1	14	9,6	54,6	-18,4
Ternopil	26	36	141,6	115,5	-
Kharkiv	0	4	0,0	17,7	1032,6
Kherson	1	12	4,6	52,1	-22,8
Khmelnitsky	22	26	216,4	167,0	39,8
Cherkasy	3	6	12,8	17,9	36,3
Chernivtsi	10	16	45,4	61,9	168,4
Chernihiv	5	16	31,6	84,8	50,0
Total	159	366	1000,0	1500,0	701,8

* Compiled and calculated on the basis of data [4]

According to the data of the table 3 subvention for the formation of UTC infrastructure has significantly increased in 2017 compared to 2016 in almost every region. This is due to an increase in the number of newly formed united communities, as well as the ability of self-government bodies in UTC to carry out infrastructure projects. It should be remembered by communities that this subvention is temporary; therefore, other self-governing bodies should be involved in financing other socio-economic development, primarily through grant projects from the EU and other international organizations.

In modern conditions, when budgetary mechanisms of financial provision of socio-economic development of territorial communities are characterized by low efficiency, there is a need for a gradual expansion of sources and increase in volumes of non-budget financial resources that affect the investment activity of the territorial community [7, p. 236].

Conclusions. Based on the foregoing, it should be emphasized that the solution of the problem of financial provision of socio-economic development of territorial communities can and should significantly affect the improvement of welfare and living conditions of the population. Therefore, local self-government bodies should increase their financial potential

by increasing the competitiveness of territorial communities through the realization of real investment projects and the creation of efficient production on their own territory.

References (in language original)

1. Мельник В.М. Вектори трансформації податкової системи України в умовах фіскальної децентралізації / В. М. Мельник, Р.І. Щур // Оподаткування та економічна безпека держави в епоху діджиталізації: збірник матеріалів науково-практичного круглого столу, (23 лютого 2018 р., м. Ірпін) – Ірпін: Університет ДФС України, 2018. – С. 21-26.
2. Щур Р. І. Формування доходів територіальних громад в умовах економічних перетворень в Україні / Р. І. Щур // Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний етап та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів та управління в Україні та світі». – Полтава, 14 листопада 2017 р. – Полтава: ЦФЕНД, 2017. – С. 199.
3. Офіційний веб-сайт Державного фонду регіонального розвитку – онлайн-платформа ДФРР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dfrr.minregion.gov.ua>.
4. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
5. Бюджетний кодекс України: Закон № 2456-VI від 08.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page3>.
6. Крпельницька С. О. Сучасні тенденції, проблеми та перспективи участі проектів розвитку територій у конкурсі на фінансування з ДФРР. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал / [за ред. І.Г. Ткачук]. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2016. – Вип.12. – Том 1. – С.37-43.
7. Сторонянська І. З. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад у контексті адміністративно-територіальної реформи / І. З. Сторонянська, А. О. Пелехатий // Регіональна економіка. – 2014. – № 3. – С.228-238. с. 236

References

1. Melnyk, V.M., and R.I. Shchur "Vectors of the Transformation of the Tax System of Ukraine in Fiscal Decentralization." *Taxation and economic security of the state in the era of digitalization: a collection of materials for the scientific and practical round table, February 23, 2018, Irpin*, University of DFS of Ukraine, 2018, pp. 21-26.
2. Shchur, R.I. "Formation of Revenues of Territorial Communities in the Conditions of Economic Transformations in Ukraine." *International Scientific and Practical Conference "Current State and Prospects for the Development of Economics, Accounting, Finance and Governance in Ukraine and the World"*, Poltava, November 14, 2017. TSFEND, 2017.
3. The official website of the State Fund for Regional Development is the online platform of the DFRD, dfrr.minregion.gov.ua. Accessed 2 Apr. 2018.
4. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine, www.minfin.gov.ua.
5. The Budget Code of Ukraine. Law No. 2456-VI of July 8, 2010. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page3. Accessed 2 Apr. 2018.
6. Kropelnyska, S.O. "Modern tendencies, problems and prospects of participation in development projects in the competition for funding from the DFRD." *Actual problems of the region's economy development: scientific journal*, vol.1, issue 12, 2016, pp. 37-43.
7. Storonianska, I. Z., and A. O. Pelechaty "Financial support for the development of territorial communities in the context of administrative-territorial reform." *Regional economics*, no.3, 2014, pp. 228-238.

Рецензенти:

Балашок І.Ф. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,

Плещ І.І. – к.е.н., доцент кафедри фінансів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

УДК 332.1

ББК 65.9 (4 УКР)

Євдокімов О.В.

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра туризму і готельного господарства,
вул. Маршала Бажанова,17, м. Харків,
61002, Україна,
тел.: +38 057 706 15 48,
+38 057 707 33 34;
e-mail: office@kname.edu.ua

Анотація. Метою публікації є визначення механізму планування забезпечення потреб об'єднаної територіальної громади. В якості методів дослідження виступили теоретичний аналіз та узагальнення вітчизняного та закордонного досвіду функціонування муніципальних утворень. За результатами дослідження запропонований механізм планування забезпечення потреб об'єднаної територіальної громади, що дозволяє максимізувати ефективність її соціально-економічного розвитку за мінімальних фінансових вливань. Наукова новизна даної публікації полягає у розширенні інструментарію планування поточних видатків місцевого самоврядування, пов'язаних з забезпеченням функціонування громади. Практичне застосування її результатів потенційно здатне підвищити ефективність процесу задоволення потреб жителів територіального утворення.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада, об'єкт спільної власності, бюджет забезпечення

Yevdokimov O.V.

**PROVIDING OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF
MUNICIPALITIES**

O.M. Beketov National University of Urban Economy in
Kharkiv,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Tourism and Hotel Menage,
Marshal Bazhanov Street 17, Kharkiv,
61002, Ukraine,
tel.: +38 057 706 15 48,
+38 057 707 33 34,
e-mail: office@kname.edu.ua

Abstract. The purpose of the publication is to determine the planning mechanism for provision of needs of the united municipality. As the research methods, theoretical analysis and generalization of the domestic and foreign experience of the functioning of municipal formations were used. According to the results of the study, the mechanism of planning of the needs of the united territorial community, which allows maximizing the effectiveness of its socio-economic development with minimal financial infusions, is proposed. The scientific novelty of this publication consists in expanding the tools of planning current expenditures of local self-government related to providing the functioning of the community. The practical application of its results can potentially improve the efficiency of the process of providing the needs of inhabitants of the municipality.

Key words: united territorial community, collective property, budget of providing.

Вступ. У цьому десятиріччі Україна стала на шлях децентралізації влади, що передбачає посилення ролі територіальних громад у процесі місцевого адміністрування. Вітчизняним законодавством чітко регламентуються ресурси, що можуть бути використані громадами для задоволення потреб своїх мешканців; багатьма закордонними і вітчизняними вченими - серед яких особливої уваги заслуговують роботи О. Ольшанського, Г. Васильченка, І. Парасюка, Н. Єременка, А. Ткачука, В. Кашевського, П. Мавка, Б. Бекінка (В. Bekink), А. Пузуле (А. Puzule) та Е. Зубуле (Е. Zubule) [3,5,6,7,8] – досліджуються шляхи та методи такого задоволення, проте проблема максимізації їх ефективності шляхом алгоритмізації їх впровадження потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою публікації є визначення механізму планування забезпечення потреб об'єднаної територіальної громади, який дозволив б максимізувати ефективність її соціально-економічного розвитку за мінімальних фінансових впливань. В якості методів дослідження виступили теоретичний аналіз та узагальнення вітчизняного та закордонного досвіду функціонування муніципальних утворень.

Результати. У широкому розумінні, територіальна громада є свого роду підприємством, сукупністю виробничих потужностей та виготовлених ними товарів, виконаних робіт і наданих послуг, що забезпечують життєдіяльність жителів громади. Щоб мати можливість вчасно та у повному обсязі задовольняти закріплені за громадою потреби громадян, вона має включати в себе широкий спектр сфер виробництва – від комунального та соціального до культурного. Попит на створення нових сфер та збільшення обсягу виробництва існуючих зростає з кожним роком. Перелік потреб, що мають задовольнятися громадами, поміж іншого, наводиться у звіті за дослідженням “Оцінка потреб об'єднаних територіальних громад для посилення ефективності управління енергією на місцевому рівні”:

- надання житлово-комунальних послуг (водо-, тепло-, газопостачання, водовідведення, управління відходами);
- організація роботи громадського транспорту;
- розвиток міської інфраструктури: утримання та будівництво доріг, благоустрій;
- соціальна допомога;
- надання адміністративних послуг;
- дошкільна та середня освіта;
- первинна медико-санітарна допомога;
- культура та спорт [4].

Що характерно, з економічних, організаційних та інших причин громада не завжди здатна вчасно та у повному обсязі задовольнити всі потреби населення. З огляду на це, раціональними є спроби об'єднання зусиль декількох громад з метою збільшення ефективності виконання своїх функцій кожною з них.

У Законі України “Про співробітництво територіальних громад” наводиться наступний перелік форм співробітництва територіальних громад:

“1) делегування одному із суб'єктів співробітництва іншими суб'єктами співробітництва виконання одного чи кількох завдань з передачею йому відповідних ресурсів;

2) реалізація спільних проектів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів;

3) спільне фінансування (утримання) суб'єктами співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності – інфраструктурних об'єктів;

4) утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій – спільних інфраструктурних об'єктів;

5) утворення суб'єктами співробітництва спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень” [2].

Згідно з результатами проведеного автором дослідження, створення спільних виробничих об'єктів, спрямованих на забезпечення нагальних потреб населення громад, є більш перспективним напрямом їх взаємодії громад-учасників об'єднання між собою у порівнянні з делегуванням завдань та реалізацією спільних проектів, оскільки в перспективі дозволяє оптимізувати обсяг витрат на забезпечення функціонування громад.

З огляду на те, що метою створення об'єктів спільної власності у даному випадку є створення умов задоволеності найбільш нагальних потреб населення об'єднаної громади, виникає потреба у плануванні процесу створення або відновлення інструментів забезпечення даних потреб. Згідно до Державної регіональної стратегії розвитку такий план має базуватися на даних діагностики поточного стану територіальної громади, і пропонує три типи аналізу для її проведення: базовий, соціологічний та стратегічний [1]. Перші два являють собою аналіз статистичних показників та результатів опитування місцевого населення відповідно, третій – систематизацію результатів попередніх двох. На основі результатів стратегічного аналізу визначається напрями витрачання коштів бюджету забезпечення.

Оскільки функціонування всіх сфер обслуговування, утримання яких відбувається за рахунок коштів бюджету забезпечення, є обов'язковим для безперервного фінансування, формування економічної бази створення об'єктів спільної власності за рахунок відмови від фінансування інших статей бюджету забезпечення функціонування кожною з громад є недопустимим. З огляду на це, в якості оптимального шляху формування економічної бази функціонування територіальної громади автор пропонує сумісне створення громадами мінімальних виробничих одиниць – пускових комплексів, що дозволяє, по-перше, почати отримувати прибуток від виробництва, не очікуючи створення повноцінних виробничих одиниць і, по-друге, зменшити обсяг витрат кожною громадою на створення таких об'єктів за рахунок сумісного фінансування. Створення таких об'єктів перш за все переслідує мету задоволення найбільш нагальних потреб громад станом на певний звітний період, отже порядок їх введення та обсяг фінансових впливань кожною з громад визначається в залежності від ступеня їх поточної потреби у забезпеченні тієї чи іншої сфери.

Таким чином, автор пропонує наступну схему планування забезпечення потреб об'єднаних громад (табл. 1).

Таблиця 1

Пріоритети у забезпеченні функціонування громад за видами сфер

Table 1

Priorities in ensuring the functioning of communities by type of sphere

Види сфер забезпечення	Громада 1		Громада 2	
	Пріоритетність, од.	Населення, тис. осіб	Пріоритетність, од.	Населення, тис. осіб
Водопостачання	8	30	2	20
Газопостачання	5		4	
...	
Медичне забезпечення	3		5	

Кожна громада за колективно прийнятою шкалою оцінювання визначає ступінь нагальності необхідності розробки певної сфери забезпечення, після чого визначається порядок введення об'єктів та обсяг їх фінансування. Порядок формується за сумою балів пріоритетності за спаданням. В даному прикладі це:

- 1) водопостачання;
- 2) газопостачання;
- 3) медичне забезпечення.

За умови недостатності коштів на фінансування введення об'єкту, з боку громад є доречним використання боргових інструментів та/або залучення коштів бюджетів вищих рівнів.

Висновок. Запропонований механізм планування забезпечення потреб об'єднаної територіальної громади дозволяє максимізувати ефективність її соціально-економічного розвитку за мінімальних фінансових вливань.

1. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/document/247566233/P0385-00.doc
2. Закон України “Про співробітництво територіальних громад”. – К. : Парлам. вид-во, 2014.
3. Ольшанський О.В. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад / О.В. Ольшанський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2012-2/doc/3/04.pdf>
4. Оцінка потреб об'єднаних територіальних громад для посилення ефективності управління енергією на місцевому рівні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Needs_assesment_of_EE_and_EM_in_AH--s_report_final_UA_3.pdf
5. Планування розвитку територіальних громад : навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко / Асоціація міст України. – К., ТОВ “Підприємство “ВІ ЕН ЕЙ”, 2015. – 256 с.
6. Ткачук А.Ф. Стратегічне планування у громаді (навчальний модуль) / Анатолій Ткачук, Василь Кашевський, Петро Мавко. – К. : ІКЦ “Легальний статус”, 2016. – 96 с.
7. Bekink B. (2006) Municipal services and service delivery and the basic functional activities of municipal governments [Electronic resource]. repository.up.ac.za. – Режим доступу: <https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/30097/16chapter16.pdf?Sequence=17>
8. Puzule A., Zubule E. (2015). Problems of Financial Provision at the Latvian Municipalities in the Tax Policy Context [Electronic resource]. – Режим доступу: https://eltalpykla.vdu.lt/bitstream/handle/1/1156/ISSN2335-8742_2015_T_9_N_2.PG_91-105.pdf?Sequence=1&isallowed=y
9. The relationship between district and local municipalities and reporting mechanisms [Electronic resource]. – Режим доступу: <https://www.salga.org.za/Documents/NMMF%202016/Reporting%20between%20Districts%20and%20Locals.pdf>

References

10. “State Strategy for Regional Development for the period up to 2020.” Cabinet Ministry of Ukraine, www.kmu.gov.ua/document/247566233/P0385-00.doc. Accessed 12 Mar. 2018.
11. *On Cooperation of Municipalities. Law of Ukraine*. Parliament edition, 2014.
12. Olshansky, O. “Financial support for the development of territorial communities.” Kharkiv Regional Institute of Public Administration, www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2012-2/doc/3/04.pdf. Accessed 12 Mar. 2018.
13. “Assessment of the needs of united municipalities for enhancing the efficiency of energy management at the local level.” Gov.ua, [decentralization.gov.ua/pics/attachments/Needs_assesment_of_EE_and_EM_in_AH--s_report_final_UA_3.pdf](http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Needs_assesment_of_EE_and_EM_in_AH--s_report_final_UA_3.pdf). Accessed 12 Mar. 2018.
14. Vasilchenko, G., Parasyuk, I., and N. Yeremenko. *Planning of the development of municipalities. A manual for local self-government officials. Association of Ukrainian Cities*. “ENTERPRISE “V&A”, 2015.
15. Tkachuk, A., Kashevsky, V., and P., Mavko. *Community Strategic Planning*, ICC “Legal Status”, 2016.
16. Bekink, B. “Municipal services and service delivery and the basic functional activities of municipal governments.” UPSpace,

- repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/30097/16chapter16.pdf?Sequence=17. Accessed 12 Mar. 2018.
17. Puzule A., and E. Zubule. “Problems of Financial Provision at the Latvian Municipalities in the Tax Policy Context.” eltalpykla.vdu.lt/bitstream/handle/1/1156/ISSN2335-8742_2015_T_9_N_2.PG_91-105.pdf?Sequence=1&isallowed=y. Accessed 12 Mar. 2018.
 18. “The relationship between district and local municipalities and reporting mechanisms.” Salga, www.salga.org.za/Documents/NMMF%202016/Reporting%20between%20Districts%20and%20Locals.pdf. Accessed 12 Mar. 2018.

Рецензенти:

Писаревський І.М. – д.е.н., професор, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова;

Богдан Н.М. – к.е.н., доцент, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова.

УДК 336.26

ББК 65.26

Котіна Г.М., Стенура М.М., Тіліченко Є.Г.
МАКРОЕКОНОМІЧНІ ВПЛИВИ НА ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ
УКРАЇНИ: АНАЛІТИЧНИЙ ЗРІЗ

ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
пр. Перемоги, 54/1, м. Київ,
03680, Україна,
тел. 0509462942,
0501391353, 0985852720,
e-mail: akotina@ukr.net, mstepura@ukr.net,
yevheniitilichenko@gmail.com

Анотація. Мета статті полягала у дослідженні основних чинників, що зумовлюють просторову структуру та часову зміну обсягу доходів місцевих бюджетів, виділенні основних тенденцій, що спричиняють зміну досліджуваних бюджетних індикаторів, побудові багатофакторної моделі залежності доходів бюджету від інших економічних показників. У статті висвітлено економічне та соціальне значення доходів місцевих бюджетів в аспекті політики децентралізації України. Визначено основні тенденції та фактори, що впливають на величину фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування в Україні. Побудовано багатофакторну модель зміни величини доходів бюджетів під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників. Результати дослідження будуть використані у подальшій роботі в процесі вироблення конкретних пропозицій щодо напрямів підвищення ефективності формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування.

Ключові слова: доходи місцевих бюджетів, економіко-математичне моделювання, часові ряди даних, просторові ряди даних, парна лінійна регресія, множинна лінійна регресія, багатофакторна модель доходів бюджетів.

Kotina H. M., Stepura M. M., Tilichenko Ye.H.

ANALYTICAL SURVEY OF MACROECONOMIC INFLUENCES ON LOCAL BUDGET REVENUES IN UKRAINE

Vadym Hetman Kyiv National Economic University
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance,
Peremohy av. 54/1, Kyiv,
03680, Ukraine,
tel. 0509462942, 0501391353, 0985852720,
e-mail: akotina@ukr.net, mstepura@ukr.net,
yevheniitilichenko@gmail.com

Abstract. The purpose of the paper was to examine the main factors determining the spatial structure and time dynamics of local budget revenues, highlight the major trends which lead to changes in the considered financial indicators, and construct a multi-factor model of the dependence of budget revenues from other economic indicators. The article highlights the economic and social value of local budget revenues in terms of decentralization and European integration of Ukraine. The main trends and factors which have an influence on the amount of financial resources of local governments in Ukraine are determined. A multi-factor model for variation of budget revenues under the influence of external and internal factors has been constructed. The results of the study will be used in the further work during the process of developing of specific proposals on how to increase the efficiency of exploitation of public financial resources.

Key words: local budget revenues, economic and mathematical modeling, time series of data, spatial data series, pair linear regression, multiple linear regression, multi-factor model of budget revenues.

Вступ. В умовах фінансової децентралізації, що призвела до передачі додаткової частини фінансових ресурсів на рівень місцевого самоврядування, необхідно шукати шляхи підвищення ефективності державної фінансової політики саме на місцевому рівні. При цьому слід враховувати як світовий досвід з вирішення організаційних, методологічних та практичних завдань з фінансового управління у сфері публічних фінансів, так і вітчизняні реалії у галузях податкового та бюджетного менеджменту на рівні місцевого самоврядування.

З метою виявлення існуючих тенденцій у величині та структурі місцевих фінансів у Україні та пошуку можливих шляхів підвищення ефективності функціонування системи управління місцевими фінансами доцільно застосувати методи системно-структурного, логічного, графічного аналізу та економіко-математичного моделювання (зокрема, метод лінійної регресії для часових та просторових рядів даних).

Постановка завдання. На початку XXI століття питання пошуку та обґрунтування напрямів підвищення ефективності функціонування місцевих фінансів з використанням економіко-математичних методів і моделей широко висвітлюється як у світових, так і вітчизняних виданнях, у наукових роботах і в дослідженнях провідних фахівців. Слід віддати належне доробку вітчизняних та іноземних науковців, які розглядають структуру доходів місцевих бюджетів із застосуванням методів економіко-математичного моделювання (М. Кін, П. Томсон, Х. Відаль, Т. Ліал, Х. Перес, Чугунов І. Я., Волковський Є. І., Буряченко А. Є., Луніна І. О., Котіна Г. М., Степура М. М., Бережна Л. В., Снитюк О. І., Падалка В. М., Красноступ Н. І., Крапивка В. І. та ін. [1-9]). Водночас, динамічність економічних і соціальних факторів, які впливають на формування дохідної частини місцевих бюджетів, зумовлює необхідність у подальших дослідженнях у даній сфері.

Мета статті – дослідити основні чинники, що зумовлюють просторову структуру та часову динаміку обсягу доходів місцевих бюджетів, виділити та проаналізувати основні тенденції, що спричиняють зміну досліджуваних фінансових індикаторів, побудувати багатофакторну модель залежності доходів бюджету від інших економічних показників. Результати дослідження будуть використані в подальшій роботі автора в процесі вироблення конкретних пропозицій щодо напрямів підвищення ефективності використання публічних фінансових ресурсів.

Інформаційною базою досліджень у даній сфері виступають законодавчі та інші нормативно-правові акти з питань планування та виконання місцевих бюджетів, зокрема, Бюджетний кодекс України, Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні”, Закони України “Про державний бюджет” та звіти про їх виконання за досліджуваний період, нормативно-правові акти місцевого рівня [10-11]. Аналітичною основою для дослідження виступають статистичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, звітність місцевих органів самоврядування України [12-15]. Крім того, використовуються підручники та монографічні дослідження, наукові статті та інші досягнення сучасної науки у галузях публічних фінансів та економіко-математичного моделювання.

Результати. Для визначення ролі місцевих бюджетів у структурі Зведеного бюджету України проаналізуємо динаміку надходжень Державного та місцевих бюджетів в 2004-2017 рр. (рис. 1) та розмежування основних бюджетоформуючих податків в межах бюджетної системи і рівень трансфертної залежності (таблиця 1). Протягом досліджуваного періоду доходи Державного бюджету номінально зросли з 67 850 млрд грн. до 787 297 млрд грн., тобто в 11,6 разів. За цей же період надходження до місцевих бюджетів (тут і надалі будуть аналізуватися власні надходження місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів) зросли в 11,2 разів – з 20 449 млрд грн. до 229 491 млрд грн.

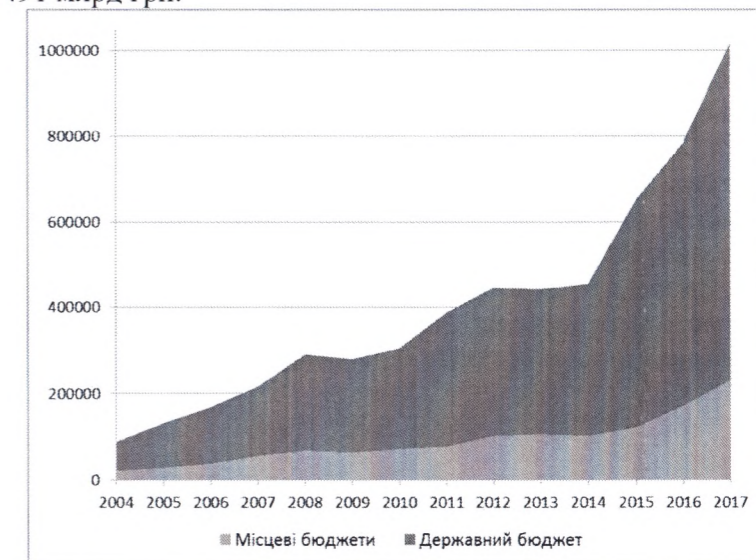

Рис. 1. Динаміка доходів Державного і місцевих бюджетів України в 2004-2017 рр., млн грн.

Fig.1. The dynamics of revenues of the State and local budgets of Ukraine in 2004-2017, UAH mln.

Джерело: складено авторами на основі [12-13].

Для порівняння, величина ВВП за вказаний період зросла в 7,05 разів, що свідчить про наявність тенденції щодо зростання рівня фіскальної централізації ВВП через бюджетну систему України.

Таблиця 1

Вертикальне розмежування фіскальних повноважень в межах бюджетної системи України (за роки незалежності)

Table 1

Vertical allocation of fiscal powers within the budget system of Ukraine (during the years of independence)

Показник	1991	2001	2011	2017
Розмежування між Державним та місцевими бюджетами України(питома вага в доходах місцевих бюджетів)				
Податок з доходів фізичних осіб (Прибутковий податок з громадян)	100,0	100,0	89,8	54,9
ПДВ	42,6	-	-	-
Податок на прибуток підприємств	49,6	25,6	0,6	11,0
Плата за землю (земельний податок)	100,0	100,0	100,0	-
Акцизний податок	-	10,2	2,7	12,2
Структура доходів місцевих бюджетів,%				
Міжбюджетні трансферти	25,7	29,0	52,3	59,1
Місцеві податки і збори	-	2,1	1,4	9,2
Податок з доходів фізичних осіб (Прибутковий податок з громадян)	21,1	35,1	29,8	18,7
ПДВ	19,2	-	-	-
Податок на прибуток підприємств	23,1	8,5	0,2	1,5
Плата за землю (земельний податок)	0,1	6,5	5,9	-
Акцизний податок	-	1,1	0,5	2,6

Джерело: складено автором на основі даних Міністерства фінансів України

Роль місцевих бюджетів у розподілі ВВП в 2004-2017 рр. має загальну тенденцію до зростання (рис. 2). Тимчасові відхилення в 2008-2011 рр. і в 2014-2015 рр. пов'язані з наслідками світової фінансової кризи 2008 року, яка боліче вразила регіони України, та з незаконною анексією Автономної Республіки Крим та міста Севастополь і початком військового конфлікту на Донбасі в 2014 році. Водночас, даний графік яскраво показує результати фіскальної децентралізації в 2016-2017 рр., коли роль місцевих бюджетів у перерозподілі національного багатства суттєво зросла та, отже, зросли і фінансові можливості органів місцевої влади.

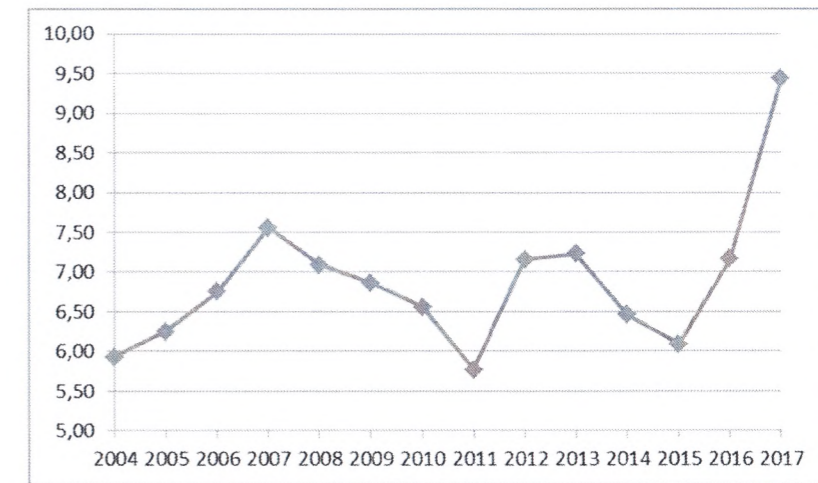

Рис. 2. Частка доходів місцевих бюджетів у ВВП України в 2004-2017 рр., %

Fig. 2. Share of local budget revenues in GDP of Ukraine in 2004-2017,%

Джерело: складено автором на основі [12-13].

Проаналізуємо залежність доходів місцевих бюджетів від часу і побудувавши вихідні часові ряди даних за 2004-2017 рр., ми одержали рівняння двохфакторної лінійної регресії:

$$Y = 12177,3 + 8941,87 * X_1 + 67175,49 * X_2, \text{ де}$$

Y – доходи місцевих бюджетів,

X₁ – Змінна часу (14 періодів 2004-2017 рр.),

X₂ – Фіктивна змінна для коригування ефекту змін в Податковому кодексі. Для періодів з 2004 по 2015 роки змінна приймає значення “0”, у 2016-2017 роках – “1”. Зміни щодо надання місцевим органам влади більших фінансових ресурсів для здійснення своїх повноважень (зокрема, збільшення частки загальнодержавних податків, що залишаються на місцевому рівні), вступили в дію з 2015 року, але враховуючи часовий лаг між законодавчими змінами і відображенням цих змін у реальних доходах бюджетів, фіктивна змінна приймає значення “1”, починаючи з 2016 року.

Як вже зазначалося, побудована модель дозволяє спрогнозувати очікувані доходи місцевих бюджетів в 2018 році (рис. 3). Втім, позитивний ефект від політики фіскальної децентралізації призвів до того, що вже у 2017 році номінальні доходи місцевих бюджетів перевищили прогнозне значення на 2018 рік, адже модель, передбачає щорічне зростання доходів бюджету на 8,9 млрд грн. (коефіцієнт a1 в рівнянні регресії), водночас фактичні темпи приросту доходів в 2016-2017 рр. складають приблизно 50 млрд грн.

Рис. 3. Фактичні та розрахункові значення доходів місцевих бюджетів в 2004-2018 рр., млн грн.

Fig. 3. Actual and estimated values of revenues of local budgets in 2004-2018, UAH mln.

Джерело: складено автором на основі [12-13].

Але чи є ефект фіскальної децентралізації реальним? Політика децентралізації фінансових повноважень місцевого самоврядування в вітчизняній практиці активно розпочалась з 2014 року з впровадженням нормативних та організаційних змін в особливостях формування та розподілу бюджетних коштів органами місцевого самоврядування. За даними таблиці 2 спостерігається суперечлива тенденція збільшення питомої ваги доходів, яка акумулюється в доходах Державного бюджету

Таблиця 2

Коефіцієнт бюджетної централізації (децентралізації) в Україні (2007-2017 рр.)

Table 2

The coefficient of budgetary centralization (decentralization) in Ukraine (2007-2017)

Показник	Коефіцієнт централізації		Коефіцієнт децентралізації		
	Роки	доходи	видатки	доходи	видатки
2007		73,47	57,33	26,53	42,67
2008		75,2	58,98	24,8	41,02
2009		73,98	58,64	26,02	41,36
2010		74,4	59,77	25,6	40,23
2011		78,26	57,23	21,74	42,77
2012		77,74	54,63	22,26	45,37
2013		77,91	56,9	22,09	43,1
2014		77,83	57,27	22,17	42,73
2015		81,51	59,62	18,49	40,38
2016		78,68	58,57	21,42	41,43
2017		79,3	56,4	20,7	43,6

Джерело: складено авторами на основі [12].

Розглянемо регіональну структуру доходів місцевих бюджетів в 2017 році та оцінимо вплив на них основних соціально-економічних показників у сфері демографії, зайнятості, промисловості, капітальному розвитку, доходах населення у відповідних регіонах (таблиця 3).

Таблиця 3

Регіональна структура доходів місцевих бюджетів та інших показників економічного та соціального розвитку України в 2017 році

Table 3

Regional structure of local budgets revenues and other indicators of economic and social development of Ukraine in 2017

№	Регіон	Доходи місцевих бюджетів, млн грн.	Безробіття, %	Середня з/п, грн.	Обсяг промислової продукції, млн грн.	Капітальні інвестиції, млн грн.	Наявне населення, осіб
1	Вінницька	8 225,07	11,0	6 121	67 034,1	11 080,30	1 576,00
2	Волинська	4 726,04	12,6	5 849	27 101,9	6 521,70	1 036,98
3	Дніпропетровська	23 266,38	8,6	6 939	417 904,2	40 274,40	3 227,47
4	Донецька	11 944,87	15,0	7 764	258 684,7	15 644,70	4 209,37
5	Житомирська	5 695,83	11,3	5 836	37 152,3	6 926,90	1 236,63
6	Закарпатська	4 608,89	10,7	6 355	20 816,1	5 256,50	1 255,63
7	Запорізька	10 878,99	10,7	6 863	187 822,8	15 069,60	1 730,54
8	Івано-Франківська	5 070,91	8,9	6 074	47 317,6	8 972,60	1 375,98
9	Київська	13 762,47	6,4	7 188	94 319,1	31 019,90	1 738,60
10	Кіровоградська	4 902,61	12,7	5 792	25 468,4	6 689,50	954,59
11	Луганська	3 163,39	17,4	5 862	22 748,5	3 044,60	2 176,95
12	Львівська	13 309,96	7,6	6 391	81 891,3	22 330,50	2 513,45
13	Миколаївська	5 812,11	10,4	6 709	51 013,4	10 137,80	1 145,01
14	Одеська	15 998,65	7,3	6 542	53 395,8	20 022,70	2 373,74
15	Полтавська	9 359,40	12,1	6 551	158 927,6	15 125,20	1 412,49
16	Рівненська	4 621,00	12,7	6 013	34 382,1	5 713,70	1 160,65
17	Сумська	5 663,98	9,6	5 946	39 494,8	6 183,70	1 097,22
18	Тернопільська	3 622,90	11,8	5 554	19 479,9	6 538,50	1 052,50
19	Харківська	15 069,98	6,1	6 244	166 609,2	17 968,20	2 681,96
20	Херсонська	4 502,06	11,3	5 842	26 007,3	6 850,00	1 049,88
21	Хмельницька	5 822,29	8,9	5 938	37 689,4	10 139,10	1 276,68
22	Черкаська	6 329,47	10,2	6 042	57 846,9	7 462,30	1 222,16
23	Чернівецька	3 116,48	9,4	5 621	10 434,3	2 836,20	904,35
24	Чернігівська	5 016,64	11,7	5 636	28 439,2	6 829,40	1 018,20
25	м.Київ	35 000,60	7,1	11 135	172 786,5	124 174,70	2 888,83

Джерело: складено авторами на основі [12-14].

Як бачимо з таблиці 3, в середньому доходи бюджетів у регіонах України складають 9 179,6 млрд грн., причому найбільші доходи має бюджет міста Київ (35 млрд грн.), а на другому місці з суттєвим відставанням знаходиться бюджет

Дніпропетровської області (23,26 млрд грн.). Найменший рівень доходів бюджетів (3,1 млрд грн.) мають Чернівецька і Луганська області. Це можна пояснити малою площею і кількістю населення (для Чернівецької області) та військовим конфліктом на Донбасі (для Луганської області). Серед інших особливостей статистичної інформації можна відмітити розмір середньої заробітної плати у місті Київ, яка складає 11 135 грн. при середньому значенню по Україні 6 432 грн.

Розглянемо окремо перелік регіонів України, які мають найвищий рівень доходів бюджетів серед інших регіонів України. Для цього дослідимо структуру доходів місцевих бюджетів за регіонами України в 2017 році (рис. 4).

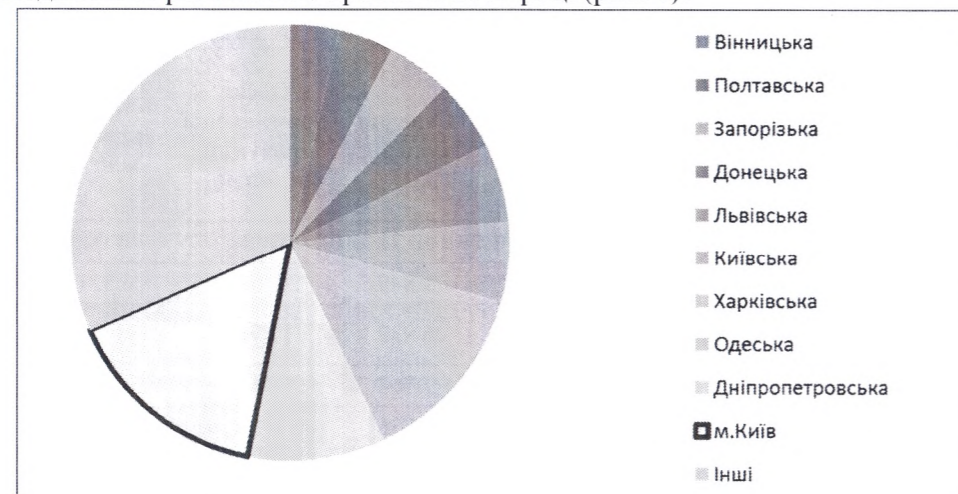

Рис. 4. Регіональна структура доходів місцевих бюджетів в 2017 році

Fig. 4. Regional structure of local budget revenues in 2017

Джерело: складено автором на основі [12-13].

Отже, частка доходів бюджету міста Київ у структурі загальних доходів місцевих бюджетів складає 13%, а у деякі періоди цей показник навіть перевищує 15%. У Дніпропетровській області акумулюється 10% доходів місцевих бюджетів України, в Одеській області цей показник складає 7%, в Харківській – 6,6%, в Київській та Львівській – 6%. Донецька, Запорізька, Полтавська та Вінницька області також мають частки доходів місцевих бюджетів, що перевищують 3% від загальних доходів місцевих бюджетів України. Наведені регіони є найбільш промислово розвинутими, мають велику кількість населення, потужну інфраструктуру та інвестиційний потенціал.

Розглядаючи структуру доходів бюджету міста Київ (рис. 5), слід відмітити, що у столиці зосереджено 45,7% від загального обсягу надходжень від податку на прибуток підприємств, що міститься в доходах усіх регіонів України. Це пояснюється тим, що вагома частка великих платників податків України мають юридичну реєстрацію саме в місті Київ. Проте велика кількість даних підприємств мають фактичні виробничі потужності в інших регіонах України. Це підтверджується статистикою щодо промислового виробництва окремих областей, наведеною в таблиці 1: частка Києва у загальному випуску продукції складає всього 8%, що набагато менше, ніж, наприклад, у Дніпропетровській та Донецькій областях (19,4% і 12,0% відповідно). Дана ситуація створює певні дисбаланси у територіальній структурі податкових надходжень до місцевих бюджетів в Україні і призводить до дефіциту фінансових ресурсів в регіонах, що мають значний економічний та бюджетний потенціал. Для вирішення даної

проблеми необхідно внести зміни до податкового законодавства в аспекті визначення територіальної належності суб'єктів оподаткування.

Показник	Місцеві, млн грн	Київ, млн грн	Частка, %
Податкові надходження	201005	29020,9	14,44
<i>ПДФО</i>	110653	14628,16	13,22
<i>ППП</i>	6485	2965,04	45,72
<i>Акцизний податок</i>	13156	1565	11,90
<i>Місцеві податки</i>	42261	9726	23,01
Неподаткові надходження	25969	935,79	3,60
Інші доходи	2517	1,81	0,07
Доходи без урахування трансфертів	229491	29958,5	13,05

Рис. 5. Роль окремих компонентів доходів бюджету м. Київ в загальній структурі місцевих бюджетів України в 2017 році

Fig. 5. The role of particular components of the budget revenues of Kyiv in the overall structure of local budgets of Ukraine in 2017

Джерело: складено автором на основі [12, 15].

Розглянемо вплив основних макроекономічних та соціальних показників в різних регіонах України (U – Безробіття, %; S – Середня заробітна плата, грн.; I – Обсяг промислового виробництва, млн грн.; C – капітальні інвестиції, млн грн.; P – наявне населення, осіб) на результуючу змінну Y – доходи місцевих бюджетів, млн грн. (рис. 6).

Розглядаючи вплив рівня безробіття на доходи бюджетів регіонів, ми побудували рівняння парної лінійної регресії:

$Y = 24731,561 - 1486,8 * U$, де Y – доходи місцевих бюджетів, млн грн.; U – безробіття, %.

Негативне значення коефіцієнту a1 показує обернену залежність між величиною безробіття та доходами місцевих бюджетів: зі зростанням рівня безробіття на 1% рівень доходів зростає на 1 486 млн грн., що є логічним з економічної точки зору: у регіонах з високим рівнем безробіття нижча частка працюючого населення і, отже, нижчі податкові надходження з податку на доходи фізичних осіб, який є одним із найвагоміших у податковій системі України. Аналізуючи розподіл регіонів України за рівнем безробіття та доходами місцевих бюджетів в 2017 році можна побачити значне відхилення низки регіонів (точок) від рівняння регресії (червоної лінії), що характеризує нерівномірність та неоднозначність впливу безробіття на доходи місцевих бюджетів в різних регіонах України.

Аналізуючи вплив рівня середньої заробітної плати на доходи бюджетів регіонів, ми побудували рівняння парної лінійної регресії:

$Y = -27411,871 + 5,689 * S$, де Y – доходи місцевих бюджетів, млн грн.; S – середня заробітна плата, грн.

Додатне значення коефіцієнту a1 показує пряму залежність між величиною середньої заробітної плати та доходами місцевих бюджетів: зі зростанням рівня оплати праці на 1 грн рівень доходів зростає на 5,689 млн грн., що є логічним з економічної точки зору: у регіонах з високим офіційним рівнем оплати праці вищі надходження з податку на доходи фізичних осіб, який є одним із основних бюджетоформуючих у доходах місцевих бюджетів України. Досліджуючи розподіл регіонів України за рівнем середньої заробітної плати та доходами місцевих бюджетів в 2017 році можна відмітити наближеність переважної більшості регіонів (точок) до рівняння регресії (червоної лінії), що свідчить про точність побудованого рівняння.

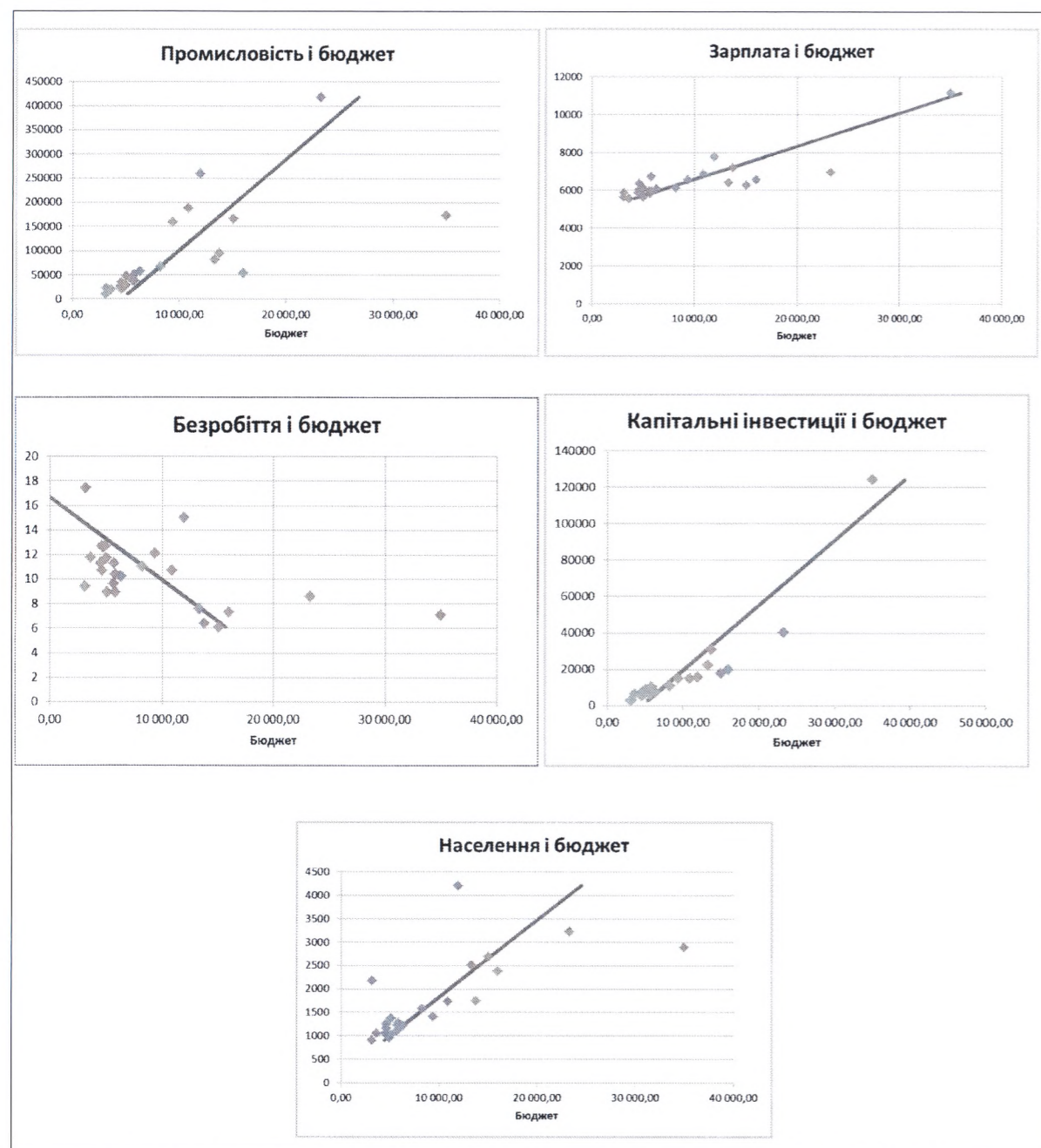

Рис. 6. Розподіл регіонів України за макроекономічними та соціальними індикаторами розвитку та їх вплив на доходи місцевих бюджетів в 2017 році

Fig. 6. Distribution of regions of Ukraine by macroeconomic and social development indicators and their impact on local budget revenues in 2017

Джерело: складено авторами на основі [12-15]

Досліджуючи вплив обсягу промислового виробництва на доходи бюджетів регіонів, ми побудували рівняння парної лінійної регресії:

$Y = 4623,687 + 0,053 * I$, де Y – доходи місцевих бюджетів, млн грн.; I – обсяг промислового виробництва, млн грн..

Додатне значення коефіцієнту a_1 показує пряму залежність між обсягом промислового виробництва та доходами місцевих бюджетів: зі зростанням промислового виробництва на 1 млн грн. рівень доходів зростає на 53 тис грн., що є

логічним з економічної точки зору: у регіонах з високим обсягом промислового виробництва податковий потенціал більший. Розглядаючи вплив величини капітальних інвестицій на доходи бюджетів регіонів, ми побудували рівняння парної лінійної регресії:

$Y = 4568,177 + 0,279 * C$, де Y – доходи місцевих бюджетів, млн грн.; C – капітальні інвестиції, млн грн.

Додатне значення коефіцієнту a_1 показує пряму залежність між показниками: зі зростанням рівня капітальних інвестицій на 1 млн грн. рівень доходів зростає на 279 тис грн. Високий рівень капітальних інвестицій свідчить про високий рівень економічного розвитку та фінансової стабільності регіону, зокрема, про високі прибутки, які можна направити не лише на поточні видатки, а і на капітальні інвестиції (будівництво, реконструкцію тощо). Високі прибутки та фінансова стабільність гарантують високі надходження до місцевих бюджетів.

Розглядаючи вплив кількості населення на доходи бюджетів регіонів, ми побудували рівняння парної лінійної регресії:

$Y = -1106,959 + 6,077 * P$, де Y – доходи місцевих бюджетів, млн грн.; P – наявне населення, тис осіб.

Позитивне значення коефіцієнту a_1 показує пряму залежність між кількістю населення та доходами місцевих бюджетів: зі зростанням кількості населення на 1 тис осіб рівень доходів зростає на 6 млн грн., що є логічним з економічної точки зору: у регіонах з більшою кількістю населення вища податкова база податку на доходи фізичних осіб, який є одним із найвагоміших у податковій системі України. Розподіл регіонів України за кількістю населення та доходами місцевих бюджетів в 2017 році свідчить про відхилення від рівняння регресії точок, що позначають Донецьку та Луганську області (це пояснюється збройним конфліктом на Донбасі, що обмежує бюджетний потенціал регіонів) та місто Київ (причина у високих доходах населення і значному бюджетному потенціалі столиці).

Проаналізувавши частковий вплив окремих показників соціально-економічного розвитку на рівень доходів місцевих бюджетів, побудуємо модель 4-х факторної множинної лінійної регресії. У якості результуючої змінної Y виступають доходи місцевих бюджетів, факторними змінними є: S – Середня заробітна плата, грн, I – Обсяг промислового виробництва, млн грн, C – Капітальні інвестиції, млн грн, P – Наявне населення, осіб. Одержані параметри моделі регресії математично підтверджують, що відмінності в доходах бюджетів між різними регіонами України на 95% зумовлюються відмінностями у основних макроекономічних та соціальних показниках розвитку, зокрема: середній заробітній платі, обсягах промислового виробництва, величині капітальних інвестицій та кількості населення поміж регіонами України. Таким чином, ми виявили вплив основних соціально-економічних чинників, які пояснюють географічну структуру доходів місцевих бюджетів України.

Висновки. Отже, у даній статті було досліджено основні чинники, що зумовлюють територіальну структуру та зміну в часі величини доходів місцевих бюджетів. За допомогою застосування методів системно-структурного, логічного, графічного аналізу було виділено та проаналізовано основні тенденції, що спричиняють розподіл і динаміку доходів місцевих бюджетів в Україні. Було побудовано багатфакторну модель лінійної регресії, яка показує рівень залежності доходів бюджетів від інших економічних показників (кількості населення, обсягу промислового виробництва, величини капітальних інвестицій та рівня заробітної плати). Було виявлено, що вказані фактори на 95% визначають відмінність у доходах місцевих бюджетів між регіонами України. Аналітичні підсумки проведеного дослідження стануть важливою базою для обґрунтування впливу диспропорцій

соціально-економічного розвитку різних регіонів України на формування доходів місцевих бюджетів

1. Keene M. and Thomson P. Analysis of lax revenue forecast errors // New Zealand Treasury working paper. – 2007. – № 2.
2. Lea T. Fiscal Forecasting: Lessons from the Literature and Challenges / Lea T., Perez J., Tujula M., Vidal J. // ECB Working Paper Series. – 2007. – №843.
3. Бережна Л.В. Економіко-математичні методи та моделі в фінансах / Бережна Л.В., Снитюк О.І. – К. : Кондор, 2009. – 301 с.
4. Буряченко А. Є. Фінансовий потенціал регіонального розвитку : монографія / А. Є. Буряченко. – К. : КНЕУ, 2013. – 342 с.
5. Волковський Є. І. Бюджетний потенціал та потенціал бюджету території: методичні аспекти / Є. І. Волковський, Г. М. Котіна, М. М. Степура // Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С. 357-362. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2014_4_49
6. Волковський Є. І. Базисна складова бюджетного потенціалу столичного міста / Є. І. Волковський, Г. М. Котіна, М. М. Степура // Бізнес Інформ. – 2014. – № 12. – С. 421-429. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_12_63
7. Луїна І.О. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів / [І. О. Луїна, О. П. Кириленко, А. В. Лучка та ін.] ; за ред. І. О. Луїної ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2010. – 320 с.
8. Падалка В.М. Економетричне прогнозування бюджетних надходжень / В.М. Падалка, Н.І. Красноступ, В.І. Крапивка // Фінанси України. – 2002. – №10. – С. 89—98.
9. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / І. Я. Чугунов. – К. : НІОС, 2003. – 488 с.
10. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
11. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
12. Офіційний веб-портал Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>
13. Веб-портал бюджетної статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cost.ua/budget/revenue/>
14. Офіційний веб-портал Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>
15. Офіційний веб-портал Київської місцевої державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://kyivcity.gov.ua/>

References

1. Keene, M. and P. Thomson. “Analysis of lax revenue forecast errors.” *New Zealand Treasury working paper*, no.2, 2007.
2. Lea, T., Perez, J., Tujula, M., and J. Vidal. “Fiscal Forecasting: Lessons from the Literature and Challenges.” *ECB Working Paper Series*, no. 843, 2007.
3. Berezhna, L.V., and O.I. Snytyuk. *Economic and mathematical methods and models in finances*, Kondor, 2009.
4. Buryachenko, A. Ye. *Financial potential of the regional development*, KNEU, 2013.
5. Volkovskiy, YE. I., Kotina, H. M., and M. M. Stepura. “Budget potential and potential of the territory budget: methodical aspects.” *Problemy ekonomiky*, no.4, 2014. Vernadsky Natinal library of Ukraine, nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2014_4_49. Accessed 11 Mar. 2018
6. Volkovskiy, Y. I., Kotina, H. M., and M. M. Stepura. “The basic component of the budget potential of the metropolitan city.” *Biznes Inform*, no. 12, 2014, pp. 421-429. Vernadsky Natinal library of Ukraine, nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_12_63. Accessed 11 Mar. 2018
7. Lunina, I.O. , Kyrylenko, O. P., and A. V. Luchka. *Diversification of local budget revenues*, In-t ekon. ta prognov., 2010.
8. Padalka, V.M., Krasnostup, N.I., and V.I. Kravivka. “Econometric forecasting of budget revenues.” *Finansy Ukrainy*, no. 10,2002, pp. 89–98.
9. Chuhunov, I. Ya. *Budget mechanism for regulation of economic development*. NIOS, 2003.
10. Budget Code of Ukraine. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17. Accessed 11 Mar. 2018.
11. The Law of Ukraine “On Local Self-Government in Ukraine”. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80. Accessed 11 Mar. 2018.

12. Ofitsiynyy veb-portal Derzhavnoyi kaznacheyskoyi sluzhby Ukrainy, www.treasury.gov.ua/main/uk/index. Accessed 11 Mar. 2018.
13. Veb-portal byudzhetnoyi statystyky Ukrainy, <http://cost.ua/budget/revenue/>. Accessed 11 Mar. 2018.
14. Ofitsiynyy veb-portal Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy, ukrstat.gov.ua/. Accessed 11 Mar. 2018.
15. Ofitsiynyy veb-portal Kyivskoyi miskoyi derzhavnoyi administratsiyi, kyivcity.gov.ua/. Accessed 11 Mar. 2018.

Рецензенти:

Буряченко А.Є. – д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”;

Мельник В.М. – д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”

УДК 330.322

ББК 65.26

Нагорняк Г.С.

ТРУДОВІ ЧИННИКИ ЯК СКЛАДОВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ВІТЧИЗНЯНИХ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ У РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Міністерство освіти і науки України, кафедра менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва, вул. Микулинецька, 46, м. Тернопіль, 46000, Україна, тел.: 380964315467, e-mail: Galinka2005_08@ukr.net

Анотація. Стаття спрямована на дослідження ролі трудових чинників як важливих складових забезпечення інтелектуального капіталу вітчизняних машинобудівних підприємств у регіональному розрізі, визначено проблеми та шляхи вирішення даної проблеми. В умовах сучасної інформаційної економіки однією з наймогутніших рушійних сил розвитку цивілізації є творча діяльність людини. Від обсягу накопичених суспільством знань та ефективності використання інтелектуальних ресурсів нації залежать ефективність економіки, науково-технічний рівень виробництва, соціально-економічний прогрес.

Загальна тенденція розвитку інноваційних економік, що знаходяться під впливом інформаційної революції, характеризується новим співвідношенням між людським і фізичним капіталом, за яким людський капітал стає пріоритетом в економічному розвитку. Такий елемент інтелектуального капіталу, як людський капітал, може стати конкурентною перевагою країни у цілому, відповідно впливаючи і на окремі підприємства. Особливу роль відіграє людський капітал, впливаючи на розвиток інновацій (поряд з технологіями та капіталом). Розвиток людського капіталу відбувається через адекватне навчання, тренінги, мотивацію у школах, університетах, компаніях, суспільстві, державі. Отже, розвиток інтелектуального капіталу на машинобудівних підприємствах спроможний підвищити їх конкурентоспроможність, дозволяючи знаходити нові можливості для завоювання ринку. Посилення ролі інтелектуальних ресурсів у розвитку конкурентоспроможності підприємств машинобудування в економіці знань привело до того, що змінилися умови та способи створення доданої вартості: знання, навички людських ресурсів (людський капітал), організаційні та управлінські здібності підприємства, його компетенції (структурний капітал) перетворилися в основні фактори створення нової вартості та фактично синтезували появу інтелектуального капіталу, який

можна трактувати як ключовий елемент конкурентоспроможності підприємства, тобто елемент, що формує потенційну конкурентоспроможність.

Розкрито сутність поняття “інтелектуальний капітал”, дано авторське трактування поняття “інтелектуальний капітал машинобудівних підприємств”. Також розглянуто питання впливу трудових чинників на інтелектуальний капітал у машинобудівній галузі України. Визначено основні проблеми, які гальмують формування та розвиток інтелектуального капіталу в машинобудуванні України. Представлено рекомендації щодо ефективного розвитку машинобудівної галузі на засадах формування та розвитку інтелектуального капіталу.

Рекомендовано галузеве партнерство, яке в інтелектуальній діяльності виражається у вертикальній або горизонтальній кооперації, при яких машинобудівні підприємства об'єднують свої зусилля для створення певного продукту для конкретної галузі досліджуваної промисловості.

Ключові слова: капітал, інтелектуальний капітал, людський капітал, трудові чинники, інновації, економіка знань, машинобудівне підприємство, машинобудівний комплекс.

Nahorniak H.S.

LABOR FUNDS AS COMPOSITIONAL PROVIDERS OF THE INTELLECTUAL CAPITAL OF DOMESTIC MACHINE-BUILDING ENTERPRISES IN REGIONAL CUTTING: PROBLEMS AND WAYS TO SOLVING

Ternopil National Technical
University named after Ivan Puluj,
Ministry of Education and Science of
Ukraine,
Department of Management of Innovation
and Entrepreneurship,
Mykulynetska str., 46, Ternopil,
46000, Ukraine,
tel.: 380964315467
e-mail: Galinka2005_08@ukr.net

Abstract. The article is aimed at studying the role of labor factors as important components of providing intellectual capital of domestic machine-building enterprises in a regional context, and identifies the problems and ways of solving this problem. In the conditions of modern information economy one of the most powerful driving forces of the development of civilization is the creative activity of man. The efficiency of the economy, the scientific and technical level of production, and socio-economic progress depend on the amount of knowledge accumulated by society and the effectiveness of using the country's intellectual resources.

The general tendency of the development of innovative economies under the influence of the information revolution is characterized by a new relationship between human and physical capital, in which human capital becomes a priority in economic development. Such an element of intellectual capital, as human capital, can become a competitive advantage of the country as a whole, thus also affecting individual enterprises. A special role is played by human capital, influencing the development of innovations (along with technology and capital). The development of human capital is through adequate training, training, motivation in schools, universities, companies, society, and the state. Consequently, the development of intellectual capital in machine-building enterprises is capable of increasing their competitiveness, allowing them to find new opportunities for market conquest. Strengthening the role of intellectual resources in the development of the competitiveness of mechanical engineering enterprises in the knowledge economy has led to the changing conditions and methods of creating added value: knowledge, skills of human resources (human capital), organizational and managerial capabilities of the enterprise, its competencies (structural capital) have become the main factors of creating a new value and in fact synthesized the emergence of intellectual

capital, which can be interpreted as a key element of the enterprise's competitiveness, that is, the element that forms the potential competitiveness.

The essence of the concept of “intellectual capital” is revealed, author's interpretation of the concept “intellectual capital of machine-building enterprises” is given. The issue of the influence of labor factors on intellectual capital in the machine-building industry of Ukraine is also considered. The main problems, which impede formation and development of intellectual capital in machine building of Ukraine, are determined. The recommendations for effective development of the machine-building industry on the basis of the formation and development of intellectual capital are presented.

We recommended a branch partnership, which in intellectual activity is expressed in vertical or horizontal co-operation, in which machine-building enterprises combine their efforts to create a specific product for a particular industry of the industry.

Key words: capital, intellectual capital, human capital, labor factors, innovations, knowledge economy, machine-building enterprise, machine building complex.

Вступ. Сучасний регіон – це відкрита дисперсійна система зі складним характером взаємозв'язку. Задоволення потреб регіону пов'язане з необхідністю визначення його економічного потенціалу, тобто ступеня реалізованості основного посилу за рахунок внутрішніх ресурсів. Оцінювання економічного потенціалу регіону у більшості випадків потребують розроблення комплексної програми привабливості регіону, у тому числі, з точки зору інвестицій. Отож, машинобудівний комплекс України є рушійною силою науково-технічного прогресу на рівні держави, регіону та підприємства, забезпечуючи техніко-технологічне оновлення інших галузей завдяки виробництву прогресивних видів машин та обладнання, транспортних засобів, інструментів та приладів [1, с. 258]. Тому випереджальне нарощування інвестицій у машинобудівну промисловість є необхідною передумовою забезпечення структурних зрушень в інших галузях української промисловості, розширення її інноваційного та виробничого потенціалу [7].

Галузь машинобудування з огляду на її забезпечувальний характер, піддається коливанням економічної кон'юнктури у значно більшому ступені, ніж інші галузі економіки. Вона абсолютно залежить від розвитку та інвестиційної активності підприємств, що купують машини й устаткування. Така залежність створює нестабільність та коливання відносно різких підйомів та спадів у розвитку машинобудування, причому, такі цикли можуть мати різну, навіть дуже коротку періодичність. Отож, опираючись на економічні реалії економічної нестабільності України сьогодні, можемо стверджувати, що розвиток машинобудівної галузі представляє собою чергування злетів та падінь. Зазвичай машинобудування класифікують як галузь зі середнім рівнем наукоємності.

Вагомий внесок у дослідження проблем та розроблення теоретико-методологічних засад поняття “інтелектуальний капітал” зробили такі зарубіжні вчені: М. Армстронг, Д. Белл, Е. Брукінг, Д. Даффі, Л. Джойя, Л. Едвінсон, Д. Клейн, Х. Макдональд, М. Мелоун, Л. Прусак, П. Салліван, К. Свейбі, Т. Стюарт. Також питання інтелектуального капіталу досліджували такі провідні вітчизняні науковці, як В. Александрова, В. Базилевич, Ю. Бажал, М. Бендиков, О. Бервено, О. Бутнік-Сіверський, Н. Гавкалова, В. Геєць, Е. Джамай, В. Зінов, С. Ільєнкова, В. Іноземцев, О. Кендюхов, С. Легенчук, Б. Леонтьєв, Н. Краснокутська, О. Кузьмін, О. Малишко, Н. Маркова, О. Стрижак, П. Цибульов, А. Чухно.

Незважаючи на те, що інтелектуальному капіталу присвячено багато наукових праць, єдиного підходу до визначення його сутності не існує. Не дивлячись на значну кількість публікацій з проблематики управління інтелектуальним капіталом, залишається ряд питань, які вивчені недостатньо. Результати існуючих досліджень свідчать про тісний взаємозв'язок між управлінням інтелектуальним капіталом і

результатами діяльності підприємства, у той же час дослідження ролі трудових чинників як складових забезпечення інтелектуального капіталу залишається практично не вивченим.

Постановка завдання. Для практичного розв'язання завдань, що торкаються вивчення трудових чинників як складових забезпечення інтелектуального капіталу вітчизняних машинобудівних підприємств у регіональному розрізі, важливого значення набуває необхідність аналізування причин, що перешкоджають їх реалізації у машинобудуванні, а також пошук нових механізмів активізації трудових чинників.

На протигагу світовим тенденціям залучення та мотивації молодих науковців, Україна втрачає найбільш талановитих учених, а проблема якісної підготовки фахівців набуває все більшої гостроти. Темпи вимивання кадрів вищої кваліфікації з науково-технічної сфери створюють підґрунтя для значного технологічного відставання, що створюватиме загрози національній безпеці країни.

Не дивлячись на існуючі дослідження проблем формування та розвитку інтелектуального капіталу, недостатньо дослідженими залишаються питання щодо визначення трудових чинників як складових забезпечення інтелектуального капіталу саме в машинобудівній галузі у регіональному розрізі.

Результати. Відомо, що в умовах дефіциту сировинних ресурсів немає альтернативи розвитку економіки України, крім орієнтації на використання науково-технічних досягнень і випуск конкурентоспроможних товарів для зовнішнього та внутрішнього ринків [5, с. 243]. У зв'язку з цим першочергового значення набуває правова охорона наявного та створюваного науково-технічного потенціалу: винаходів, промислових зразків, товарних знаків, досягнень медичної науки, біотехнологій та інших результатів інтелектуальної діяльності. Якісне технічне оновлення виробництва можливо на основі новітніх технічних рішень, що містяться в патентній інформації. Аналізування цієї інформації дозволяє з високим ступенем достовірності визначити тенденції науково-технічного розвитку, провести порівняльне аналізування наявних рішень, розробити науково обґрунтовані підходи до вибору пріоритетних напрямків наукових досліджень і розроблень [8, с. 7].

Управління знаннями має наступні вектори впливу на підприємство: поліпшення управління компетенціями; підвищення продуктивності; удосконалення процесу прийняття рішень; активізація інноваційних процесів. Управління знаннями як вид управлінської діяльності надає додаткову цінність вже наявної інформації шляхом виявлення, відбору, зберігання та поширення знань [6, с. 79]. Управління знаннями робить інформацію доступною та зрозумілою кінцевим користувачам, втілює знання з неформалізованої форми в формалізовану, стимулює приріст знань всередині підприємства. Менеджмент знань змінює характер мислення самих менеджерів, відходячи від звичних і застарілих підходів.

Загалом існує загальне розуміння, що інтелектуальний капітал – це сума знань, досвід, професійна підготовка та інтуїція всіх працівників підприємства, установи (або держави). На наш погляд, до цього слід додати напрацьовані людські зв'язки, інформацію у вигляді баз даних, комп'ютерну мережу, що миттєво опрацьовує та передає інформацію всім працівникам відповідної структури тощо, завдяки чому вдається швидко й адекватно реагувати на зміни. Отож, пропонуємо власне трактування: результатом об'єднання поняття людського капіталу зі здібностями та компетенціями машинобудівного підприємства є категорія “інтелектуальний капітал машинобудівного підприємства”, яка перетворилася у самостійний об'єкт дослідження.

Виробництво машинобудівної продукції у січні-липні 2017 р. зросло на 7,7 % порівняно з відповідним періодом 2016 р., насамперед, за рахунок виробництва оптичної та електронної продукції, а також залізничних локомотивів та рухомого

складу. Високі темпи зростання у цих видах 2 діяльності відображали виконання військових замовлень та стійкий попит на оновлення та модернізацію рухомого складу з боку ПАТ “Укрзалізниця” [9].

Масштабність, глибина та складність розв'язуваних в регіоні завдань вимагає розроблення по суті нової концептуально-методологічної основи регіонального управління, формування адаптованих організаційно-економічних, фінансово-бюджетних та інших форм й інструментів управління інвестиційною привабливістю регіонів. Тому, регіональне управління – це не лише методологічна концепція, але й ефективний інструмент функціонування у сучасних умовах трансформаційної економіки, заснованої на знаннях. Одним з основних завдань регіонального управління є соціально-економічний розвиток регіону.

На сьогодні розвитку такої важливої для України галузі, як сільськогосподарське машинобудування, склалася складна ситуація, зумовлена насамперед руйнуванням колишніх економічних зв'язків. Основними виробниками сільськогосподарських машин в Україні є Кіровоград (сівалки), Херсон (кукурудзозбиральні комбайни), Одеса (грунтообробні машини), Дніпропетровськ і Тернопіль (бурякозбиральні комбайни), Коломия (запчастини для зернозбиральних комбайнів), Новоград-Волинський, Вінниця (тракторні агрегати). Калинівський завод (Вінницька область) випускає сівалки. У Херсоні виготовляються комбайни “Славутич”, які можуть збирати круп'яні, зернобобові культури, кукурудзу, соняшник, сорго, у Рівному – комбайни. Львівський завод виготовляє машини для внесення пестицидів та рідких добрив (20 видів). Продукція експортується у Словаччину, Угорщину, Фінляндію, Казахстан. Українське сільськогосподарське машинобудування активно освоює закордонні ринки, пропонуючи фермерам різних країн конкурентне обладнання та машини. Варто відзначити контракти “Велес-Агро” на постачання продукції як на азійський ринок (Індія), так і в Європу (Чехія). “Коростеньківський завод машинобудування” має власний виробничий майданчик у Польщі й успішно реалізує на європейському ринку комплектуючі для сільгосптехніки. “Спецелеватормельмаш” постачає елеваторне обладнання в Аргентину, Парагвай і Казахстан. Група компаній “ТАН” має мільйонні контракти на обладнання для олійно-жирових комбінатів у ПАР й Аргентині.

Розташування тракторного машинобудування зорієнтоване переважно на споживача. Найважливішим центром тракторобудування є Харків, де виготовляють не лише різні модифікації колісних і гусеничних тракторів, а й двигуни для них. Колісні трактори виготовляють у Дніпропетровську, тракторні агрегати – у Вінниці, комплектуючі для тракторів – на спеціалізованих підприємствах Білої Церкви, Одеси. У перспективі розвитку машинобудівного комплексу передбачено розширювати асортимент продукції сільськогосподарського машинобудування, інтенсифікувати оновлення машинобудівної продукції та технічного переоснащення галузей промисловості; створювати високоефективні машини та їх системи для галузі та сфери сільського господарства; розвивати нові машинобудівні галузі та виробництва; створювати нові види машин, устаткування, роботів тощо.

Важке машинобудування – це виробництво гірничо-шахтного, підіймально-транспортного, металургійного та енергетичного устаткування. Його характеризує низька трудомісткість і транспортабельність продукції, висока металомісткість. Більшість підприємств галузі випускають продукцію невеликими серіями, а також індивідуального призначення. Найбільшим підприємством важкого машинобудування є Ново-Краматорський машинобудівний завод, який випускає ковальсько-пресове, металургійне устаткування, слябінги, прокатні стани, великі металорізальні верстати для металургійної промисловості. Виробляються верстати для підземного видобутку, бурильні головки, кар'єрні електровози, рудникові вагони, видобувні комбайни (для

видобутку руди), бурильні верстати тощо. Головні підприємства галузі: Дніпропетровський завод гірничо-шахтного обладнання, Барвінківський та Ясинуватський машинобудівні заводи. Підіймально-транспортне машинобудування виготовляють підприємства міст Одеси, Львова, Харкова, Нікополя, Прилук і Дніпропетровська. Найбільшим спеціалізованим підприємством є Львівський завод “Автонавантажувач”.

Енергетичне машинобудування добре розвинене та має експортне значення. На сьогодні потреба у продукції цієї галузі зростає у зв'язку з реконструкцією енергетичного комплексу України. Реконструкції потребують багато ГЕС та ТЕС. Головним розробником енергетичного машинобудування є Харківський “Турбоатом”, який належить до відомих фірм світу. Він випускає всі види енергетичного обладнання для ТЕС, АЕС та ГЕС й експортує свою продукцію у 40 країн світу. На існуючих потужностях можна випускати парові, газові, гідравлічні турбіни, котельне обладнання, електрогенератори, трансформатори, електрофільтри тощо. Миколаївське ВО “Зоря”, яке спеціалізується на випуску суднових двигунів, випускає парогазові установки, “ТЕК” у м. Монастирище Черкаської області – парові котли. У виробництві задіяні також Харківські підприємства “Електроважмаш” та “Моноліт”, заводи Сум, Краматорська. Трансформатори випускають Запорізький та Миколаївський заводи, трансформаторні підстанції – Хмельницький, високовольтну апаратуру – Рівненський та Коломийський заводи. У перспективі розвитку машинобудівного комплексу передбачено розширювати асортимент продукції важкого машинобудування, інтенсифікувати оновлення машинобудівної продукції та технічного переоснащення галузей промисловості; створювати високоефективні машини та їх системи для всіх галузей і сфер господарства; розвивати нові машинобудівні галузі та виробництва; створювати нові види машин, устаткування, роботів тощо.

Найбільші обсяги капітальних інвестицій у машинобудівну промисловість спрямовуються у виробництво транспортних засобів, що зумовлено зосередженням в Україні значних потужностей залізничного машинобудування, насамперед, у виробництві залізничних цистерн (ПАТ “Полтавхіммаш”), локомотивів (ПАТ “Луганськтепловоз”, ПАТ “Крюківський вагонобудівний завод”), вагонів (ПАТ “Стахановський вагонобудівний завод”, ПАТ “Дніпровагонмаш”), а також автомобілебудування (основні потужності зосереджено на ПАТ “Запорізький автомобільний завод”, ПАТ “Автомобільна компанія “Богдан Моторс”, ТОВ “Кременчуцький автоскладальний завод” та ПрАТ “Єврокар”).

Галузеве партнерство в інтелектуальній діяльності виражається у вертикальній або горизонтальній кооперації, при яких машинобудівні підприємства об'єднують свої зусилля для створення певного продукту для конкретної галузі досліджуваної промисловості. При вертикальній кооперації у ході ланцюжка створення матеріальної цінності формується ланцюжок створення нематеріальної цінності, що додає до традиційних логістичним, виробничим, і маркетинговим процесам інноваційні складові. При горизонтальній кооперації підприємства об'єднуються у науково-дослідні, освітні та інші інститути інтелектуальної діяльності. Вважаємо, що головною проблемою галузевої кооперації є територіальна віддаленість партнерів, яка, однак, вирішується найчастіше за допомогою Інтернету. Регіональна кооперація означає формування в одному регіоні кластерів машинобудівних підприємств, однотипних по застосовуваних технологіях, техніці, сировині тощо. Такі підприємства не є конкурентами, тому що товари відрізняються лише споживчим призначенням. Крім вищезазначеного, іншим варіантом кооперації є аутсорсинг, при якому незалежні машинобудівні підприємства залучаються до спільної довгострокової інтелектуальної діяльності. Висока якість інтелектуальних послуг досягається за рахунок спеціалізації

та досвіду контрагентів (ділових партнерів). При цьому регіональна кооперація також може застосовувати аутсорсинг, що дозволяє розділити та відповідно знизити витрати між усіма учасниками такого партнерства.

Вимірювання ефективності роботи підприємства є стимулюючим фактором до зміни поточної діяльності підприємства і підвищення продуктивності праці на 5-10%. В умовах економіки знань формуються нові вимоги до якості робочої сили [4, с. 112]. З усіх соціальних наслідків науково-технічного прогресу найбільш істотний вплив на якість робочої сили чинять зміни у змісті та характері праці, що проявляється у наступних чинниках: зміні функції праці; унікальності праці; зміні у структурі кваліфікаційного комплексу; зміні рівня та структури напруженості праці. Усі ці зміни визначають пріоритетність знань у діяльності сучасних працівників машинобудівних підприємств України. При оцінюванні якості робочої сили, а також якісного складу працівників повинні враховуватися особливості економіки знань. В умовах знанневоорієнтованої економіки важливими напрямками підтримання та розвитку як окремого працівника, так і колективу підприємства у цілому є наступні:

- диференціація співробітників залежно від рівня креативності. Така диференціація є основою для вибору адекватних методів стимулювання інноваційної діяльності персоналу;

- створення системи підтримання та розвитку творчих ініціатив співробітників, що включає підсистему обміну цінними знаннями, професійні та соціальні мережі, підсистему розвитку кар'єри та стимулювання високих бізнес-результатів. Основними принципами роботи з персоналом є пошук і залучення талановитих співробітників; постійне навчання та розвиток; кар'єрне зростання за результатами роботи; висування керівників з числа співробітників; висока горизонтальна мобільність персоналу тощо;

- розроблення технологій утримання талановитих молодих співробітників як необхідної умови для підвищення конкурентоспроможності підприємств в економіці знань;

- розроблення та реалізація програм розвитку співробітників, які сприяють нарощуванню інтелектуального капіталу підприємства;

- змінювання принципів формування системи винагороди працівників: посилення впливу інноваційної активності на зростання доходів персоналу, посилення їх залежності від кінцевих результатів (продуктові, технологічні інновації), а також їх якості та конкурентоспроможності на глобальних ринках;

- зростання цінності фактору довіри, який є акселератором інноваційності та продуктивності. Ціннісним ядром культури довіри є якісні характеристики співробітників і відносин між ними, необхідні для формування довіри. Культура довіри – не просто декларація цінностей довіри, будь то чесність, обов'язковість або інші основи довіри. Вона допускає, що й керівники, і рядові співробітники поділяють ці цінності та слідують їм, а на підприємстві існують норми та правила, що підтримують довіру на рівні відносин і поведінки;

- внутрішнє навчання персоналу, яке сфокусоване на формуванні цінності організаційного знання, а також умінь і навичок обміну знаннями. Інтерес має принцип каскадного навчання, який передбачає, що знання, отримані при зовнішньому навчанні окремим співробітником, повинні бути передані їм зацікавленим колегам усередині самого підприємства.

Аналізування якісного складу персоналу підприємства є необхідним для виявлення резервів підвищення ефективності діяльності підприємства. Рівень якісного складу управлінського персоналу визначає рівень ефективності функціонування підприємства у цілому. Від особистих якостей працівників, їх загальноосвітнього і кваліфікаційного рівня залежить якість управлінських рішень і результати їх реалізації.

Від якісного складу оперативного та допоміжного персоналу залежить якість продукції підприємства. Слід характеризувати структуру персоналу машинобудівних підприємств України, що проявляють інноваційну активність, за статтю, віком, освітою, кваліфікацією та іншими соціально-демографічними ознаками [2, с. 262].

Важливим кроком на шляху розбудови інноваційної економіки та інноваційної інфраструктури стало затвердження середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017-2021 рр., де визначені найважливіші вектори високотехнологічного розвитку України, зокрема, у галузях машинобудування, АПК, фармацевтики та медичного обслуговування, а також природоохоронних, ресурсозберігаючих, інформаційних та нанотехнологій [3].

Висновки. Підприємства машинобудівного комплексу відіграють ключову роль у процесі технологічної модернізації, забезпечуючи інноваційне оновлення та підвищення рівня конкурентоспроможності продукції. Вважаємо логічним визначити машинобудівний комплекс як інформаційну систему, що розглядається як взаємопов'язану сукупність засобів (виробничі фонди), методів (технологічні процеси, у тому числі, використовувані програмні засоби) і трудових чинників (людський капітал), що дозволяє забезпечити підвищення ефективності виробництва в умовах розвитку нової моделі економічного зростання та інноваційного оновлення технологічних платформ. Існуючі на сучасних машинобудівних підприємствах методи управління дають можливість успішно застосувати їх для вирішення задач підвищення ефективності діяльності працівників.

1. Баклан І. В. Виявлення та оцінювання слабких сигналів у середовищі машинобудівного підприємства [Текст] / І. В. Баклан, Ж. В. Поплавська, О. І. Цмоць // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5(119). – С. 257-271.
2. Гризовська Л. О. Чинники мотивації у підвищенні ефективності інноваційної діяльності підприємства [Текст] / Л. О. Гризовська // Вісник Хмельницького національного університету, №3, 2014 (212). – С. 261-266.
3. Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017-2021 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1056 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1056-2016-%D0%BF>
4. Князь С. В. Трансферний потенціал інноваційного розвитку машинобудівних підприємств: [монограф.] / С. В. Князь. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – 332 с.
5. Котова Ю. В. Методологічні передумови побудови моделі взаємозв'язку процесів монетизації, капіталізації та соціалізації національної економічної системи [Текст] / Ю. В. Котова // Системи обробки інформації. – 2012. – 8 (106) – С. 243-244.
6. Кузьмін О. Є. Досягнення і проблеми еволюційної економіки: [монограф.] / О. Є. Кузьмін, Ю. І. Сидоров, В. В. Козик. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 252 с.
7. Пріоритети інвестиційного забезпечення модернізаційних зрушень у машинобудівній промисловості України. Аналітична записка. – Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2014 [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1598/>
8. Шаха Д. Сектор машинобудування в Україні: стратегічні альтернативи і короткострокові заходи з огляду на припинення торгівлі з Росією. Серія консультативних робіт / Д. Шаха, Р. Джуччі, Д. Науменко, А. Ковальчук. – Київ: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2014. – 21 с.
9. Щодо пріоритетних напрямів здійснення реформ у промисловості України Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/reform_prom-14154.pdf.

References

1. Baklan, I.V., Poplavska, J.V., and O.I., Zmots. "Detection and evaluation of weak signals in the machine-building enterprise environment." *Current problems of the economy*, no. 5 (119), 2011, pp. 257-271.
2. Grizovska, L.O. "Factors of motivation in improving the efficiency of enterprise innovation activity." *Bulletin of the Khmelnytsky National University*, no. 3(212), 2014, pp. 261-266.

3. "Some issues of definition of medium-term priority directions of innovation activity of the national level for 2017-2021. Cabinet of Ministers of Ukraine: Resolution on December 28, 2016 № 1056." The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1056-2016-%D0%BF. Accessed 11 Mar. 2018.
4. Knyaz, S.V. *Transfer potential of innovative development of machine-building enterprises*, Lviv Polytechnic Publishing House, 2010.
5. Kotova, Yu.V. "Methodological prerequisites for constructing a model of interconnection of monetization processes, capitalization and socialization of the national economic system." *Information processing systems*, no. 8 (106), 2012, pp. 243-244.
6. Kuzmin, O. E., Sidorov, Yu. I., and V. V. Kozyk. *Achievements and problems of the evolutionary economy*, Lviv Polytechnic Publishing House, 2011.
7. *Priorities of investment support for modernization shifts in the machine-building industry of Ukraine. Analytical note*. National Institute for Strategic Studies, www.niss.gov.ua/articles/1598/ Accessed 11 Mar. 2018.
8. Shaha, D. Giucci, R., Naumenko, D., and A. Kovalchuk. *The mechanical engineering sector in Ukraine: strategic alternatives and short-term measures in view of the cessation of trade with Russia. A series of advisory works*, Institute for Economic Research and Policy Consulting, 2014.
9. "Regarding priority directions of implementation of reforms in the Ukrainian industry." National Institute for Strategic Studies, www.niss.gov.ua/content/articles/files/reform_prom-14154.pdf. Accessed 11 Mar. 2018.

Рецензенти:

Андрушків Б.М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя;

Зяйлик М.Ф. – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту у виробничій сфері Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.

Дані про авторів

Андрійчук Юлія Артурівна – к.е.н., асистент кафедри менеджменту персоналу та адміністрування Національного університету “Львівська політехніка”.

Баран Ростислав Ярославович – к.е.н., доцент кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету.

Бондарчук Наталя Володимирівна – д.держ.упр., професор кафедри обліку, аудиту та УФЕБ Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету.

Вербицька Галина Любомирівна – к.е.н., доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету “Львівська політехніка”.

Вербовська Леся Степанівна – к.е.н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Волощук Руслан Євгенійович – к.е.н., старший викладач кафедри фінанси і кредит Вінницького навчально-наукового інституту економіки ТНЕУ.

Галушак Ірина Євгенівна – к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”.

Галюк Ірина Богданівна – к.е.н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Гладун Світлана Олексіївна – асистент кафедри менеджменту персоналу та адміністрування, Національного університету “Львівська політехніка”.

Грібович Анна Любомирівна – магістрант кафедри управління та бізнес-адміністрування ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”.

Гудзовата Оксана Олегівна – к.е.н., доцент кафедри комп’ютерних наук Львівського торговельно-економічного університету.

Євдокимов Олександр Валерійович – асистент, кафедра туризму і готельного господарства, Харківський національний університет міського господарства

Захарченко Володимир Іванович – д.е.н., професор кафедри фінансів Черкаського державного технологічного університету

Кара Наталя Ігорівна – к.е.н., доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету “Львівська політехніка”.

Кармазіна Наталя Вячеславівна – д.е.н., доцент кафедри обліку та аудиту, Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Климчук Марина Миколаївна – к.е.н., доцент, доцент кафедри організації та управління будівництвом Київського національного університету будівництва і архітектури.

Кондур Оксана Созонтівна – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри економічної кібернетики, заступник декана Педагогічного факультету ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”.

Король Володимир Степанович – к.е.н., доцент кафедри обліку та фінансів Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету.

Котіна Ганна Михайлівна – к.е.н., докторант, доцент, доцент кафедри фінансів, Голова Ради молодих вчених ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”.

Кохан Ірина Василівна – к.е.н., викладач кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Кропельницька Світлана Орестівна – к.е.н., доцент кафедри фінансів, докторант кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Максимович Ольга Володимирівна – к.філос.н., доцент, директор Навчально-наукового центру соціологічних досліджень Прикарпатського регіону, докторант кафедри соціології, Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Мацук Зоряна Андріївна – к.е.н., доцент кафедри фінансів Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Мединська Тетяна Володимирівна – к.е.н., доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування, Львівський торговельно-економічний університет.

Нагорняк Галина Степанівна – к.т.н., доцент кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.

Подлужна Наталя Олександрівна – к.е.н., доцент кафедри менеджменту ДВНЗ “Донецький національний технічний університет”.

Полюк Мирослава Іванівна – здобувач кафедри економіки Львівського торговельно-економічного університету.

Полянська Алла Степанівна – д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Придятько Елла Миколаївна – здобувач Індустріального інституту ДВНЗ “Донецький національний технічний університет”.

Пшик-Ковальська Оріся Остапівна – к.е.н., доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету “Львівська політехніка”.

Ріщук Лілія Іванівна – к.е.н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Руденко Вікторія Василівна – к.е.н., доцент кафедри фінанси і кредит Вінницького навчально-наукового інституту економіки ТНЕУ.

Сас Людмила Степанівна – к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”.

Станьковська Ірина Мирославівна – к.е.н., доцент Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Степура Марина Михайлівна – к.е.н., докторант, доцент, доцент кафедри фінансів, Голова Наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів та молодих вчених ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”.

Тіліченко Євгеній Геннадійович – аспірант кафедри фінансів ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”.

Ткач Олег Володимирович – д.е.н., професор, зав. кафедри ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”.

Фуфалько Іван Юрійович – аспірант кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”.

Царенко Оксана Вячеславівна – д.е.н., професор, зав. кафедри обліку та аудиту, Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Цюпа Оксана Петрівна – к.е.н., доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”.

Шеленко Діана Іванівна – к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”.

Шкроміда Віталій Васильович – к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”.

Щур Роман Іванович – к.е.н., доцент кафедри фінансів, докторант кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Науковий журнал

Випуск 14

Том 1

В авторській редакції

Головний редактор Василь ГОЛОВЧАК

Комп'ютерна правка і верстка Віктор ДЯКІВ

Підп. до друку 26.04.2018 р. Формат 60x84/8. Папір офсет.

Гарнітура "Times New Roman". Друк на ризографі.

Ум. друк. арк. 30,69. Наклад 300 пр. Зам. № 29

Видавництво Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1

тел.: 71-56-22

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру

від 12.12.2006 серія ДК 2718

ISSN 2313-8246

9 7 7 2 3 1 3 1 8 2 4 0 0 0 >